

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
2024 ОНЫ ХАВРЫН ЭЭЛЖИТ ЧУУЛГАН

2024 ОНЫ 03 ДУГААР САРЫН 21-НИЙ ӨДӨР, ПҮРЭВ ГАРАГ

ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛ
НЭГДСЭН ХУРАЛДААН

ХУРАЛДААН ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ ХЭЛТЭС

НЭГДСЭН ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛИЙН АГУУЛГА
2024 оны 03 дугаар сарын 21-ний өдөр, Пүрэв гараг

<i>Хуралдааны тэмдэглэлийн агуулга</i>	1
<i>Хуралдааны товч тэмдэглэл:</i>	2-7
<i>Хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэл:</i>	8-132
<i>1.Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүд /Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Чинбүрэн 2023.01.12-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/</i>	8-28
<i>2.“Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай” Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөл</i>	29
<i>3.Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайлан</i>	29-82
<i>4.Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төсөл /Засгийн газар 2024.03.18-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/</i>	82-132

**Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны хаврын ээлжит чуулганы
03 дугаар сарын 21-ний өдөр /Пүрэв гараг/-ийн нэгдсэн
хуралдааны товч тэмдэглэл**

Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатар ирц, хэлэлцэх асуудлын дарааллыг танилцуулж, хуралдааныг даргалав.

Хуралдаанд ирвэл зохих 72 гишүүнээс 37 гишүүн хүрэлцэн ирж, 51.4 хувийн ирцтэйгээр хуралдаан 10 цаг 10 минутад Төрийн ордны “Их эзэн Чингис хаан” танхимд эхлэв.

Томилолттой: П.Анужин, Л.Мөнхбаатар, Ж.Сүхбаатар, Л.Энх-Амгалан, Б.Энхбаяр;

Чөлөөтэй: Ш.Адьяа, Ё.Баатарбилэг, Х.Болорчулуун, Ж.Бат-Эрдэнэ, Г.Ганболд, Г.Дамдинням, Н.Наранбаатар, Л.Оюун-Эрдэнэ;

Эмнэлгийн чөлөөтэй: Д.Батлут, Ш.Раднаасэд, Б.Саранчимэг;

Тасалсан: Э.Батиугар;

Хоцорсон: А.Адьяасүрэн-20 минут, Н.Алтанхуяг-01 минут, С.Амарсайхан-10 минут, Х.Баделхан-05 минут, С.Батболд-2 цаг 50 минут, Б.Баярсайхан-07 минут, Х.Булгантуяа-03 минут, Д.Ганбат-01 минут, Н.Ганибал-21 минут, Х.Ганхуяг-01 минут, Ц.Даваасүрэн-05 минут, Б.Дэлгэрсайхан-20 минут, Б.Жаргалмаа-03 минут, Ц.Мөнх-Оргил-21 минут, М.Оюунчимэг-04 минут, Д.Сарангэрэл-15 минут, Ц.Сэргэлэн-08 минут, Ц.Туваан-07 минут, Ч.Ундрам-12 минут, Н.Учрал-34 минут, Ч.Хүрэлбаатар-1 цаг 11 минут, Д.Цогтбаатар-20 минут, Б.Чойжилсүрэн-10 минут, Б.Энх-Амгалан-20 минут, Н.Энхболд-09 минут, Ж.Эрдэнэбат-29 минут.

Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатар Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4-т заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүн С.Ганбаатар, С.Бямбацогт нараас албан бичиг ирүүлснийг танилцуулж, Улсын Их Хурлын гишүүн С.Ганбаатар, С.Бямбацогт нар үг хэлэв.

Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатар энэ долоо хоногт төрсөн өдөр нь тохиож байгаа Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Баярсайхан, Н.Ганибал нарт Улсын Их Хурлын гишүүдийн нэрийн өмнөөс баяр хүргэж, эрүүл энх, аз жаргал, сайн сайхныг хүсэн ерөөв.

Нэг.Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүд /Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Чинбүрэн 2023.01.12-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Эрүүл мэндийн яамны Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний газрын дарга А.Өнөржаргал, Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн дарга Н.Эрдэнэбаяр, мөн төвийн Үйлдвэрлэлийн тасгийн эмч Н.Халиун, хуулийн зөвлөх Я.Тогтохням нар оролцов.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Тэргүүн дэд дарга М.Үнэнбат, Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Нийгмийн бодлогын байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Б.Цогзолбаяр, референт Г.Нямсүрэн нар байлцав.

Төслийн үзэл баримтлалын талаарх илтгэлийг хууль санаачлагч, Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Чинбүрэн, хуулийн төслийг хэлэлцэх эсэх талаарх Нийгмийн бодлогын байнгын хорооноос гаргасан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Жаргалмаа нар танилцуулав.

Илтгэл болон Байнгын хорооны санал, дүгнэлттэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн М.Оюунчимэг, С.Ганбаатар, Д.Ганбат, Д.Сарангэрэл, С.Чинзориг нарын тавьсан асуултад Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Чинбүрэн, Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн дарга Н.Эрдэнэбаяр нар хариулж, тайлбар хийв.

Улсын Их Хурлын гишүүн С.Чинзориг, Б.Бейсен нар үг хэлэв.

Г.Занданшатар: Байнгын хорооны саналаар Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн Донорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулах тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төслүүдийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэх нь зүйтэй гэсэн саналыг дэмжье гэсэн санал хураалт явуулья.

Зөвшөөрсөн:	29
Татгалзсан:	18
Бүгд:	47

61.7 хувийн саналаар дэмжигдлээ.

Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн Донорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулах тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төслүүдийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэхийг дэмжсэн тул анхны хэлэлцүүлэгт бэлтгүүлэхээр Нийгмийн бодлогын байнгын хороонд шилжүүлэв.

Уг асуудлыг 11 цаг 25 минутад хэлэлцэж дуусав.

Хоёр. “Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай” Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөл

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Тэргүүн дэд дарга М.Үнэнбат, Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Хууль зүйн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Г.Золжаргал нар байлцав.

Тогтоолын төслийг хэлэлцсэн талаарх Хууль зүйн байнгын хорооноос гаргасан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг танилцуулав.

Байнгын хорооны санал, дүгнэлттэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүдээс асуулт, санал гараагүй болно.

Г.Занданшатар: “Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай” Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг батлах санал хураалт явуулъя.

Зөвшөөрсөн: 24
Татгалзсан: 23
Бүгд: 47
51.1 хувийн саналаар тогтоол батлагдлаа.

Уг асуудлыг 11 цаг 28 минутад хэлэлцэж дуусав.

Гурав.Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайлан

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн, Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Ч.Хүрэлбаатар, Улсын Их Хурлын гишүүн, Барилга, хот байгуулалтын сайд Ц.Даваасүрэн, Улсын Их Хурлын гишүүн, Зам, тээврийн хөгжлийн сайд С.Бямбацогт, Улсын Их Хурлын гишүүн, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд Ж.Ганбаатар, Улсын Их Хурлын гишүүн, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд Х.Булгантуяа, Улсын Их Хурлын гишүүн, Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайд Н.Учрал, Улсын Их Хурлын гишүүн, Эрчим хүчний сайд Б.Чойжилсүрэн, Улсын Их Хурлын гишүүн, Эрүүл мэндийн сайд С.Чинзориг, Сангийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Ж.Ганбат, Боловсрол, шинжлэх ухааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Х.Батжаргал, Зам, тээврийн хөгжлийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга С.Батболд, Соёлын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Ч.Цэвэгдорж, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга С.Магнайсүрэн, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Б.Алимаа, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Т.Жамбалцэрэн, Эрчим хүчний яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Н.Тавинбэх, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дэд дарга бөгөөд Засгийн газрын Хяналт хэрэгжүүлэх газрын дарга Б.Баасандорж, мөн газрын Үнэлгээ мониторингийн багийн ахлагч Б.Алтантуяа, мөн багийн референт Д.Цэцэгмаа, Ю.Батзоригт, ахлах шинжээч У.Мөнхцэцэг, Шадар сайдын Ажлын албаны дарга, ахлах зөвлөх Б.Мөнх-Оргил, Батлан хамгаалах яамны Стратегийн бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга Ч.Гандирваа, Нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагч Х.Нямбаатар, Нийслэлийн Засаг даргын Эдийн засаг, дэд бүтцийн асуудал хариуцсан нэгдүгээр орлогч П.Сайнзориг, Монгол Улсын Ерөнхий аудиторов албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч Д.Загджав, Үндэсний аудитын газрын Санхүү-нийцлийн аудитын газрын захирал, тэргүүлэх аудитор Ц.Наранчимэг, мөн газрын Гүйцэтгэл-нийцлийн аудитын газрын захирал, тэргүүлэх аудитор Д.Энхболд, мөн газрын менежер Х.Баярмаа, ахлах аудитор М.Наранжаргал нар байлцав.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Тэргүүн дэд дарга М.Үнэнбат, Хяналт шалгалт, үнэлгээний газрын дарга С.Ганболд, мөн газрын Төсвийн хяналт,

шинжилгээний хэлтсийн ахлах зөвлөх Ш.Батцэнгэл, Хяналт шалгалтын хэлтсийн зөвлөх Б.Нандингэрэл, Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн дарга Г.Агар-Эрдэнэ, мөн хэлтсийн Төрийн байгуулалтын байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Б.Хатантуул, Эдийн засгийн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Д.Мягмарцэрэн нар байлцав.

Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөний талаарх тайланг Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Ч.Хүрэлбаатар, Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 17.3, 18.4-т заасан аудитын тайланг Монгол Улсын Ерөнхий аудиторын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч Д.Загджав, Төрийн болон Эдийн засгийн байнгын хороодоос гаргасан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Цэрэнпунцаг нар танилцуулав.

Үдээс өмнөх хуралдаан 2 цаг 50 минут үргэлжилж, 13 цаг 00 минутад завсарлав.

Үдээс хойших хуралдаан 14 цаг 13 минутад эхлэв.

Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг үргэлжлүүлэн хэлэлцэв.

Танилцуулгатай холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн М.Оюунчимэг, Х.Ганхуяг, С.Ганбаатар, Ц.Туваан, Б.Пүрэвдорж, Б.Жаргалмаа, Б.Баярсайхан, Н.Ганибал, С.Одонтуяа, Б.Баттөмөр, О.Цогтгэрэл, Ж.Чинбүрэн, Г.Мөнхцэцэг нарын тавьсан асуултад Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Ч.Хүрэлбаатар, Зам, тээврийн хөгжлийн сайд С.Бямбацогт, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд Х.Булгантуяа, Барилга, хот байгуулалтын сайд Ц.Даваасүрэн, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд Ж.Ганбаатар, Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайд Н.Учрал, Эрчим хүчний яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Н.Тавинбэх, Соёлын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Ч.Цэвэгдорж, Боловсрол, шинжлэх ухааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Х.Батжаргал, Нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагч Х.Нямбаатар, Нийслэлийн Засаг даргын Эдийн засаг, дэд бүтцийн асуудал хариуцсан нэгдүгээр орлогч П.Сайнзориг, Гүйцэтгэл-нийцлийн аудитын газрын захирал, тэргүүлэх аудитор Д.Энхболд нар хариулж, тайлбар хийв.

Улсын Их Хурлын гишүүд Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг хэлэлцэв.

Уг асуудлыг 16 цаг 07 минутад хэлэлцэж дуусав.

Дөрөв.Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төсөл /Засгийн газар 2024.03.18-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн, Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Ч.Хүрэлбаатар, Улсын Их Хурлын гишүүн, Сангийн сайд Б.Жавхлан, Улсын Их Хурлын гишүүн, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайд Х.Болорчулуун, Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга Д.Амарбаясгалан, мөн газрын Салбарын бодлого зохицуулалтын газрын дарга

Ш.Мөнхцэрэн, мөн газрын референт Д.Батсүрэн, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга Ц.Болорчулуун, мөн яамны Хүнсний үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Д.Довчинсүрэн, Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Г.Наранчулуун, Газар тариалангийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Хөрс, үр сортын хэлтсийн дарга Н.Оюунсүвд, Төрийн захиргааны удирдлагын газрын Хуулийн хэлтсийн дарга Э.Цолмонжаргал нар оролцов.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Тэргүүн дэд дарга М.Үнэнбат, Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн дарга Г.Агар-Эрдэнэ, мөн хэлтсийн Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Ш.Ариунжаргал, Төсвийн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Э.Алтанзул нар байлцав.

Төслийн үзэл баримтлалын талаарх илтгэлийг Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга Д.Амарбаясгалан, хуулийн төслийг хэлэлцэх эсэх талаарх Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн болон Төсвийн байнгын хороодоос гаргасан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Туваан нар танилцуулав.

Илтгэл болон Байнгын хороодын санал, дүгнэлттэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Н.Ганибал, Д.Тогтохсүрэн, М.Оюунчимэг, Ж.Бат-Эрдэнэ, Г.Тэмүүлэн, Б.Баттөмөр, Д.Ганбат, Ч.Ундрам, Б.Бат-Эрдэнэ, Д.Цогтбаатар, Ц.Туваан, О.Цогтгэрэл, Д.Сарангэрэл, Ц.Цэрэнпунцаг, Н.Энхболд нарын тавьсан асуултад Сангийн сайд Б.Жавхлан, Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга Д.Амарбаясгалан, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга Ц.Болорчулуун нар хариулж, тайлбар хийв.

Улсын Их Хурлын гишүүн Д.Ганбат, Ж.Батжаргал, Ц.Цэрэнпунцаг нар үг хэлэв.

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлийн 44.3-т заасны дагуу хуулийн төслийг эцэслэн батлах санал хураалтыг 03 дугаар сарын 22-ны өдөр явуулахаар тогтов.

Уг асуудлыг 19 цаг 23 минутад хэлэлцэж дуусав.

Чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар 4 асуудал хэлэлцэв.

Чуулганы нэгдсэн хуралдааны зохион байгуулалтыг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Хуралдаан зохион байгуулах хэлтсийн дарга Н.Наранцогт, мөн хэлтсийн шинжээч Ш.Мөнхцоож, ахлах мэргэжилтэн С.Золжаргал нар хариуцан ажиллав.

Хуралдаан 8 цаг 00 минут үргэлжилж, 72 гишүүнээс 55 гишүүн хүрэлцэн ирж, 76.4 хувийн ирцтэйгээр 19 цаг 23 минутад өндөрлөв.

Тэмдэглэлтэй танилцсан:
ЕРӨНХИЙ НАРИЙН
БИЧГИЙН ДАРГА

Д.ЭНХБАТ

Тэмдэглэл хөтөлсөн:
ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛ
ХӨТЛӨХ АЛБАНЫ ШИНЖЭЭЧ

П.МЯДАГМАА

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРАЛ

2024 оны 03 дугаар сарын 21-ний өдөр,
Пүрэв гараг Төрийн ордон “Их эзэн
Чингис хаан” танхим 10 цаг 10 минут.

НЭГДСЭН ХУРАЛДААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ

Г.Занданшатар: Ирц бүрдсэн тул Улсын Их Хурлын 2024 оны хаврын ээлжит чуулганы 3 дугаар сарын 21-ний өдрийн нэгдсэн хуралдаан нээснийг мэдэгдье ээ.

Чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэх асуудлыг танилцуулъя.

7 асуудал хэлэлцэнэ.

Нэгдүгээрт, Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүд,

Хоёрдугаарт, Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөл,

Гуравдугаарт, Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайлан,

Дөрөвдүгээрт, Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төсөл,

Тавдугаарт, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүд,

Зургаад, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл,

Долоодугаарт, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 1 дүгээр дүгнэлт.

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 13.4-д гишүүн энэ хуулийн 9.5-д заасан хэлэлцэхээр тогтсон асуудлын тов дарааллын өөрчлөх асуудал нэмэх горимын санал гаргах бол чуулган эхлэхээс өмнөх өдрийн 17 цагаас өмнө үндэслэл бүхий саналаа бичгээр ирүүлнэ гэж заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүн Сайнхүүгийн Ганбаатар, Сандагийн Бямбацогт нараас албан бичгүүд ирүүлсэн байна аа.

Сайнхүүгийн Ганбаатар гишүүн.

С.Ганбаатар: Эрхэм Улсын Их Хурлын гишүүд ээ,

Цаана чинь 24 сэтгүүлчийг хоморголоод барьчихсан байна эрх баригчид аа. Та нар сэтгүүлчдийн дуу хоолойг боомилсноороо өөрсдийгөө магтуулаад баясаад байгаагаараа вакумжиж болохгүй ээ. Энэ 24 сэтгүүлчийн асуудлыг Улсын Их Хурлын чуулган дээр ярих цаг болсон. Эрүүгийн хуулийн 13.14 дүгээр заалтаар бүгдийг нь барьсан байна. Үгүй энэ чинь 24 сэтгүүлчийг барьж хорьчихоод өнөөдөр манайх ардчилсан парламент гэж өөрсдийгөө ярьж болох уу. Би Эрүүгийн хууль, тэр цагдаа, мөрдөнгийнх нь ажил руу орох гээгүй. Бид нарын баталсан хууль Эрүүгийн хууль цоорхой байгаад эсвэл энийг хууль хэрэгжүүлэхдээ нугалаа гаргаж байгаа бол энийг хэдүүлээ хуулиа эргэж харж хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих үүргээ өнөөдрийн Улсын Их Хурал биелүүлэх хэрэгтэй байна. Эрх баригчдаа МАН-ынхан нохойн дуу ойртлоо. Одоо та нар дүнгээ тавиулна. Ард түмний амьжиргааг сайжруулчхав уу,

муужруулчхав уу? Та нар үнийн хөөрөгдлийг сайжруулчхав уу, муужруулчхав уу? Та нар Монгол Улсыг өрөнд баригдуулчхав уу, эсвэл муужруулчхав уу? Энэ асуудлаар одоо дүнгээ тавиулна. Тэгэхээр Томас Жефферсоны хэлсэн үгийг л давтаж хэлье дээ.

Ардчиллын амин сүнс үнэт зүйл бол мэдээлэл, ард иргэдийн мэдээлэлтэй байх эрхэд та нар халдаж байна аа. Энэ асуудлыг өнөөдрийн хэлэлцэх асуудалд оруулж энэ 7 асуудлын хэлэлцэх асуудалд 24 сэтгүүлч. Нэлээн хэдэн гишүүд бас энэ талаар мэдэгдэл хийсэн. Би өнөөдөр Улсын Их Хурлын чуулган дээр ярьж байна.

Өнөөдрийн Эрүүгийн хуулийн 13.14-ийг эргээж харж энэ цоорхойгоор ард иргэдийг мэдээлэл авах эрхэд нь халдаж ардчиллаас 30 байр, авлигалаар бид чинь 30 байр ухарчхаад байгаа шүү дээ эрх баригчид аа. Энэ асуудлаа нэг эргээж харах боломж байна уу, хэлэлцэх асуудалд оруулж өгөөч гэдэг саналыг илэрхийлж байна аа.

Г.Занданшатар: Сандагийн Бямбацогт гишүүн үг хэлнэ.

С.Бямбацогт: Гишүүдийнхээ өглөөний амгаланг айлтгая аа. Орон нутгийн сонгуулийн тухай хуулийг бид нар сонгуулийн тов тогтоох асуудлыг өнгөрсөн 7 хоногт хэлэлцсэн. Тэгээд өнгөрсөн 7 хоногт хэлэлцэж байх үед бас орон нутгийн сонгуулийн хуульд Улсын Их Хурлын сонгуулийн хуульд орсон сайн дэвшилттэй өөрчлөлттэй адил заалтуудыг оруулах асуудлыг бас хөндөж ярилцсан.

Тэгээд Улсын Их Хурлын Тамгын газраас эрх зүйн дүгнэлт гаргуулаад энийг нэг ярьчихвал яасан юм бэ? Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулиар бид нар бас сонгуулийн зардлыг бууруулсан, гадаадад байгаа иргэдийг бас санал авах

бололцоо боломжийг бий болгосон. Нийгмийн бүлгүүдийн төлөөллийг бас сонгуульд оролцох, дэвших, нэр дэвших бололцоо боломжийг бий болгосон, жендерийн тэгш байдлыг хангасан. Орон нутгийн сонгуулийн хувьд ерөөсөө 20 хувь гэж бодож байгаа. Бид нар Улсын Их Хурлын сонгуулийн хуулиар 30-аас доошгүй хувь нь 2028 онд 40-өөс доошгүй хувь жендер ийм байдалтай болгочихсон. Сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг олон нийтэд ил тод болгосон. Ийм сайн заалтуудыг нэгдүгээрт нь оруулмаар байгаа юм. Хамгийн гол нь бид бас Улсын Их Хурлын төрийн бодлого том байх тодорхой байх, төрийн бодлого маань бас тогтвортой байх бололцоо боломжийг бүрдүүлэх үүднээс бүсчилсэн тойргуудыг бий болгосон том тойрог.

Улсын Их Хурлын гишүүд жалга дов сум хөгжүүлэх гэж ярьдаг байсан бол бид нар бүс нутгаа аймгаасаа халиад бүс нутгаа баруун бүс, зүүн бүс, төвийн бүс, манай Ганбат гишүүн хангайн бүс хөгжүүлэх гэх мэтээр ийм байдлаар бас төрийн бодлого томрох бодлого маань тогтвортой байх ийм бололцоог бас бий болгосон. Ийм сайн заалтуудыг бас оруулж өгөөч гэж иргэд хүсээд байгаа юм. Тэр суманд амьдарч байгаа иргэн. Бид нар одоо нэг багаасаа нэг олон ах дүүтэй нөхдүүд нь тийм үү 100 ах дүүгээсээ сонгогдохдог. Тэгээд л сум орон нутгаа гэдэггүй байна шүү дээ тийм үү. Бүтэн сумаасаа сонгогддог. Сум орон нутгийн хөгжлийн төлөө анхаардаг, мэдлэгтэй боловсролтой ийм хүмүүсийг сонгодог болчихмоор байна аа. Та нар одоо Их Хурлын сонгуулийг сайжруулсантайгаа адилхан энэ сум орон нутгийн орон нутгийг төлөөлөх хүмүүсийн сонгуулийн хуулийг бас нэг сайжруулаад өгөөч гэсэн асуудал ярьж байна л даа. Тэгээд энийг нэг хийчих бололцоо юу байна. Энэ дээр гол нь анхаараад хийчихвэл бас сонгууль болтол 6 сарын хугацаа байж байгаа 5 сарын 1-ээс өмнө бид нар Сонгуулийн тухай хуулийг Орон нутгийн сонгуулийн хуулийг бас өөрчлөх бололцоо байж

байгаа. Энийг нэг анхааръя гэсэн нэг санал байгаа юм.

Ер нь энэ хаврын чуулганаар бид нарт бас хэлэлцэх хэд хэдэн хэдэн чухал асуудал байна аа. Энэ дээр 1 дүгээрт нь тэр малчдын орлого нэмэгдүүлэх. Өнөөдөр зуд турхан болохоор л 2 уут өвс, 2 уут тэжээл, 2 боодол өвс аваачиж өгөх биш малчид маань өөрсдөө тийм уут тэжээлээ бэлдчихдэг, өвсөө бэлдчихдэг, өвөлжөө хаваржаагаа бэлдчихдэг хангалттай орлоготой болгох. Ингэхийн тулд малын түүхий эд, арьс шир, ноос ноолуур, тэр дайвар бүтээгдэхүүн нь үнэ цэнтэй байх илүү өндөр орлого олдог байх. Нэг хонийг 120 мянгаар зардаг биш, 300 мянга, 400 мянгаар зардаг болох энэ бололцоо боломжийг бүрдүүлэх чиглэлд бид нар бас энэ малчдын амьжиргаа малчдын орлогын эх үүсвэр МАА-н үйлдвэрлэл энийг дэмжсэн нэг хуультай болмоор байна. Энийг нэг Их Хурлаар бас батлаад хийчих бололцоо боломж энэ тал дээр Монгол Улсын Их Хурал анхаараад энэ парламент отгон чуулган нь энэ асуудлыг хэлэлцээд шийдчих юм бол түүхэнд бас нэг том шийдвэр гаргасан ийм парламент болох байх, үлдэх байх.

Яах аргагүй зуд турхантай энэ малчдын амьдрал хүнд байна. Энэ цаг үед нь бид нар тэвнээр тусалснаас тэмээгээр тусалсан шийдвэр гаргачихмаар байна.

Нөгөө тэнхлүүн явахад нь тэмээгээр тусалснаас тэвдэж явахад нь тэвнээр туслаа гэж үг байдаг шүү дээ. Бид нар тэвнээр туслаад байгаа. Өвс тэжээл, эм тариа гээд. Одоо тэгвэл тэмээгээр тусалчихмаар байна. Нэг ийм хуультай болчих юм сан. Мөн одоо бас бидний нэг том шийдэх асуудал бол Баялгийн сангийн тухай хууль байж байгаа юм. Баялгийн сангийн тухай хуулиараа бид Эрдэнэс Таван толгойн хувьцаанаас л ноогдол ашиг авдаг биш, Монгол Улсын стратегийн бүх ордуудаас Монгол Улсын өнөөдөр амьдарч байгаа иргэд хувь хүртдэг, эрүүл мэнд,

боловсрол, орон сууц гээд тулгамдсан асуудлаа шийдэх бололцоо боломжтой болох ийм хуультай болчихмоор байна. Ирээдүй хойч үедээ бас өвлүүлж үлдээх зөвхөн өнөөдөр амьдарч байгаа иргэд биш ирээдүй хойч үе маань бас энийг өвлөж авч үлдэж энэ баялгийн сангаас хувь хүртдэг зөвхөн Эрдэнэс Тавантолгойн ордоос биш бүх стратегийн ордуудаас хувь хүртдэг болох энэ нэг том хуулийг бас бид нар баталчих юм бол энэ парламентын бас отгон чуулганаас хамгийн хийсэн ажилтай, хэлэх үгтэй хамгийн том гол асуудлуудаа шийдсэн ийм бас хурал болчих болов уу, чуулган болчих болов уу? Энэ тал дээр л бас Их Хурал бид бүхэн бас онцгой анхаарч ажиллах ёстой байх аа. Тэгээд энэ тал дээр бас гишүүдийг бас анхааралдаа авахыг хүсэж байна аа.

Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Хэлэлцэх асуудалд орно. Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцэх эсэх асуудлыг хэлэлцэнэ.

Хууль санаачлагчийн илтгэлийг Улсын Их Хурлын гишүүн Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн танилцуулна аа.

Индэрт урьж байна.

Ж.Чинбүрэн: Улсын Их Хурлын дарга эрхэм гишүүд ээ,

Улсын Их Хурлын дарга 2022 оны 01 сарын 19-ний захирамжаар эрүүл мэндийн салбарын эрх зүйн орчныг эрчимжүүлэх ажлын хэсэг байгуулж Улсын Их Хурлын гишүүн миний биеэр ахлуулж Улсын Их Хурлын гишүүн Даваажанцангийн Сарангэрэл, Баттөмөрийн Энхбаяр, Цэвэгдоржийн Туваан, Ням-Осорын Учрал нарын гишүүд ажиллаж байгаа билээ. 2020-2024 оны парламент эрүүл мэндийн салбарын эрх

зүйн орчныг эрс шинэчлэхэд онцгой анхаарч реформ хийсээр байгаа билээ. 2020 онд хөнгөлөлттэй эмийг хүндрэлгүй олгодог тогтолцоонд шилжиж эм эмнэлгийн хэрэгслийг хянан зохицуулах агентлаг байгуулах тогтоол гаргаж Засгийн газарт үүрэг чиглэл өгсөн.

Хөнгөлөлттэй эм олгохдоо иргэддээ маш хүндрэлтэй ямар их дараалал чирэгдэл үүсгэдэг байсныг зарим талаар мартаж эхэлсэн нь Улсын Их Хурлын шийдвэр үр дүнгээ өгснийг илтгэн харуулж байна аа. Хөнгөлөлттэй эмд 2020 онд 40 тэрбум төгрөг төсөвлөж байсан бол энэ 2024 онд 140 тэрбум болон 3.5 дахин ихэсгэсэн.

Харин одоо Улсын Их Хурлын хянан шалгах түр хороо чанартай эмийг санхүүгийн дарамтгүй олгодог болгох зорилготой ажиллаж байна. 2022-2024 онд эрүүл мэндийн салбарын хууль эрх зүйн орчны шинэчлэлийн хүрээнд Нийгмийн эрүүл мэндийн тусламжийн тухай хуулийг анхлан баталсан. Түүнчлэн Дархлаажуулалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулж умайн хүзүүний хорт хавдраар сэргийлэх вакцин хийдэг болсноор олон эмэгтэйчүүд ирээдүйд энэ өвчнөөр өвчлөх хаалгыг хаасан. 2000 онд батлагдаж байсан Донорын тухай хуулийн үзэл санаа, агуулга, цусны донорын үйл ажиллагааг зохицуулах зорилттой байсан хэдий ч 2012, 2015 онуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулж 2018 оны 1 дүгээр сарын 19-ний өдөр хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталж өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчлэн эрхтний донор, эрхтэн шилжүүлэн суулгах эмчилгээний талаарх заалтыг хамтад нь зохицуулж байна аа.

Гэтэл эд эс эрхтэн өгөөрэй гэж олон нийтэд уриалж болохгүй ээ.

Эрхтний наймаанаас Монгол Улс эрс хориглодог. Харин цусны донор бол олон түмнээ уриалах ёстой. Донорын тухай хуулиар хүний эрүүл мэнд, амь

насыг аврах, цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагыг шуурхай хангах зорилгоор дээрх нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оруулсан хэдий ч эрхтэн эдэд шилжүүлэн суулгах тухай салбар эрх зүйн акт бий болгох, цаашилаад цусны цусны донорын асуудлаар хамрах хүрээ, үзэл баримтлал, процессын зохицуулалтуудыг бүхэлд нь шийдэх боломжгүй болж буй тул энэхүү хуулийг боловсруулах үндсэн шаардлага тулгамдаад байна аа.

Авлагагүй өглөг буюу олон нийтэд цусаа хандивлах донор болох нь хүний амь насыг аврах энэрэнгүй үйлсийг дэлгэрүүлэх өргөн боломж арга замыг нээх болно.

Улсын Их Хурлын 8 дахь сонгуулиар байгуулагдсан эрхэм гишүүд Цусны донорын тухай болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийн нухацтай хэлэлцэн энэ отгон чуулганаар шийдвэрлэж чадна гэдэгт бүрэн итгэлтэй байна аа.

Анхаарал хандуулсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Нийгмийн бодлогын байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Бадарчийн Жаргалмаа танилцуулна. Жаргалмаа гишүүн.

Б.Жаргалмаа: Улсын Их Хурлын гишүүн Чинбүрэнгээс 2024 оны 1 дүгээр сарын 12-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийн хэлэлцэх эсэх асуудлыг Нийгмийн бодлогын байнгын хороо 2024 оны 3 дугаар сарын 19-ний өдрийн хуралдаанаараа хэлэлцлээ.

Хууль, санаачлагч, цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамжийг сайжруулах, тэгш хүртээмжтэй болгох, авлагагүй, сайн дурын байх зарчмыг баримтлан цусны донор сэлбүүлэгч, эмнэлгийн мэргэжилтний эрх, үүрэг,

тэдэнд тавигдах шаардлагыг тодорхой болгож, нэгдсэн бүртгэл, мэдээллийн сан байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, цусны донорыг алдаршуулж урамшуулах болон бусад нийгмийн хамгаалал дэмжлэгийн арга хэмжээг тодорхой болгох болон эдгээрт дэмжлэг үзүүлсэн аж ахуйн нэгж байгууллагад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, цус сэлбэлт судлалын тусгай мэргэжлийн төвийн бүрдүүлдэг төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, төвийн үйл ажиллагааг дэмжих, салбарын эмч, ажилчдын цалин хөлс, урамшууллыг нэмэгдүүлэх замаар нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэж хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангах, цус сэлбэлт судлалын чиглэлийн судалгаа төгсөлтийн дараах сургалтын санхүүжилтийг шийдвэрлэх зэрэг зохицуулалтыг тусган хуулийн төслийг боловсруулсан байна аа.

Хуулийн төсөл боловсруулагдсанаар цус сэлбэлт судлалын салбарын эрх зүйн орчин боловсронгуй болж, цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамж сайжирч, цус сэлбэлт судлалын үйл ажиллагааны удирдлагын тогтолцоо шинэ шатад гарах цусны донор сэлбүүлэгч, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтэнд тавигдах шаардлага, эрх, үүрэг тодорхой болох бөгөөд нийгмийн халамж, урамшуулал сайжирч, цусны донорын тоо нэмэгдэх, гамшиг, нийгмийн эрүүл мэндийн онцгой байдлын үед цус цусан бүтээгдэхүүний нөөц хангамж бүрэн шийдэгдэх бөгөөд улсын төсвөөс нэмэлт эх үүсвэр шаардахгүйгээр байгууллагын өөрийн орлогоороо эхний ээлжид хүний нөөцийн зардал, материаллаг бааз, бусад зардалд нийтдээ 14 тэрбум төгрөг зардал гарах.

Цаашид техник технологийн шинэчлэлтэй холбоотой хөрөнгө оруулалтын зардлыг улсын төсөвт тусгахаар төсөл санаачлагч үзсэн байна аа.

Хуулийн төслийг D-Parliament.mn цахим хуудаст байршуулж иргэд олон

нийтийн саналыг авч байгаа болно. Байнгын хорооны хуралдаанаар хуулийн төслийг хэлэлцэх үед Улсын Их Хурлын гишүүн Чинзориг хуулийн төсөлд 2 жилийн өмнө холбогдох яамдаас санал авсан бөгөөд хууль, эрх зүйн орчин өөрчлөгдөж байгаатай холбогдуулан дахин санал авах эсэх талаар, хуулийн төслийн зарим зүйл заалт Эрүүл мэндийн тухай хууль болон бусад хуультай давхцаж байгааг хэрхэн зохицуулах, төсөлд байгууллагын өөрийн олсон орлогоор эргэлтийн сан байгуулах заалт нь Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуульд нийцэж байгаа эсэх талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Жаргалмаа хуулийн төсөлд тус цусан бүтээгдэхүүний нөөц бүрдүүлэлт, хадгалалт, хамгаалалт, тээвэрлэлтийн зохицуулалт болон улсын хэмжээнд хэдэн салбар байгууллага байдаг талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Баярсайхан Хуулийн төсөлд цус цусан бүтээгдэхүүний нөөц бүрдүүлэх болон иргэдийг соён гэгээрүүлэх болон цусны донор болсон иргэд эрүүл мэндийг дэмжихэд төрөөс хэрхэн анхаарах талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Сарангэрэл хуулийн төслийг Донорын тухай хуулиас тусад нь боловсруулсан үндэслэл бусад улс орны туршлагын талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Сандаг-Очир хуулийн төсөл батлагдсанаар орон нутгийн салбарын хүний нөөц, орон тоо, бүтэц, тэдгээрийн цалин хөлс, урамшуулал, нийгмийн баталгааны талаар тус тус асууж хариулт авсан болно оо.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Чинзориг хуулийн төслийн зарим заалт салбарын болон бусад хуулиудтай давхцаж байгааг анхаарах нь зүйтэй гэдгээр дахин санал хэллээ.

Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг Байнгын хорооны хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонх нь буюу 66.7 хувь нь үзэл баримтлалын

хүрээнд хэлэлцэхийг дэмжиж, чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх нь зүйтэй гэж үзсэн болно.

Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн Донорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулах тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төслүүдийн хэлэлцэх эсэх талаарх Нийгмийн бодлогын байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэж өгөхийг та бүхнээсээ хүсье.

Г.Занданшатар: Ажлын хэсгийн гишүүдийг танилцуулъя.

Аюурзанын Өнөржаргал ЭМЯ-ны Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний газрын дарга, Намжилын Эрдэнэбаяр Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн дарга, Нээчингийн Халиун, Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн үйлдвэрлэлийн тасгийн эмч, Ядамцоогийн Тогтохням Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн хуулийн зөвлөх.

Хууль санаачлагчийн илтгэл болон Байнгын хорооны санал, дүгнэлттэй холбогдуулж асуулт асуух Улсын Их Хурлын гишүүн байна уу? Мөнхцэцэг гишүүнээр тасаллаа.

Мөнхөөгийн Оюунчимэг гишүүн, Даваажанцангийн Сарангэрэл, Содномын Чинзориг сайдыг нэмж орууллаа, тасаллаа. Нямаагийн Энхболд гишүүн.

М.Оюунчимэг: Гишүүд чимээгүй байгаарай. Энэ Цусны донорын тухай хуулийг бол ерөнхийд нь дэмжиж байгаа. Яагаад гэвэл цусаа хандивлах асуудал цусны нөөц бүрдүүлэх энэ тэр асуудал бол өнөөдөр бүх шатын эмнэлгүүдэд хамгийн тулгамдсан асуудал байгаа нь бол үнэн. Гэхдээ энийг Донорын тухай хууль гээд

бас нэг хууль байгаа. Бусад хуулиуд байгаа. Тэгэхээр энэ хуулиас бүүр тусад нь аваад Цусны донорын тухай хууль гээд тусдаа хууль гаргах зайлигүй шалтгаан байгаа гэж үзэж байгаа юм уу, нэгдүгээрт.

Хоёрт нь ингэж байна л даа. Улсын төсвөөс ойрын үед мөнгө шаардагдахгүйгээр эхний ээлжид хүний нөөц бүрдүүлээд энэ хуулийг хэрэгжүүлээд явчих бололцоо байгаа гэсэн хэрнээ 14 тэрбум төгрөг эхний ээлжид бас ингээд шаардагдана гэж байгаа юм. Тэгэхээр Чинзориг сайд салбарын сайдын хувьд энэ 14 тэрбум төгрөг энэ тэрийг одоогийн байдлаар дотоод нөхцөл боломжоороо гаргаад энэ хуулийг жишээ нь хэрэгжүүлээд явчих тийм бололцоо байгаа юм уу? Энэ дээр бас том том заалтууд орсон байна л даа. Одоо тусгай сан бүрдүүлээд энэ сангаараа цусны донор хүмүүсийг урамшуулах юм уу, энэтэй холбоотой үйл ажиллагаан дээр энэ санхүүжилтүүдийг бас зохицуулаад явах бололцоо байгаа гэж харж байгаа юм байна.

Тэгэхдээ энэ чинь бас эрүүл мэндийн салбарын нэг хэсэг энэ цусны донор. Цусны нөөц бүрдүүлэх гээд энэ асуудал чинь. Тэгэхээр энийг бүүр ингээд яамны буюу салбарын бодлогоос арай нэг өргөн хүрээнд тусад нь аваад үзээд байгаа юм уу эсвэл бүүр онцолж энийг үзэх зайлигүй шаардлага байгаа учраас энэ салбараас нь бараг л санхүүгийн болоод нөөц бүрдүүлэх төрийн бодлого үйл ажиллагааг нь харахад нэлээд өндөр түвшинд д авч үзэж байна л даа. Ер нь бол донор бүх шатанд хамгийн хэрэгцээтэй байгаа.

Өнөөдөр донороо хүлээсэн хүмүүс хэдэн мянгаараа ингээд очерлоод донор олдохгүй гээд хэцүү байгаа.

Тэгэхээр бид нар нэг талаасаа энэ донор бүх төрлийн, тэр дундаас цусны донор ч гэдэг юм уу энэ хүмүүсийг зөвхөн

нэг рашаан сувилал гэхгүй санхүүгийн хувьд ч гэсэн урамшуулаад явах гээд маш том механизмаар энийг хөдөлгөх шаардлага байгаа. Тэгэхдээ энэ санхүүжилтийг яаж бүрдүүлэх вэ гэдэг салбарын өөрийнх нь асуудал болно л доо. Тэгэхээр энэ дээр би Чинзориг сайд сайдын байр суурийг сонсох гээд байна. Эхний ээлжид ер нь энэ Цусны донорын тухай хуулийг хэрэгжүүлээд явахад наад зах нь хэдий хэмжээний санхүүжилт шаардлагатай гэсэн тооцоо гарч байгаа юм бол. Одоогийн ярьж байгаа 14 тэрбумыг одоогийн төсөв дэх хүрээнд зохицуулах бололцоо байгаа юу гэдэг дээр эхлээд хариулт авчихъя гэж бодож байна. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Хууль санаачлагч хариулна. Чинбүрэн Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн гишүүн хууль санаачлагч.

Ж.Чинбүрэн: Оюунчимэг гишүүн одоо үйлчилж байгаа Донорын хуулийг заавал 2 тусдаа хууль болгох ямар шаардлага байгаа юм гэж асуулаа. Тэгэхээр одоо энэ үйлчилж байгаа Донорын тухай хууль дотор цусны донор, эд, эс эрхтэн шилжүүлэн суулгах 2 асуудал 2-уулаа 1 дор байгаад байгаа нь 2 эсрэг тэсрэг үйл ажиллагааг нэг дор байлгаж байгаа юм. Тухайлах юм бол одоо цусны донор та бас хэллээ. Энэ бол авлагагүй өглөг өгдөг ийм сайн дурын үйл ажиллагаа.

Дээрээс нь одоо орчин цагийн ийм катаклизм их болж байгаа, дээрээс нь цусны нөөцөө бүрдүүлэх шаардлага үүсэж байгаа энэ нөхцөлд бид аль болохоор иргэдээ сайн дураараа цусаа хандивлагч гэж уриалах ёстой. Тэгтэл эд, эс, эрхтэн шилжүүлэн суулгах асуудал бол энэ шал өөр концептой. Нэг ёсондоо хүмүүсийг эд, эс, эрхтнээ та өгөөч гээд сурталчлаад ухуулаад байж болдоггүй.

Нөгөө талаасаа Монгол Улс Станбулын конвенцод элсэж энэ хүний эрхтний наймааны эсрэг конвенцод элссэн

улс. Тийм учраас 2 тэс өөр 2 үйл ажиллагааг нэг хуулийн доор байлгах нь орчин цагийн үйл ажиллагаагаа яг шаардлагыг хангаж чадахгүй байгаа юм аа. Тийм учраас 2 хуулийг тусад нь болгоод эд, эс, эрхтэн шилжүүлэн суулгахыг тусдаа бас хуулиараа ингээд аваад явчихад боломжтой гэж харж байгаа.

Мөн энэ хуулийн хүрээнд бид бас энэ цусны донорыг алдаршуулах, тэдгээрийг илүү нөөц бүрдүүлэхэд хамруулж ажиллуулахын тулд хамгийн гол юм бол хүний нөөцийн буюу Монгол Улсад цус цуглуулах алба, цус нөөц бүрдүүлэх энэ үйл ажиллагааг улам идэвхжүүлэх нь чухал байгаа юм. Тэр утгаараа бол Цусны төв маань бас орчин үеийн олон олон сайхан тоног төхөөрөмжтэй болсон. Бас нэг сайхан амжилт бол өнөөдөр Монгол Улс хүнд хийж байгаа цусан бүтээгдэхүүн өөрөө халдвар тараах ямар нэгэн эрсдэлгүй болж чадсан тийм сайн жишээ байна. Тэгэхлээр эдгээр маань бас олон бүтээгдэхүүн хийж байгаа энэ олон бүтээгдэхүүний эмнэлгүүдээ улсын эмнэлгүүд голдуу авч байна. Дүүрэг мөн хувийн эмнэлгүүд ч хүртэл захиалж авч байна. Зүгээр эрхтэн шилжүүлэн суулгах жишээлбэл элэг солих гэхэд л 3-аас 10 литр цус жишээлбэл бүтээгдэхүүн авах жишээний гэх мэтчилнээр эд нарын маань хийсэн бүтээсэн зүйл бас үнэлэгддэг болчихсон юм. Тэгэхлээр орж ирж байгаа тэр орлогоо захиран зарцуулах боломжийг нь олгоод ажилчдынхаа мөн орон нутгийн салбарын цус цуглуулах үйл ажиллагааг дэмжих үйлсэд зарцуулах боломжийг нь олгоё гэдэг байдлаар энэ асуудлыг оруулсан.

Харин Байнгын хороон дээр бол одоо Чинзориг сайд энэ дээр санал хэлж байсан. Бас нэг сан гэхгүйгээр зүгээр одоо тухайн орж ирж байгаа төсвийг нь ажилчдынх нь цалин хөлсийг нь нэмэгдүүлэхэд оруулаад явчхаж болохгүй юм уу гэсэн энэ бол бүрэн боломжтой.

Тэгэхлээр ажлын хэсэг байгуулагдаад энийгээ засаж залруулах зүйлүүдээ залруулаад ингээд явчих бүрэн боломж харагдаж байна гэж бодож байна.

Г.Занданишатар: Дэгээр зөвхөн асуудал хэлэлцсэн Байнгын хороо хууль санаачлагчаас л асууна л даа. Байнгын хорооноос хариулж болно. Байнгын хорооны дарга, ажлын хэсэг хариулж болно.

Чинзо гишүүн үг хэлнэ тэгэхдээ хариулчих тэгэх үү? Дашдондогийн Ганбат, Сайнхүүгийн Ганбаатар гишүүн асууна.

С.Ганбаатар: Чинбүрэн гишүүний оруулж ирж байгаа энэ хууль нүдээ олсон хууль байна аа. Далд байдаг боловч энд олон хүний амь нас амьдралыг шийддэг ийм чухал хууль байгаа. Хөгжилтэй оронд бол цус цусан бүтээгдэхүүнийг сэлбэгчдийн 75 хувь нь 65-аас дээш насныхан. Манайд бол 50.5 хувь нь 36-аас 65 насныхан залуу шүү дээ. Цус, сэлбэг, цус үнэхээр энэ олон хүний амь амьдрал.

Тэгээд энэ асуудал дээр би нэг хэдэн асуулт асууя. Хуулийг дэмжиж байгаа. Тэгэхдээ бүүр баталгаатай явуулахын тулд би тодруулж асууж байгаа хэдэн зүйл байгаа шүү. Энэ донорын ажиллагааг ер нь манайх улсын төсвөөс л санхүүждэг улс. Цусны энэ үйл ажиллагааг Үндэсний төвийг даатгалын сангаас санхүүждэг. Энэ бол бас хэцүүдсэн мухардаж байгаа. Донорын ажиллагааг дэмжсэн байгууллага иргэдийг гаргасан энэ зардлыг татвараас чөлөөлдөг, доноруудыг урамшуулах, ийм алдаршуулах, энэ чиглэл дээр л онцгой анхаарах ёстой. Тэгээд миний асуулт бол Засгийн газраас өгсөн саналуудын хэдийг нь төсөлд тусгасан бэ?

Зарим нь ороогүй байна. Би нэг бүрчлэн ярьж цаг үрээд яах вэ? Яагаад оруулаагүй вэ? Засгийн газраас хэд хэдэн санал өгсөн байна лээ шүү, 2 дугаарт.

Төслийн 9.1-д Цус сэлбэлт судлалын байгууллага нь тусгай мэргэжлийн төв байна гэсэн шинээр агентлаг маягийн байгууллага бий болох гээд байна уу гэсэн би асуулт асууж байна. Энийг тодруулаач? Зардал хүний нөөцийг нь 20 хувь өсгөсөн гэж ярьж байна. Зүгээр энэ бол шинээр агентлаг юм уу?

Хоёрдугаар асуулт. Төслийн 11.2-ын 6.1.7 дээр нутгийн өөрөө удирдах байгууллага Засаг даргын ажлыг дүгнэх үзүүлэлтэд 11.1-д нь энэ үйл 11.1-д заасан үйл ажиллагааг оруулж тооцно гэж байна. Энэ үзүүлэлтийг хуулиар тогтоох тийм шаардлагатай юу? Яг ийм жишиг зохицуулалт бусад ямар нэгэн хуулиудад байгаа юу? Өөр орнуудад байгаа юу?

Гуравдугаар асуулт. Төслийн 19.3-д заачихсан байгаа шүү. Цусны донорын ойлголт ач холбогдлыг ерөнхий боловсролын ахлах анги, их дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгана гэж зааж байна. Би бол дэмжиж байгаа. Энэ талаар бид ойлголт байдаггүй учраас олон хүний амь амьдралыг аврах боломжоо бас хүмүүс мэддэггүй. Тэгэхдээ энэ тухай боловсролын байгууллага багш нар ямар саналтай байдаг вэ судалсан зүйл байгаа юу? Санал дүгнэлтийг нь авсан уу мэргэжлийн байгууллагуудаас? Яагаад гэвэл би энэ судалгааны энэ эхний баримтуудад энэ тухай байхгүй байгаа учраас асууж байгаа юм шүү.

Асуулт 4. Төслийн 24.3, 24.4-д анагаах чиглэлээр суралцагч оюутан төрийн албан хаагчдыг цусны донорын үйл ажиллагаа цусан бүтээгдэхүүний нөөцийг бүрдүүлэхэд татан оролцуулахаар зохицуулжээ гэж байна. Энд бол тусгай цэрэг нөгөө цэрэг цагдаа армийг оруулчихсан байна лээ. Би тэрийг асуугаагүй. Эдгээр нь хүний эрх цусны донор сайн дурын байх зарчимтай нийцэж байгаа юу? Энэ тухай хүний эрх

цусны донор сайн дурын байх зарчимтай гэсэн заалтыг би эс дурдаж асууж байна аа.

Асуулт 5. Төслийн 6.1.6, 13.6 цус сэлбэг судлалын мэргэжлийн төв Цусны төвийн ажилтнуудад нэмэгдэл цалин сар бүр цусны албаны нэмэгдлийн цалинг олгоно гэж заасан. Цусан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд оролцсон ажилчдын хөдөлмөрийг нөхцөл ямар ангилалд ордог вэ? Яг энэ талаараа төсөвт тусгасан байгаа юу? Хэдэн төгрөг байгаа вэ? Хэвийн бус, үүний дотор хүнд, хортой гэх мэт ийм зүйлүүд ярьсан байна. Энэ яг өөрөө бусад холбогдох хуулиудад орж ирсэн үү? Сангийн яамнаас санал нь орж ирсэн үү? Чухам яагаад нэмэгдэл цалин сар бүр цусны албаны нэмэгдэл цалин олгох үндэслэлийг эрх зүйн үндсэн талаас нь нэг тайлбарлаад өгөөч?

Эцэст нь эрхтэн, эд, эсийн донорын үйл ажиллагаа нь эмчилгээний зориулалтын амьтай ба амьгүй донороос авч болдог тоо тохиолдлын хувьд цусны донороос цөөн байж болох юм аа. Энэ бол миний дүгнэлт.

Г.Занданшатар:

Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн гишүүн хууль санаачлагч хариулъя. 6 асуулт асуулаа.

Ж.Чинбүрэн:

Баярлалаа Ганбаатар гишүүн ээ. Бас чухал заалт хуулийн бас гол үзэл санааг дэмжиж өгч байгаад их баярлалаа. Нэлээн олон асуулт асуулаа. Зарим үлдээсэн асуултуудаа ажлын хэсгээс Эрдэнэбаяр захирал нь нэмээд хариулна биз. Ер нь бол энэ хуулийн үндсэн үзэл санаа бол энэ авлагагүй өглөг өгч байгаа улсуудыг бас бид баярлалаа гэж хэлэхдээ ямар нэг байдлаар энэ худалдаж авдаг мөнгө төгрөгөөр урамшуулах ийм тогтолцоог хийж болохгүй юм аа. Таны энэ хэлж байгаа үндсэн санаа бол бид ирээд цусаа донор болж байгаа хүмүүст илчлэг сайтай хоол ундаар хангачих, ядаж унааны зардлыг нь

даачих зарим улсад одоо ялангуяа Герман мэтийн улсуудад бүтэн тал өдрийн цалинтай нь тэнцэх хэмжээний компенсац энэ тэр өгдөг ийм тогтолцоо байна. Тэгэхлээр бид бас энэ тал руугаа илүү явж аль болохоор сайн дураараа цусаа өгөх гэж ирсэн хүмүүст илчлэг сайтай хоол унд, замын зардал, унааных нь мөнгийг нь хүртэл өгчихдөг байх ийм тогтолцоог хийхийг оролдсон. Энэ хуулиараа бид бас айхтар том санхүү болон том Засгийн газрын бүтцэд нөлөөлөхийг оролдоогүй ээ. Яагаад гэхлээр одоо үйлчилж байгаа Донорын хууль дотор цус донорлох тухай асуудал бол нэлээн бас тийм муу ч биш сайн орсон байдаг.

Тэгэхээр энэ утгаараа бид бас ямар нэгэн биеэ даасан агентлаг ч гэдэг юм уу эс үгүй бол төсөв санхүүтэй холбоотой асуудлуудыг хөндөхгүй байхыг зорьсноо бас илэрхийлчихье ээ. Мэдээж цусны донор болсноороо ямар олон хүмүүсийг авардаг юм бэ гэдэг таниулан мэдэх үйл ажиллагааг харин дэлгэрүүлэх, мэдүүлэх үйлс чухал байгаа. Тэр утгаараа ялангуяа энэ 10 жилийн бага сургууль, дунд сургууль, ахлах ангийн хүүхдүүдэд энэ ач тусыг ойлгуулах хөтөлбөрт нь программд нь оруулах асуудлыг бол бид суулгах зорилготой бас ажиллаж байна. Тэгээд энэ хуульд тусгаж байгаа юм. Тэгэхлээр энэ бол зөвхөн цус та өгснөөрөө хүнийг аврах тухай биш юм аа. Энэ бас дам дамдаа эрүүл мэндийн боловсрол олгох том том танин мэдүүлэх боловсрол олгох ийм том чиглэлд ажиллах болно оо.

Оюутан залуусыг татан оролцуулах асуудал бол ер нь манай Монгол Улсад гол донор цусаа өгдөг улсууд нь илүү голдуу залуучууд байна. Тэгэхлээр бас залуучуудыг бас таниулан мэдүүлж, ухуулан ойлгуулж, татан оролцуулах түүнээс ямар нэг эд хөрөнгөөр, мөнгө төгрөгөөр уруу татах ийм үйл ажиллагаа байж болохгүй ээ. Тэгэхлээр тэр талаасаа бас энэ хуулийн төсөл бичигдсэн. Цус сэлбэх мэргэжлийн

төвүүдийн ажилчдын тухайд бол цалин хөлсний хувьд нөгөө гүйцэтгэлийн санхүүжилт орсноос хойш энэ энэ салбарт ажиллах хүмүүсийн бас сонирхол сул болоод байна аа. Яг эмнэлэгт ажиллах нь илүү цалин хөлс авч байгаа учраас яг ийм.

Г.Занданиатар: Дашдондогийн Ганбат гишүүн асуулт асууна.

Д.Ганбат: Энэ хуулийг хэлэлцээд ингээд батлаад явах нь зүйтэй байх аа. Ер нь цусны асуудал эрүүл мэндийн асуудал бол маш нарийн асуудал аа. Тэгээд энэ эмнэлэг, эмнэлгийн ажилтнуудын мэргэжлийн чадавх, чадвар нь ямар байна? Энэ хүмүүсийн цалин пүнлүү нь ямар байх вэ тэр талаар тусгаж байгаа юм байна уу? Тэгээд ямар нэгэн мөнгө төгрөг гаргахгүй ингээд л хууль гарчихаар ингээд сайн сайхан болно гээд юм ярих гээд байх шиг байна. Бид нар мөнгийг зарцуулах юманд нь зарцуулах хэрэгтэй шүү дээ. Энэ бол маш чухал асуудал. Нийт Монголын ард түмний эрүүл мэндийн асуудал ярьж байхад бол тодорхой хэмжээний санхүү мөнгө нь дагалдаад байж байж л тэр ажил чинь ажил болно шүү дээ. Ийм ойлголттой байж болохгүй ээ. Нөгөө талаас нь энэ аюулгүй байдал энэ хэр хангагдаж байгаа вэ? Одоо өнөөдөр ямар байгаа билээ цаашидаа ямар байх вэ? Бид бүхэн мэднэ. Энэ БЗХӨ энэ эмчлэгддэггүй ДОХ гээд энэ нөхцөл байдал манай улс оронд ямар байна. Гадна дотнын гашиун туршилагаас харахад бол нэг цусны хэсэг юугаар бараг 50, 60 хүнд ДОХ халдаасан гээд л ийм зүйл явж байсан. Энэнээс бусдын гашиун туршилага дээр бид нар авч үзэж өөрсдөө бас энэ хууль дээрээ тусгаад анхаарч ажиллах ёстой, аюулгүй талаасаа гэж ойлгож байна. Нөгөө талаар саяхан байна уу нэг хэдэн сарын өмнө манай нөхцөл байдал ямар байгааг харж байна л даа. Тэр эрүүл мэнд, эмнэлгийн ажилтны ачаалал маш өндөр байна тэр хүмүүсийн цалин маш бага байна. Тэнд ажиллах нөхцөл бололцоо муу байна.

Тийм учраас тэр ачаалалдаа дарагдсан сувилалч эмэгтэй тариагаа солиод хийгээд нэлээн хэдэн хүүхдэд бас эрсдэлтэй байдалд орлоо л доо. Ийм мэтчилэнгийн зүйлүүд байна нөхдүүд ээ. Та нар одоо энэ дээрээ ямар анхаарч яаж ажилладаг юм бэ? Нөгөө талаар баахан мөнгө цутгаад байдаг тэр мөнгө нь буруу гараар ороод хамгийн чанаргүй тоног төхөөрөмж, хамгийн чанаргүй эм болоод үйлчлэхгүй, эмнэлгүүд нь шаардлага хангахгүй тэгээд гадаад дотоод ямар нөхцөлтэй байгаа билээ. Энэ утаа униар уушги энэ бүх юмнаас чинь болоод энэ хүүхдүүд чинь багаасаа одоо янз бүрийн өвчнөөр өвдчихсөн ийм эрүүл мэндийн хувьд маш хүнд байдалд орчихсон. Энэ эмнэлгүүд нь дүүрчихсэн. 20, 30 жилийн өмнөх шигээ байдалд байдаг. Ихэнх нь болж л өгвөл гадаадад гарч эмчлүүлэх бодолтой. Тэгээд хандивын журмаар нэг хүнд туслахын тулд аян явуулдаг. Ард түмэн маань энд маш нэгнийгээ боддог. Монгол хүний уужуу сайхан өрөвч сэтгэлээр чадан ядан тэрэндээ хэчнээн амьдрал нь ядуу байсан ч гэсэн гаргаад тусалдаг.

Гэтэл одоо энэ ажиллах ёстой байгууллагууд нь ажилладаггүй. Эмнэлгийн ажилтан албан хаагчид өөрийнхөө зүй ёсныхоо шаардлагыг тавихад та нар жагсаж болохгүй үгээ хэлж болохгүй гэсэн маягтай ханддаг. Энэ алсаараа байдлыг улам ийм хүндрүүлдэг нөхцөл байдалд оруулж байгаа шүү. Тухайн үедээ аргадаад нэг сайн сайхан байгаа юм шиг харагдаж байгаа боловч алсаараа энэ эрүүл мэндээр эмнэлгийн салбарууд маш хүнд байдалд орж байна. Энэ чинь хэзээ аятайхан болж нэг аятайхан зөв зам голдиролдоо орох юм. Бусад улс орны эмнэлэг энэ бүх юм чинь болж бүтээд яваад байдаг. Ганцхан Монгол Улсад л болохоор ийм болчихдог. Энэ чинь ямар учиртай юм бэ? Тэр тусмаа танайд 8 жил.

Г.Занданшатар: Гомпилдоогийн Мөнхцэцэг гишүүн, хариулт хэрэггүй гээд байгаа юм шиг байна. Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн хууль санаачлагч, гишүүн хариулъя.

Ж.Чинбүрэн: Ганбат гишүүний асуултад хариулъя.

Ер нь бол энэ цус сэлбэх энэ үйл ажиллагаа өөрөө орчин үед маш хурдацтай хөгжиж байна аа. Цус цусан бүтээгдэхүүнийг би бид хуучин шигээ зүгээр л нэг улаан эс гэж улаан өнгөтэй зүйл гэж харахаа больсон. Энэ дотор маш олон бүтээгдэхүүнүүд тэр битгий хэл ганц бүтээгдэхүүн хүний амьдралын хувь тавиланг хагалгаан дээр гарч байгаа хүндрэлийг шийдэх тийм хэмжээнд болчихсон. Тийм учраас бид энэ технологиудыг улам хөгжүүлэхийн тулд зайлиггүй өөрсдийнх нь гүйцэтгэлээр олж ирж байгаа орлогоо, тоног төхөөрөмжөө шинэчлэх, засварлах, сайжруулахгүй бол болохгүй. Өнөөдөр бид маш сайхан Цус сэлбэлтийн төвийг байгуулаад өгчихсөн. Энэ Засгийн газраас хийсэн том ажил. Өнөөдөр орчин цагийн аль ч улсаас дутахааргүй ийм сайхан төвтэй болсон. Нөгөөдхөө сэлбэж засаж чадахгүй, захиран зарцуулах боломж байхгүй байгаад байвал нөгөө 2013 онд байгуулагдсан Эмийн төв лаборатори шиг л юм болно. 3 аппаратын 2 нь эвдэрхий. Нөгөөдхөө нэг ч удаа засаж чадаагүй мөнгө төгрөг төсөв байхгүй ингээд л сууж байна.

Тийм учраас энэ санхүүжилтээ их зөв механизмд оруулаад энийгээ шийдэж чаддаг байх ёстой.

Хоёрт өнөөдөр цусны хэрэгцээ 160 хувиар өсчхөөд байна. Цус нь цусан бүтээгдэхүүний хэрэгцээ. Тэгтэл боловсон хүчний нөөцөө нэмж чадсан хувь нь ердөө хорьхон хувьтай байгаа байхгүй юу. Тэгэхлээр ерөөсөө орон нутаг цус сэлбэх төвүүдэд ажилчдынхаа тоог нэмэх, ажиллах сонирхолтой байлгах,

тогтвортой ажиллуулахын тулд тухайн түрүүн Жаргалмаа гишүүний илтгэлд дурдагдсан 14 тэрбум төгрөгөө эд нар чинь үйл ажиллагаагаар олж байгаа санхүүжилт нь. Үүнийгээ захиран зарцуулах боломжийг нь бид олгох тухай л асуудал юм. Тийм учраас бид бас хуулийн төсөл дээр Нийгмийн бодлогын байнгын хороон дээр ярьсан зүйл тэр эрсдэлийн сан гэдгээ болиод харин ажлын хэсэг ажлаа тухайн санхүүжилтийг тодорхой хувийг нь, ажилчдын цалин, тодорхой хувийг нь доноруудыг цусны доноруудыг татах, сурталчлах үйл ажиллагаанд тодорхой хувийг нь тоног төхөөрөмжөө сэлбэх засахад зарцуулах гээд оруулчих юм болохоор харагдаж байгаа юм аа. Тэгээд дэмжиж байгаад баярлалаа.

Г.Занданшатар: Гомпилдоогийн Мөнхцэцэг гишүүн асуулт асууна.

Г.Мөнхцэцэг: Цусны донорын тухай энэ хуулийг зарчмын хувьд дэмжиж байна. Ингэж бас салгах нь бас зөв өө гэж ингэж харж байгаа юм. Тэгэхээр ер нь бас хүнд нэг илүү юм гэж бас тэр болгон байгаад байхгүй. Гэтэл өөрийнхөө амь насыг дэнчин тавьж байгаад ингээд цусаа илүүчилж байна гэдэг хэдийгээр сайн дурын үйл ажиллагаа боловчиг энэ бас хамгийн энэрэнгүй үйлсийн нэг яалт ч үгүй мөнөөсөө мөн. Тийм учраас энэ цус бусдад амьдрал бэлэглэж байгаа амь нас бэлэглэж байгаа энэ цусаа өгч байгаа энэ доноруудыг бас ийм хууль эрх зүйн орчныг нь бас бүрдүүлж өгөөд энэ хуулиараа бас ингэж дэмжиж өгөх нь бол хамгийн зөв чухал зүйл гэж бас ингэж ойлгож байгаа юм.

Тэгээд бас нэг хэд хэдэн зүйлийн асуулт байгаад байна аа. Тэгээд энэ хууль дээр эргэлтийн сан байгуулна гээд ингэсэн байна л даа. Тэгэхээр энэ эргэлтийн сан маань өөрөө бас яг яаж бүрдүүлэх юм бэ гэдэг зүйлийн асуулт байна. Орон нутагт жишээлбэл яаж зохион байгуулах юм? Орон нутагт олон донорууд байж байдаг. Тэгээд эд нар маань бас хүрч ирээд яг энэ

төв дээрээ бас тэгээд цусаа өгөөд ингээд яваад байх юм уу? Ямар давтамжтай байх юм. Орон нутагт нь яаж зохион байгуулах юм бэ гэдэг ийм зүйлийн асуултыг тавья гэж бодож байна. Бас дээр нь түрүүн бас Оюунчимэг гишүүн асуугаад байсан тэр 14 тэрбум төгрөг энэ бол бас яг тийм хүрэлцээтэй хөрөнгө төсөв мөн үү гэхэд бас биш л дээ.

Тэгээд энийгээ жишээлбэл яаж эргэлтийн болгож одоо цаашаа авч явах юм бэ? Өнөөдөр бас яг ийм хэчнээн мэргэжилтэн байна? Цусны мэргэжилтэн тиймээ сүүлийн үед тоо нь буурч байна. Ялангуяа бас тэр цусны төвд ажиллахаасаа илүүгээр эмнэлэгт ажилладаг жирийн эмнэлэгт ажилладаг энэ нь бас цалин цавын хувьд ч гэсэн бас арай хүртээмжтэй байгаа учраас тэнд ажиллая гэдэг сонирхолтой хүмүүс илүү их олон болж байна аа.

Тийм учраас энэ цусны төвд ажиллах хүмүүс мэргэжилтнүүд ялангуяа буурч байна гэсэн тоо баримтуудыг бас та бүхэн бас хэлж байх шиг байна. Тэгэхээр ер нь энэ мэргэжилтнүүдээ яаж бэлтгэж авч ялангуяа тэднийг бас ажиллах амьдрах энэ орчин нөхцөлийг нь бас дээшлүүлэе гэсэн ийм зүйлүүд бас яригдаж байгаа хэлэгдэж байгаа юм бэ гээд энэ хуульдаа жишээлбэл яг энэ мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлдэх тал дээр ямар нэгэн тийм онцгойлсон зүйл заалт байна уу гэж ийм зүйлүүдийг асууя гэж ингэж бодож байна.

Г.Занданшатар:

Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн гишүүн хариулъя.

Ж.Чинбүрэн: *Мөнхцэцэг гишүүний асуултад хариулъя.*

Эргэлтийн сан гэдэг ер нь нэлээн бас анхаарал татаад байх шиг байгаа юм аа. Тэгэхээр энэ нөгөө цусны цус сэлбэх төв маань өөрсдөө бүтээгдэхүүн

үйлдвэрлээд бүтээгдэхүүнээ улсын болон хувийн эмнэлгүүдийн шаардлагын дагуу олгож түүгээрээ дамжуулан бас буцаагаад төлбөртэй тусламж үйлчилгээ өгдөг түүгээрээ дамжуулаад одоо орлого олох боломж байгаа. Тэр орлого нь бол ойролцоогоор 14 тэрбум төгрөг орчим байгаад байгаа. Тэгэхлээр нь эргэлтийн сан гэдэг маань тэр өөрсдийн олж байгаа санхүүжилтээ захиран зарцуулах асуудлыг л ярьж байсан юм. Тэгэхээр би түрүүн бас хэлсэн Ганбат гишүүний асуултад хариулахдаа. Тэгэхээр бид бас эргэлтийн сан гэдэг үгээ авч ирээд харин захиран зарцуулах боломжийг нь илүү өөр байдлаар хэрэглэх боломжтой юм аа.

Тэгэхээр энийг ажлын хэсэг дээрээ энэ тухай яригдаад энийгээ засаад явчих байх гэж бодож байгаа юм. Орон нутагт цус цуглуулах, цус сэлбэх энэ үйл ажиллагааг дэмжих бодлого нь бас энэ эргэлтийн сандаа бас хийхээр төсөвлөж байсан юм аа. Ер нь давтан сургалт, дээрээс нь тэр орон нутагт ажиллаж байгаа цус сэлбэх үйл ажиллагаанд цус цуглуулах үйл ажиллагаанд оролцож байгаа багуудыг бас урамшуулах сонирхолтой байлгах дээр нь таниулан мэдүүлэх асуудлыг хүртэл дэмжих чиглэлд хууль бас нэлээн анхаарал тавьж хуулийн төсөл бичигдсэн.

Тухайлах юм бол тухайн орон нутгийн засаг захиргааны удирдлагуудыг илүү энд идэвх санаачилгатай оролцох. Түрүүн би бас хариулж амжаагүй. Ер нь бол аймгийн Засаг даргын Эрүүл мэндийн сайдтай хийж байгаа гэрээний биелэлтэд хүртэл энэ цус сэлбэх үйл ажиллагаа, цус цуглуулах үйл ажиллагаа хэрхэн оролцож байгааг нь хүртэл дүгнэдэг байхаар оруулж өгч байгаа нь орон нутагт энэ үйл ажиллагааг илүү бас өргөн хүрээтэй ажиллуулах ийм бодлого чиглэсэн гэж харж болно оо. Тэгэхээр түрүүнд тэр дахин хэлье 14 тэрбум гээд байгаа нь өөрсдийнхөө олж байгаа орлогын асуудлыг л яриад байгаа юм. Бид ямар нэгэн нэмэлт төсөв санхүүжилт авахаар

энэ хуулийн төсөл бичигдээгүй гэдгийг бас хэлье ээ.

Тийм учраас энэ олж байгаа орлогоороо бас салбар хоорондоо салбарын мэргэжилтнүүдээ сургах асуудлууд ер нь тэгээд энэ давтан сургалт бол өөрөө маш чухал байдаг аа.

Дээрээс нь бас одоо сурталчлан таниулах цусны донор болж байгаа хүмүүсийг бас идэвхжүүлэх үйлсэд бас энэ эрсдэлийн сан бид нарын энэ төсөлдөө оруулсан эрсдэлийн сан ажиллах ийм эрмэлзэл зорилготой байсан. Тэгэхээр цаашдын ажлын хэсэг энэ дээр бас анхаарч энэ эрсдэлийн сан биш харин ЭМЯ энэ дээрээ өөрөө үүрэг чиглэлд нь оруулж өгөөд хувь тавиад өгчихвөл энэ болох зүйл гэж харж байна аа.

Г.Занданшатар:

Даваажсанцангийн Сарангэрэл гишүүн асуулт асууна.

Д.Сарангэрэл: Баярлалаа. Эхлээд би нэг мэдээлэл өгөх нь зүйтэй гэж бодоод байна. Манай зарим гишүүд бас мэдээлэлгүй байх шиг байна. 2017-2020 онд Эрүүл мэндийн сайдаар ажиллаж байх үед Азийн хөгжлийн банкны шугамаар их том төсөл хэрэгжсэн юм. Энэ нь хөнгөлөлттэй зээл байсан. Энэ хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд Улаанбаатар хот болон 21 аймаг 9 дүүрэгт цус цуглуулах ийм бүрэн боломж бүрдсэн 1 дүгээрт.

Хоёрдугаарт цусаар ямар нэгэн халдвар дамжих энэ эрсдэлийг бүрэн хааж чадсан. Би Эрдэнэбаяр докторыг бас олон нийттэй болон гишүүддээ энэ мэдээллийг тодорхой өгчхөөсэй гэж хүсэж байна. Тэгэхээр өмнө нь бол төрөлтийн улмаас цус алдаж, цус хийлгээд халдвар авсан тухай яриа хөөрөө их байдаг байсан. Ихэнхдээ гепатит В, С авчихлаа гэдэг юм уу ийм зүйл байхгүй болсон.

Өөрөөр хэлэх юм бол олон улсын жишигт манай цусны лабораториуд өнөөдөр техник технологийн хувьд хөгжиж чадсан гэдгийг хэлье.

Хоёрдугаарт бол бид нар нэг хуруугаа зүсэх юм уу хамраар нэг цус гарахад бол бас л эвгүйцээд л явчихдаг даа тийм ээ. Тэгвэл Цус судлалын үндэсний төвийнхөн маань ер нь энэ чиглэлийн мэргэжилтнүүд маш их хэмжээний цустай ажилладаг. Цусны үнэр хүний сэтгэл зүйд нөлөөлөх, түүнээс гадна элдэв өвчин халдвар авах их эрсдэлүүд байгаа. Энэ Цус судлалын үндэсний төвийнхөн маань их олон жил тайван ямар нэгэн хэл яриагүй мэргэжлийн өндөр түвшинд маш сайн ажиллаж ирсэн. Энэ багийг манай бол Эрдэнэбаяр доктор ахалдаг. Маш сайн ахалж байгаа. Би Эрүүл мэндийн сайдаар ажиллаж байсныхаа хувьд бол энэ зүйлийг баттай хэлж чадна. Одоо энэ хүмүүсийн бид нар харж үзэх болсон. Нэгэнтээ улсын төсвөөс цалин мөнгийг нь нэмж чадахгүй, нийгмийн асуудлыг нь шийдвэрлэж чадахгүй, тэр сурах, боловсрох, хөгжих бололцоог нь өгч чадахгүй байна. Ийм тохиолдолд өөрсдөд нь менежмент хийгээд ажиллах боломжийг нь хуулиар өгөх ёстой.

Тийм учраас би Чинбүрэн гишүүний санаачилсан энэ хуулийн төслийг бүрэн дүүрэн дэмжиж байгаа юм. Энэ хүмүүс хөгжих хэрэгтэй байна шүү дээ. Орон байр, сургалт, хүүхдийнхээ асуудлыг шийдэх гээд олон асуудал бий. Өнөөдрийн авч байгаа багахан цалингаар өдөр хоногийг өнгөрөөж байгаа болохоос биш амьдралынхаа чухал асуудлуудыг огт шийдэж чадахгүй байгаа. Энэ хууль гарснаар эдгээр асуудлуудыг шийдвэрлэх юм билээ. Өнөөдөр бид нар хоолны мөнгө, унааны мөнгө гэж бид детальчилж ярих хэрэггүй. Хамгийн гол нь энэ төв маань өөрөө захиран зарцуулах эрхээ олж аваад дотооддоо асуудлаа яриад ямар асуудлаа эрэмбэлж алийг нь эхэлж шийдэх шаардлагатай байна гэдэг энэ шийдлээ гаргах боломжийг нь энэ төвийнхөнд би

өгөх ёстой гэж ингэж бодож байгаа учраас энэ хуулийн төслийг бид нар бүрэн дүүрэн дэмжих ёстой юм байгаа юм аа.

Ер нь бол одоо улсын эмнэлгүүдээ бас нэг 1 жоохон зах зээлийн зарчмаар ажиллуулах, өөрсдөө хөгжих, орлого олох энэ боломжийг нь нээж өгөхгүй бол улсын төсвийн хүрээнд барьсаар байгаад олигтой эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ ч үзүүлж чаддаггүй өөрсдөө ч хөгжиж чаддаггүй бахь байдаг байрандаа байгаад байгаа юм. Би нэг жишээ хэлье.

Тухайлбал Улсын 2 дугаар төв эмнэлэгт Онон гээд маш сайн мундаг эмч байж байгаад энэ эмч өнөөдөр сөөргөө өвчнийг бүрэн эмчилж чадах энэ технологийг нэвтрүүлсэн. Өнөөдөр Гүрзин улс энэ Онон эмчийг уриад энэ сөөргөөний эмчилгээг хийлгэж байна шүү дээ. Гэтэл улсын 2 дугаар төв эмнэлэг дээр энэ мэс засалд шаардлагатай эмнэлгийн хэрэгслүүд нь дутагдаж байгаа учраас мэс заслаа тэр болгон хийж чадахгүй байгаа. Цэндсүрэн гээд мундаг доктор байж байгаа, манай дурангийн эмч. Энэ маш сайн оношилдог. Энэ оношилгооных нь үндсэн дээр оны эмч маш сайн хагалгаа хийж олон хүнийг энэ ирээдүйдээ ходоодны болон улаан хоолойн хорт хавдарт өртөхөөс хамгаалж чадаж байгаа. Өөр олон олон хүмүүс байгаа. Өнөөдөр ходоодны хорт хавдар бол манай хорт хавдрын 2 дугаарт орж байгаа шүү дээ.

Тэгвэл үүнээс урьдчилан сэргийлэх хамгаалах ийм бүрэн боломж нь эмч мэргэжилтнүүдэд маань байгаад байдаг. Харин хөгжих боломжийг нь эмнэлгийн хэрэгслээр хангах боломжийг нь бид өгөхгүй байгаа учраас хүмүүс маань эрсдэлд ороод байгаа юм аа.

Г.Занданшатар: Эрдэнэбаяр 2 номер хариулах уу?

Н.Эрдэнэбаяр: Та бүхний энэ өдрийн амгаланг айлтгая аа. Сарангэрэл гишүүний асуултад хариулья.

Манай Цус сэлбэг судлалын үндэсний төв 2013-2019 оны хооронд Азийн хөгжлийн банкны хөнгөлөлттэй зээлийн тусламжаар цус цуглуулах, шинжлэх, үйлдвэрлэх, хадгалах, тээвэрлэх яг одоо олон улсын жишигт хүрсэн ийм тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангагдсан. Тэрнээс гадна орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа 26 цусны салбар төвүүд маань бас иж бүрэн хангагдсан байж байгаа. Энэ хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газраас Цус сэлбэг судлалын үндэсний төвийн шинэ байрыг 2016 онд бас ашиглалтад хүлээн авсан байж байгаа. Энэ бол 43 жилийн дараа бол шинээр баригдсан байр байгаа. Орон нутгийн салбар төвүүдийг бас иж бүрнээр нь бас засварлаж барилгын урсгал засварыг бас ингэж хийсэн байгаа. Энэ хүрээнд мөн хүний нөөцийг сургаж бэлтгэх асуудлыг бас цогцоор нь авч хэрэгжүүлж, цусны салбарт ажиллаж байгаа эмч мэргэжилтнүүдээс гадна ер нь эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа цустай холбоотой ажилладаг энэ эмч мэргэжилтнүүдийг иж бүрэн олон улсын сургалтуудад бас хамруулж сургасан явдал эргээд энэ цусны аюулгүй байдлыг хангах цус цусан бүтээгдэхүүний нөөцийг бүрдүүлэхэд чухал дэмжлэг болсон ийм сайхан ажил болсон. Гэхдээ технологиуд бол жил жилд ингэж бараг солигддог ингэж болж байгаа.

Тэгэхээр яг цусны албаны хувьд бол цаашидаа бас улам илүү сайжруулах ийм хэрэгцээ шаардлагууд үүсэж байгаа. Тухайлбал цус цусан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл гэж бас нарийн процесс байдаг. Энэ олон улсад бол автоматжуулсан энэ системд шилжчихсэн байж байгаа. Тэгэхээр манай орны хувьд ч гэсэн энийг бид нар бас зорьж хийх, энүүгээрээ бид нар Монгол Улсад өмнө нь оношилж эмчилдэггүй байсан өвчин эмгэгүүдийн

эмчилгээний үед шаардлагатай нарийн технологи шаардагдсан цус цусан бүтээгдэхүүнээр хангах энэ технологийн болон бусад боломжууд бүрдэнэ гэж ингэж харж байгаа. Тэгээд ер нь сүүлийн жилүүдээр энэ цус сэлбэлтээр дамжих халдварын асуудал бол үнэхээр ялангуяа бид нар энэ халдвар илрүүлэх шинжилгээ яг олон улсын жишиг буюу өндөр хөгжилтэй орнуудын түвшинд байгаа. Энүүгээрээ бид нар бас ингээд хэдийгээр манай оношилгооны чадвар сайжраад байгаа хэрнээсээ яг цус сэлбэлтээр дамжих халдвараар хасагдалтын хувь бас буурч байгаа. Энийг манай стратеги зорилтын хүрээнд 2025-2030 оны хооронд бол олон улсын яг өндөр хөгжилтэй орны түвшин буюу нэг хувиас доош түвшинд барихаар зорьж байгаа.

Сүүлийн жилүүдээр яг бид нарын яг ингээд цусаа өгсөн донноруудын дунд илрүүлж байгаа халдварын шинжилгээгээр бол нэлээн түгээмэл шалтгаанд бол тэмбүүгийн халдвар байж байгаа. Тэгээд мэдээж мэдээж В, С-ийн халдвар бол бас тодорхой хувиар ингэж байгаа. Гэхдээ энэ бол жилээс жилд бууж байгаа нь Монгол Улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлж байгаа Эрүүл Монгол хүн гэдэг юм уу бас элэгний маш олон хөтөлбөрүүд хэрэгжиж байгаа. Энэ урьдчилан сэргийлэх оношилгоо эмчилгээнүүд маш өндөр түвшинд хийгдэж байгаа энэ асуудлууд эргээд бас энэ доноруудаас хасагдалтыг бууруулах маш сайн ийм нөлөөлөл үзүүлж байгаа. Тэгэхээр бие биеийгээ ийм уялдуулсан бас өндөр ач холбогдолтой арга хэмжээ болж байгаа гэдгийг бас энэ даширамд хэлье гэж бодож байна.

Г.Занданиатар: Сарангэрэл гишүүн тодруулж асууна.

Д.Сарангэрэл: Энэ даширамд хэлэхэд Азийн хөгжлийн банк доктор Алтантуяа, Мөнхтайван нарт бид нар талархал илэрхийлэх ёстой. Бид нар цус сэлбүүлээд халдвар авдаг явдал их байсан.

Энэ бүрмөсөн хаагдсан. Энэ боломжийг энэ багийнхан бидэнд бүрдүүлж өгсөн. Үүний зэрэгцээ нэг асуудал байгаад байгаа юм. Сүүлийн үед хэдийгээр энэ сайхан боломж нь бүрдсэн ч гэсэн цусны нөөцийн асуудал байгаад байна гэдэг. Энэ цус цуглуулах ажил дээр ер нь ямар хүндрэл бэрхшээл гараад байна аа? Эрдэнэбаяр доктороо?

Зайлишгүй хүний амийг аврах ийм заалттай нөхцөлд цус сэлбэдэг. Гэтэл тэр цус нь байхгүй байх юм бол хүний амь нас эрсдэлд орно гэсэн үг. Цусны нөөц бүрдүүлэх чиглэл дээр ер нь ямар асуудал байгаа талаар бидэнд мэдээлэл өгөөч?

Г.Занданиатар: 2 номер. Сарангэрэл гишүүний асуултад хариулъя аа.

Н.Эрдэнэбаяр: Ер нь яг Улаанбаатар хотын хэмжээнд нийт цусан бүтээгдэхүүний хэрэглээг Монгол Улсын хэмжээнд авч үзвэл 80 гаруй хувь нь Улаанбаатар хотод зөвхөн Улаанбаатар хотод ноогдож байгаа. Өөрөөр хэлбэл Цус сэлбэг судлалын үндэсний төвийн далан эмч ажиллагсад яг энэ ачааг үүрч явдаг. Үлдсэн 18 орчим хувь нь орон нутагт байгаа. Зарим газартаа 1.5 хувьтай зарим газар 0.5 хувь буюу хэрэглээнээс шалтгаалж өөр өөр байгаа. Улаанбаатар хотын хэмжээнд бол үнэхээр цус цусан бүтээгдэхүүний нөөц хэрэглээ эмнэлгүүдийн захиалга жилээс жилд нэмэгдэж байгаа. Бид нарын гаргасан сүүлийн 5 жилийн статистик үзүүлэлтээр авч үзвэл жил болгон өмнөх жилээсээ 13-аас 15 хувиар нэмэгдэж байгаа ийм үзүүлэлттэй байгаа.

Энэ оны эхний улирлын байдлаар ч гэсэн ер нь өсөх ийм үзүүлэлттэй ийм бас дун байгаа. Бид нарын хувьд энэ цусан бүтээгдэхүүний нөөц гэдэг асуудал өөрөө бас онцлог. Ялангуяа олон улсад энийг улаан эсийн бүтээгдэхүүний нөөцөөр авч үздэг. Ер нь олон улсад бид нар хадгалж байгаа хамгийн урт хадгалах хугацаа 42

хоног байдаг. Манай төвийн хувьд бол энийг аль болох бас дундаж хугацаанд нь эмнэлгүүдэд нийлүүлэх ийм тактикийг барьж ажилладаг манай стратеги дээр үндсэндээ 14-өөс 21 хоног дээр ингэж бас бүтээгдэхүүнийг олгож явдаг. Өөрөөр хэлбэл удаадаггүй гэсэн үг. Тэгэхээр яг өнөөдрийн байдлаар энэ бол 7-10 хоногийн нөөцтэй л явж байгаа. Өөрөөр хэлбэл цаашдаа бол бид нар цус цуглуулалтыг улам нэмэгдүүлэх ялангуяа энэ цус цуглуулах төвүүдийг Улаанбаатар хотын алслагдсан дүүргүүд Сонгинохайрхан, Хан-Уул гэдэг юм уу ингээд дүүргүүдэд байршуулж ингэж цус цуглуулалтыг нэмэгдүүлэх зайлиггүй хэрэгцээ шаардлага байгаа.

Мэргэжлийн байгууллагын хувьд бид нарын хийсэн судалгаагаар 2035 он хүртэл ер нь цус цусан бүтээгдэхүүний хэрэглээ нэмэгдэх юм байна гэсэн ийм үзүүлэлт байгаа. Энийг бид нар энэ өвчлөлийн байдал болон эмнэлгүүдийн захиалга энэ зүйлүүд дээр үндэслээд математик загварчдаар тооцсон ийм тооцоолол байгаа.

Г.Занданшатар: Содномын Чинзориг гишүүн. Эрүүл мэндийн сайд асуулт асууна.

С.Чинзориг: Цусны донорын тухай хуулийн төсөл орж ирж байна. Одоо бол Донорын тухай хууль гээд 1 хуулиар энэ цусны донорын асуудал, эс, эд, эрхтэн шилжүүлэн суулгах гэсэн ийм 2 харилцааг нэг хуулиар зохицуулж байгаа. Чинбүрэн гишүүний оруулж ирсэн хуулийн төсөл бол донорын хуулиа 2 салгачихъя. Цусны донорын тухай хууль, эс, эд, эрхтэн шилжүүлэн суулгах харилцааг зохицуулсан хууль гээд ийм 2 хууль болгоё гэсэн ерөнхий зарчмыг нь би дэмжиж байгаа юм. Гэхдээ энэ дээр бас ярих хэд хэдэн юм байна. Би Их Хурлын даргыг ч гэсэн бас шүүмжлэлтэй хандмаар байна. Яагаад ингэж хэлж байгаа вэ гэхээр яагаад тэгсэн юм 3 жилийн өмнө ч билүү дээ Их Хурлын дарга захирамж гаргаад

Засгийн газрын хууль санаачлах эрхэд нэлээн та ноцтой халдчихсан юм байна лээ. Яагаад тэгсэн юм мэдэхгүй. Баахан Их Хурлын гишүүдэд эрүүл мэндийн чиглэлээр эрх зүйн шинэчлэл хийх гэж ажлын хэсгүүд байгуулаад тэгээд баахан гишүүдэд эрүүл мэндийн чиглэлээр хууль тогтоомжуудын төсөл боловсруулах ажлын хэсгүүд гээд ингээд байгуулчихсан юм байна лээ. Би бол энэ зарчмыг нь буруу гэж үзэж байгаа.

Ер нь цаашдаа Засгийн газар энэ хууль тогтоох хууль боловсруулах санаачилгаар Засгийн газар өөрөө бодлогын яамны хувьд Засгийн газар яам өөрөө хариуцаж явах ёстой гэсэн. Би ийм зарчмын байр суурьтай байдаг.

Хоёр жилийн өмнө 2022 онд Энхболд сайд байхдаа ажлын хэсэг гаргаад энэ Цусны дорнын тухай хуулиа боловсруулсан юм байдаг юм байна лээ. Тэгээд тэр нь явж байгаад ингээд гишүүдийн хууль болоод ороод ирчихсэн ийм л асуудал.

Хоёр дахь асуудал нь 2 жилийн өмнө яамдаас, Засгийн газраас санал авсан юм байна лээ. Би 2 жил гэдэг урт хугацаа. Хууль эрх зүйн орчин нэлээн өөрчлөгдсөн. Бодлого нэлээн өөрчлөгдсөн. Би болдог бол дахиж яамдаас Засгийн газраас дахиж санал авбал зүйтэй юм уу гэсэн ийм байр суурийг Байнгын хороон дээр хэлсэн.

Хоёр дахь нь миний энэ хууль дээр яг одоо энэ хуулийнхаа энэ өргөн барьсан энэ хуулийн төслөөр явна гэвэл би сайдын хувьд дэмжих боломжгүй гэдгээ хэлээд байгаа юм. 2, 3 юм байгаа юм. Цусны донорын асуудал эрүүл мэндийн салбарын нэг л хэсэг нэг нэгж нь. Энэ нэг хэсэг нэгжтэй холбоотой асуудал яг бие даасан салбар шиг хуулийн төсөл оруулж ирсэн байна лээ. Эмч эмнэлгийн ажилтнуудын эрх үүрэгтэй холбоотой асуудал, нийгмийн хамгаалалттай холбоотой асуудал, төгсгөлтийн дараах сургалттай

холбоотой асуудал, цалин хөлс, нэмэгдэл хөлстэй холбоотой асуудал. Энэ бүх харилцаа чинь салбарынхаа суурь хууль, Эрүүл мэндийн тухай хуулиар зохицуулагдаад явах, цалин хөлс нэмэгдэлтэй холбоотой асуудлууд нь Төрийн албаны хуулиар зохицуулагдаад явах ийм харилцаатай холбоотой асуудлуудыг бас ингээд энэ тухай хуульд бүгдийг нь оруулаад ирсэн байна.

Бид нар чинь нэг салбарыг дотор нь ингээж нэгжээр нь салгаж, нийгмийн хамгаалал, цалин хөлсний асуудал ярих нь битгий хэл салбараар ярихгүй. Нэг хуулиар нийгмийн хамгаалал, цалин хөлсний асуудлыг Төрийн албаны хуулиар нь зохицуулна гээд л олон жил бид Их Хурал ярьж байгаа шүү дээ.

Тэгэхээр энэ зарчим байр суурийг нь би дэмжихгүй байгаа юм 2 дахь асуудал нь цусны төв өөрөө орлого олдог. Энэ орлогыг нь өөрөө захиран зарцуулах эрхийг нь нээж өгөх хүрээнд эргэлтийн сан гээд ийм хуулийн зохицуулалт орж ирсэн юм байна лээ. Би бол зарчмыг нь ойлгохдоо орлогынхоо өөрөө олсон орлогынхоо захиран зарцуулах эрхтэй байлгах энэ эрхийг нээж өгөх гэж байгаа юм гэж би энэ зарчмыг нь дэмжиж байгаа юм. Гэхдээ эргэлтийн сан байгуулна гэдэг зарчмыг дэмжихгүй байгаа юм. Бүх төсвийн байгууллагууд эргэлт өөрийн үйл ажиллагаагаар өөрийн орлого олдог. Их Хурал төсвийг нь төлөвлөгөөг нь баталж өгдөг. Яг энэ зарчмаар явах юм бол би салбарын эрх ашиг гэж бодомгүй байна. Ерөнхий зарчмаа л хэлээд байгаа юм. Энэ зарчмаар явах юм бол бүх төсвийн байгууллагууд эргэлтийн сантай байх ийм бас жишиг рүү явна. Тийм учраас би Байнгын хороон дээр хэлсэн Чинбүрэн гишүүн ээ миний яриад байгаа энэ эм, эмнэлгийн ажилтны эрх үүрэгтэй холбоотой нийгмийн хоол, цалин хөлстэй холбоотой асуудлыг Төрийн албаны хууль, Эрүүл мэндийн хуулиар зохицуулаад явъя. Эргэлтийн

сантай холбоотой асуудлыг нь төсвийн хуулиараа явна.

Г.Занданшатар: Нэг минут байхгүй. Асуулт хариулт хангалтгүй бол. Чинзориг сайд Үндсэн хууль зөрчиж огцрох болзол хангасан үг хэллээ шүү. Хэлсэн үгээ сайн анализ хийж үзээрэй. Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн нэгд Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн бөгөөд хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү Улсын Их Хуралд хадгална гэж байгаа юм. Хууль тогтоох эрх мэдэл Засгийн газарт байдаг тэрэнд халдлаа гэж юу яриад байгаа юм.

Хоёрдугаарт хууль санаачлах эрх хүрээ хязгаарыг хуулиар тогтоож байгаа энд Улсын Их Хурлын гишүүдийн бүрэн эрхэд хамаарна. Хууль биелүүлэхгүй бол Үндсэн хуулийн 38.1 Засгийн газар, Засгийн газрын сайд нар бол хууль биелүүлэх үүрэгтэй субъектүүд.

Тийм учраас наадах чинь Үндсэн хуулийн цэцэд очиход энүүгээрээ та огцрох болзол хангалаа шүү. Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн гишүүн.

Ж.Чинбүрэн: Чинзориг сайдын, Улсын Их Хурлын гишүүн таны хэлж байгаа үгэнд би гайхаж байна. Бидний гол ажил хууль санаачлах ажил. Та бид нарын хийх ёстой ажлыг буруу гэж хэлж байгаа чинь энэ чинь бол Их Хурлын даргын хэлж байгаагаар Үндсэн хууль зөрчиж байгаа асуудал байна шүү. Ер нь эрүүл мэндийн салбарыг сайжруулах, эрүүл мэндтэй холбоотой 3.5 сая хүндээ хүрч байгаа эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг хүртээмжтэй, чанартай, сайн болгохын төлөө та хэнтэй ч хамаагүй хамтарч ажиллах ёстой шүү дээ. Чи би гэж талцах юм ер энд байхгүй Чинзориг сайд аа. Харин эсрэгээр энэ хуулийг хурдан батлуулчих юмсан. Тэр алдаа оноог нь засаад зөрөөтэй зүйл байгаа тэрийг ажлын хэсэг дээрээ ярилцаад засаж болно.

Ер нь гол санаа бид энэ салбартаа ажиллаж байгаа ажилчдынхаа нийгмийн асуудлыг шийдэх цалин хөлсийг нь нэмэгдүүлэх тэр цусны нөөцийг илүү сайн болгох чиглэлд бид анхаарч ажиллах ёстой. Энэ бол таны ажиллах ёстой эрх үүрэг чинь гэж би ойлгож байгаа шүү. Одоо энэ эмийн чанарын шалгалтыг лабораториор харчих л даа. Ямар байдалтай байгаа юм? 2018 онд хэрэгжих ёстой Эмнэлгийн тусламжийн тухай хууль хэрэгжихгүй өнөөдөр эмнэлгүүд нь бие даагаад ажиллаж чадахгүй зөвхөн таны удирдлага доор ажиллаж байгаа шүү дээ.

Та 2023 он гэхэд бүх улсын лавлагаа шатлалын эмнэлгүүдийг бие бие даасан тогтолцоог нь оруулна гэж амласан. Улсын Их Хурлын чуулганы индэр дээр та амласан байгаа шүү. Ер нь хүн амд хэрэгтэй зүйл хийхэд бол ер нь хэнтэй ч хамаагүй хамтраад ажиллах ёстой бид. Тэр утгаараа бид энэ хуулиа харин цаг алдаж байна хурдалъя гэж би таныг ярих байх гэж горьдож байлаа.

Тийм учраас бид одоо энэ эрхэм гишүүд та бүгдээс Цусны донорын тухай энэ хууль өргөн барьж байгаа хуулийн төслүүдийг дэмжиж өгөхийг хүсэж байна аа.

Г.Занданшатар: Тодруулга байхгүй. Асуулт ямар байна? Хариулт тийм байна. Цусны донор бол зөвхөн ЭМЯ-ны ч ажил биш. Жишээлбэл би цусны донор хүн. Олон удаа цусаа өгчихсөн цусны донор хүн. Энэ яагаад миний асуудал биш байж болдоггүй юм.

Ингээд дараагийн асуулт Нямаагийн Энхболд гишүүн асуулт асууна.

Н.Энхболд: Баярлалаа. Би шууд үг хэлчихнэ дарга аа цаг хэмнээд. Тийм би дэмжиж үг хэлэх гэж байгаа юм. Энэ хуулийг зарчмын хувьд дэмжиж байгаа. Ач холбогдлыг нь ойлгож байгаа. Би бас

МУЗН-т нэлээн олон жил ажиллахдаа энэ цусны төвийнхөнтэй маш ойрхон ажилладаг байсан. Хамтарч их олон ажил зохион байгуулдаг байсан. Энэ тулгарч байдаг бэрхшээл, цаашидаа энийг яаж шийдэх нь зүйтэй юм бол гэдэг дээр удаа дараа ярилцдаг байсан ийм хүмүүсийн нэг байгаа юм, зовлонг нь бас ойлгоно, мэднэ, шаардлагуудыг нь мэднэ.

Хоёр гуравхан санал байгаа юм. Бид нар чинь ингээд бүсчилсэн хөгжлийн тухай яриад ирсэн. Бид нарын миний мэдээж байгаагаар жишээ нь Япон, Солонгос энэ тэр гээд улсууд ийм цусны төвүүд нь бүсчилсэн байдлаар аягүй нарийн зохион байгуулалтад орчихсон. Тэд нар бол жишээ нь Япон. Би хэрвээ андуураагүй бол Улаан загалмайн доороо энэ байгууллага нь тусдаа бүүр ЭМЯ-аас тусдаа. Улаан загалмайнхаа доор ажилладаг бүсийн төвүүдтэй, тэд нар нь нэгдсэн удирдлагатай маш сайн зохион байгуулалттай байдаг юм байна лээ. Аваар, гамшиг, осол их гардаг тэр газруудад бол ялангуяа Япон энэ тэр шиг газар энэ цусны хэрэгцээ асар их байдаг л даа. Одоо манайд ч гэсэн ер нь жил болгон цусны хэрэгцээ цусан бүтээгдэхүүний хэрэгцээ их нэмэгдэж байгаа.

Тэгэхээр бид нар энийг онцгойлж бас авч үзэх ёстой юм байна лээ. Хамгийн том зарчим, дэлхий даяараа мөрдөж байгаа зарчим бол сайн дурын тэгээд авлагагүй байх ёстой. Түүнээс одоо мөнгөөр юм уу ямар нэгэн байдлаар хүнийг ингэж авна гээд цусыг нь авна гэдэг бол өөр мотиваар авна гэдэг буруу гэдэг ийм ойлголт дэлхий даяараа мөрдөгдөөд нэлээд олон жил болж байгаа. Манайх ч энэ зарчмаараа сурч байгаа.

Тэгэхээр яаж энийг өөрөө өөрийгөө ингээд дэмжээд явдаг, яаж хүмүүсийг донор болгох вэ гэдэг асуудал руу л энэ хууль их чиглэх ёстой юм байна лээ. Яг энэ хууль бол. Сая хэллээ шүү дээ. Одоо жил болгон цус цусан

бүтээгдэхүүний хэмжээ 15 хувиар нэмэгдэж байна гэж. Энэ бас нэг юм хэлээд л байгаа. 2030 он гэхэд аягүй бол бид нар. Нэлээн хэдэн жилийн өмнө бас цусны хэрэгцээ, цусан бүтээгдэхүүний хэрэгцээ хангагдахаа байлаа гээд санаа их зовдог үе байсан тийм ээ Эрдэнэбаяр аа? Одоо харин арай гайгүй болоод байх шиг байна. Тэгээд энэ бол бас энэ байгууллагын зүгээс тодорхой хэмжээгээр яамны зүгээс Улаан загалмайн зүгээс энэ талаар бас олон ажил хамтарч зохион байгуулж байсны үр дүн гэж бодож байгаа шүү.

Тэгэхээр энийг би дэмжиж байгаа. Зарчмаа бол сайн дурын авлагагүй гэдэг дээр их хатуу зогсох хэрэгтэй. Миний ойлгож байгаагаар энэ хууль ерөөсөө л донорын тоог нэмэгдүүлэх, энэ салбарт ажиллаж байгаа хүмүүсийг мэргэжлийг нь дээшлүүлэх, урамшуулах, дэмжих, тоног төхөөрөмж, арга хэрэгсэл тэр юмыг нь сайжруулахад чиглэсэн ийм л хууль байх ёстой. За бүтэц зохион байгуулалтын хувьд гэвэл би жишээ нь би энэ бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай холбогдуулаад бүс болгонд бас тодорхой хэмжээний хөөрхөн төвтэй лабораторитой тэгээд тэр нь үндсэндээ үндэсний гол байгуулагатайгаа харьяалагдаад явдаг ийм байвал зохимжтой болов уу гэж бодож байна. Энэ дээр мэргэжлийн хүмүүсийн үг илүү тод сонсогдох учиртай гэж бодож байгаа. Тэр нэг маргаан гаргаад байгаа сангийн хувьд бол магадгүй тусдаа сан гээд байгуулчихвал бусад салбарууд дээр дахиад л бид нар ингэнэ гээд юмнууд гараад байж магадгүй.

Тэгэхээр тийм асуудал үүсгэхгүйгээр хамгийн гол нь их зөв эрх зүйн зохицуулалтаар тэнд олж байгаа орлогыг цусны төв, цусны төвд ажиллаж байгаа хүмүүс тэгээд доноруудыг урамшуулахад л зарцуулдаг байх ёстой. Би бол харьцааг нь дийлэнх нь донорын тоог нэмэгдүүлдэг цус олж ирдэг ажиллагаандаа, үлдсэнийг нь яг тэр нөгөө

хүмүүсийнхээ цалин хөлс, урамшуулал, техник тоног төхөөрөмж, хүний нөөц энэндээ зарцуулж байх ийм тогтолцоо бий.

Г.Занданишатар: Гишүүд асуулт асууж, хариулт авч дууслаа. Дэмжсэн дэмжээгүй 3 орлогч үг хэлж болно. Бейсен гишүүний нэрийг нэмлээ. 3 гишүүн, Ингээд Бейсен гишүүнээр тасаллаа.

Содномын Чинзориг гишүүн, сайд үг хэлнэ.

С.Чинзориг: Би тэр эргэлтийн сантай холбоотой асуудлыг энэ хуулиар зохицуулах нь зарчим нь буруу гэж үзэж байгаа. Гэхдээ Цусны төв өөрийнхөө орлогыг захиран зарцуулах эрхийг нь нээж өгье гэдэг тэр зарчмыг дэмжиж байгаа юм. Эргэлтийн сан гэдэг ийм зохицуулалтаар явахгүй ер нь бол Цусны төв өөрийнхөө орлогыг захиран зарцуулах эрхийг нээж өгье өө гээд ингээд Чинбүрэн гишүүн өөрөө дэмжээд ажлын хэсэг дээр ойлгогдоод явах боломжтой гэвэл одоо энэ хуулийг дэмжихэд бол асуудал дэмжих боломжтой.

Хоёр дахь асуудал нь миний хэлээд байгаа тэр салбарын ажилчдын эрх үүрэгтэй холбоотой, нийгмийн баталгаатай холбоотой төгсөлтийн дараах сургалттай холбоотой, дээр нь цалин хөлс нэмэгдэл хөлстэй холбоотой асуудлыг Эрүүл мэндийн тухай хууль, суурь хууль харилцаа зохицуулсан суурь хууль, Төрийн албаны хуулиараа зохицуулаад явах бүрэн боломжтой. Би бол тэгж харж байгаа юм. Ингээд энэ хэлж байгаа энэ саналуудыг чинь хүлээж аваад ажлын хэсэг дээрээ зохицуулаад ингээд аваад явна гэж боломжтой гэж үзвэл би энэ хуулийг нь дэмжээд явъя л гэсэн ийм байр суурьтай байгаа. Би Байнгын хороон дээр ч гэсэн энэ үг үгээ хэлсэн.

Тийм учраас бол тэр Эрүүл мэндийн тухай хууль төрийн албаны

хуулиар зохицуулах харилцаанууд, дээр нь тэр Төсвийн тухай хууль уг нь бол анх хууль өргөн барихдаа эргэлтийн сан гэсэн ийм асуудал биш төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах асуудал дагалдуулаад ингээд ороод ирсэн бол бүүр илүү оновчтой, зохимжтой болох байсан юм байна лээ гэж. Тийм учраас би бол бас энэ хууль санаачлагчдыг миний хэлээд байгаа энэ зарчмын саналуудыг хүлээж авах боломжтой. Ажлын хэсэг дээрээ саналаа нэгтгээд ингээд цааш явуулах боломжтой гэж үзэж байгаа. Би энэ хуулийн төслийг дэмжих боломжтой гэсэн ийм байр суурьтай байгаа юм.

Г.Занданшатар: Цэрэнжамцын Мөнхцэцэг гишүүн үг хэлнэ.

Ц.Мөнхцэцэг: Тэгэхээр иргэдийн эрүүл мэндийг хамгаалсан бас тогтолцооны томоохон асуудал учраас энэ цусны хандив энэ асуудлыг зарчмын хувьд дэмжиж байна. Тэгэхдээ бид нар бас яг энэ хуулийн нэр дээр нь бодох хэрэгтэй байна аа. Цусны донор гэдэг маань одоо эрүүл мэндийн шинжлэх ухаан талаасаа ч гэсэн тэр иргэдийн дунд бас төөрөгдөл үүсгэж магадгүй байна. Энэ бол нөгөө олон улсад буюу Цусны хандив гэдэг агуулгаар энэ чинь зохицуулах ёстой. Яг өндөр түвшний нөгөө цусны улаан эс, ялтас эс ч гэдэг юм уу си ви энэ тэрийг хүнд өвчтэй хүн донор болон зохицуулж байгаа тэр асуудал биш, сайн дураараа өгч байгаа цусны хандивын тухай хууль шүү дээ.

Тийм учраас нөгөө ажлын хэсэг ажиллахаараа яг цусны хандивын гэдэг юм уу нэр дээр анхаарах шаардлагатай байна. Тэгэхгүй бол бид нар чинь нөгөө донор буюу эрхтэн нөгөө шилжүүлэх энэ донорын асуудалтай хольж ойлгох ийм асуудал байна аа. Ер нь бол энэ олон улсад энэ сайн дурын хандив бол яг эрх зүйн чиглэлээр зохицуулагддаг.

Тийм учраас цусны хандив гэдгээс өөр нэрийг нь солих шаардлагатай

байгаад байгаа. Тэгээд ер нь бол энэ яг цусны хавдар нарийн Монгол Улсад ховор тохиолдох хавдруудын үед жинхэнэ тэр цусны донор гэдгээрээ үүдэл эс шилжүүлэх гэдэг юм уу ийм юм нь явах ёстой. Тэгэхээр энэ хууль маань бас хуулийн давхардал үүсгээд байх вий. Сайн дурын буюу сайн дурын хандивыг дэмжсэн ийм зохицуулалт байгаад байгаа.

Тэгээд тэр санхүүжилт дээр бол ерөнхийдөө Чинзориг сайдын байр суурьтай бас санал нэг байна аа. Яг салбарын буюу эрүүл мэндийн салбарын тэр санхүүжилтийн төрийн бодлого дотор энэ чинь уялдаад явахад зохистой сан санагдаад байх юм. тэгээд Монгол Улсад угаасаа цусны төв гэж байгаа. Энэ ажлын хэсэгт байгаа Эрдэнэбаяр дарга цусны төвийн дарга байх. Тэгэхээр ерөнхийдөө энийг бол тийм шинэ зохицуулалт хийх гэж байгаа бол санхүүжилт дээр нь бодлогын үр дүн үр нөлөөг тооцсон. Тэгээд санхүүжилт өргүй төрийн хөрөнгө оруулалтыг үргүйдүүлэхгүй ийм чиглэлээр нь сайн ажлын хэсэг ажилламаар байгаа юм. Ажлын хэсэг дээр бол тэр мэргэжлийн эрдэмтэд салбарынхаа сайн оруулах шаардлагатай. Тэгээд энэ Англи орчуулга энэ тэр дээр ер нь олон улсын чиг хандлагаар бол ингээд цусны хандив гэдэг энэ тал дээрээ анхаарах шаардлага байна гэдгийг хэлж байна аа.

Г.Занданшатар: Буланы Бейсен гишүүн үг хэлнэ.

Дараа нь санал хураалт явуулна гишүүд чуулганы танхимд цуглая.

Б.Бейсен: Энэ Цусны донорын тухай хууль болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслийг дэмжиж байгаа юм аа. Би яах аргагүй энэ клиникт ажиллаж байсан эмчийн хувьд энэ хуулийг дэмжихгүй байхын аргагүй. Яагаад гэвэл сая Оюунчимэг гишүүн ярьж байна. Тэр эрхтний донор, цусны донор 2-т ялгаа нь

юу байна гээд. Эрхтэн солиулахад бас цус хэрэгтэй яах аргагүй чухал асуудал. Би энгийн жишээ ярья. Одоо эх барихын чиглэлд ихэс ховхорсон, умай задарсан, хөдөөгийн нөхцөлд эсгий гэрт хүртэл хагалгаа хийж байгаа. Мэс заслын хувьд элэг задарсан аваар осол ихтэй, ходоодны салст, нарийн гэдэс, уушгины салст, бүдүүн гэдэсний салст эд нарт цус яаралтай шаардлагатай болдог. Энэ үед цусны салбар банкнуудад цус дутагдалтай энэ төсөвтөө баригдсан юутай заримдаа энэ цусны доноруудын урамшуулал хоолны асуудал бас дутагдалтай тал байдаг. Нөгөө талаар энэ цусны төвүүдийн тоног төхөөрөмж бас дутагдалтай тал байгаа. Ритроцитарный масс, лейкоцитарный масс, тромбоцитарный, масс шинэ хөлдөөсөн сийвэн, альбумин хүртэл гаднаас 300 хэдэн мянгаар авч байна шүү дээ бид нар. Энийг боловсруулах талын асуудал эрүүл мэндийн салбарт 100 хэдэн жил болоход энийг салбарт нь бас хөгжүүлэх талын асуудал тавих хэрэгтэй.

Нөгөө талаар одоо хөдөөгийн цусны банк бол бас тоног төхөөрөмж эмч мэргэжилтэн дутагдалтай байгаа. Энийг сургах асуудал, тоног төхөөрөмжөөр хангах асуудал, резурс нэмэх, хасах факторын үзэх асуудлууд байж байгаа.

Жишээлбэл 2 тохиолдол ярья. Гадаад яваад цус хийлгэсэн нэг өвчтөн тэнд бас цус хийлгэсэн. С вирус авсан. Тэгээд маргаан гаргасан энэ асуудал танайхаас С вирус авсан гээд. Гэтэл эндээс авсан бүх шинжилгээг нь авч ирээд үзээд Монголд авсан болоод тарсан. Энэ мэт асуудал их байгаа.

Тийм учраас энэ цусны салбарын төсөв тоног төхөөрөмжийн асуудал дээр анхаарч дэмжиж өгөхийг та бүгдэд гишүүдэд уриалж байна аа.

Анхаарал тавьсанд баярлалаа. Гишүүд үг хэлж дууслаа.

Г.Занданшатар: Санал хураалт явуулна. Гишүүд суудалдаа суугаарай. Санал хураалт явуулахад яаж байна. Гишүүд чуулганы танхимд.

Санал хураалт явуулна.

Цусны донорын тухай хууль чухал хууль. Донор гэдэг нэрийг өөрчлөх боломжгүй тогтсон нэр томъёо. Би ч гэсэн цусны донор хүн. Энэ чинь бас буянтай үйлс.

Ингээд Байнгын хорооны саналаар Цусны донорын тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн Донорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулах тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төслүүдийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэх нь зүйтэй гэсэн саналын томъёоллоор санал хураалт явуулна.

Санал хураалт.

61.7 хувийн саналаар санал дэмжигдлээ.

Цусны донорын төвийнхөндөө бас баярлалаа.

Нөгөө 2 дугаар эмнэлгийн хашаанд байгаа тэр төвийнх нь биз дээ тэ. Тэнд чинь би очиж цусаа өгч байсан юм. Төслүүдийг хэлэлцэх нь зүйтэй гэж гишүүдийн олонх үзсэн тул төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэхийг дэмжсэнд тооцон анхны хэлэлцүүлэгт бэлтгүүлэхээр Нийгмийн бодлогын байнгын хороонд шилжүүлж байна.

11.25 цагт

Дараагийн асуулт орно.

Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулахдаа Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг хэлэлцэнэ ээ.

Төслийн талаарх Хууль зүйн байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн, Хүний эрхийн дэд хорооны дарга Цэрэнжамцын Мөнхцэцэг танилцуулна.

Индэрт урьж байна.

Ц.Мөнхцэцэг: Улсын Их Хурлын дарга, эрхэм гишүүд ээ,

Монгол Улсын Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс 2024 оны 1 сарын 5-ны өдөр, Шүүхийн сахилгын хорооноос 2024 оны 2 дугаар сарын 2-ны өдөр Улсын Их Хуралд ирүүлсэн саналыг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 93 дугаар зүйлийн 93.1 дэх хэсэгт заасны дагуу Хууль зүйн байнгын хорооноос боловсруулсан тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг Хууль зүйн байнгын хороо 2024 оны 3 дугаар сарын 20-ны өдрийн хуралдаанаар хэлэлцлээ.

Байнгын хорооны хуралдаанаар тогтоолын төслийг хэлэлцэх явцад Улсын Их Хурлын гишүүдээс асуулт, санал гараагүй болно.

Байнгын хорооны хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонх нь тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг дэмжиж чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлж батлуулах нь зүйтэй гэж үзсэн болно.

Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг хэлэлцсэн талаарх Байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэж, тогтоолын

төслийг баталж өгөхийг та бүхнээс хүсье.

Анхаарал тавьсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Байнгын хорооны санал, дүгнэлттэй холбогдуулан асуулт асууж үг хэлэх Улсын Их Хурлын гишүүд байна уу? Алга байна.

Байнгын хорооны саналаар Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг баталъя гэсэн саналын томъёоллоор санал хураалт явуулъя.

Тийм ном ёсоороо тийм байгаа. Өмнөх Улсын Их Хурлын тогтоол батлахдаа тэр хавсралт дээр нь зөрөө гаргачихсан хавсралтад нь өөрчлөлт оруулж байгаа юм. Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулж байгаа юм.

51.1 хувийн саналаар санал дэмжигдлээ.

Тогтоолын төсөл батлагдлаа.

Цогтбаатар дарга тогтоолын төслийг чинь баталлаа шүү.

11.28 цагт

Дараагийн асуудалд орно. Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг хэлэлцэнэ ээ.

Үндсэн чиглэлийн гүйцэтгэлийн биелэлт болон Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хэрэгжилт, хөгжлийн төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засгийн хөгжлийн сайд Чимэдийн Хүрэлбаатар танилцуулна.

Ч.Хүрэлбаатар: Улсын Их Хурлын дарга, Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн Үндсэн чиглэл, 24 дүгээр тогтоолоор баталсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр Улсын Их Хурлын 2022 оны 23 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хуулийн хугацаанд гарган Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцэж, Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсний дагуу танилцуулж байна аа.

Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл нь 9 зорилгын хүрээнд 47 зорилт дэвшүүлж 243 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн бөгөөд 2023 оны явцын дундаж үнэлгээ 80.4 хувьтай үнэлэгдсэн буюу өмнөх 2022 оноос 6.2 хувиар өссөн дүнтэй байна аа. Нийт 104 арга хэмжээ үр дүнтэй 96 арга хэмжээ тодорхой үр дүнд хүрсэн, 32 арга хэмжээг эрчимжүүлэх шаардлагатай, 11 арга хэмжээ үр дүнгүй үнэлэгдлээ.

Монгол Улсын 2021-2025 оны хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрт 9 бүлгийн хүрээнд 150 төсөл арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээс 2023 оны явцын дундаж үнэлгээ 63.3 хувь болж өмнөх оноос 17.6 хувиар өсжээ. Хэрэгжилтийг зорилго тус бүрээр нь авч үзвэл үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл 80 хувь хүний хөгжил 79.8 хувь амьдралын чанараар дундаж давхарга 90 хувь, эдийн засаг 84 хувь, засаглал 60.8 хувь, ногоон хөгжил 70.6 хувь, амар тайван аюулгүй нийгэм 91.7 хувь, Бүс орон нутгийн хөгжил 82.1 хувь, Улаанбаатар ба дагуул хот 80.5 хувийн хэрэгжилттэй байна аа.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга

хэмжээний төлөвлөгөөг Засгийн газрын 2020 оны 203 дугаар тогтоолоор 6 бодлого, 23 чиглэл, 259 зорилтын хүрээнд 1087 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр баталснаас 1042 арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн бөгөөд 2023 оны байдлаар 74.2 хувийн хэрэгжилттэй байна аа.

Нийт арга хэмжээний 183 буюу 17.6 хувь нь үр дүнтэй, 628 буюу 60.3 хувь нь тодорхой үр дүнд хүрсэн, 205 буюу 19.7 хувь нь эрчимжүүлэх шаардлагатай, 26 буюу 2.7 хувь нь үр дүнгүй хэрэгжсэн байна аа.

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг бодлого тус бүрээр харуулбал Ковид-19 халдварт цар тахлаас үүдэлтэй нийгэм эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулах бодлого 87 хувьтай, хүний хөгжлийн бодлого 71.7 хувьтай, эдийн засгийн бодлого 71.1 хувьтай, засаглалын бодлого 78.4 хувьтай, ногоон хөгжж хөгжлийн бодлого 76.5 хувьтай, нийслэл ба бүс нутаг орон нутгийн хөгжлийн бодлого 76.9 хувийн хэрэгжилттэй байна аа.

Монгол улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөнд 5 бодлого, 18 зорилго, 75 төсөл арга хэмжээ 201 шалгуур үзүүлэлтийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөснөөс 2023 оны байдлаар хэрэгжилт дунджаар 79.2 хувьтай байна аа.

Нийт батлагдсан төсөл арга хэмжээний буюу 16 нь буюу 21.3 хувь нь үр дүнтэй, 44 нь буюу 58.7 хувь нь тодорхой үр дүнд хүрсэн, 9 нь буюу 12 хувь нь эрчимжүүлэх шаардлагатай, 6 буюу 8 хувь нь үр дүнгүй үнэлэгдлээ.

Төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг бүлэг тус бүрээр нь авч үзвэл Хүний хөгжлийн бодлого 76.2 хувь, Эдийн засгийн бодлого 76.1 хувь, Иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлого 92 хувь, Байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хангах ногоон хөгжлийн бодлого 79.1 хувь,

Нийслэл ба бүс орон нутгийн хөгжлийн бодлого 82 хувийн биелэлттэй байна аа.

Дэлхий дахиныг хамарсан цар тахал геополитикийн хямралт нөхцөл байдлын нөлөөгөөр манай улсын эдийн засгийн өсөлт 2020 онд 4.6 хувиар агишиж гадаад валютын албан нөөц 2022 оны 8 дугаар сард 2.5 тэрбум ам.доллар хүртэл буурч нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл сүүлийн 4 жил алдагдалтай гарч инфляц 2022 оны хагас жилд 16.7 хувь хүртэл өссөн зэрэг тогтворгүй нөхцөл байдлуудтай тулгарсан.

Гэхдээ эдийн засгийг тогтворжуулах суурийг эдийн засгийн суурийг тэлэх хөгжлийг хязгаарлагч хүчин зүйлсийг шийдвэрлэх зорилгоор хэрэгжүүлж эхэлсэн. Шинэ сэргэлтийн бодлого экспортын валютын орлогыг нэмэгдүүлэх бодлогуудыг авч хэрэгжүүлсний үр дүнд эдийн засаг 2023 онд 7 хувиар өсөж гадаад валютын нөөц 2023 оны байдлаар 5 тэрбум ам.долларт хүрч нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл 763 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарч инфляц 7.9 хувь хүртэл буурч нэг оронтой тоонд орлоо.

Түүнчлэн Засгийн газрын томоохон бондын төлбөрүүд болох Чингис, Мазаалай, Гэрэгэ бондуудыг өнгөрсөн 4 жилийн хугацаанд бүрэн төлж гадаад өрийн дарамтыг шийдвэрлэн тогтвортой өсөлтийг хангах суурь нөхцөлийг бүрдүүлээ.

Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тайланг хэлэлцээж шийдвэрлэж өгөхийг хүсье ээ.

Анхаарал тавьсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай

хуулийн 17.3, 18.4-д заасан аудитын тайланг Монгол улсын ерөнхий аудиторын орлогч Дэлэгийн Загджав танилцуулна. Индэрт урьж байна.

Д.Загджав: Монгол Улсын Их Их Хурлын дарга, Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн үр дүн, Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн гүйцэтгэлд хийсэн аудитын дүн дүгнэлтийн талаар танилцуулъя аа.

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3.1-д заасан төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Улсын Их Хурлын Төсвийн байнгын хорооны 2023 оны 8 дугаар тогтоол, Монгол улсын ерөнхий аудиторын 2023 оны 152 дугаар тушаалыг тус тус үндэслэн дараах аудитыг хийлээ.

1. Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн үр дүнд хийсэн аудитын хүрээнд Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөнд нийт 75 төсөл арга хэмжээг 201 шалгуур үзүүлэлт бүхий төсөл арга хэмжээнд задалж хэрэгжүүлэхэд 15.1 их наяд төгрөг шаардлагатай байхаар баталж, 9.8 их наяд төгрөгийг зарцуулсан байна аа.

Энэ нь төлөвлөсөн сан санхүүжилтийн 64.9 хувийг эзэлж байна аа. Улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөг Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөртөө нийцүүлэн боловсруулсан байна аа.

Харин улсын хөгжлийн төлөвлөгөөнд туссан 201 төсөл арга хэмжээнээс улсын төсөв болон гадаадын зээл тусламжийн эх үүсвэрээс санхүүжих

нийт 156 төсөл арга хэмжээ байгаагийн 33 төсөл арга хэмжээг Монгол Улсын 2023 оны төсвийн тухай хуульд тусгаагүй байна.

Аудитын дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтийг өгсөн.

Үүнд улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн төлөвлөгөөг 70.8 хувьтай хэрэгжсэн бөгөөд нийт төсөл, арга, арга хэмжээний 28.4 хувь нь үр дүнтэй, 38.8 хувь нь тодорхой үр дүнд хүрсэн, 24.4 хувь нь эрчимжүүлэх шаардлагатай, 8.5 хувь нь үр дүнгүй байна аа.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлт түүний удирдлагын тухай хууль болон Төсвийн тухай хуульд заасан төсөл арга хэмжээнд тавигдах шаардлага ялгаатай байгаа нь улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө тухайн жилийн төсвийн хуультай уялдахгүй байхад нөлөөлж байна.

Улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөнд тусгасан төсөл арга хэмжээний суурь түвшин, шалгуур үзүүлэлт, санхүүжилтийн эх үүсвэр, санхүүжилтийн хэмжээг бодитой тодорхойлоогүйгээс төлөвлөсөн төсөл арга хэмжээ зорилтот түвшинд хүрэхгүй, улмаар улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөний нийгэм эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөөг бууруулж байна. Эдийн засаг хөгжлийн яам, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газар болон улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэгч байгууллагууд төвлөрсөн төсөл арга хэмжээг хэдэн хувьтай хэрэгжүүлсэнд ач холбогдол өгч байгаагаас төсөлт арга хэмжээний үр дүнд жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөний баримт бичгийг хэрэгжүүлснээр нийгэм эдийн засагт ямар үр нөлөө бий болж байгааг тооцож үнэлээгүй нь хууль эрх зүйн зохицуулалт дутагдалтай, уг үнэлгээ хийх тогтолцоо бүрдээгүйтэй холбоотой байна аа.

Аудитын дүгнэлтэд үндэслэн Улсын Их Хуралд дараах асуудлыг толилуулж байна аа. Хөгжлийн бодлого төлөвлөлт түүний удирдлагын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.2.2-т заасан бүрэн эрхийн дагуу тухайн жилийн төсвийн тухай хуулийг батлахдаа улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөтэй уялдуулахад анхаарал хандуулахыг толилуулж байна.

Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засгийн хөгжлийн сайдад 5, Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын даргад 2, Сангийн сайд 1, Төсвийн ерөнхийлөн захирагч нар 2 зөвлөмжийг тус тус хүргүүлсэн.

2.Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн гүйцэтгэлд хийсэн аудитын хүрээнд:

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг 2021-2023 оны хооронд 6 бодлого, 123 зорилго, 261 зорилтын хүрээнд 1046 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд нийт 89.3 их наяд төгрөгийн хөрөнгө шаардлагатай байхаар баталж, нийт 34.8 их наяд төгрөгийг зарцуулсан байна аа.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зорилго, зорилт, төсөл, арга хэмжээний хэрэгжилт, үр дүн үнэлэхэд 326 буюу 31.2 хувь нь үр дүнтэй, 324 буюу 31 хувь нь тодорхой үр дүнд хүрсэн, 271 буюу 25.9 хувь нь эрчимжүүлэх шаардлагатай, 125 буюу 12 хувь нь үр дүнгүй зорилтот шалгуур үзүүлэлт хүрэх түвшинийг хангаагүй байна аа.

Аудитаар цуглуулсан нотлох зүйлс:

Аудитын дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтийг гаргаж байна.

Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 6 бодлого 23 зорилго 261 зорилт бүхий 1046 арга хэмжээний 2021-2023 оны хэрэгжилтэд аудит хийхэд хөтөлбөрт оролцогч талуудын ажлын уялдаа холбоо хангалтгүй, арга хэмжээнд шаардлагатай төсөв батлагдаагүйгээс тухайн зорилт арга хэмжээний хэрэгжилт, зорилт, үр дүнд хүрээгүй, хөтөлбөрийн биелэлт 70.5 хувьтай байна.

2021-ээс 2023 оны хэрэгжилтийг авч үзэхэд Ковид-19 халдвар цар тахлаас үүдэлтэй эдийн засаг нийгмийн хүндрэлийг даван туулах бодлого 83, Хүний хөгжлийн бодлого 67, Эдийн засгийн бодлого 59, Засаглалын бодлого 73, Ногоон хөгжлийн бодлого 67, Нийслэл ба бүс орон нутгийн хөгжлийн бодлого 73, хувийн биелэлттэй байна аа.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн дүнд хугацааны баримт бичгийн хэрэгжилтийн нотлох баримтыг Засгийн газрын төрийн мэдээллийн нэгдсэн цахим системд оруулж хэвшээгүй, арга хэмжээний хэрэгжилтийн тайланд үндэслэдэг, нотлох баримтад тулгуурлан нягтлан шалгахгүйгээр шат шатын хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ, дүгнэлтийг гаргаж байгаа нь хөтөлбөрийн үр дүн, үр нөлөөг бодитой үнэлж дүгнэх үндэслэл болж чадаагүй. Хяналтын тогтолцоо сул байна.

Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч төрийн захиргааны төв байгууллага, түүний дотоод хяналт шинжилгээ, үнэлгээний нэгж, мөн Засгийн газрын хяналт хэрэгжүүлэх газар нь хөтөлбөрийн үр дүнд бий болсон бүтээн байгуулалт түүнд зарцуулсан хөрөнгийг нэгтгэж тайлагнаагүй байгаа юм. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хөтөлбөрийн 154 шалгуур үзүүлэлтийн хүрэх түвшинтэй Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 61 шалгуур үзүүлэлтийг

уялдуулан хэрэгжүүлснээс 2021-2023 онд 17 шалгуур үзүүлэлтийн үр дүн хангагдсан байна.

Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад босоо болон хэвтээ тогтолцоондоо төрийн захиргааны төв байгууллага хамтарч ажиллах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлээгүйгээс зарим зорилт арга хэмжээ зорилтот үр дүнд хүрээгүй байна аа. Аудитын дүн дүгнэлтэд үндэслэн Монгол Улсын Ерөнхий сайдад 4, төсвийн ерөнхийлөн захирагч болон хэрэгжүүлэгч байгууллагын дарга нар дарга нарт нийт 3, бүгд 7 зөвлөмжийг тус тус хүргүүлэн ажиллалаа.

Танилцуулж дууслаа.

Анхаарал тавьсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Эдийн засгийн болон Төсвийн байнгын хорооны хамтарсан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Эдийн засгийн байнгын хорооны дарга Цэдэндамбын Цэрэнпунцаг танилцуулна.

Энэний өмнө энэ 7 хоногт төрсөн өдөр нь тохиож байгаа Улсын Их Хурлын гишүүдэд мэндчилгээ дэвшүүлье.

Улсын Их Хурлын гишүүн Ганибал, Гочоогийн Наянтай, Содномын Нарангэрэл нарын отгон хүүхэд болж 3 дугаар сарын 18-нд эхээс мэндэлжээ.

3 дугаар сарын 21-нд Улсын Их Хурлын гишүүн Баярсайхан, Цэндийн Балжинням, Ядамын Гармаа нарын 7 дахь хүүхэд болж эхээс мэндэлжээ. Тэгээд Улсын Их Хурлын гишүүн Наянтайн Ганибал, Балжиннямын Баярсайхан нарт төрсөн өдрийн мэнд хүргэж Монгол төрийн эрхэм түшээ ард түмний элч болсон танд болон танай гэр бүлд Улсын Их Хурлын гишүүдийнхээ нэрийн өмнөөс

эрүүл энх аз жаргал сайн сайхныг хүсэн
ерөөе өө.

Цэрэнпунцаг гишүүн.

Ц.Цэрэнпунцаг: Улсын Их Хурлын
дарга эрхэм гишүүд ээ,

Монгол Улсын Засгийн газраас
2024 оны 3 дугаар сарын 15-ны өдөр өргөн
мэдүүлсэн Монгол Улсыг 2021-2025 онд
хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн
2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн
газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны
хөтөлбөрийн 2020-2023 оны хэрэгжилт,
Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны
төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг
Төрийн байгуулалтын болон Эдийн
засгийн байнгын хороо 2024 оны 3 дугаар
сарын 20-ны өдрийн хамтарсан
хуралдаанаараа хэлэлцлээ.

Монгол Улсын Их Хурлын хяналт
шалгалтын тухай хуулийн 17 дугаар зүйл,
Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы
хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 114
дүгээр зүйлд заасны дагуу Монгол Улсын
Их Хурал, Монгол Улсыг хөгжүүлэх 5
жилийн үндсэн чиглэл, Засгийн газрын үйл
ажиллагааны хөтөлбөрийн тухай жилийн
явцын тайланг улсын хөгжлийн жилийн
төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайлантай
нэгтгэн хуульд заасан хугацаанд хянан
хэлэлцэх зохицуулалттай.

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы
хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 114
дүгээр зүйлийн 114.8 дахь хэсэгт заасны
дагуу Улсын Их Хурлын Тамгын газраас
Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд
хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн
2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн
газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны
хөтөлбөрийн 2023 оны хэрэгжилт,
Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны
төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланд
Засгийн газрын 2020 оны 206 дугаар
тогтоолоор баталсан бодлогын баримт
бичгийн хэрэгжилт захиргааны
байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт,

шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг
журмын дагуу хяналт, шинжилгээ,
үнэлгээ хийж ирүүлснийг та бүхэндээ
хүргүүлсэн болно.

Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны
төлөвлөгөөний 75 төсөл арга хэмжээний
хэрэгжилт үр дүнгээр нь үр дүнтэй
хэрэгжсэн 16 төсөл арга хэмжээ буюу
21.3 хувь, тодорхой үр дүнд хүрсэн төсөл
44 төсөл арга хэмжээ буюу 58.6 хувь,
эрчимжүүлэх шаардлагатай 12 төсөл
арга хэмжээ буюу 16 хувь, үр дүнгүй буюу
зорилтот үр дүнг хангаагүй 3 төсөл арга
хэмжээ буюу 4 хувь байна аа.

Бодлого тус бүрийн хувьд
хамаарах төсөл арга хэмжээний нийт
201 шалгуур үзүүлэлтийн хэрэгжилтийн
далан шалгуур үзүүлэлт нь үр дүнтэй, 84
шалгуур үзүүлэлт нь тодорхой үр дүнд
хүрсэн, 36 шалгуур үзүүлэлт
эрчимжүүлэх шаардлагатай, 11 шалгуур
үзүүлэлт үр дүнгүй гэж тус тус
үнэлэгджээ. Монгол Улсын Их Хурлын
2022 оны 5 дугаар сарын 26-ны өдрийн 23
дугаар тогтоолоор баталсан Монгол
улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний
хүрээнд 5 бодлого 75 төсөл арга хэмжээ,
201 шалгуур үзүүлэлтийг төлөвлөж 79.2
хувийн гүйцэтгэлтэй хэрэгжүүлжээ.

Төлөвлөгөөнд тусгасан хөгжлийн
үндсэн 5 бодлогоос иргэн төвтэй
хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлого
хамгийн өндөр буюу 92 хувь, Эдийн
засгийн бодлого хамгийн бага буюу 76.1
хувийн хэрэгжилттэй, нийслэл ба бүс
орон нутгийн хөгжлийн бодлого 82 хувь,
Байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хангах
ногоон хөгжлийн бодлого 79.1 хувь, Эдийн
засгийн бодлого 76.1 хувийн
хэрэгжилттэй үнэлэгдсэн байна. Монгол
Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөнд
заасан бодлого тус бүрийн хэрэгжилтийг
авч үзвэл дараах байдалтай байна.

1.Хүний хөгжлийн бодлогын
хэрэгжилтийн дундаж хувь

үзүүлэлтээрээ дунджаас доогуур түвшинд байна.

2.Эдийн засгийн бодлогын хэрэгжилтийн дундаж хувь буюу бусад бодлоготой харьцуулахад хамгийн бага түвшинд байгаа боловч санхүүжилтийн цар хэмжээ болон Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд туссан байдлын хувьд бусад бодлогуудаас өндөр түвшинд байна.

Мөн Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд заасан хяналт шинжилгээ, үнэлгээ, шалгуур үзүүлэлтийн хувьд харьцангуй өндөр түвшний гүйцэтгэлтэй гарчээ. Энэ эдийн засгийн хүндрэлийг богино хугацаанд даван туулж, өрийн менежментийг сайжруулж, эдийн засгийн тогтвортой, хүртээмжтэй өсөлтийг хангах зорилт бүрэн хэрэгжсэн буюу 2023 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр эдийн засгийн бодит өсөлт 7 хувьд хүрч макро эдийн засгийн ихэнх үзүүлэлтүүд сайжирсан. Тухайлбал нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл 763.4 тэрбум төгрөгийн гадаад худалдааны тэнцэл 5 тэрбум 932 сая ам.долларын, төлбөрийн тэнцэл 1 тэрбум 457 сая ам.долларын ашигтай тус тус гарсан.

Мөн хэрэглээний үнийн индекс 7.6 хувь болж буурсан, гадаад валютын албан нөөц 4 тэрбум 921.5 сая долларжуулсантай холбоотой байна.

3.Иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлогын хэрэгжилтийн дундаж хувь хамгийн өндөр буюу 92 хувь, Санхүүжилтийн хувьд хамгийн бага.

4.Байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хангах ногоон хөгжлийн бодлогын хэрэгжилтийн дундаж хувь болон санхүүжилтийн хувьд бусад бодлогоос харьцангуй бага байгаа хэдий ч бусад үзүүлэлтээрээ дунджаас дээгүүр байна.

5.Нийслэл ба бус орон нутгийн хөгжлийн бодлогын хэрэгжилтийн дундаж хувь болон санхүүжилтийн хувьд бусад бодлогоос харьцангуй бага. Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд заасан төсөл арга хэмжээнүүдээс бага байна.

Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөнд заасан төсөл арга хэмжээ бүрэн хэрэгжээгүй бол түүний шалтгаан нөхцөлд хийсэн шинжилгээний хувьд давхацсан тоогоор Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөнд заасан төсөл арга хэмжээнүүдийн 34.9 хувь нь үйл ажиллагааны зохион байгуулалтаас, 22.3 хувь нь санхүүжилтийн байдлаас, 19.2 хувь нь төлөвлөлтөөс, 16.6 хувь нь шийдвэр гаргалтын удаашралаас, 7 хувь нь дотоодоос хамааралгүй хүчин зүйлсээс тус тус шалтгаалан бүрэн хэрэгжээгүй байна.

Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл, хүний хөгжил, амьдралын чанар ба дундаж давхарга, эдийн засаг, засаглал, ногоон хөгжил, амар тайван, аюулгүй нийгэм, бус орон нутгийн хөгжил, Улаанбаатар ба дагуул хот гэсэн үндсэн 9 зорилтын хүрээнд 47 зорилт дэвшүүлж 243 арга хэмжээг төлөвлөсөн.

Монгол Улсыг 2021-ээс 2024 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 47 зорилтод хамаарах 243 арга хэмжээний хэрэгжилт 2023 оны байдлаар 80.4 хувийн хэрэгжилттэй байна аа.

Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний биелэлт нь Монгол Улсыг хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд заасан зорилтын хэдэн хувьд хүрсэн, шалгуур үзүүлэлт хангасан эсэхийг төсөл арга хэмжээ тус бүрийн хувиар харьцуулан тооцох. тооцооллын хувьд Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийг

боловсруулахдаа бодлогын зорилго, зорилт, арга хэмжээний хүрэх үр дүн болон хяналт шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшний үзүүлэлтийг жил жилээр тодорхойлоогүй, бодлогын баримт бичгүүдэд заасан арга хэмжээнүүдийн харьцуулан шинжлэх шалгуур үзүүлэлтүүд нь ялгаатай байна аа.

Монгол Улсын Засгийн газар 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг Засгийн газрын 2020 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 203 дугаар тогтоолоор баталсан бөгөөд төлөвлөгөө нь 6 бодлого 259 зорилтын хүрээнд хэрэгжүүлэх 1087 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

Тус хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээг төлөвлөхдөө санхүүжилтийн эх үүсвэр шалгуур үзүүлэлт буюу объект дээр буюу гүйцэтгэх ажлаар нь салган томъёолж, 44 арга хэмжээг давхардуулсныг хасаж 2020-2024 онд нийт 1042 арга хэмжээг хэрэгжүүлж ажилласан бөгөөд Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хэрэгжилт 2023 оны байдлаар 74.2 хувь, өссөн дүнгээр 73.8 хувь хэрэгжилттэй байна гэж дүгнэж ирүүлсэн байна аа.

Монгол Улсын ЗГХЭГ-аас Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2020-2023 оны хэрэгжилтийг 73.8 хувьтай гэж үнэлж ирүүлсэн бол Улсын Их Хурлын Тамгын газраас хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг тавьсан зорилт хүрэх түвшинтэй нь харьцуулан үр дүн үнэлэхэд хэрэгжилтийн дундаж 66.8 хувьтай буюу хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх шаардлагатай гэж үнэлсэн байна.

Улсын Их Хурлын Тамгын газраас хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн нийт 982 арга хэмжээнээс 2023 оны байдлаар

218 арга хэмжээний хэрэгжилт хангалтгүй буюу 0-30 хувиар үнэлэгдсэн нь бодлого тус бүрийн хэрэгжилтийн үнэлгээ буурахад нөлөөлсөн болно оо.

Хэрэгжилт хангалтгүй 218 арга хэмжээг бодлого тус бүрээр нь авч үзвэл:

1.Ковид-19 Халдварт цар тахлаас үүдэлтэй нийгэм эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулах бодлогын хүрээнд 5 арга хэмжээ, хүний хөгжлийн бодлогын хүрээ бодлогын хүрээнд 58 арга хэмжээ, эдийн засгийн бодлогын хүрээнд 113 арга хэмжээ, засаглалын бодлогын хүрээнд 30 арга хэмжээ, ногоон хөгжлийн бодлогын хүрээнд 4 арга хэмжээ, нийслэл ба бүс, орон нутгийн хөгжлийн бодлогын хүрээнд 8 арга хэмжээ тус тус эзэлж байна.

Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3 дахь хэсэгт заасны дагуу Үндэсний Аудитын газар Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн үр дүнд хийсэн аудитын тайландаа хэрэгжилт 70.8 хувьтай байна гэж тусгажээ.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 6 бодлого, 23 зорилго, 261 зорилт бүхий 1046 арга хэмжээний 2021-ээс 2023 оны хэрэгжилтэд аудит хийхэд хөтөлбөрт оролцогч талуудын ажлын уялдаа холбоо хангалтгүй, арга хэмжээ нь шаардлагатай төсөв хөрөнгө нь батлагдаагүйгээс тухайн зорилт, арга хэмжээний хэрэгжилт, зорилт, үр дүнд хүрээгүй хөтөлбөрийн биелэлт 70.5 хувьтай байна гэж дүгнэсэн байна аа.

Төрийн байгуулалтын болон Эдийн засгийн байнгын хорооны хуралдаанаар дээрх асуудлыг хэлэлцэх үед Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг шинжлэх ухаан судалгаа шинжилгээний салбарын арга хэмжээний биелэлт хангалтгүй байгаа талаар, Спортын төв ордон

хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд зориулсан тусгай тоноглол бүхий спорт цогцолбор, нийслэлийн спортын сургалттай дунд сургуулийн барилгын ажил хийгдээгүй шалтгаан нөхцөл гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх таслан зогсоож ажлын үр дүн, Цахим орчин дахь гэмт хэрэгтэй тэмцэхтэй холбоотой тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн эсэх талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Ганболд Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд тусгагдсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар, аюулгүй байдлыг хангах хангамж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх төсөл, арга хэмжээний хэрэгжилт хангалтгүй байгаа талаар, төрийн үйл ажиллагааны бүхий л шатад Шилэн дансны тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах холбогдох хуулийн дагуу мэдээллээ олон нийтэд ил болгоогүй төрийн байгууллагын удирдлагад хариуцлага тооцох эсэх талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн М.Оюунчимэг ажилгүйдэл ядуурлын эсрэг авч гаргаж авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний үр дүнгийн талаар, Үерийн хамгаалалтын далангийн санхүүжилт нүхэн жорлонгийн асуудлыг шийдвэрлэх чиглэлээр хуваарилагдсан төсвийн зарцуулалт болон тус төсөл арга хэмжээний биелэлт хангалтгүй байгаа шалтгааны талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ч.Ундрам Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд тусгагдсан Хөдөө орон нутагт ЖДҮ-лэлийг хөгжүүлэх, малын гаралтай түүхий эд үйлдвэрлэгчид болон тариалан эрхлэгчдийг дэмжих, мал, малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах цогцолбор байгуулах төсөл арга хэмжээний хэрэгжилт хангалтгүй байгаа талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Баттөмөр Улсын хэмжээнд 2023 онд ажлын байр, өрхийн орлого, дундаж давхаргын иргэдийн тооны өсөлт болон ядуурлын түвшин буурсан эсэх талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Т.Энхтүвшин Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан сэргээгдэх эрчим хүчний

үйлдвэрлэлийг зохистой харьцаагаар хөгжүүлэх, хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг бууруулах ногоон үйлдвэрлэлийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх хүрээнд энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа үндэсний компаниудаа цаашид хэрхэн дэмжих дэмжсэн тохиолдолд хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үр дүн нэмэгдэх боломжийн талаар, Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд тусгагдсан Орхон, Онги төсөл арга хэмжээний хэрэгжилт хангалтгүй байгаа талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн О.Цогтгэрэл Монгол Улсын эдийн засаг өссөн үзүүлэлттэй хэдий ч ядуурал буурахгүй байгаа шалтгааны талаар, авлигатай тэмцэх хүрээнд ТӨК-удын засаглалд хийсэн өөрчлөлт, хөдөлмөрийн насны иргэд гадаад орнууд удаан хугацаагаар оршин суухаар зорчиж байгаа асуудалд хэрхэн анхаарч байгаа талаар тус тус асуулт асууж хариулт авлаа.

Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Цэрэнпунцаг, Н.Энхболд нар бодлогын баримт бичгүүдийн хэрэгжилт тайлагнасан байдлаас үзэхэд тухайн онд хэрэгжүүлэх төсөл арга хэмжээний хүрээнд хийсэн ажил хүрсэн үр дүн тодорхой бус байна.

Монгол Улсын хөгжлийн урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичгүүдийн хоорондын уялдаа холбоог сайжруулан, цэгцэлж, нэгдсэн зорилгод чиглүүлэх хөгжлийн бодлогын нэгдмэл байдлыг хангах, цаашид хөгжлийн бодлого төлөвлөлтөд төсвийн уялдааг хангаж үр дүнд суурилсан төлөвлөлт, төсөвлөлт, тайлагнал, хөндлөнгийн хяналтын тогтолцоог нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх чиглэлээр НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөрөөс хэрэгжүүлж буй үр дүнд суурилсан төлөвлөлт, төсөвлөлт, төслийн зөвлөмжийг өөрийн орны онцлогтоо тохируулан хөгжлийн бодлого төлөвлөлтдөө нутагшуулан авч

хэрэгжүүлэх шаардлага бий болоод байгаа талаар саналаа илэрхийлсэн болно.

Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2020-2023 оны хэрэгжилт Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг хэлэлцсэн талаар Төрийн байгуулалтын болон Эдийн засгийн байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэж өгөхийг та бүхнээс хүсье ээ.

Анхаарал тавьсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Тайлантай холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлэх Улсын Их Хурлын гишүүд байна уу? Ажлын хэсгийн гишүүдийг танилцуулъя.

Ажлын хэсэг. Чимэдийн Хүрэлбаатар Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засгийн хөгжлийн сайд, Сайнбуянгийн Амарсайхан Монгол Улсын Шадар сайд, Борхүүгийн Дэлгэрсайхан, Монгол Улсын сайд, Нийслэл Улаанбаатар хотын авто замын түгжрэлийг бууруулах үндэсний хорооны дарга, Цэрэнпилийн Даваасүрэн Барилга, хот байгуулалтын сайд, Сандагийн Бямбацогт Зам, тээврийн хөгжлийн сайд, Содномын Чинзориг Эрүүл мэндийн сайд, Жамбалын Ганбаатар Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд, Чойжилсүрэн, Учрал, Болорчулуун, Хүрэлбаатар. Булгантуяа сайд байсан. Яасан юм? Хүрэлбаатарын Булгантуяа Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Идэшийн Батхүү Эдийн засгийн хөгжлийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга, Гадаад харилцааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Нямдоржийн Анхбаяр, БШУЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн дарга Ханджавын Батжаргал, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Сандагийн Магнайсүрэн, ХХААХҮЯ-ны

Төрийн нарийн бичгийн дарга Төмөрбаягийн Жамбалцэрэн, Засгийн газрын Хяналт хэрэгжүүлэх газрын үнэлгээ мониторингийн багийн референт Дашидондовын Цэцэгмаа, Засгийн газрын Хяналт хэрэгжүүлэх газрын үнэлгээ мониторингийн багийн ахлагч Батмөнхийн Алтантуяа, Засгийн газрын хяналт хэрэгжүүлэх газрын үнэлгээ, мониторингийн багийн ахлах шинжээч Умарангийн Мөнхцэцэг, Засгийн газрын хяналт хэрэгжүүлэх газрын үнэлгээ мониторингийн багийн референт Юндэнгийн Батзоригт.

Мөнхөөгийн Оюунчимэг гишүүн асуулт асууж, үг хэлнэ. Асуулт үг хоёр нэг.

М.Оюунчимэг: Баярлалаа.

Сая Их Хурлын дарга ч хэлж байна. Энэ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны, Боловсролын, Эрчим хүчний сайд нарыг байлгамаар байна. Өчигдөр бас байгаагүй Байнгын хорооны хамтарсан хурал дээр. Бүгд байж байж хариултаа авмаар байна.

Байгаль орчны сайдаас өчигдөр энд тэнд нүх ухчаад хийгээгүй дутуу орхичихсон нолийн асуудалд хариултаа авч чадаагүй байгаа. Өнөөдөр энд бас байхгүй байх шиг байх юм. Тэгээд Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны хүмүүс энд хариултаа өгөөрэй гэж хэлмээр байна аа. Энд би ер нь аудитын хийсэн дүгнэлт хяналт шинжилгээ гэдэгт ач холбогдол өгдөг. Сүүлийн жилүүд их ингээд сайн хийдэг болсон л доо.

Тэгээд энэ удаад би бас нэг гайхаад байх юм. Энэ 2020-2024 он гэж байгаа байх 20 он. За яах вэ 2021, 2022 он бол ковидтой амаргүй жил байсан. 2023 оноос л лав 2022 оны сүүл, 2023 оноос яг жинхэнэ бодит эдийн засгийн болоод бусад ажлууд өрнөж эхэлсэн. Гэтэл энэ дээр хүний хөгжлийн бодлого бб хувьтай, иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн

засаглалын бодлого 91 хувьтай, байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хадгалах ногоон хөгжил 71 хувьтай, нийслэл болон бүс нутгийн хөгжил 74 хувьтай гээд гаргачихсан байх юм.

Яг бодит үнэнийг хэлэхэд яг ийм хувьтай гарсан гэхэд би бас итгэхгүй байна. Харин нэг зүйл дээр итгэж байгаа. Яагаад гэвэл манай улс анх удаагаа валютын нөөц 5 тэрбум ам.доллар-ын хүрлээ. Энэ бол үнэхээр эдийн засгийн хувьд нөгөө нүүрсний хулгайг зогсоож, нүүрсний бирж бий болгосон. Нөгөө талаасаа бас цалин хөлс, тэтгэвэр, тэтгэмж нэмэх бололцоо бүрдсэн энэ асуудал байгаа байх. Би Хүрэлбаатар сайдыг бас энэ 5 тэрбум ам.доллар-ын валютын нөөц болон эдийн засгийн инфляцад 7 хувьтай болсон энэ өсөлтүүдийг айл өрхийн гэр рүү хаалгаар оруулж өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх дээр яаж ач арга хэмжээ авч, энэ хэзээ хүмүүст яг бодитоор мэдрэгдэх вэ гэдэг дээр нэгд хариулт өгөөч гэж хэлмээр байна.

Хоёр дахь зүйл нь сая хэлээд байгаа тэр 90 хувьтай гэж байгаа юм. Энд ингэж байна л даа. Гэр хорооллын дахин төлөвлөлт барилгажуулах төсвийг үе шаттай хэрэгжүүлсэн. Гадна инженерийн шугам сүлжээ татсан байдлыг 2023 оны 12 дугаар сарын 26-ны байдлаар авч үзээд 100 хувьтай гэж НЗДТГ-аас үнэлсэн гэсэн байна л даа. Би Чингэлтэй СБД-ийн гэр хороололд яг энэ 2022 оны сүүл 2023 онд шугам сүлжээ татсаныг мэдэхгүй. Хаана ийм 100 хувийн гэр хорооллыг инженерийн шугам сүлжээнд холбосон ажил явсан юм бэ? Яг бодитоор хэлээч 100 гэдэг үнэлгээ өгөх тэр ажил хаана яаж хийгдсэн юм бол? Уг нь 2016-2020 онд тэнд Магнайсүрэн дарга сууж байна. БХБЯ-тайгаа хамтраад Чингэлтэй дүүргийн 7-оос 11 дүгээр телевиз орчимд бид 40 тэрбум төгрөгийн цэвэр бохир усны шугамыг хамтдаа татсан. Одоо энэ дээр байшин барих

ажил үлдээд иргэд хэзээ энэ байшин барих юм бэ гээд бүүр хүлээлттэй.

Харин одоо Сэлбэ дэд төв ашиглалтад орсноор Чингэлтэй дүүргийн болон Сүхбаатар дүүргийн 12 мянган айл өрх орон сууцад орох ажил овоо эхэлж айлуудаас санал авах ажил эхэлж байна. Энэ Сэлбэ дэд төвийн одоо эхэлж байгаа ажил л даа. Харин яаж энэ 100 хувь гэж энэ үнэлчихсэн юм бол хаана ингэж гэр хорооллыг барилгажуулах, инженерийн шугам сүлжээ татах ажил хийгдсэн юм. Энийг яг тоо баримтаар надаа хэлээд өгөөч гэж энд асуулт авмаар байна. Яагаад гэвэл энэ өөрөө хамгийн их хүлээлт үүсгэчихсэн ажил байгаа юм аа.

Нийслэл дээр Барилга, хот байгуулалтын яаман дээр ингээд тус тусдаа энэ ажил яваад хөрөнгө мөнгө жишээ нь нийслэл, Барилга, хот байгуулалтын яаман дээр суучихсан байсныг нь нөгөө ковидын дараа гээд буцаад татагдчихсан. Хот дээр энэ дээр ямар ч хөрөнгө мөнгө суугаагүйгээс болоод ажил явахгүй байгаа. Тэгээд би харин одоо Даваасүрэн сайдад их итгээд байгаа юм.

Яагаад гэвэл өөрөө бас энэ гэр хорооллыг дэд бүтэцжүүлэх дулааны шугам сүлжээ татах энэ ажлууд энэ эко шинэ хороо төслийг нэлээд дэмжиж энийг явдаг хүн. Тэгээд би Барилга, хот байгуулалтын сайдыг яг энэ дээр нэг бодитой эхлүүлж байгаа ажил. 2022, 2023 онд яг энд хөрөнгө мөнгө суусан юм уу? Одоо яг юу нь хийгдээд цаашаа явах вэ гэдэг дээр хариулт авчхаад тодруулъя гэж бодож байна. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Сая бүртгэлд ороогүй байсан ажлын хэсгийн гишүүдийг нэмж танилцуулъя.

Нансалын Тавинбэх Эрчим хүчний Төрийн нарийн бичгийн дарга байна, Барсүрэнгийн Баасандорж ЗГХЭГ-ын Хяналт хэрэгжүүлэх газрын дарга байна,

Жигжидийн Ганбат Сангийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга байна, Сандагдоржийн Батболд ЗТХЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн дарга байна, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга байна уу?

Ингээд асуултад Чимэдийн Хүрэлбаатар Шадар сайд бөгөөд Эдийн засгийн хөгжлийн сайд хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Оюунчимэг гишүүний асуултад хариулъя аа.

Валютын нөөц нэмэгдсэн экспорт өсөж байгаа гэхдээ өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр ямар арга хэмжээ авах вэ гэж. Монгол Улсын эдийн засаг бол 2023 онд 7 хувиар өссөн. Энэ өсөлт бол үндсэндээ голлох салбар нь уул уурхай, зам тээвэр, үйлчилгээний салбарууд дээр гарч ирсэн байдаг. Ингээд үзэхээр жишээлбэл уур уурхайн салбарт тийм их олон ажилтан ажилладаг, их олон хүнд шууд нөлөөгөө үзүүлдэг ийм салбар биш. Тэгэхээр ийм салбар дээр эдийн засгийн өсөлт гарчихаар яаж эргээж ард иргэдэд нөлөөгөө үзүүлдэг юм бэ л гэдэг энэ механизмыг нь тайлбарлаж өгье гэж бодож байна. Тэгэхээр уурхайн салбарын өсөлтийн гол үр дүн бол үнээс төсөв дээрээ орлогыг татаж төвлөрүүлдэг. Тэгээд төсвөөс арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлдэг ийм байгаа юм. Тэгвэл та бүгд хэрвээ санаж байгаа бол 2022 оны төгсгөл гэхэд 8, 9 сар гэхэд Монгол Улсын валютын нөөц 2.4 тэрбум ам.долларт хүрчихсэн төгрөгийн хани өдөрт 6 төгрөгөөр суларч байсан. Инфляц 16.7 хувьд хүрчихсэн бас амаргүй ийм байсан. Доллар гэхэд чинь олддоггүй. Өдөрт 100 доллароор хязгаарлачихсан 1 сая төгрөгөөр гүйлгээг нь хязгаарлачихсан. Ийм л байсан. Одоо Монгол Улсын валютын нөөц бол 5 тэрбум долларт хүрсэн. Төгрөгийн ханиийг аваад үзэх юм бол 200 гаруй орчим төгрөгөөр чангарчихсан ийм байгаа. Тэгээд яаж энэ эдийн засгийн өсөлтийг ялангуяа уулын салбарын өсөлтийг ард иргэдэд хүргэж

байгаа юм бэ гэвэл та бүгд бүгдээрээ санаж байгаа байх.

2023 онд манай Их Хурал төсөв тодотгосон. Тодотгонгуутаа цалин, тэтгэврийг нэмж эхэлсэн. Хэрвээ та бүгд санаж байгаа бол. Энэ жил дахиад эргүүлээд нэмж байгаа. Энэ чинь эргээж тэр уул уурхайн салбарын өсөлтөөс орсон орлогыг ард иргэдэд нийтэд нь хүртээж байгаа ийм хэлбэр гэдгийг би энд онцолж хэлмээр байна.

Дараагийн зүйлийг би энд онцолж хэлэх гэж байгаа зүйл бол энэ Эдийн засгийн хөгжлийн яам Монгол Улсын эдийн засгийг харж байгаад аль болохоор их олон ажилтан ажилладаг энэ салбарт хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэлээр хууль эрх зүй санаачилж оруулж ирж байгаа. Өөрөөр хэлбэл бид нар урьд өмнөхөөрөө явж болохгүй. Аль болохоор олон хүн ажилладаг олон хүнд хувь хүртээлээ өгдөг ийм хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж татаж оруулж ирж байж Монгол Улс цаашидаа хөгжинө. Ингэж байж хүмүүсийн орлого бүрэн хэмжээгээрээ нэмэгдэж явах учиртай.

Түүнээс биш хилээ хаагаад бүгдийг нь хаагаад Хойд Солонгос шиг эсвэл Куба шиг байвал тэнд ард иргэдийн амьдралын түвшин ямар байна тийм л хэвээрээ л байна. Ийм учраас энэ чиглэл дээр бол нэлээд дорвитой арга хэмжээнүүдийг бид нар авч хэрэгжүүлж байж энэ нийт улс орны хэмжээгээр ажлын байр нэмэгддэг, нийт орлого нэмэгддэг ийм байх ёстой шүү. Түүнээс биш ард иргэдийнхээ амьдралыг доор оруулаад хөрөнгө оруулалт хэрэггүй гээд тэгээд баахан поп зүйл ярьж улс төрждөг ийм зүйл бол Монгол Улсын эдийн засгийг хөгжүүлдэг ард түмдийн амьдралыг сайжруулдаг ийм зүйл бол биш гэдэгт би хатуу байр суурьтай байгаа. Энийгээ ч гэсэн энэ дээр хэлье.

Дараагийн нэг зүйл бол энэ дээр би онцолж хэлэх нь бол жишээлбэл энэ

нүүрсний хулгайг бүрэн хэмжээнд зогсоосон. Нүүрсийг бид нар биржээр зардаг болсон. Жишээлбэл 80 доллароор зарж байсан. Тонныг нь 80 доллароор зардаг байсан нүүрсийг 180 доллароор зардаг болж байх зэрэг ил тод байдал бол энэ.

Г.Занданиатар: Цэрэнпилийн Даваасүрэн сайд Барилга, хот байгуулалтын сайд.

Ц.Даваасүрэн: Оюунчимэг гишүүний асуултад хариулъя.

Тэр гэр хорооллын ариун цэврийн байгууламжуудын хувьд яг иж бүрэн инженерийн дэд бүтэц нь хийгдсэн 2 л газар байгаад байгаа юм. Баянхошуу дэд төв, Сэлбэ дэд төв. Тэгэхээр эдгээр дэд төвүүд дээр бол орон сууцжуулах. Энэ хүрээнд хэсэгчилсэн тийм ерөнхий төлөвлөлтүүдийг хийж байгаа юм. Энэ хавар бас болж өгвөл гэр хорооллын айлуудтай тохиролцоод тодорхой хэмжээгээр газрын нөхөн олговрын асуудал шийдээд ингээд нийтдээ Сэлбэ дэд төв дээр 10 гаруй мянга айлын орон сууц иж бүрэн бас ногоон байгууламжтай нь хамт Баянхошуу дэд төв дээр ч гэлээ гэсэн бас гэр хорооллын дахин төлөвлөлтийн хүрээнд орон сууцжуулах ийм ажил хийгдэнэ. Зүгээр яг Улаанбаатарт яг энэ айлуудын нүхэн жорлонг бууруулах чиглэлээр ямар ажил хийснийг би мэдэхгүй. Нийслэлээс хүн байгаа бол нийслэл хариулчих нь дээр биз.

Г.Занданиатар: 5 номер.

Д.Энхболд: Оюунчимэг гишүүний асуултад хариулъя.

Үндэсний аудитын газар Гүйцэтгэл-нийцлийн аудитын газрын захирал Энхболд байна за. Иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлого гэдэг арга хэмжээг Үндэсний Аудитын газар 91 хувьтай үнэлжээ. Энэ ямар учир шалтгаантай вэ гэдэг асуулыг асуулаа.

Энэ бодлогын хүрээнд 11 ажлыг жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөнд тусгасан байгаа. Нэгдүгээрт нь төрийн бүтээмжийн сэргэлтийн хүрээнд цахим хөгжлийн нэгдсэн бодлого төлөвлөлт удирдлагаар хангаж, төрийн үйлчилгээг шуурхай, хариуцлагатай, хүртээмжтэй хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлж нийгмийн зөвшилцөлд үндэслэн түншилэлийн тогтолцоог хөгжүүлнэ гэдэг дэд зорилтын хүрээнд 5 арга хэмжээ хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

Энэ төсөл арга хэмжээний хэрэгжилт бол 96.9 хувьтай байсан. Иргэдийн аюулгүй амар тайван байдлыг хангах гэдэг төсөл арга хэмжээнд 4 дэд зорилт арга хэмжээг тусгасан. Энэ хэрэгжилтийн дундаж нь 80 хувьтай байгаа. Монгол Улсын батлан хамгаалах тогтолцоог бэхжүүлэх үндэсний язгуур ашиг сонирхолд тулгуурлан мэргэжлийн чадварлаг Зэвсэгт хүчнийг хөгжүүлнэ гэдэг дэд зорилтын хүрээнд 2 төсөл арга хэмжээг төлөвлөсөн 90 хувийн хэрэгжилттэй байгаа. Дунджаар бол Үндэсний аудитын газраас энэ 11 төсөл арга хэмжээ бол 91 хувьтай байна гэж үзсэн.

Энэ дээр цааш нь задлаад үзэх юм бол татварын тайлагналт хураалтыг цахимжуулах арга хэмжээний хэрэгжилт гэж байгаа. Татварыг цахимаар татварынхаа тайлан бүрдүүлэлт хураамжаа төлдөг энэ ажил бол 90 хувийн хэрэгжилттэй байсан. Төрийн хяналт шалгалтыг зогсоож зөвлөн туслах эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ гэдэг ийм ажил байгаа. Энэ бол Хууль зүй, дотоод хэргийн яаман дээр 90 хувийн хэрэгжилттэй. Мэдээлэл харилцаа холбооны үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх төлөвлөгөө. Энэ дээр бол шинээр үүрэн телефоны дамжуулах сүлжээнд холбох суурин газрын тоог нэмэгдүүлнэ гэдэг Цахим харилцаа холбооны газрын хариуцсан ажил бол 90 хувийн хэрэгжилттэй. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан

зогсох тогтолцоог бэхжүүлэхэд дэвшилтэт технологийг бий болгоно гээд иргэдийн амар тайван байдлыг хангах гэдэг ийм зорилтын хүрээнд камерын хяналтын төв байгуулах аймгийн төвийн тоо 90 хувийн хэрэгжилттэй. Гамигаас хамгаалах техник тоног төхөөрөмж нийлүүлэх төслийн хэрэгжилт бол 90 хувьтай, Дулааны цахилгаан станц усан хангамжийн эх үүсвэрийн барилга байгууламжийг дотоодын цэргийн хамгаалалтад авна гэдэг энэ төсөл арга хэмжээ бол 70 хувийн хэрэгжилттэй. Эдгээр төсөл арга хэмжээний дунджаар бол 91.5 хувийн хэрэгжилттэй байгаа нь нотлох баримтаар үндэслэгдсэн учраас Үндэсний аудитын газраас тийм үнэлгээ өгсөн байгаа.

Г.Занданшатар: Оюунчимэг гишүүн тодруулж асууя.

М.Оюунчимэг: Тэгэхээр аудитын ойлголтоор яах вэ? Нөгөө иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн гэдэг дээр ерөнхийдөө нөгөө хурдан үйлчилгээ буюу цахимжилттай холбоотой зүйл тэр онцгой болон бусад газар тоног төхөөрөмж нийлүүлсэн зэрэг асуудлуудын биелэлт нь өндөр байгаа учраас ийм өндөр дүнтэй гаргасан юм байна гэж би ойлголоо. Яг үнэндээ бол яг иргэдийн нөгөө аюулгүй орчинд амьдрах тал дээр бид өнөөдөр агаарын бохирдол өвөл ямар байлаа үнэхээр өмнө нь бид бараг 50 хувь бууруулсан. Сая агаарын бохирдол нийслэл Улаанбаатар хот болон аймгийн төвүүдэд бас арай л нэг дээд цэгтээ хүрсэн шүү дээ. Хөрсний бохирдлын тухайд бүүр 98 хувьтай энэ өөрөө мянга бараг 1 сая ширхэг нүхэн жорлон одоо жишээ нь Улаанбаатар хотод байна гэдэг чинь энэ өнөөдөр шар усны үерээс болоод энэ өвчлөл бол зүгээр битүү болж байна шүү дээ. Сая жишээ нь тэр нөгөө Зайсангийн байшингуудын крантнаас бохирт байдаг нянгууд илэрсэн. Энэ нь өөрөө гэдэсний өвчлөлийг хэдэн хүнээр өвдөж яаж асуудал шуугиан

тарьж байлаа. Тэгэхээр бид нар бас энэ зүйлүүдийг.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Хассуурийн Ганхуяг гишүүн асуулт асууж, үг хэлнэ.

Х.Ганхуяг: Өглөөний мэнд. Яах вэ хэдэн зүйлүүдийг бас тодруулаад бас 2, 3 санаа хэлэх гэсэн юм. Ингээд төлөвлөлт нэлээн өндөр хувьтай бас гаргасан юм байна. Яах вэ бас ойлгож байна аа. Эхний жил 2 жил ковидтой байлаа. Яг үндсэндээ сүүлийн жил 6 сар л яг үйл ажиллагаа бас нэлээн тогтворжих тал руугаа орж л байна л даа. Гэхдээ 1 дүгээрт анхаарах юм бол энэ төрийн зохицуулалттай байгаа энэ салбарууд дээрээ арай нэг жоохон өөр бодлого гаргаж явмаар байна аа. Буцаад л 1990 он руугаа орох шахуу л юм болж байна шүү дээ. Энэ чинь энэ өвөлжингөө л тог тасарлаа. Эрчим хүчний дутагдалтай байгаа гэдгийг бид нар харсаар байгаад л тэгээд л өвөлжингөө л тогны хязгаарлалт хийсээр байгаад л ингээд л таарч л байна л даа.

Нэг цахилгаан станц барих гэхээр бүгдээрээ бөөнөөрөө гүйж очоод л тэгээд фэйс бүүкийн хэдэн постоос айгаад л тэгээд л цахилгаан станцынхаа ажлыг зогсоочихдог. Энэ байдлаас ер нь хэзээ ангижрах вэ? Ингээд хөдөө аж ахуйн салбар хар л даа. Өнгөрсөн жил 8.5 хувийн уналттай. Одоо энэ жилийн малын хорогдол дээр хэдэн ч хувь гарах юм байгаа юм. Махны үнийг чөлөөлөхгүй бол энэ хэзээ ч энэ мал аж ахуй тооноосоо чанар руу ер нь шилжихгүй шүү дээ. Махны үнийг энэнд чөлөөлж энэ малчид нь тооны биш чанарын хойноос явдаг болж шаардлагатай хүмүүсээ туслах малчин болгож авдаг энэ тогтолцоо руугаа ер нь яаж, хэзээ, яаж орох вэ?

Тэгээд л яг энэ хэвээр нь хадгалах зорилготой байдаг юм уу? Яг ингээд л асуудал гарахаар тийшээ гүйж очоод л зээлийг нь тэглэнэ л гэнэ, өвс барьж гүйгээд л ийм байж болохгүй шүү дээ. Ер

нь нийгмийн даатгалыг нь өмнөөс нь төлнө гээд л. Тэр улсууд чинь тийм юм гуйхгүй байгаа шүү дээ. Тэр улсууд чинь чөлөөтэй аж ахуйгаа эрхэлмээр байгаа. Нэг л их баахан харж үзсэн л хүмүүс яваад байдаг. Тэгээд сангуудын үйл ажиллагаан дээр бас ингээд юмнуудаа харлаа л даа. Тэгээд энэ сангуудын үйл ажиллагааг харахаар ер нь төрийн оролцоо ер нь бүх салбар дээр асар өндөр болчихсон байна. Төсөв их мөнгөтэй байна. Яг ингээд сая ярьж байгаад тэр Хүнс, хөдөө аж ахуйн сангийн эргэн төлөлт нь хорьхон хувьтай л байсан шүү дээ. Тэгээд сая корпорац нэрийг нь солиод явсан.

Дөрөв дэх асуудал бол энэ хуулийн хэрэгжилтүүд маш хангалтгүй байгаад байна. Тэгээд яах вэ энэ засаглалын индексүүдийг харлаа л даа. Ер нь ингээд л дунджаар 33-аас 56-ийн хооронд л яваад байгаа байхгүй юу. Нөгөө зөвшөөрлийн хууль гээд л батлуулсан. Сая хувийн хэвшилтэй уулзалт хийлээ хангалтгүй байна л гэж байна. Гоё хууль хийдэг хэрэгжүүлж өгдөггүй. Одоо энэ тэнхимд сууж байгаа манай Засгийн газар агентлагийн дарга нар байна. Төрийн нарийнууд байна. Хуулийг өөрөөр тайлбарладаг. Шинэ хууль, шинэ зөвшөөрөл хуулиараа хориглочихсон байхад бий болгодог.

Хамгийн сүүлд бий болсон зөвшөөрөл гэсэн чинь Авто тээврийн үндэсний төвөөс аялал жуулчлалын тээврийн хэрэгслийн зөвшөөрөл гээд гаргаад ирчихсэн. Үгүй тэгээд ийм байж болдог юм уу? Тэгээд төр хувийн хэвшил түншлэлийн хууль гээд бид нар бөөн юм болж байгаад л баталсан. Тэгээд яг төр хувийн хэвшил түншлэлээр нэг ч төсөл хэрэгжээгүй. Тэгээд уг нь энийг хэрэгжүүлсэн бид нар төсвөөсөө нэлээн хэмжээний зардлын хэмнэлт хийх боломж байсан байхгүй юу. Хөрөнгө оруулалт биш түрээсээр явдаг байх зарчим руу шилжих хувийн хэвшил нь өөрсдөө хөрөнгө оруулалт хийгээд явдаг байх. Энэ асуудлууд дээр нэлээн учир

дутагдалтай л харагдаж байна. Тэгээд энэ дээр холбогдох хүмүүс нь тайлбараа өгмөөр байна аа.

Г.Занданшатар: Маш чухал асуудал асуулаа шүү. Хүрэлбаатар сайд хариулъя. Шадар сайд Хүрэлбаатар.

Ч.Хүрэлбаатар: Ганхуяг гишүүний хэлж байгаа олон зүйлтэй санал нэг байна ер нь тийм ч зүйлүүд болоод байгаа юм. Уг нь энэ Улаанбаатар хотод Багануур дээр 700 мвт-ын-ын хүчин чадалтай цахилгааны станц барих ийм шийдвэр гарчихсан байсан. Харамсалтай нь Хятад хүмүүс ороод ирвэл Монгол Улс дуусах гэж байна гэдэг туг лоозон барьсан хүмүүс тэнд нь жагсаал цуглааныг нь хийсээр байгаад энэ ажлыг зогсоосон. Тэгээд үр дүнд нь Багануурын тэр 700 мвт-ын Дулааны цахилгаан станц баригдах ажил ингээд бүрмөсөн зогсож байгаа. Ингээд бүтээн байгуулах болдог гадаадаас валют төлж авдаг юмаа дотооддоо хийх гэхээр элдэв бусын өнцгөөр оруулж ирж явсаар байгаад, тэгээд тэр зогсоод сүүлдээ тэр Багануурын дулааны станцыг зогсоосон хүн нь өөрөө Монгол Улсын эрх ашгийн эсрэг тагнуулын үйл ажиллагаа явуулсан хэргээр ял аваад явж байх жишээтэй. Ийм нөхцөл байдалд хэдүүлээ одоо юу гэдэг юм нэг фэйсбүүкийн постууд юм уу цээжээ дэлдчихсэн хэдэн лайвчид байдаг юм уу ийм хүмүүсийн үгээр энэ бүтээн байгуулалтын ажлуудаа зогсоодог, айдаг, ичдэг зүйлүүдийг бид нар улс төрчид өөрсдийнхөөсөө хэлж болих хэрэгтэй. Улс төрчид маань өөрөө иргэний зориг гаргаж зогсож чадвал энэ ажлууд явна шүү дээ. Шийдвэр нь гараад явчихсан ажлуудаа бол явуулахгүй байгаад харамсаж байгаа.

Дараагийн зүйл бол түүхий эдийн үнийг өсгөх чиглэлээр Засгийн газар ажил хийж байгаа ОХУ-тай 30 жил Монголын бараа бүтээгдэхүүн гардаггүй байсан. Энэ хэлэлцээрийг хийгээд үндсэндээ мах махан бүтээгдэхүүн, арьс шир, арьс

ширэн бүтээгдэхүүн, ноос ноолуур, ноос ноолууран бүтээгдэхүүнийг ОХУ руу татваргүй квотгүй гарах хэлэлцээрийг Засгийн газар хийгээд дуусаж байна. Дууссан. Батлах тийм процедурын арга хэмжээнүүд явагдаж байгаа гэдгийг хэлье. Бид нар БНХАУ-тай мөн худалдааны ямар нэгэн гэрээ хэлэлцээр байдаггүй. Бүх юм урсгалаараа явж ирсэн. Тэгээд энэ дээр мөн хэлэлцээрийг хийе гэдэг ийм хүсэлтийг санал тавьчхаад байж байгаа. Ер нь бид нар бол тал талдаа энэ хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эдүүдийг өсгөхийн тулд энэ нэгдүгээрт нь худалдааны хэлэлцээрүүдтэй байх ёстой.

Хоёрдугаарт нь өөрсдөө энэ хий хаадаг энэ бодлогуудаасаа салах хэрэгтэй. Хаагаад боогоод ингэчихээр хөгждөг гэсэн энэ бодлогыг бид нар бүрмөсөн цогцлоох ёстой. Арьс ширэн дээр хэрэгжүүлсэн бодлогыг бид нар эргээж санахаар байгаа юм. 70 мянга хүрч байсан, 40 мянга хүрч байсан, 80 мянга хүрч байсан, 10 мянга хүрч байсан, 5 мянга хүрч байсан малын адууны, үхрийн, хонины, ямааны энэ арьс ширүүд одоо хөдөө үнэгүй хаягдаад явж байгаа.

Яагаад 2013 онд Женко Баттулга Хөдөө аж ахуйн сайд байхдаа, Норовын Алтанхуяг Ерөнхий сайд байхдаа хааж зогсоосон. Үр дүн нь л энэ шүү дээ. Уг нь энэ чинь малчид гаргаж зараад орлого олоод амьдрал ахуйдаа хувь нэмэр оруулаад явж байх ёстой байтал одоо тэр нь орлого олохоо больё гэхэд байгаль орчноо бохирдуулаад ийм байдалд орж байгаа. Иймэрхүү бодлогуудыг бид нарт хаяж зогсох ёстой арьс ширийг нээсэн. Саяхан Баттулгыг Ерөнхийлөгчийнхөө ажлыг өгсний дараа 2017-2021 онд бас Ерөнхийлөгч байсан. Түүний дараагаар зогсоосон. Зогссон юм эргээж нээгдэхэд амаргүй юм байна лээ.

Харин Зөвшөөрлийн хууль дээр би хэнтэй Ганхуяг гишүүнтэй санал нэг

байгаа. Манай энэ дарга цэрэг нар нэг эрх мэдлээсээ.../минут дуусав/.

Г.Занданшатар: Сандагийн Бямбацогт сайд, гишүүн. Зам тээврийн хөгжлийн сайд.

С.Бямбацогт: Ганхуяг гишүүний асуултад хариулъя.

Тэр Авто тээврийн үндэсний төв зөвшөөрөл тусгай зөвшөөрөл нэмж гаргасан байна гэж. Тусгай зөвшөөрөл нэмж гаргасан зүйл байхгүй. Энэ зөвшөөрлийн тухай хуулийг би санаачлаад 2019 онд санаачлаад 2022 онд батлагдсан. 3 жил гаруй явж байж. 1400 гаруй зөвшөөрөл өгдөг байсан. Одоо 370 орчим зөвшөөрөл өгдөг болсон. Ганхуяг гишүүн маань бас ажлын хэсгийг ахалж ажилласан маш сайн ажилласан. Бидний зорилго бол энэ хүнд суртал гарын үсгээ далимдуулж өөртөө эрх мэдэл олж авдаг түүгээрээ далимдуулж хүнд суртал гаргадаг, гуйлгаж гувиулж байж шан харамж авдаг шан харамж нь олон дахин давтагдаад авлигал болдог энэ тогтолцоог халах гэж бид нар Зөвшөөрлийн хуулийг баталсан. Энэ Их хурлын бас нэг хийж баталсан нэг том шийдсэн асуудал бол Зөвшөөрлийн тухай хууль.

Ингээж гарын үсгээ үнэлдэг сумын Засаг даргаас авхуулаад Засгийн газар хүртлээ баахан тусгай зөвшөөрөл өгдөг. Үүгээрээ гарын үсгээ үнэлдэг энэ байдлыг таслан зогсоож байгаа. Таслан зогсоож байгаа. Тийм болохоор манай салбарт юу гэдэг юм шинээр тусгай зөвшөөрөл бий болгосон зүйл нэг ч зүйл байхгүй. Аль болох өрсөлдөөнийг дэмжиж байгаа, чөлөөтэй хувийн хэвшлийг дэмжиж байгаа ийм бодлого явуулж байгаа.

Ганхуяг гишүүнтэй санал нэг байгаа биз дээ. Хувийн хэвшлээ дэмжих ёстой. Өрсөлдөөнийг дэмжих ёстой. Бүгдэд тэгш боломж олгох ёстой. Одоо тэр таны ярьж байгаа тэр В

зөвшөөрлийг бол улс хоорондын автобус тээвэр дээр өгдөг. Урьд нь өгдөг байсан зөвшөөрөл одоо өгч байгаа. Энэ зөвшөөрөл олон улсын гэрээтэй 2 улсын хооронд Засгийн газрын хооронд гээд нөгөө С зөвшөөрөлтэй адилхан Засгийн газрын 2 улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээртэй гэрээтэй учраас өгдөг зөвшөөрөл. Энэ зөвшөөрлийг хоёрхон аж ахуйн нэгж авдаг байсан. Дэлгэрэх дээрх, Эрдэм транс гэж. Зориуд энэ 2 аж ахуйн нэгжид зориулаад зөвшөөрөл авах шаардлага босгыг нь өндөр болгочихсон байсан. 20-оос доошгүй автобустай байх ёстой, 10-аас доошгүй жил ажилласан туршилагатай байх ёстой. Энийг задалсан босгыг нь намсгасан.

Өнөөдөр орон нутагт тэр Замын-Үүдэд амьдарч байгаа иргэд автобусаар аялал жуулчлалын үйлчилгээ хийх бололцоотой болгосон. Олон автобус хэрэггүй, олон жилийн туршилага хэрэггүй. Бүгдэд тэгш боломжийг олгоё. Хэн нэгэнд давуу байдал олгохгүй ээ.

Урьд нь ийм давуу байдал олгосон юм зөндөө байсан. Тэр манай Батболд Төрийн нарийн бичгийн дарга олгодог байсан юм байна лээ. Энийг нь халсан. Ийм байдлаар үндсэндээ бол манай салбарт бид нар аль болох өрсөлдөөнийг дэмжиж байгаа, тэгш боломжийг бий болгож байгаа. Ингэж байж энэ салбар өсөж байгаа.

Өнөөдөр Замын-Үүд дээр бас тээврийн асуудал автомашины асуудал үнэ өсгөж байна гэж. 25000 оноо тээвэр хийдэг байсан бол одоо 2500 оноо тээвэр хийдэг болсон. Тээвэр хийх машин болгон чөлөөтэй явуулдаг болсон. Өнөөдөр эрэлт нэмэгдэх юм бол үнэ өсдөг, нийлүүлэлт нэмэгдэх юм бол үнэ буурдаг. Тэгвэл Замын-Үүд дээр хэдэн 100 машин цаад талд Эрээндээ ч хэдэн 100 машин байж байгаа. Хоорондоо өрсөлдөөд үнээ буулгаад тээвэр хийж байгаа. Ийм байдлаар бид нар үндсэндээ бүгдэд тэгш боломж нийлүүлэлтийг л нэмэгдүүлж

байгаа. Үүний үр дүнд тээврийн салбарт тээврийн үйлчилгээний үнэ буурах мөн бас тээврийн салбарт тодорхой өсөлтүүд бий болох ийм үр дүнгүүд гарч байгаа. Өнгөрсөн жил зам тээврийн салбар 73 хувийн өсөлттэй гарсан. Энэ бол үндсэндээ өрсөлдөөнийг дэмжсэн бүгдэд тэгш боломж олгосны үр дүн. Хүнд суртлыг халсны үр дүн. Ийм байдлаар үндсэндээ Зөвшөөрлийн хуулийг бас бас амьдрал дээр бодитой хэрэгжүүлэхийн талаар бас манай салбарынхан бас анхаарч ажиллаж байгаа гэдгийг бас хэлбэ ээ.

Г.Занданшатар: Болчихсон уу Ганхуяг гишүүн ээ. Тэгээд Ганхуяг гишүүн маш чухал юм асуугаад байгаа юм. Манайхан дандаа макро микро эдийн засаг яриад байдаг. Яг микро эдийн засгийн түвшинд одоо энд цахилгаан станцыг 1987 онд энэ Багануурыг түшиглэж цахилгаан станц байгуулах ТЭЗҮ хийгдээд 5 жилийн төлөвлөгөөнд орж байсан юм байна лээ. Тэрнээс хойш GDFCU гээд л барих гэж байхад нь Тавантолгойн цахилгаан станц барина гээд л унагаачихсан. Тавантолгойн цахилгаан станц барина гэхээр Багануурын цахилгаан станц барина гээд л унагаачихсан. Багануурын цахилгаан станцаа одоо унагаачихсан. Тавантолгойн цахилгаан станц байсан чинь шүүх дээр зарим нэгэн хүмүүс мэдээлэл нь байгаа. Шүүх дээр гацаачихсан. Одоо эрчим хүчний дутагдалд Монгол Улс хэзээ хэзээгүй ороход бэлэн болчихсон эрчим хүчээ хязгаарлаад явж байна шүү дээ. Энэ бүхэн дээр энэ Тавинбэх сайд, Чойжилсүрэн сайд нь тодорхой хариулт Их Хуралд дараа нь өгнө шүү. Энэ гацаадаг дээр ямар хүчин үйлчилдэг юм. Тэрийг одоо мах махны үнэ чөлөөлөх хэрэгтэй. Яг үнэн малын тоо толгой өсөж байгаа чинь ерөөсөө л энэ үнэ нь баригдсан үнэ хямд байгаагаас л малчид малаа өсгөж байна гэж өөрсдөө хэлээд байгаа шүү дээ. Аргатайдаа баяндаа биш.

Сургалтын төлбөрт нь амьдрах ахмад нь хүрэлцэхгүй болохоор л тоо толгойгоо өсгөхөөс өөр аргагүй гэж байгаа юм. Тэгтэл махны үнэ чинь хэд дахин нугарч энд ирж байна аа. Бид нарын зарж байгаа мал махны үнээс 5-аас 7 дахин нугарч хотод зарагддаг юм байна лээ. Энэ дундын ченж энэ худалдаа бэлтгэлийн тогтолцоогоо шинэчилж өгөөч. Ааруул 70 мянгаар төгрөгөөр зарлаа гэж сая ёстой баахан хэл ам боллоо. Цагаан сараар. Бид нар дээд тал нь 20 мянгаас дээш малчид зарж үзээгүй. Хамгийн дээд ааруул 20 мянгаар хүрч байгаа. Тэгээд худалдан авчихсан байвал яах вэ гээд л 70 мянга гээд энд явж байдаг. Ингэж ярьж байгаа энэ бэлтгэлийн тогтолцоо худалдааны хууль байхгүй, худалдаа бэлтгэлийн тогтолцоо байхгүй, микро эдийн засгийн хувьд эд нарыг анхаарахгүй болохоор цахилгаан станцаас авхуулаад мал мах хүртэл инфляцын гол шалтгаан болоод байна шүү дээ. Үнийн өсөлтийн.

Сайнхүүгийн Ганбаатар гишүүн асуулт асууна.

С.Ганбаатар: Бидэнтэй бидэнгүй Монголын ард түмэн дүнгээ тавина даа. Засгийн газар сайн ажиллаасай үр дүн гаргаасай гэж хүсдэг ээ. Монголын л ард иргэдийн амьдралын төлөө зүтгэж байгаа, олон хүний хүч хөдөлмөр орсон байж таараа. Тэгэхдээ өөрийгөө онц сайн гэж дүгнэнэ гэдэг бол арай л хатуудаж байна аа. Онц муу гэж хэлэх гэж байгаад бал нь хугарчав уу л гэж би бодлоо. Нэлээн сайн ажигласан нээрээ онц тавьчихаж, өөрөө өөртөө онц тавьчихаж, 74.2 хувь. Арай ч хэтэрнэ энэ чинь. Авлигалын индексээрээ эдийн засгийн үзүүлэлтүүдээрээ ямар байгааг бүгд мэдэж байгаа шүү дээ. Өрхийн амьжиргаа яаж унасан бэ, хөдөө орон нутагт хэдээр унасныг бүгд мэдэж байгаа шүү дээ. Тэгээд л зуд, ковид, Украйны дайн гээд л хаячихна. Тэгээд л мань мэт нь нэг жоохон засаж залруулах гээд үг хэлэх юм бол тэгээд л улс

төржлөө. Нэр хоч зүүгээд л алаад хаячихна. Одоо ч дүнгээ тавиулна даа. Тэртээ тэргүй нохойн дуу ойртчихсон. Би тэр зээлийн эргэн төлөлт, бизнесийн нөхцөл, нэг хүнд ноогдох та нарын гаргадаг аргачлалаар, нэг хүнд ноогдох гадаад өрийн хэмжээ 33 сая төгрөг, 5 ам бүлтэй айл бол 165 сая төгрөг гэсэн үг.

Амьдарч байгаа хаашаа байшин болгон гаднын өрөнд байна гэсэн үг. Юун 74.2 хувь. Оюу Толгойн өрийг энэ дотор оруулаагүй шүү дээ. Үнийн хөөрөгдөл, цалин, яг ажлын байр тэр түгжсрэл бүүр больсон. Та нар л түгжсрэлгүй явдаг байх. Тэгэхлээр би энэ иргэн болгон ярьж байгаа зүйлийг ярихаасаа илүү өөрөө би бүүр нэг чин сэтгэлээсээ хүсэж нэг оруулсан нэг санал байдаг юм. Тэрийгээ нарийвчилсан тоо баримттай ярь. Тайлангийн 4 засаглалын бодлого гэдэг дээр хуудас 259, 4.2.10 үгүй би энийг үгүй мөн их мэрийж оруулсан юм байгаа юм. Нийгмийн зөвшилцөлд үндэслэсэн түншлэлийн хүрээнд шийдвэр гаргах бүх шатад төр, иргэний нийгмийн байгууллага, мэргэжлийн холбоод, хувийн хэвшил зөвлөлдөх санал авах гаргасан шийдвэрийн биелэлтэд хяналт тавихад оролцдог оновчтой тогтолцоог бүрдүүлнэ ээ.

Та нар өөрсдийгөө юу гэж дүгнэсэн гэж бодож байна та нар. Энэ дээрээ дүн тавьсан байгаа юм аа. Онц сайн гэсэн байгаа юм шүү. Тэгтэл төр, хувийн хэвшлийн зөвлөлдөх хороо татан буугдсан байгаа юм шүү дээ. Яаж ингэж аймшигтай дүгнэж байна аа? Энийг хуудас 192-293-ыг уншаарай. 4.2.12 хуудас 293.

Тэгэхээр та нар бодоод үз яг энийг ярьж байхад би хэлж байсан та нар засаглал дээрээ алддаг. Бид ухаантай, бид мундаг, бид ганцаараа энэ эдийн засаг энэ улс орныг босгочихно гээд. Үгүй ээ хувийн хэвшилээ хүндэл. Та нараас илүү ухаантай тэр хүмүүс бас эрдэмтэд байгаа. Ард иргэд төлөөллийн байгууллагууд иргэний нийгмийн байгууллагатайгаа хамтарч

нийгмийн зөвшилцлийн хүрээнд байж байна. Социал демократ нам шүү дээ. Социал консенсус гэдэг гол юмаа барьдаг зүгээр л биеэ тоочихсон. Та нар хар даа. Энэ биелэлтийн дүгнэлтүүдийг би уншъя. Хуудас 293.

Мэргэжлийн давтан сургах, мэргэжил дээшлүүлэх, мэргэшсэн зэрэг олгох чиг үүргийг салбар төрийн бус байгууллагуудаар хэрэгжүүлэх, 2023-2025 оны үндсэн хэлэлцээрүүд гээд бүгдийг нь ингээд заахад Улсын Их Хурлын Тамгын газар харин дүгнэлт зөв гарсан шүү 4.2.10-ыг үзүүлэлтээр дүгнэлт өгөхдөө хуудас 30 дээр байгаа биелэлт 65 хувь гэххэж байгаа юм бас. Тэгэхдээ зөвлөлдөх хороо татан буугдаж хэрэгжилт хангалтгүй гэж үг байгаа. Өөрөө өөрийнхөө эсрэг юм бичсэн байгаа шүү дээ.

Дүгнэлт 2, 4.2.10 Төр хувийн хэвшлийн яриа хэлэлцээ зөвшилцлийн ажиллагааг тогтворжуулаагүй гэж бичсэн байгаа. Энэ харин тэр 30 хувь биелэлт 30 хувь. Үндэсний аудитын газраас маш сайн дүгнэлт гарсан 1.107 засаглалын бодлого хүрээ, хэрэгжилт маш хангалтгүй гэсэн байгаа.

Г.Занданшатар: Чимэдийн Хүрэлбаатар сайд хариулна. Шадар сайд, Эдийн засгийн хөгжлийн сайд хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Өнөөдөр бид нар энд яг Монгол Улсын хуулийн дагуу л юмнуудыг оруулж ирж ярьж байгаа Ганбаатар гишүүн ээ. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хийдэг үнэлж шалгалт хийдэг нь ЗГХЭГ тэгээд тэр өөрийнхөө хийсэн шалгалтаараа дүнгээ тавьдаг тэр дүнгүүд нь энд явж байгаа.

Дээр нь Улсын Их Хурлаас аудитын байгууллагыг байгуулж аудит өөрсдөө дүгнэлт хийдэг. Бид нар хэн ч гэсэн өөрийгөө нэг дүгнэнэ, дээд талд нь аудит бас дүгнэнэ. Тэгээд энэ дүгнэлтийг нь бид нар энд ярьж байгаа. Тэгэхээр

тийм ч учраас сая энэ индэр дээр Засгийн газрын үйл ажиллагааны саяын хэлсэн энэ тайланг би танилцуулсан, дараа нь Загджав дарга бас танилцуулаад тэгээд энийг харьцуулаад ярьж байгаа. 74 хувь гэдэг чинь онц сайн гэсэн дүн биш шүү дээ. Бид нар бүгдээрээ 10 жилд бас сурсан. Их дээд сургуулиудад сурсан. Онц гэдэг дүн хаанаас эхэлдэг вэ? Онц сайн гэдэг дүн хаанаас эхлэхийг мэдэж байгаа. Хэдүүлээ жоохон бодитой ярихгүй бол хэдүүлээ ингээд яриандаа эрч хүч өгөх гээд ингээд өсгөж ярьсаар байгаад тийм буруу зүйлүүд рүү орчихно гэдгийг би энэ дээр хэлж байгаа. Тийм бас энд оносон ололтууд ч бий, гарсан алдаанууд ч бий. Гэхдээ та бүгд маань энэ Монгол Улс энэ ковидын үндсэндээ бараг 2 жил хагас ковидын дундуур гарч явсан шүү гэдгийг бид бүгдээрээ сайн санах ёстой. 2 хил маань хаалттай. Дотроо бид нар масктай хөл хорио хорьчихсон цагаан сараар бие биетэйгээ очиж золгож чадахгүй ийм цаг үе бас байсан. Энэ чинь бол эдийн засгийн өсөлт гэдэг бол эдийн засгийн ард иргэдийн орлого гэдэг бол энэ харилцаа үүсэж байж л хөгждөг болохоос биш тус тусдаа суугаад байвал эдийн засаг өсдөггүй, хүмүүсийн орлого, амьдрал сайжирдаггүй шүү дээ. Тэгээд дээд талд нь одоо энэ дэлхий даяар хэд хэдэн газар дайны нөхцөл байдалтай явж байгаа нь бас тийм амаргүй нөхцөл байдлууд дунд явж байсан, одоо явж байгаа гэдгийг бас та бүгд маань тооцож үзнэ биз дээ гэдгийг би энд онцолж хэлмээр байна. Олсон ололтууд бас байгаа шүү.

Тэрийг бас харлуулаад хэрэггүй гэдгийг би энд онцолж хэлмээр байна аа. Ганбаатар гишүүн ээ та юм ойлгодог хүн юм мэддэг хүн бас юманд хэтэрхий туйлширч битгий хандаач л гэж хэлмээр байна.

Г.Занданшатар: Санал хэлсэн. Үгүй асуулт үг нэг явж байгаа үгээ хэлчихсэн. Аль аль нь энэ ковид цар тахал,

дайн байлдаантай энэ цаг үед улс төржиж хэрэггүй.

Цэвэгдоржийн Туваан гишүүн.

Ц.Туваан: Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хэрэгжилт тэгээд Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайлан гээд ингээд баахан л тоонууд байна. Энэ давхцал ч байх шиг байна. Зарим нь ч энэ 5 жилээр ч болчихсон юмнууд байгаад байна.

Тэгэхээр энэ тайлан дотор бол мэдээж хийсэн юм байгаа. Тэгэхдээ одоо үнэлгээн дээр бол гишүүд хэлж байна. Үнэлгээн дээр бол яг бодит амьдралтай нийцэхгүй байгаа ийм үнэлгээнүүд харагдаад байгаа юм аа. Энэ дээр дандаа л өссөн болгосон юмнууд яваад байна. Яг амьдрал дээр иргэдийн гэрт нь ороод халаасанд нь орсон зүйлээр хэмжих гээд амьдралын түвшин нь дээшилсэнтэй харьцуулаад үзэх гэхээр болохгүй байна л даа. Тэгэхээр энэ дээр энэ 3 төрлийн бичиг баримт дотор энэ ядуурлын түвшин ер нь яасан юм бол. Энийг нэг тов тодорхой хариулт авчихъя. Хэдэн хувь байж байгаад хэд болсон юм бэ гэдэг ийм хариулт авчихъя.

Хоёрдугаарт нь энэ жилийн бид бүхний 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгууль энэ бүсчилсэн хөгжлөөр явах гэж байна. Бид нар бүсчилсэн хөгжлийн бодлого гээд бодлогын бичиг баримтаа аль 23 жилийн өмнө батлаад тэр бодлогын бичиг баримтыг хүчингүй болгоогүй хэрэгжээд явж байгаа. Энэ бичиг баримттай энэ бид нарын хэлэлцээж байгаа энэ тайлан энэ юмнууд чинь ер нь яг энэ бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой цуг хэрэгжээд явж байгаа зүйл энэ дотор байна уу? Бид нар зузаан цаасан дотроос бас олж хараагүй байж магадгүй. Тэгэхээр энэн дээр нэг хариулт

өгөөдхөөч ээ. Бид бүхэн тэгээд энэ нэг баахан ийм төлөвлөгөө гээд юмнууд ингээд гараад байна аа. Энийгээ нэг зооохон тодорхой болгоод тэгээд тэр сошиал юманд автдаггүй байдлаар ингээд юмаа хийгээд явахгүй бол болохгүй байна аа.

Уг нь бол энэ бүх бичиг баримтууд чинь бас мэдээж манай энэ Засгийн газар бичиг цаас хийж байгаа хүмүүс бол бас л төлөвлөлт хийж байгаа байх. Тэгэхдээ энэ дээр нэг дарааллын алдаа гараад байна. Эхлээд бид нар том бодлогоо гаргачхаад түүнийгээ шаардлагатай хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай эрх зүйн бичиг баримтуудаа маш хурдан Их Хурал руу оруулж ирээд тэр зүйлүүдээ батлуулаад явмаар байгаа юм. Тэгээд баталсан хүрээндээ бид нар төлөвлөлтөө хийгээд том том хөтөлбөрүүдээ тухайлах юм бол Шинэ Зуунмод ч гэдэг юм уу?

Дагуул хот ч гэдэг юм уу ингээд ийм хөтөлбөрүүдээ гаргаад тэгээд түүнийгээ тэр салбарын яамд, аймгууд, нийслэлтэйгээ ингээд уяж юмаа яриад тэгээд дотор нь задарсан төслүүд юу байдаг юм? Ингээд нэг иймэрхүү дарааллаар явахгүй бол явж байгаад л нэг асуудал гараад ирэнгүүт нэг сошиал дээр давллагаа үүсэнгүүт л тэрнийх нь дагуулаад л шийдвэр гаргачихдаг. Бид нар сошиалын шийдвэр гаргадаг улс болчихлоо шүү дээ. Бусад орнуудад ийм юм байхгүй л байх шиг байх юм. Тэгэхээр энэ зүйлээ хэдүүлээ бас ингээд дагаад явмаар байна гэж хэлье.

Бямбацогт сайд байгаа учраас хоёр, гуравхан зүйл асуучихъя. Энэ Дархан Сэлэнгийн зам дээр ер нь үргэлжлүүлээд ингээд орхичихсон. Энэ дээр юм байсан уу? Энэний хэрэгжилт гэж юм Дархан, Сэлэнгийн зам.

Дараагаар нь энэ Төв аймгийн Мөнгөнморьт, Угтаалцайдам, Цээл, Заамарын зам. Энэн дээр яг энэ 2023 оны

түвшинд юу гэж тусгагдсан юм, гүйцэтгэл нь ямар байгаа талаар та нэг хэлээд өгөөч ээ.

Дараагийн нэг асуулт нь бол энэ өвс тэжээлийн нөөц бэлтгэх сүлжээний талаар энэ тайланд яаж тусгагдсан юм бол?

Булгантуяа сайд энэ малжуулах хөтөлбөр дээр юм байгаа юу гэсэн ийм тодорхой хэдэн асуултууд дээр.

Г.Занданшатар: Чимэдийн Хүрэлбаатар сайд хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Туваан гишүүн яг ингээд 3 юуны хэрэгжилтийг давхар оруулж ирж байгаа шүү. 2021-ээс 2025 онд хэрэгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл 2020-оос 2024 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр. Тэгээд 2023 оны жилийн төлөвлөгөө 3 юмыг зэрэг оруулаад ирчихсэн гурвуулан дээр нь үнэлгээнүүд нь байгаа учраас тоонууд нь зөрж харагдаад байгаа гэдгийг би танд хэлмээр байна. Яг ингээд өрхийн бодитой орлого ер нь яг яаж өөрчлөгдөв өө гээд. Ер нь бол тэр ковид дайнтай байсан гээд 6 улирал дараалаад Монгол өрхүүдийн бодит орлого, 6 улирал дараалаад буурсан.

2023 оны эхний хагас дээрээс эхний өсөлт ажиглагдаж эхэлсэн. 2023 оны эхний хагаст бол өрхийн бодит орлого 1.7 хувиар өссөн. Харин 2023 оны жилийн эцсийн байдлаар үзэхээр 14 хувиар өсөлттэй би тоогоо нягталсан. Ингэж ийм юм өссөн харагдаж байгаа. Өөрөөр хэлбэл бодит орлого тасралтгүй 6 улирал буучхаад сүүлийн 2 улирал өссөн ийм байдалтай байгаа. Тэгээд 2024 оны эхний улирлын дүн арай гараагүй байгаа гэдгийг хэлье.

Ядуурлын түвшнийг манай Үндэсний статистикийн хорооноос гаргадаг. Ингээд 2020 онд 27.8 хувь гэж байсан бол 2022 онд гаргасан тоогоор

27.1 хувь байна гэдэг ийм тоог Үндэсний статистикийн хороо гаргасан гэдгийг хэлье. Бүсчилсэн хөгжил жишээлбэл энэ жилийн жилийн төлөвлөгөөтэйгөө хэр уялдаж явж байгаа вэ гээд. Яг үнэндээ бол бид нар энэ бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг Улсын Их Хурал батлаад ингээд орхичихсон. Тэгээд тэр нь яг бодитой ажил хэрэг болж явдаггүй. Яагаад вэ гэхээр гишүүд маань бүгдээрээ өөр өөрсдөө нэг нэг аймгаас нэг хэсэг хугацаанд аймгийнхаа хэдэн сумаас сонгогдоод гараад ирчихсэн учраас зөвхөн тэнд бодлогоо ярьдаг байсан. Бүсийн шинж чанартай хөрөнгө оруулалтын асуудал ороод ирэхээр тэрийг ерөөсөө ярьдаггүй. Яг тэр суманд хийгдэх хөрөнгө оруулалт аймагтаа хийгдэх хөрөнгө оруулалт дээр л анхаарал тавиад явчихдаг байсан.

Тэгвэл энэ 2024 онд бид нар сонгуулийг бүсчилсэн хэлбэрээр явуулах гэж байгаа учраас энэ бүсчилсэн асуудлууд нэлээд орж ирж явах болов уу гэдэг ийм бодолтой байгаа. Гэхдээ Засгийн газраас бүсийн шинж чанартай бодлогын арга хэмжээнүүд дээр нэлээд анхаарал тавьж явж ирсэн. Нөгөө зам, төмөр зам, боомт зэрэг асуудлууд өөрөө бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай агуулгаараа нэг Засгийн газрын хийх гэж байгаа, хийж байсан ажилтайгаа уялдаж байгаа учраас энэ дээр бүсчилсэн гэж хэлээгүй ч гэсэн бүсийн шинж чанартай ийм хөрөнгө оруулалтын ажлууд төлөвлөгөөн дээр сууж явж ирсэн гэдгийг би танд хэлье ээ. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Сандагийн Бямбацогт сайд хариулъя.

С.Бямбацогт: Туваан гишүүний асуултад хариулъя аа.

Дархан, Сэлэнгийн зам зураг төсөв хийгдэж байгаа. Бид нар тэгээд уг нь энэ Ази, Европ, Орос, Хятадыг холбосон гол коридор АН-3 гэж Алтанбулагаас Улаанбаатар, Улаанбаатараас Замын-

Үүд. Үүнээс одоогийн байдлаар бид нар Налайхаас Улаанбаатар, Улаанбаатараас Дархан хүртэлх замуудыг 4 эгнээ болгочихсон байгаа. Цаашаагаа Дарханаас Сэлэнгэ, Алтанбулаг хүртэлх замыг 4 эгнээ болгох энэ концессын тендерийг өнгөрсөн жил зарласан юм. Өөрөөр хэлэх юм бол ВОТ-ийн нөхцөлөөр барих урагшаагаа бас бид нар Налайхаас Замын-Үүд хүртэлх замыг бас концессоор, мөн бас Баянзүрхийн товчооноос 22-ын товчоо хүртэл концессоор, мөн бас Төв аймгийн Баянгийн уулзвараас Богд уулынхаа урдуур Хөшигтийн хөндийг дайруулаад хойд талдаа Төв аймгийн Рашаант өртөө хүртэлх энэ замыг бас концессоор барих. Ийм байдлаар энд Ази, Европ, Орос, Хятадыг холбосон, дээрээс нь Улаанбаатар хотоор дайрч байгаа энэ гол магистрал замуудыг 4 эгнээ болгох ийм бодлого дэвшүүлээд улсын төсөвт мөнгө байхгүй. Мөнгө байхгүй учраас бид нар концессоор барья гэж зарласан боловч Концессын хуулийн маань үйлчлэл дуусаад шинэ хуулийн орчинд үйлчлэл явагдахаар болчхоод одоогийн байдлаар тодорхой жоохон мухардалд орчхоод байгаа.

Тэгэхээр одоо Концессын хуульд тодорхой нэмэлт орох юм бол бид нар энэ өнгөрсөн жил зарласан концессоо үргэлжлүүлж барих ийм бололцоотой болно. Бусдаар бол улсын төсөв дээр суулгасан хөрөнгө байхгүй. Санхүүгийн бололцоо муутай учраас барих боломжгүй байгаа. Аль болох тийм төр хувийн хэвшлийн түншлэлийн хүрээнд барих ийм бодлого барьж байгаа гэдгийг танд хэлье ээ.

Угтаалцайдам, Цээл, Заамар сумдыг холбох хатуу хучилттай 122 км замын барилгын ажлууд одоогийн байдлаар 34 хувийн гүйцэтгэлтэй явж байгаа. Энэ 2023 онд бас тодорхой ажлууд хийгдэж 2024 онд үргэлжилж явагдана аа. Нийтдээ 180 тэрбум төгрөгийн өртөгтэй ажил хийгдэж

байгаа. 2024 онд 30 тэрбум төгрөг тавигдсан байгаа.

Тэгэхээр нэлээн ажлууд хийгдэнэ гэж та бас ойлгож болно.

Нөгөө Мөнгөн морьтын зам бол гүйцэтгэгч компани нь гэрээгээ цуцалсан. Ажлаа хийхгүй байсан учраас гэрээгээ цуцалсан. Тэгээд дахиад гүйцэтгэл сонгон шалгаруулах ийм байдалтай явж байгаа. Өөрөөр хэлэх юм бол нэлээн удаашралтай байгаа. Урьд нь бол хийж байсан компани нь ажлаа хийхгүй байсан учраас гэрээгээ цуцлаад дараагийн компанийг шалгаруулах ийм явцтай явж байгаа гэдгийг танд хэлье. Баярлалаа.

Г.Занданиатар: Булгантуяа сайд хариулъя. Товч тодорхой хариулбал сайн байна.

Х.Булгантуяа: Туваан гишүүний асуултад хариулъя.

Энэ жил малжуулах хөтөлбөрт Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас 22 тэрбумыг тавьсан байгаа. Мөн сэг зэм цэвэрлэх, ариутгах дээр 4 тэрбум төгрөгийг төсөвлөсөн байгаа. Өмнөх он жилүүдэд нэг 3-аас 5 тэрбум төгрөгөөр малжуулах хөтөлбөр явагддаг байсан. Мөн зуд хээрийн түймэр бас ихтэй мал алдсан аймаг орон нутгуудад хэрэгжүүлдэг байсныг энэ энэ жил 22 тэрбум төгрөг болгож нэмэгдүүлсэн. Хүнс, хөдөө аж ахуйн яамнаас ер нь яг энэ удаагийн малжуулах хөтөлбөр дээр гол бодлогыг нь гаргаад аль аймгуудад хэчнээн хэмжээний хорогдол үүссэн, малжуулах хөтөлбөрийг ялангуяа энэ уур амьсгалын өөрчлөлт энэ бүхэнтэй зохицсон байдлаар гол бодлогыг нь гаргая гэж ер нь бид нар төлөвлөж байгаа. Манай Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжилт нь гарахаар байгаа.

Бөхчулууны Пүрэвдорж гишүүн асуулт асууж үг хэлнэ.

Б.Пүрэвдорж: Тэгэхээр хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн салбарт биелэлт бараг маш муу байгаа муу байгаа учраас өнөөдөр иргэдийн ялангуяа малчдын бараа бүтээгдэхүүн ерөөсөө үнэд хүрэхгүй түүхий эдийн үйлдвэр ашиглалтад орохгүй ийм нөхцөл байдалтай байгаа. Тэгээд энийг яриад орхиод энэ чинь одоо 22 сайдтай дөнгөж дөрөвхөн сууж байна. Тэгээд баригдсанаар нь хэнээс асуухаас даа. Ганбаатараас. Ганбаатар аа энэ хүнд үйлдвэрийн салбарт танай ялангуяа уул уурхайн баялаг ихтэй орон манайх. Гэтэл одоо энэ дээрээ маш том том амлалтууд авдаг. Гэтэл нэг нь ч хэрэгждэггүй ийм нөхцөл байдалтай байна. Би хэлээд өгье. Зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэрийн ТЭЗҮ боловсруулах ажлыг зохион байгуулах, хөрөнгө оруулагчийг сонгон шалгаруулах арга хэмжээ авах, үйлдвэрийн барилга байгууламжийг барьж байгуулах гээд 2019-2023 оны хооронд юм тавьчихсан. Тэрийгээ нэг нь ч хэрэгжээгүй. Хүхэрт хийг боловсруулах хүхэр гарган авах энэ арга хэмжээнд судалгаа хийнэ гээд тодорхой технологийн талаар судалгаа хийж ажил зохион байгуул гэсэн байхгүй. Зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэрээс гарах хүхэрт хий болон бусад дайвар бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрийг байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх энэ талаар ямар ч арга хэмжээ аваагүй. Алт цэвэршүүлэх үндэсний үйлдвэрийг барьж байгуулах, бодлогоор дэмжих мөн түүнчлэн хувийн хэвилийн оролцоог дэмжих энэ асуудлаар нэг ч ажил нь явагдаагүй. Говийн бүсэд 200 мянган тонн хүчин чадалтай ширмэний үйлдвэр, 50 мянган тонн хүчин чадалтай гангийн үйлдвэр барихад дэмжлэг үзүүлнэ байхгүй. Төмрийн хүдрийн баяжмалын экспортын хэмжээг үе хэмжээгээр, үе шаттайгаар буулгах түүний үр дүнд үйлдвэрлэлийг байгуулах тэр ажил чинь яваагүй. Төв болон говийн бүсдээ жилдээ 10-аас 15 мянган тонн Перу Хайли үйлдвэр байгуулах байхгүй. Өмнөговь,

Говь-Алтай аймаг дахь ордын нөөцийг ашиглан галд тэсвэртэй материалын үйлдвэр байгуулах. Байгуулагдаагүй. Гангийн үйлдвэрийн хүчин чадлыг ашиглалтыг нь сайжруулах арга хэмжээ авах. Хийгдээгүй. Гангийн үйлдвэрүүдийн техникийн хүчин чадал түвшнийг дээшлүүлэх чиглэлээр технологийн түвшний үнэлгээ хийх байхгүй. Дархан, Сэлэнгийн бүсэд 600 мянган тонн хүчин чадал бүхий шууд ангижруулсан төмөр, 471 мянган тонн хүчин чадал бүхий ган бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйлдвэр барихад дэмжлэг үзүүлэх үзүүлсэн юм алга. Говийн бүсэд 300 мянган тонн ган, төмөр бүтээгдэхүүн, 500 мянган тонн металлургийн кокс үйлдвэрлэх хүчин чадал бүхий кокс төмөрлөгийн цогцолбор үйлдвэр байгуулах, байхгүй. Төвийн бүсэд 300 мянган тонн кокс 20 мвт-ын эрчим хүчний үйлдвэр барихыг дэмжих бас хэрэгжээгүй. Өмнөговь аймгийн Баян-Овоо суманд кокс химийн үйлдвэрийн хүчин чадлын өргөтгөлд дэмжлэг үзүүлэх явагдаагүй. Жилд 725 сая м² байгалийн хий үйлдвэрлэх хүчин чадалтай үйлдвэрийг барьж байгуулах. Ямар юмных нь тийм байх вэ. Нүүрснээс химийн болон бусад технологи зах зээлийн за энэ судалгаа яах вэ. Евро 4, евро 5 стандартын шаардлага хангасан авто, бензин, дизель түли, онгоцны түли, шингэрүүлсэн шаталтын хий, мазут болон бусад дагалдах бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйлдвэрийг барьж байгуулах, байхгүй. Газрын тос, занар болон нүүрснээс газрын тосны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх ч үйлдвэрийг дэмжих юм байхгүй. Энэ бүх үйлдвэрлэлүүдийг барьсан бол өнөөдөр бид манай энэ нэг хүнд ноогдох ДНБ чинь 10 мянган долларт аль хэдийн хүрчихсэн байх ёстой байхгүй юу.

Гэтэл ерөөсөө 1 баахан амлалт авчхаад тэрнийхээ дагуу ерөөсөө арга хэмжээ авдаггүй, дэмждэггүй. Үйлдвэр, хувийн хэвилийг дэмждэггүй. Тэгээд дээрээс нь одоо тэр давхар татвараар 20 гаруй үйлдвэрийг амыг нь.

Г.Занданшатар: Жамбалын
Ганбаатар гишүүн хариулъя.

Ж.Ганбаатар: Пүрэвдорж
гишүүний асуултад хариулъя.

Энэ Аж үйлдвэржилтийн үндэсний хороог ахлаад 6 сар болж байгаа. Хэзээ сайд болсныг та мэдэж байгаа байх. Хамгийн сүүлийн асуултаас нь эхэлье. Байхгүй байхгүй гээд байна. Байгаа юм зөндөө байгаа. Зарим зүйлүүдээ уншиж танилцаарай гэдгийг хэлье.

Ашигт малтмалын хуульд энэ шинэчилж байгаа хуульд бид нар Ашигт малтмалын хуулиа 3 удаагийн хэлэлцүүлэг хийгээд таны цонхон дээр 3 удаа хэлэлцүүлгийнхээ бүх номуудыг тавьчихсан байгаа. Тэрэн дээр тэр таны тэр хамгийн сүүлийн ярьсан тэр хагас боловсруулж байгаа үйлдвэрүүдийн асуудлуудыг Б зөвшөөрөлтэй болгоод тэр зөвшөөрлийнх нь дагуу дэмжих, тэр бодлогыг Ашигт малтмалын хуульд суулгачихсан байгаа. Таны цонхоор дамжигдаад таны ширээн дээр 3 удаа очсон байх гэдгийг хэлье. Тэр зэс хайлуулах асуудлаар зэс хайлуулах үйлдвэрийн асуудлаар Эрдэнэт үйлдвэр тодорхой дэвшилүүдийг гаргаад бид нар бол Үндэсний хороо юу гэж үзэж байгаа вэ гэхлээр 2 газар нэгийг нь Эрдэнэт үйлдвэр дээр хийнэ. Эрдэнэт үйлдвэр бол ингээд ажил нь ингээд урагшаагаа нэлээн явчихсан учраас бид бол бас Эрдэнэт үйлдвэрийн ажлыг дундаас нь өөр тийш нь шилжүүлээд яах вэ гээд Эрдэнэт үйлдвэр тэр таны ярьж байгаа тэр хүхрийн асуудлыг элементийн хүхэр гээд тэр мэдээж хүхрийн асуудал маш хүнд учраас элементийн хүхэр гээд асуудлаа шийдвэрлээд явахаар ингээд цахилгааных нь асуудал, усных нь асуудал, тэр дагалдах хорт бодисуудынх нь асуудлуудыг Эрдэнэт үйлдвэр тодорхой хэмжээнд шийдээд ингээд явж байгаа. Энэ ажил нэлээн эрчтэй явсан байна. Энийг бол танд хэлье. Нөгөө үйлдвэрийг

бид Бор-Өндөрт хийхээр төлөвлөж байгаа. Тэгээд бид нарын тавьж байгаа шаардлага бол юу байна гэхлээр хувийн хэвшилтэй хамтрахыг хүсэж байна. Тэгээд хувийн хэвшил юу байна гэхээр эрчим хүчнийхээ асуудлыг өөрсдөө шийдвэрлэ гэдэг. Иймд Монгол Улс өөрөө ямар байгааг Пүрэвдорж гишүүн өөрөө мэдэж байгаа юм.

Дээрээс нь зэсийн үйлдвэрүүдийн хувьд энэ хорт бодис ялгардаг. Зэс хайлуулсан тохиолдолд. Энэ ялгарч байгаа хорт бодисууд дотор хүнцлийг, хүхрийн хүчлийг өөрсдөө шийдвэрлэх ийм шаардлагыг Монгол Улсын төр, Уул уурхай яам тавьж байгаа.

Эхлээд тэр зэс хайлуулах үйлдвэрийн хувьд ярьчихъя. Коксожсон нүүрсний хувьд бол бид нэг ААН-д тусгай зөвшөөрлийг өгсөн. Коксожсон нүүрс энэ жилээр экспортлоод эхэлнэ. Дорноговь аймагт байгаа.

Төмрийн хувьд бол дахиад нэг ААН-д бид хүнд үйлдвэрийн чиглэлээр тусгай зөвшөөрөл олгосон. Энэ аж ахуйн нэгж юу хийх гэж байгаа юм гэхээр ширэм үйлдвэрлэж байна. Таныг надтай хамт очоод тэрийг үзэхийг хүсье. Нэг аж ахуйн нэгж ширэм үйлдвэрлэж байна. Нэг аж ахуйн нэгж кокс үйлдвэрлэж байна. Бид энэ 2 аж ахуйн нэгжид хоёуланд нь тэр Паркийн тухай хуулийн дагуу тусгай зөвшөөрлийг олгосон байгаа. Энэ ажил бол харин ч гэрчтэй явж байгаа. Манай Уул уурхайн яамны хувьд бол энэ уул уурхайн салбарыг хүнд суртлаас нь гаргах, тунгалаг болгох талаас нь зэсийг өнөөдөр бид биржээр зарах гэж байна. Өнөөдөр гэдэг нь ойрын нэг сард. Тэгээд тэрийг анхааралтай ажиглана биз дээ.

Биржээр нүүрсийг зарснаас шалтгаалаад энэ салбар яаж тунгалаг болоод орлого яаж нэмэгдэж байгааг та бүхэн харж байгаа байх. Тэгээд биржийн асуудал дээр бид байна шүү дээ зүгээр нэг Засгийн газрын хуралдаанаар нэг асуудал

шийдэгдээд л бүх юм болчихдог юм биш шүү дээ. Энэ бол өөрөө цаанаа маш том бэрхшээлүүдийг даван туулж байгаа. Над руу дайрч байгаа дайралтуудын бараг 70, 80 хувь нь энэ биржтэй, нүүрстэй зэстэй холбоотой асуудлууд цаана нь байгаа. Энэтэй холбоотой олон хүмүүс янз янзын зүйл ярьж байгаа. Энэ бол яах вэ алт цэвэршүүлэх асуудлаар бол энийг Уул, уурхайн яам дангаараа шийддэггүй. Зүгээр эдийн засгийн хувьд бол ашиггүй гэдэг зүйл гарсан юм байна. Би бол одоо.

Г.Занданишатар: Эдийн засаг, хөгжлийн сайд, Шадар сайд Хүрэлбаатар нэмж хариулья.

Ч.Хүрэлбаатар: Пүрэвдорж гишүүн бол та сая ингээд нэлээд их мөнгө шаардагдах тийм төслүүдийг нэрлээд байна шүү дээ? Тэгээд энэ их өндөр дүнтэй мөнгө шаардагддаг, өндөр технологи шаардана. Нарийн ноу хаунууд шаардагдана. Ийм зүйлийг бол төр хийх боломжгүй шүү дээ. Яагаад гэвэл үүнийг хувийн хэвшил хамгийн сайн хийнэ. Ийм их хэмжээний мөнгө, ийм их өндөр нарийн технологи, ноу хау нарийн менежментийн энэ арга зам бол хөрөнгө оруулалтын орчин л шаардана. Хөрөнгө оруулалтынхаа орчныг бид нар сайжруулахгүй бол ийм хэмжээний хөрөнгө оруулалтууд хийхгүй, орж ирэхгүй. Монгол Улс хөгжмөөр байдаг энэ ажлуудыгаа бид нар хөрөнгө оруулалтуудаар хиймээр байдаг. Хувийн хэшилээр хиймээр байдаг хөрөнгө оруулалтынхаа орчныг бид нар сайжруулах шаардлагатай. Тийм учраас би энэ Улсын Их Хурлын гишүүдийг улс төрийн зориг гаргаач ээ.

Г.Занданишатар: Бөхчулууны Пүрэвдорж гишүүн тодруулж асууя.

Б.Пүрэвдорж: Бид нар тэр баялгаа бид нар дотооддоо боловсруулж үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нь бидний хувьд хамгийн гол нь нэмүү өртгийг бий болгоход чухал юм. Тэгээд би энэ бүх

зүйлийг яриад байгаа учир нь байна шүү дээ. Энэ дотооддоо үйлдвэрлэлээ хөгжүүлэх юм бол тиймээ бид нар илүү сайн орлого олох байхгүй юу даа. Хамгийн гол нь одоо таны хэлээд байгаа тэр коксын үйлдвэр тэр төмрийн хүдрийн үйлдвэрүүд чинь одоохондоо Ширмийн үйлдвэр гэдэг чинь одоохондоо ашигтай ажиллаж байгаа. Тун удахгүй давхар АМНАТ-аар даруулаад наадах чинь бүгдээрээ муу дуусна. Өөрөөр хэлбэл өнгөрсөн хугацаанд энэ дотооддоо дахин боловсруулалт хийдэг тэр үйлдвэрүүд дээр бүгдэн дээр нь давхар АМНАТ болсноос болоод 20 үйлдвэр хаагдаад, 3 мянган хүн ажилгүй болчихоод байгаа байхгүй юу даа.

Тийм учраас наад 2, 3 үйлдвэр чинь ямар мөрөөдөл дээр ажиллаж байна вэ гэхээр удахгүй АМНАТ давхардсан АМНАТ алга болох вий гэдэг алга болчих байх аа. Бид нар тэгээд ямар.

Г.Занданишатар: Уул, уурхай хүнд үйлдвэрийн сайд Ганбаатар.

Б.Пүрэвдорж: Маш зөв асуудал хөндөж байна л даа. Тэгээд бид энийг нөгөө хуульд нь заачихсан учраас хуулиар зохицуулж байгаа юм. Тэгээд би тэр АМНАТ. Хариулаадахъя Пүүжээ гишүүнээ. Тэгэхээр бид нар яаж байна гэхлээр Б зөвшөөрөл гэдгийг гаргаж байгаа юм. А, Х-ээс гадна Б зөвшөөрөл. Тэр Б зөвшөөрлийнхөө дагуу дэмжих бололцоогоо яг таны хэлсэн тэр нэмэгдэх, нэмүү өртөг шингээх тэр салбарыг дэмжиж байгаа. Энэ бол хуульд тусгагдчихсан. Таны цонхон дээр 3 удаа очсон байгаа. 3 сарын 1, 7 сарын 1, 11 сарын 1. Тэрийг хэлье.

Тэгээд тэр зэсийн асуудлууд дээр бид нар яаж байна гэхлээр биржээр зараад эхлэхлээр гаднын хөрөнгө оруулагч нар Монголд ирээд өөрийнхөө худалдаж авсан баяжмалаа Монголдоо цэвэршүүлэх тэр сэдлийг төрүүлж байгаа юм. Түүрүүн Хүрэлбаатар сайдын хэлж байгаа тэр

хувийн хэвшилээр хийх сэдлийг төрүүлж байгаа юм. Сайн талыг нь олж харахыг хүсье. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: 13 цаг болж байна завсарлах уу? Үргэлжлүүлж хуралдах уу? Гишүүд ч яах вэ гарч ороод явж байна? Энэ ажлын хэсэг бас цайндаа орвол зүгээр байх л даа. 13 цаг болсон байна. Үдийн завсарлага. 14 цагаас үргэлжилнэ. Бямбацогт гишүүн асуулт асуух юм байна шүү дээ. Энэ чинь юу вэ? Сарангэрэл гишүүн байна уу? Алга байна хаслаа. Бадарчийн Жаргалмаа гишүүн. Ингээд завсарлалаа. Тэгээд үдээс хойш 14 цагаас үргэлжилнэ.

ЗАВСАРЛАГА

Г.Занданшатар: Чуулганы үдээс хойших нэгдсэн хуралдаан эхэлснийг мэдэгдье.

Гишүүдийн өдрийн амрыг эрье. Ажлын хэсгийг оруулъя. Тайлантай холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлэх хэлэлцүүлгийг үргэлжлүүлнэ ээ.

Бадарчийн Жаргалмаа гишүүн асуулт асууж, үг хэлэх ёстой. Ажлын хэсгийг оруулъя, асуулт хариултаа үргэлжлүүлье.

Улсын Их Хурлын гишүүн Бадарчийн Жаргалмаа асуулт асууж үг хэлнэ ээ.

Б.Жаргалмаа: Өдрийн мэнд хүргэе ээ. Уг нь би Булгантуяа сайдаас юм тодруулах гээд байгаа юм. Тэгээд асууж байтал Булгантуяа сайд ороод ирэх байх аа. Хөгжлийн хөтөлбөр ерөнхийдөө энэ дүгнэлтийн 3 дугаарт иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлогын хэрэгжилтийн дундаж хувь хамгийн өндөр буюу 92 хувьтай, санхүүжилтийн хувьд хамгийн бага гэдэг зүйлийг бичсэн байна л даа. Нийгмийн хөгжлийн гол төв нь мэдээж иргэн байх ёстой. Тэгээд иргэнийхээ хөгжлийг дэмжсэн тал дээр

ер нь юу хийж чадав гэдэг зүйлийг асуух гэсэн юм. Иргэд юу хүсэж байна вэ гэвэл ажлын байр л хүсэж байгаа ажилтай орлоготой байх энэ асуудал дээр ер нь Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас хэрэгжүүлсэн бодитой ажлыг би асуумаар байгаа юм. Тэдэн хувийн хэрэгжилттэй, тэдэн хувийн санхүүжилт дутуу тэдэн хувийн санхүүжилтээр тийм үр дүнтэй ажил хийсэн гэдэг нэг ерөнхий мэдээлэл сонсохоосоо илүүтэйгээр бодит мэдээллийг бид бас олон нийтдээ өгөх ёстой байх аа.

Ингэснээрээ Засгийн газар болон Улсын Их Хурлын хийж хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагаанд олон нийт дүгнэлт хийхэд дөхөм болов уу гэдэг үүднээс би бодитой тоо мэдээлэл асууя гэж бодсон юм аа. Өмнөх жилүүдэд бас сая хүртэлх төгрөгийн дэмжлэгтэйгээр ажлын байранд залуучуудыг бэлтгэх томоохон хөтөлбөрийг Монгол Улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлж байсан. Нийтдээ 9 мянган иргэнийг хамруулна гэдэг тоон мэдээлэл ярьж байсан. 9 мянган иргэнээ бид нар сургалт хөтөлбөрт сая төгрөгийн дэмжлэгтэйгээр хамруулж чадсан бол яг өнөөдрийн байдлаар хэчнээн иргэн ажлын байртай болж амьдралдаа залгуулж чадсан бэ гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм. Гэхдээ нийгмийн халамж гэдэг юм уу иргэддээ хүрсэн үйлчилгээн дээр бид нар сайн зүйл байгаа юу гэвэл энэ Монгол Улсын Засгийн газраас хийж хэрэгжүүлсэн олон сайн зүйлийг бид нэрлэж болно. Нийгмийн халамжийнхаа тэтгэвэр тэтгэмжийн хэмжээг нэмж чадсан нийгмийн даатгалын сангаас олгогдож байгаа тэтгэвэр авах эрх үүссэн ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, тэжээгчээ алдсаны тэтгэмж болон өнчин хүүхдүүд гэх мэт олон зүйлс дээр Халамжийн бодлогыг бид нар барьж чадсан. Тэгвэл яг энэ хүрсэн үр дүндээ нөгөө талдаа бид нар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээ ажлын байраар хангах талаар ер нь юу хийж чадав гэдэг

зүйлийг бас л асуух гэсэн юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өнөөдөр халамж нэхэхээсээ илүүтэйгээр бид ажил хиймээр байна, бид нийгэм дунд байна гээд баймаар байна гэдэг хүсэлтийг маш ихээр тавьдаг болсон. Нийт хүн амын 3.3 хувийг эзэлж байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийнхээ хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тал дээр ер нь яг юу хийж чадав гэдэг дээр бодитой мэдээллийг өгөөч гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм аа?

Нийслэл ба бүс орон нутгийн хөгжлийн талаар бас тайлан мэдээ гарсан байна аа. Өнөөдөр Улаанбаатар хотын энэ иргэд маань түгжрэлийнхээ асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүй бас эрчим хүчний хязгаарлалтад орсон ийм нөхцөл байдалд сая хэсэг хугацааг өнгөрөөсөн. Тэгвэл бид нар өнөөдөр метротой болох гэж байгаа. Энэ сайн мэдээлэл байгаа боловчиг эргээд үнэхээр энэ цахилгаан хөдөлгүүр метро ашиглах энэ эрчим хүчний маань эх үүсвэр бидэнд байгаа юу үгүй юу гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм.

Би яг гишүүн болсноосоо хойш 9 мянган иргэний тогийг залгаж өгөөч гэдэг хүсэлт тавьсаар өнөөдөр 1600 иргэний тогонд залгуулсан. Одоо 6800 өрх айлын тог цахилгааны асуудлыг шийдвэрлэж чадаагүй л байна. Яг өнөөдрийн байдлаар Улаанбаатар хотод амьдарч байгаа нийт хүн амынхаа 1.3 хувийг эзэлж байгаа энэ Улаанбаатар хотынхоо цахилгаан станц эрчим хүчний хэрэглээг ер нь яаж авах гэж байгаа юм бэ гэдэг зүйлийг бас олон нийт асууж байгаа. Энэ дээр нэг тайлбар өгөөч гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм аа? Одоо 6 сарын 1 болно. Ердөө 2 жилийн өмнө Монгол Улсын Засгийн газар хүүхэд рүү чиглэсэн бодлого дээрээ тодорхой арга хэмжээ авъя аа. Хүүхдийнхээ бамбарууш кафега ажиллуулдаг болгоё, хүүхдийн номын сангаа бид нар ажиллуулъя. Хүүхэлдэйн театртаа бид нар хөрөнгө оруулалт хийе гэдэг маш олон зүйлийг бид нар амласан. Энэ амлалт өнөөдөр яг биеллээ олж байна

уу гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм. Хүүхэд зал Залуучуудын Театр уг нь 95 хувийн гүйцэтгэлтэй боловчиг бас энэ ажил нь гацсан байдалтай байгаа. Яг хэдийд нээлтээ хийх гэж байна вэ иргэдэд үйлчилгээгээ хэдийн хүргэх гэж байна вэ гэдэг зүйлийг тодруулах гэсэн юм.

Бас захын хороолол гэхгүйгээр мэргэжлийн урлагийн байгууллагатай болсноороо бид үнэхээр бас талархалтай бахархалтай үйл ажиллагаа хийсэн үү гэвэл хийсэн. Энэ ажил яг хэдийд биеллээ олох вэ гэдэг зүйлийг асуух гэсэн юм аа. Өөрөөр хэлэх юм Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Улаанбаатар хот магадгүй Хүрэлбаатар сайд мэдэж байж магадгүй. Тэгээд Соёлын сайдаас эдгээр зүйлүүдийг тодруулъя аа.

Г.Занданшатар: Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны сайд Булгантуяа хариул, Төрийн нарийн бичгийн дарга бас хариулчих.

Х.Булгантуяа: Тийм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрыг бий болгох дээр манай хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хүний эрхийн үндэсний зөвлөл ялангуяа манай хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн зүгээс хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тал дээр бид бас тусгайлсан хөтөлбөрийг манай яамнаас гаргаж бас ажилладаг. 2023 онд гэхэд 12 орчим тэрбум төгрөг тавигдсан байсан. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр. Энэ бол 50 хувь нь буцалтгүй тусламжтайгаар ийм зээл, үлдсэн нь болохоороо зээл хэлбэрээр гардаг. Үлдсэн 2024 онд гэхэд бид нар 14 тэрбум төгрөгийн бас Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан дээр бас тавигдаад явж байгаа.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн зүгээс хамгийн чухал ярьдаг зүйл нь 1 дүгээрт яг ингээд хөдөлмөр эрхлэх гээд

явахад ажлын байран дээр тохируулгууд маш их хийх хэрэгтэй байна аа.

Дээрээс нь нэмээд нийгэм өөрөө маш их тийм дэд бүтцүүд нийгмийн дэд бүтцүүд хүртээмж муутай байна аа. Гэрээсээ гарахад хэцүү, дээрээс нь нэмээд нийтийн тээвэр хүртээмж муутай, ажил дээр очихоор ажлын байр нь хүртээмж муутай. Манай зарим ААН-үүд бол манай агентлагаас бүүр зөвлөгөө аваад энэ тохируулгуудыг хийдэг. Өөрснөө хөрөнгө оруулалтуудаар ч гэсэн бас ингээд хийгээд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсээ ажиллуулах энэ тохируулгуудыг бас хийгээд явж байгаа.

Нөгөө талдаа бид нарын харин гол хийх ёстой зүйл нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс бизнес эрхлээд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг нь худалдан авах дээр төрийн худалдан авахаар дэмжлэг үзүүлэх зайлиггүй шаардлагатай байгаа. Тэгэхээр Төрийн худалдан авалтын хуульд бид нар зайлиггүй өөрчлөлт оруулж байж бас үүн дээр бид нар өмнө нь ногоон худалдан авалт мөн дотоодын худалдан авалтыг дэмжсэн үйлдвэрлэлийг дэмжсэн зүйл заалтууд оруулж байсантай адилхан ийм зохицуулалтыг бас зайлиггүй хийх бас шаардлагатай байгаа. Тэгэхгүй бол ихэнхдээ жижигхэн бизнес эрхлэгчид байдаг. Өөрснөө бараагаа үйлдвэрлэхэд ахиад энэ халтиргаа гулгаад дээрээс нь нэмээд хүртээмж муутай дэд бүтэц дунд бараа бүтээгдэхүүнээ зарах гээд явж байх нь хүндрэлтэй байдаг. Энийг төрийн худалдан авалтаар дэмжиж өгөх шаардлагатай байна гэдэг ийм саналуудыг бас тавьдаг. Тэгээд тийм өнцгөөс бид нар бас Төрийн худалдан авалтын хуульд өөрчлөлт оруулахаар бас ажиллаж байна.

Г.Занданшатар: Хариултаа Соёлын яамнаас Цэвэгдорж байна уу?

Соёлын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Чимэдицэрэнгийн Цэвэгдорж, нэг номер.

Ч.Цэвэгдорж: Соёлын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Цэвэгдорж. Жаргалмаа гишүүний асуултад хариулъя.

СХД-ийн нутаг дэвсгэрт баригдаж байгаа Хүүхэд залуучуудын театрын барилгын ажил 98 хувьтай явж байгаа. Энэ 22-ны өдөр Улсын комисс ажиллаад 5 сарын 1-ний өдөр нээлт хийхээр төлөвлөөд ажил нь явагдаж байгаа. Энэ талаар тан дээр буцаагаад дэлгэрэнгүй мэдээллийг танд гаргаж өгье өө.

Г.Занданшатар: Нансалын Тавинбэх, нэг номер.

Эрчим хүчний Төрийн нарийн бичгийн дарга.

Н.Тавинбэх: Эрчим хүчний яам. Жаргалмаа гишүүний асуултад хариулъя.

2020-2023 оны хугацаанд Монгол Улсын эрчим хүчний салбарын суурилагдсан хүчин чадлыг бид нэг 400 орчим мегаваттаар нэмэгдүүлж чадсан. Эрдэнэтийн ДЦС-ын хүчин чадлыг 35 мвт-аар, Дарханы ДЦС-ын хүчин чадлыг 35 мвт-аар, ДЦС-4-ийн хүчин чадлыг 89 мвт-аар, Чойбалсангийн ДЦС-ын хүчин чадлыг 50 мвт-аар, дэлхийд сүүлийн үед сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэртэй холбоотойгоор нэлээн эрчимтэй нэмэлт үйлчилгээ үзүүлдэг батареин цэнэг хураагуурыг Монгол Улсад бас 100 мвт-аар, 232 мвт цагийн багтаамжтай 100 мвт-ын гаралтын чадалтай. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын эрчим хүчний салбарын хүчин чадлыг 100 мвт-аар нэмэгдүүлсэн нүүрсний технологитой төслүүдийг энэ өнгөрсөн 3 жилийн хугацаанд хийж чадсан. Нийлбэр чадлаараа Монгол Улсын эрчим хүчний суурилагдсан хүчин чадал.

Г.Занданшатар: Бадарчийн Жаргалмаа гишүүн тодруулж асууя.

Б.Жаргалмаа: Ерөнхийдөө Соёлын яам үнэхээр хангалтгүй хариулт өгөөд байх юм аа. Би энэ хүүхдийн номын сан, Хүүхэлдэйн театрын асуудлыг би бас ярьсан шүү дээ. Санхүүжилтийг нь уг нь бид нар шийдээд яваад байсан санах юм. Тэгээд ганц ч ажил нь урагшаа явдаггүй. Тэгээд Төрийн нарийн бичгийн дарга нь саяхан ажлаа авсан сайн мэдээлэлгүй байна гэдэг энэ зүйлийг хэлэх юм. Эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрүүдийг бий болгох талаар Улаанбаатар хотынхоо иргэдийг тог цахилгаанаар ядаж хангачихмаар байна гэдэг зүйлийг л яриад байдаг. Яг шинэ цахилгаан станц гэдэг юм уу бид нар өнөөдөр яригдаад байсан Амгалан дулаан, цахилгаан станц, 5 дугаар цахилгаан станц гээд яригдаад байдаг тэр ажлууд нь ерөөсөө байхгүй. Хүний хөгжил рүүгээ чиглэсэн, хүнээ хөгжүүлж байж бид нар дараагийнхаа хөгжлийг яримаар байдаг. Хүнээ хөгжүүлж чадаагүй иргэд нийгмээсээ бид нар илүү зүйл шаардаад байгаа байгаа нь бидний алдаа юм биш үү л гэдэг зүйлийг би хэлэх гээд байгаа юм л даа.

Яг хүн рүү чиглэсэн хөгжлийн бодлого гэхлээр хэрэгжилт хангалттай гэхээд яг юу хийж чадав гэхээр мэдээлэл байхгүй байгаад байгаа юм. Олон нийт чинь ийм л зүйлийг хүсээд байна шүү дээ. Метро бариад байдаг бид нар даах эрчим хүчний эх үүсвэргүй бид нар яах юм бэ л гэдэг зүйлийг.

Г.Занданшатар: Нансалын Тавинбэх сайд.

Н.Тавинбэх: Тийм нүүрсний технологитой эх үүсвэрүүдийг би бүүр нэр дурдаж хэллээ. Ер нь огт ажил хийгдээгүй юм шиг л ингээд яриад байх юм. Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийн хувьд бид нар өнгөрсөн 3 жилийн хугацаанд Ховдын Мянгад, Говь-Алтайн Есөнбулаг, Хөвсгөлд, Улиастайн

Алдарханд гээд ингээд 40 мвт-аар сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг нэмэгдүүлж чадсан байгаа. Өөрөөр хэлбэл бид Монгол Улсын эрчим хүчний суурилагдсан хүчин чадлыг 25 хувиар нэмэгдүүлсэн. Гэхдээ бид өнөөдөр чадлын дутагдал байсаар байна. Шалтгаан бол эдийн засгийн өсөлттэй холбоотойгоор эрчим хүчний хэрэглээ бидний тооцоолсноос их хэмжээгээр өссөнтэй холбоотой. Бас өмнө нь бид нар чадлын дутагдалтай явж ирсний уришиг энэ цаг үед бас илүү тод илэрч байна аа. Метроны хувьд бидэнд ирсэн тооцооллоор бол 30-аас 50 мвт хэрэгтэй гэж байгаа. Метроны барилга угсралтын ажил нэг 3-5 жил үргэлжлэх юм шиг байгаа юм. Энэ хугацаанд төлөвлөсөн Бөөрөлжүүт бусад эх үүсвэрүүд орсноор Улаанбаатар хотод баригдах нийтийн тээврийн метрог бол цахилгаан хангамжаар хангах бүрэн боломжтой гэж ингэж хэлэх байна.

Г.Занданшатар: Балжиннямын Баярсайхан гишүүн асуулт асууж, үг хэлнэ ээ. Баярлалаа.

Б.Баярсайхан: Би 2 асуулт байна.

Нэгдүгээр асуулт энэ БНПУ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд Увс, Завхан, Баян-Өлгий, Говьсүмбэр аймагт хэрэгжиж байгаа цэвэрлэх байгууламжийн ажил зогссон байдалтай байж байна. Гүйцэтгэгч компаниуд нь санхүүжилтээ авч чадахгүй аймаг тус бүр дээр ойролцоогоор 1 сая евро дутсан гэдэг асуудал байгаа.

Тэгээд би энэ асуудлыг Хүрэлбаатар сайд, Даваасүрэн сайд 2-оос асуумаар байна аа. Энэ ажил хийгдэж дуусах юм уу эрсдэл нь юу үүсээд байна гэхээр дутуу баригдсан барилгын чанар мууддаг, дахиад нэмэлт санхүүжилт улмаар хэрэгтэй болдог.

Увс, Завхан, Баян-Өлгий гээд энэ баруун аймгуудад цэвэрлэх

байгууламжийн хэрэгцээ шаардлага өндөр байгаад байдаг. Ингээд Дорнод аймагт нэг цэвэрлэх байгууламж барих гээд тэрний төсөв нь өндөр байна гэдэг ийм асуудал яригдаад байх юм аа. Энэний цаана одоо ямар асуудлууд байгаад байгаа юм бэ? Энэ асуудал ажил хийгдэх юм уу гэдгийг асууя.

Хоёрдугаарт энэ Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орсон хөдөө орон нутгийн хүүхдүүдийг ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах 819 сургууль, цэцэрлэгийн дотуур байр, цэцэрлэг, сургуулийг дотроо 0-той болгож дотуур байрыг халуун хүйтэн устай болгох ийм сайхан төсөл хэрэгжээд Эрдэнэт үйлдвэр 100 тэрбум төгрөгөөр санхүүжүүлээд явж байгаа. Энэ асуудал бол маш удааширч байгаа. Энэ хугацаанд ажлын хэсэг 24 удаа Их Хурлаас байгуулагдсан ажлын хэсэг, дэд ажлын хэсэгтэйгээ 24 удаа хуралдсан. Газар дээр нь очиж ажилласан. Сая 37, 38 сумдаар орлоо. Нийтдээ 5 аймагт би өөрийн биеэр ингээд ажилласан байгаа 100 хувь ашиглалтад орсон гэгдэж байгаа боловч очоод үзэхээр ашиглалтын шаардлага хангахгүй, чанаргүй материал хэрэглэсэн ямар ч стандарт байхгүй, эхний өвлөө давахгүй ийм нөхцөл байдал үүсэж байна аа.

Боловсрол шинжлэх ухааны сайд Энх-Амгалан, Боловсрол, шинжлэх ухааны Төрийн нарийн бичгийн дарга, Барилга, хот байгуулалтын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны Төрийн нарийн бичгийн даргаар ахлуулсан ийм том ажлын хэсгийг Боловсролын ерөнхий газар гэж нэг яаман дотор яам байгуулаад энэ яамныхаа даргаар Ням-Очир гэдэг хүнийг томилсон. Энэ хүн тендер зарлаад энэ ажлыг хийж байгаа. Тэгээд одоо ингээд энэ урин дулаан болчихоод байдаг ажил нь явахгүй байхад гадаадад ингээд зугаалаад томилолтоор ингээд яваад өгчихсөн байх юм. Өөрөө нэг ч удаа хөдөө явдаггүй, зураг төсвөөс

авхуулаад шалгаруулсан тендерүүд нь асуудалтай. Энэ дээр хэн хариуцлага хүлээх юм бэ.

Одоо дээрээс нь энэ Эрдэнэтээс 100 тэрбум төгрөг дээр дахиж нэмж 60 тэрбум төгрөг авна гэнэ. Ямар үндэслэлээр авах гэж байгаа юм. Өнөөдөр энэ жорлонгийн асуудал яриад байгаа боловч энэний цаана хүүхдийн эрүүл байх аюулгүй орчинд амьдрах хэрэгцээ Засгийн газраас хэрэгжүүлж байгаа хот хөдөөгийн сэргэлтийн энэ зорилтын хүрээнд хөдөөгөө сэргээж хотод төвлөрлийг багасгаж 6 настай хүүхдээ аваад суман дээр ээж нь нэг салдаг, малаа аваад аав нь мал дээрээ 2 салдаг. Энэнээс болж гэр бүл салдаг. Энэ асуудлууд малчдын залуу халаа гээд маш олон талын хүний эрхийн болоод энэ хот, хөдөөгийн сэргэлтийн энэ зорилтын хүрээнд олон талын ач холбогдолтой ийм төсөл байгаа.

Зөвлөх инженер гээд 5 сая төгрөгийн цалинтай зөвлөх инженер Монгол Улсын зөвлөх инженер ажилладаг юм байна. Надтай хамт анх удаа хөдөө явж үзэж байгаа. Ажиллахгүй 0 дээрээ очоод 24 цагаар та нар усаа гоожуулаад байж байх байсан гэж юм яриад байна. Хөдөө орон нутагт тэгж 24 цагаар гоождог ус гэж байхгүй. Тэрийг хараад сууж байдаг төрийн албан хаагч ч байхгүй. Ийм ёс зүйгүй асуудлуудаар төсвийн мөнгийг үрэн таран хийж байна аа. Энэ асуудал дээр энэ 3 яам нэг хариулт өгөөч. Тэгээд би тодруулж асууя. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Барилга, хот байгуулалтын сайд Даваасүрэн, Боловсролын яамнаас хэн байна?

Ц.Даваасүрэн: Та бүгдийн энэ өдрийн амгаланг эрье.

Баярсайхан гишүүний асуугаад байгаа тэр Завхан аймгийн цэвэрлэх байгууламжийн асуудал дээр 2 шалтгаан

байгаа юм билээ. Энэ ер нь эхнээсээ мордохын хазгай болсон зүйл харагдаад байгаа юм. Тендер шалгаруулалтад ер нь юу болсон юм. Энийг ер нь нягталж үзэх хэрэгтэй. Тендерийн ажлын даалгаврын хүрээнд тэр яригдаад байгаа багтахгүй болчихлоо гэсэн ажлууд нь байгаа бол тэр төсвийг нь нэмж өгөх ямар ч эрх зүйн үндэслэл байхгүй. Нэгэнт л энэ бүх ажлыг хийнэ гээд л авчихсан бол хийх л ёстой. Тэрнээс биш ингээд энэ нь дутуу болчихлоо, тэр нь дутуу болчихлоо гээд ингээд нэмэлт хөрөнгө гээд суугаад байж болохгүй. Тийм учраас энэ дээр нэг ажлын хэсэг гаргачихсан байгаа. Ажлын хэсэг шалгаад дүнгээ танилцуулах байх. Тэрний дараа энэ нэмэлт ажил гээд байгаа багтахгүй байна гээд байгаа ажлуудын санхүүжилтийн асуудлыг шаардлагатай бол Сангийн яаманд тавина.

Хэрвээ тендерт оролцохдоо энэ ажлыг багтаана гэгчихсэн байгаа боломжгүй болно. Нэг ийм тендерийн асуудлууд байгаад байх шиг байгаа юм. Энэ хууль хяналтын байгууллагууд ч гэсэн ер нь энэ нэг аймгуудын тендерийн асуудлыг бас нягтлах хэрэгтэй. Ер нь энэ цэвэрлэх байгууламжуудын тендер бол нэг заваарсан юмнууд л болцгоосон юм байна лээ. Одоо энэ Дархан дээр ч гэлээ гэсэн. Нэг хагас дутуу юм хийгээд хаячихсан ерөнхий гүйцэтгэгч нь гараад явчихсан. Одоо энэ Дорнодынх, тендер шалгаруулсан ерөнхий гүйцэтгэгчид нь хаяад явчихсан.

Хоёрдугаарт төслийн удирдлагын асуудал байгаад байгаа юм аа. Энэ төслийн нэгжийн удирдагчийг нь мэргэжлийн бус хүн тавьчихсан, сувилагч гэсэн үү юу гэлээ биш ээ. Сувилагч гэсэн тийм. Тэгээд сүүлд нэг санхүү нягтлангийн чиглэлээр суралцсан юм шиг байгаа юм. Тэгэхээр ийм нарийн өндөр технологийн төслүүдийг бол мэргэжлийн бус хүн авч явна гэж байхгүй л дээ. Тэгээд энэ төслийн удирдлагын асуудлуудыг бас бид нар ойрын үед шийдье гэж ингээж бодож байгаа. Өмнө нь Азийн хөгжлийн

банкны 8, 9 аймаг дээр хийгдсэн төсөл гээд бас нэг бүтэлгүйтсэн. Ашиглалтын явцад хүндрэл гарсан. Үр дүн муутай хэрэгжсэн ийм төслүүд бол энэ цэвэрлэх байгууламжууд дээр нэлээн гарсан байгаа юм аа.

Тийм учраас энийг бид нар нэлээн анхаарч засах мэргэжлийн удирдлагатай болгох ийм ажлуудыг хийгээд явж байна аа.

Г.Занданшатар: Соёлын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Ханджавын Батжаргал.

Х.Батжаргал: Боловсрол, шинжлэх ухааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Батжаргал. Баярсайхан гишүүний асуултад хариулъя.

Энэхүү төсөл ер нь 17 аймгийн 296 сумын нийт 802 объектод цэвэрлэх байгууламж байгуулж ингээж ихэвчлэн сургууль, цэцэрлэгийг хамруулж ингээж ажиллахаар төлөвлөгдсөн ийм томоохон төслийн арга хэмжээ 4 үе шаттайгаар ингээд явж байгаа. Одоогоор бол энэ байгууламжуудыг ашиглалтад орсон байдлаар ингээд харвал 261 нь бол ашиглалтад орсон, улсын комисс ажилласан. Байнгын ашиглалтад улсын комисс ашиглахад бэлэн болсон ажиллахад бэлэн болсон 22 барилга, угсралтын ажил нь яг ид үргэлжилж байгаа цаг уурын нөхцөл байдлаас шалтгаалаад бас цаг хугацааны бага зэргийн өөрчлөлт ингээд хүлээгдэж байгаа 253, барилга угсралтын ажлын тендер зарлагдсан гээд 70. Гэх мэтчилэн. ингээд 4 үе шаттайгаар үйл ажиллагаа ингээд явагдаж байгаа.

Г.Занданшатар: Батжаргал гүйцээгээд хариулчих нэг номер.

Х.Батжаргал: Тэгэхээр энэхүү төслийн хүрээнд үндсэндээ 2 сургууль тутмын нэг нь, 3 цэцэрлэг тутмын нэг нь одоо ингээд цэвэрлэх байгууламжид бүрэн

хангагдаж ингэж ажиллах ёстой ингэж төлөвлөгдсөн ажил явж байгаа. Төсвийн тухайд бол гүйцэтгэлээр нь л 60 орчим тэрбумын гүйцэтгэл гүйцэтгэлээр нь санхүүжээд тэгээд дараа дараагийн үе шаттай зураг төслийн ажил тэгээд цаг уурын нөхцөл байдлаас шалтгаалсан ажлууд нь ингээд бэлэн болохоор гүйцэтгэлээрээ ингээд санхүүжээд явахаар байгаа. Анх бол 100 тэрбум санхүүжилт батлагдсан боловч зураг төсөв тодорхой биш байсан гэхдээ төсөв батлагдсан. зураг төсвийг нарийвчлаад олон аймаг сумд ингээд өргөнөөр хамрагдаж байгаа учраас цэвдэг, геодезийн янз бүрийн нөхцөл байдал ингэж хамаарч байгаа учраас зураг төслөөс шалтгаалж төсвийн нөхцөл байдал өөрчлөгдсөн байгаа юм аа. Ингээд ийнхүү төрөл бүрийн шалтгаануудыг үндэслээд мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлтээр ингээд 60 тэрбумын нэмэлт санхүүжилтийг ингэж баталсан байдаг. Одоо энэ.

Г.Занданшатар: Соёлын яам хариулах уу? Тэрийг нь Эдийн засаг хөгжлийн сайд Хүрэлбаатар.

Ч.Хүрэлбаатар: Баярсайхан гишүүний асуултад хариулъя аа.

Баярсайхан гишүүн энэ Польшийн зээлээр хэрэгжиж байгаа аймгуудын цэвэрлэх байгууламжийн асуудлыг өмнөх одоо намрын чуулганаар ч бас ярьж байсан. Тэгээд сая Засгийн газрын хуралдаан дээр зөвхөн Дорнод аймгийн цэвэрлэх байгууламжийг шийднэ гэж оруулж ирсэн юм. Тэгэхээр нь би цаана нь байгаа Завхан, Увс, Баян-Өлгий, Говьсүмбэрийн асуудлуудыг хамтад нь энэ Баярсайхан гишүүний яриад байгаа асуудлуудыг хамтад нь шийдэж ир гээд Засгийн газрын хуралдаанаас буцаасан. Сангийн яам бол энэ дээр яамдуудаас санал аваад явж байгаа юм байна лээ.

Тэгэхээр бид нар бол яах вэ өнгөрсөн хугацаанд үнэ өртөг өссөн гээд

улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар аудитын дүгнэлт эд нар гаргуулж байгаад асуудлууд шийдээд явж байсан жишээнүүд бий. Тэгэхээр энэ баруун тэр 4 аймаг, нийтдээ 5 аймгийн энэ цэвэрлэх байгууламжийн асуудал үнэхээр чухал асуудлууд байгаа учраас энийг тэр холбогдох байгууллагууд.

Г.Занданшатар: Баярсайхан гишүүн. Балжиннямын Баярсайхан гишүүн тодруулъя. Нэг минут.

Б.Баярсайхан: Энэ ариун цэврийн байгууламжийн асуудал дээр Барилга, хот байгуулалтын яам, Аялал жуулчлал, Байгаль орчны яамнаас бас нэмээд хариулбал их сайн байна аа. Энд ЗГХЭГ-т Хяналт хэрэгжүүлэх байгууллагын дарга Баасандорж дарга та байж байна. Би энэ асуудлыг Монгол Улсын Ерөнхий сайд ЗГХЭГ-т тавина. Тэгээд та бүхнийг энэ ариун цэврийн байгууламжийн ажилд хяналт шалгалт хийж өгөөч ээ. Өнөөдрийн энэ чуулганыг бас үзэж байгаа бол энэ хууль хяналтын байгууллага энэ төсвийн мөнгийг хянаж байгаа бүхий л байгууллагуудад энэ асуудлыг шалгуулах болно. Шаардлагатай бол энэ асуудлыг зогсоогоод эхнийх нь ажлыг чанартай гүйцэтгэсний дараа үргэлжлүүлэх ийм саналтай байгаа гэдгээ өнөөдөр энэ чуулган дээр бас албан ёсоор хэлж байна аа.

Тэгээд бусад 2 яамнаас нэг тайлбар байвал сонсъё.

Г.Занданшатар: Барилга, хот байгуулалтын сайд Цэрэнпилэйн Даваасүрэн.

Ц.Даваасүрэн: Маши зөв санал хэлж байна. Энэ надаас өмнө хийгдсэн ажил л даа. Тэгэхдээ би өмнөх улсуудыгаа буруутгах гээд байгаа юм биш. Тэгэхдээ энэ цэвэрлэх байгууламжийг бүгдийг нь шалгаж үзэх хэрэгтэй. Яаж энэ тендер нь явагдсан юм. Яагаад ийм дүнгээр одоо гэрээ байгуулсан юм. Зарим нь яагаад

ингээд дүнд нь багтахгүй байхад гэрээ байгуулчихсан юм. Энэ бол маш чухал тэгж үзэх хэрэгтэй. Тэгэхгүй бол наадах чинь би хувьдаа жишээлбэл хийнэ гэж авчхаад одоо багтахгүй болчихлоо гэж байгаа бол би тэрийг зөвшөөрч чадахгүй. Өмнө нь хийнэ гэж авчхаад хийхгүй гэж байгаа бол.

Тийм учраас наадхыг чинь би ажлын хэсэг гаргаад шалгуулж байгаа. Дээр нь энэ хууль хяналтын байгууллагууд энэ дээр анхаарах хэрэгтэй. Иймэрхүү маягаар бүтэлгүйтэж байгаа төслүүдийг. Одоо тэр 9 аймгийн төсөл байна. Өмнө нь хэрэгжсэн. Бас нэг бүтэлгүйтсэн, ашиглалтын явцад хүндэрсэн. Дарханы цэвэрлэх байгууламжийн төсөл байна. Одоо болтол орохгүй. Тэгээд Азийн хөгжлийн.

Г.Занданшатар: Болсон уу? Наянтайн Ганибал гишүүн.

Н.Ганибал: Бүгдээрэнд нь өдрийн мэнд ээ. Ер нь энэ 5 жилийн Үндсэн чиглэл Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Эрх баригч МАН-ын Мөрийн хөтөлбөр энэ болгоны хэрэгжилтийг л бид нар хэлэлцэж байна л даа. Аудитын Ерөнхий газрууд бас тодорхой тоо баримттай нарийн детальный үнэлгээ өгсөн байна. Монголын ард түмэн маш муу үнэлгээ өгөөд байгаа. Өнөөдөр нийгэмд 4 асуудлыг ярьж байна. Нэгд нь зудны асуудлыг ярьж байна. Монголын хөдөө аж ахуйн салбар.

Хоёрт нь гурилын асуудал ярьж байна. Мөн одоо хөдөө аж ахуйн салбар. Цаана нь үйлдвэрлэгч нар.

Гуравт нь метро ярьж байна. Энэний ард түгжрэл, утаа, нийтийн тээвэр. Тэгээд 1 сайн юм ярьж байгаа старлинк хиймэл дагуул. Тэгэхээр энийг ярьж байгаа асуудлуудыг нь харах юм бол аль салбар нь зөв яваад аль салбар нь буруу яваад байгааг шууд олоод харчихна аа. Дэлхий дээр сүүлийн үед 2 төрлийн

дайн болоод байгаа. Нэг нь бол бие биеийгээ пуужин харвадаг, дрон нисгэдэг.

Нөгөөдөх нь бол худалдааны дайн. Монгол Улс дэлхийн энэ худалдааны дайнд ямар байр суурьтай оролцож байгаа вэ гэдгийг бид бүхэн бүгдээрээ харж байгаа. Зарах үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн байхгүй, экспорт тэрэн дээрээ хориг тавьдаг. Олон улс орнууд юу ч байсан нохойн юу гэдэг билээ. нохойн арьс хуучны үг байдаг шүү дээ. Бүгдийг нь л экспортлох ёстой. Тэгж чадах юм бол тухайн улс орон хөгжинө. Харин аль болох өөрсдөдөө бас үйлдвэрлэдэг байхын төлөө зүтгэх ёстой гэж. Өнөөдөр энд Гадаад харилцааны сайд алга л даа. Уг нь манай хамгийн том яам бол Гадаад хэргийн яам. Гадаад худалдааны асуудлаа хариуцдаг. Өнөөдөр бид нар гурилын экспорт, импорт дээр ярингуут бид бүхэн энэ асуудал дээр Гадаад хэргийн яам бол хариуцлага үүрч хариултыг нь өгөх ёстой. Яагаад гэхээр бид бүхэн дотооддоо өөрийнхөө хэрэгцээнд нэг жосоохон хурал хийдэг.

Харин 2 хөрш маань гэхэд Хятад улс 67 хувийн импортын татвартай. Орос улс гурилан дээр 90 хувийн импортын татвартай. Бид нар 15 хувийн импортын татвартай байж байгаад энийгээ тэглэх тухай өнөөдөр яриад ард түмнийхээ дунд маргаан болгоод өөрсдөө энэ асуудлаа шийдэж чадахгүй ингээд энэ нийгмийг талцуулсан ийм байдал руу орчихлоо. Энэ дээр би юуг хэлэх, юуг харж байна вэ гэхээрээ манайд гадаад худалдааны ажил 0 болжээ.

Хэрвээ бид нар Хятад улстай олон удаагийн уулзалт түншлэлийнхээ хүрээнд татварыг 30 хувь болгож чадсан бол Монголын тариаланчид Монголын гурилын үйлдвэрлэгч нар дэлхийд нэрээ дурсгачихсан баян хүмүүс болох байх гэж би төсөөлж байна. Энийг хийж чадсан гадаад худалдааг бол бид нар мөн үнэхээр ажлаа сайн хийж байна гэж ойлгож болно. Одоо бид нар метро ярьж байна, метро ярьж байна. Яагаад бид нар Их

Хурлын нэг ч гишүүн нь энэ метрог ямар мөнгөөр хийх гэж байгааг мэдэхгүй. Тэгээд өнөөдөр улс орон даяараа метроны зураг, метроны самбар хараад сууж байгаа юм. Яагаад Их Хурал нь мэдэхгүй төсвөөр метро барих тухай асуудал ярихад бид нар чимээгүй суугаад байгаа юм бэ?

Энийгээ хэдүүлээ оруулж ирээд нэг талд нь гаргахгүй юм уу? Өмнө нь төмөр зам барина гэж байгаад.

Г.Занданшатар: Хариулт авсны дараа л тодруул. Чимэдийн Хүрэлбаатар сайд хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Би бол Ганибал гишүүнтэй ярьж байгаа зүйлийн 100 хувь санал нэг бөгөөд дэмжиж байгаа юм. Ерөнхийдөө манайх энэ гол эдийн засгийнхаа түншүүдтэй худалдааны түншүүдтэйгээ худалдааны гэрээ хэлэлцээр огт байхгүйгээр өнөөдрийг явж хүртэл явж ирсэн. Ингээд Эдийн засаг, хөгжлийн яам байгуулагдаад Эдийн засгийн хөгжлийн яам бол ОХУ-тай худалдааны түр хэлэлцээрүүдийг байгуулахаар сүүлийн 6, 7, 8 сарын турш ажиллаж байгаа. Орос, Монголын хоорондын худалдааны харьцааг аваад үзэх юм бол 95 хувь нь Оросын экспорт, нефть, бүтээгдэхүүн, тэсэлгээний материал, бордоо, хүнсний бараа гэх мэтийн. Ингээд явахаар 95 хувь нь Оросын экспорт, тавхан хувь нь манай экспорт.

Энэ бол жилийн өмнө бол 97:3 байсан. Тэгээд сүүлд харин махны экспорт жоохон нэмэгдэж энэ дээр 95:5 болчихсон байж байгаа. Тэгэхээр Оростой бол яг эд хэлэлцээр сая хийгдээд бид нар үндсэндээ юмаа дуусгасан байна. Ингээд мах махан бүтээгдэхүүн, арьс шир, арьс ширэн бүтээгдэхүүн, ноос ноолуур, ноос ноолуураар хийсэн бүтээгдэхүүн гээд нийтдээ 375 барааг Оросын зах зээл рүү ямар нэгэн татваргүй квотгүйгээр гаргах гэрээ

хэлцлийг хийгээд дуусгачих. Тэгээд энэ батлах иймэрхүү шатууд нь явагдаад дуусах юм гэдгийг би нэгдүгээрт нь хэлмээр байна.

Хоёрдугаарт нь мөн ялгаагүй бид нар Хятадтай худалдааны түнш эдийн засгийн гол түнш мөртөө худалдааны хэлэлцээр байхгүй. Энийг мөн эхлүүлэх хүсэлтийг бол манайхан өгчихсөн байж байна. БНСУ-тай нийтдээ тэнд 55 орчим мянган Монголчууд амьд ажиллаж амьдарч байгаа Солонгос улсдаа бас манай худалдааны бас томоохон түншийн нэг БНСУ-даа мөн худалдааны хэлэлцээр байгуулахаар ажиллаад явж байгаа.

Өөрөөр хэлбэл өмнө нь тэр худалдааны хэлэлцээрүүд байсан бол саяын хэлдэг ийм өндөр татвар, квотоор юм уу янз бүрийн хориг саадгүйгээр гараад байх ийм боломж бол байсан. Тэгээд энэ ажлуудыг эхлүүлчихсэн явж байгаа. Тэгээд үр дүн нь удахгүй гарчих байх гэсэн зүйлүүд байна. Мөн боомтуудын өргөтгөх, хамтарч ажиллах, эдийн засгийн эргэлтэд оруулах чиглэлийн ажлуудыг нь дахиад хийгээд явж байна. Хамгийн сүүлийн жишээ гээд ингэх юм бол Завхан аймгийн Арц суурийн боомтыг 2 талтай хамтраад хүчин чадлыг нь нэмэгдүүлэх зэрэглэлийг нэмэгдүүлэх чиглэлийн яриануудыг хийгээд явж байгаа гэдгийг би энд онцгойлж хэлмээр байна аа.

Тэгэхээр энэ худалдааны асуудлаар таны хэлж байгаа энэ зүйлүүдтэй бид нар яг л бид нар ингээд л яриад л байдаг, яриад л байдаг, гэхдээ яг хэлэлцээр яг бодитой ажил болгох ажлууд үнэхээр хомс дутуу явж иржээ гэдгийг би тантай санал нэг байна гэхдээ зүгээр байгаагүй. Сүүлийн Эдийн засаг, хөгжлийн яам байгуулагдсанаас хойш ажлыг бол нэлээд идэвхтэй хийж байгаа гэдгийг бас хэлье ээ. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: *Ням-Осорын Учрал.*

Н.Учрал: *Старлинкэд хамтын ажиллагаа бол сайн мэдээ байна аа. Өнгөрсөн төсөв баталж байх үед Их Хурлын гишүүдийн бас дэмжлэгтэйгээр манай улсын хэмжээнд байгаа 151 багийг шилэн кабель талаар интернэт оруулах ажлыг хэрэгжүүлээд одоо тендер нь зарлагдаад хайгуулын ажил нь ингээд хийгдэж байгаа. Тэгэхээр энэ онд бол 150 орчим баг интернэтэд холбогдоно гэсэн үг. Гэсэн хэдий ч бол алслагдсан сум, суурин газруудыг интернэтэд холбох ажил зөвхөн шилэн кабелиар явах бололцоогүй. Тийм учраас энэ нам Орбитын хиймэл дагуулын үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрлийг эдгээр компаниудын нэг тэр Старленкэд өгсний хүрээнд Харилцаа холбооны хуульд бас өөрчлөлт орж энэ боломж нээгдсэнээр улс эх орны хаана ч энэ старлинкийн төхөөрөмж тавиад ажиллуулах интернэтэд холбогдох боломжтой боллоо.*

Мөн үндэсний хиймэл дагуулын төслийг бол Францтай яриад ажил бас явагдана.

Г.Занданшатар: *Наянтайн Ганибал гишүүн тодруулъя. Эдийн засаг, хөгжлийн сайд хариулчихсан шүү дээ. Сайнзориг Нийслэлийн засаг даргын орлогч. Индрийн микрофон дээрээ гарч болно. 1 дүгээр микрофон.*

П.Сайнзориг: *Ганибал гишүүний асуултад хариулъя. Ер нь Улаанбаатар хотын бас нийтийн тээврийн асуудлыг бас хүртээмжтэй олон төрөлт болгох асуудлыг бол үе үеийн Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрт тусгагдаж ирсэн. Энэ чиглэлээр ч гэсэн Засаг дарга нар, Нийслэлийн засаг дарга нарын бас үе үеийн мөрийн хөтөлбөрт бас ингээд тусгаад явж байсан асуудал байгаа юм аа. Метрог юугаар бариад байна, ямар санхүүжилтээр бариад байна вэ гэдэг*

асуудлыг та бас ерөнхийд нь агуулгын хувьд тавьж байна.

Нийслэл Улаанбаатар хотын төсвийн асуудал нэгдсэн байдлаараа улсын төсөв дээр сууж явж байгаа. Бид бас энэ төсөв дээрээ бас зохицуулалтаа хийгээд энэ масс тээвэр буюу метроны эхний ээлжийн зөвлөх үйлчилгээний асуудал эргээд энэ эхний барилга угсралтын ажил дээр гээд нийт 380-аад тэрбум төгрөгийг энэ 2024 оны төсөв дээрээ суулгаад ингээд явж байна аа. Ер нь бол яах вэ метро нэгд эхний 1 дүгээр лийн бол 17.7 км урттай. 14 зогсоолтой.*

Г.Занданшатар: *1 номер.*

П.Сайнзориг: *Орон нутаг бүрэн хариуцахаар болж байгаа. Тэгээд Засгийн газар мэдээж бодлогоор төсөвт өртөг нь Улаанбаатар хотын бас улсын төсөвт төвлөрүүлдэг энэ орлогыг бас тодорхой хэмжээнд бууруулж өгч байгаа.*

Г.Занданшатар: *Наянтайн Ганибал гишүүн тодруулчихъя.*

Н.Ганибал: *Тэгж болохгүй ш дээ. Нийслэлийн төсөв метро барьтлаа тийм баяжчихсан Монгол орон одоохондоо байхгүй байлгүй дээ. Битгий тэгж ард иргэдийн тархийг угаа.*

Зудан дээр би нэг үг хэлмээр юм аа. Энэ удаагийн энэ зуд гамшиг шүү. Дэлхийн улс орнуудад дайны дараа сэргээн босголтын үйл ажиллагаа гэж хийгддэг. Яг тэрэнтэй адилхан энэ удаагийн зудын ар дээр бол яг тэр сэргээн босголтын ажлыг хиймээр байна аа. Өнөөдөр Монгол Улсын Зэвсэгт хүчний туулах чадвартай Зил 131, Урал машинууд очоод дөчхөн километр яваад бүгд мотор нь бараг цохингоо алдсан шүү.

Миний мэдэхийн Сүхбаатар аймагт 9 очсоноос зургаа нь эвдэрсэн. Энэ бол өөрөө гамшиг, энэ бол дайн дажны хэмжээний томд гамшиг шүү. Тэгэхээр

энэний ар дээрх сэргээн босголтын тэр ард түмний амьжиргааг тэтгэсэн, мөнгөтэй, хийх ажилтай, ийм болох нь энэ асуудал дээр нь Монгол Улсын Засгийн газар анхаараарай гэж хичээнгүйлэн гуйж байна аа.

Г.Занданшатар: Тэгээд энэ худалдааны бодлогын хувьд олон удаа л дурдаж байна ОХУ, Монгол Улсын парламент хоорондын комиссын хуралдаанаар арьс шир, ноос ноолуур, мах махан бүтээгдэхүүн зэрэг 3 үндсэн малын МАА-н гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүний нийт 380 төрлийн нэр бүхий барааг татварын болон татварын бус хориг саадаас чөлөөлөх ийм улс төрийн яриа хэлэлцээ тохиролцоо хийсэн. Одоо хэрэгжилт удааширалтай. Энэ дээр тэр мал эмнэлгийн газар ерөөсөө тэр холбогдох газрууд ОХУ-ын холбогдох газруудтай тэр гэрээ хэлэлцээ байгуулах сертификат энэ тэр олгох ажлаа хийхгүй байна. Тэр каталогит байгаа бараануудынхаа наминован энэ тэр нөгөө юу энэ тэрийг нь хүргэхгүй бол тэр бас яг хэрэгжилтийн шатандаа удааширалтай байгаа юм байна. Тэгээд аливаа худалдааны хэлэлцээр экспортоо дэмжихэд өөрсдөө дотооддоо үйлдвэрлэдэггүй бүтээгдэхүүнийхээ импортыг оновчтой болгох худалдааны цогц бодлого шүү дээ.

Тийм учраас энэ Японтой хийсэн худалдааны хэлэлцээр алдагдалтай энэ суурь экспортыг дэмжиж байгаа нэн ялангуяа малын гаралтай түүхэн бүтээгдэхүүний энэ ажлыг эрчимжүүлэхэд анхаармаар байгаа юм. Энэ нийслэлийнхэн. 1 номер Сайнзориг дарга.

П.Сайнзориг: Ганибал гишүүний асуултад нэмээд хариулъя.

Бас яг энэ асуудлыг нэг их худлаа PR-ын зорилгоор ашиглаад байгаа зүйл байхгүй. Засгийн газар бас далд эдийн засагтай тэмцээний хүчинд бас нийслэлд

орж ирэх орлого бас өсөн нэмэгдсэн. Эргээд хүн амын орлогын болон ААНОАТ-ын орлого нийслэлд хуваарилагдаж байгаа энэ орлого нэмэгдсэн байж байгаа. Бид хэд өмнөх он жилүүдэд нэг маш бага хэмжээний хорин дөрөвхөн тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтууд шийдэж байсан энэ жил бас нийслэл 700-аад, 800-аад тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт шийдэж байгаа. Эндээ бид нар бас метрог үргэлжлүүлээд энэ 5 жилийн хугацаанд бас гүйцэтгэлээр нь санхүүжүүлээд явна гэсэн ийм зүйл байгаа.

Тэгэхээр энэ цэвэр бас энэ нүүрсний экспорт нэмэгдэж бас эдийн засаг өссөний үр дүнд бид нар бас метрогоо нийслэлээс эхлүүлээд явж байгаа гэдэг зүйлийг бас хэлье ээ.

Г.Занданшатар: Эдийн засаг хөгжлийн сайд Хүрэлбаатар.

Ч.Хүрэлбаатар: Яг нийслэл хариуцаад хийж байгаа ажлыг би өмнөөс нь яриад яах вэ дээ.

Г.Занданшатар: Салдангийн Одонтуяа гишүүн асуулт асууж үг хэлнэ.

С.Одонтуяа: Тэгэхээр тийм сайн хийж байгаа ажлууд байна. PR эд нар дээр ярих юм алга сайн байна. Энэ тайланг харахад ерөөсөө бид нар чинь хөгжлийн манлайд л хүрчихсэн юм шиг л байна шүү дээ. Жишээлэхэд ингээж байгаа юм. Нийслэл ба бус орон нутгийн хөгжлийн бодлого 82 хувь биелсэн гэж байгаа юм. Яг юу хийсэн юм? Энэ дээр. 82 хувийн биелэлттэй хөгжлийн бодлого. Утаа чинь хэвээрээ байна, түгжрэл, нийтийн тээвэр, нийслэлчүүдийн эрүүл мэнд гээд ноцтой асуудлууд гараад бараг бухимдал чинь 82 хувь байгаа шүү дээ.

Хоёрдугаарт энэ иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн бодлого хэрэгжилт 92 хувь гэж байна. Та нар ямар ч тоо тавьж болно. Гэхдээ PR-аар ямар ч тоог гоё

болгож болно л доо. Гэхдээ хөндлөнгийн байгууллагууд чинь Монгол Улсыг үнэлж гаргаж ирээд байна шүү дээ. Би дөнгөж сая тэр НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн зорилтын гаргасан үнэлгээг харлаа. Аз жаргалын тайланг 16 байраар Монгол Улс ухарсан гэж байна, 16 байраар ухарсан. Авлигалын индексээр сүүлийн 7 жил 50 байраар ухарсан. Ардчиллын индексээр уучлаарай Ардчиллын индексээр 20 байр, авлигалын индексээр сүүлийн 7 жил 50 байр. Энэ чинь баллаж байгаа байхгүй юу Монголчуудыг.

Энэ их бухимдлын энэ их өвчлөл стресс энэ бүхний чинь юм энэ Засгийн газрын чинь л үйл ажиллагаа нь байна шүү дээ. Дээрээс нь экспортыг солонгоруулна гэсэн. Ганц уул уурхайгаас өөр гялтайж байгаа ямар салбар байна. Хувийн хэвшилээ бүүр шахсан. Хувийн хэвшил нэг 40 хүрэхгүй орчим хувь. Ингээд тэгээд л төрийн энэ үйлчилгээ, төрийн бизнес нь л тэлээд байдаг, тэлээд байдаг. Гадаадын хөрөнгө оруулалт бол эрс буурсан. Сүүлийн үед бол энэ гамшигийн асуудал маш аюултай. Энэ хөдөө орон нутагт чинь ерөөсөө сүйрүүлж байна шүү дээ. Тэгээд нөгөө та нарын мөрийн хөтөлбөрт заасан тэр юу хаана байна? Малчдын даатгалыг хэрэгжүүлнэ гэсэн хаана байна? Өнөөдөр малчдын даатгалын системийг нэвтрүүлчихсэн бол өнөөдөр малчид ингээж модоо барихгүй л байсан.

Бороо орно дандаа үер болно. Газар хөдөлбөл юу болох юм байгаа юм бүү мэд. Ерөөсөө байнгын ийм нэг стресстэй ийм газар. Нөгөө 10 сая ширхэг арьс арьс шир боловсруулна гэсэн. Энэ хэдэн хувийн биелэлттэй байна вэ? Газрын тосны үйлдвэр чинь 2021 онд ашиглалтад орно гэсэн яагаад одоо болтол орохгүй байна вэ? Яг тодорхой юм асууж байна шүү. Хүмүүс нь бичиж аваад хариулаарай.

Ядуурал яг хэдэн хувиар бууруулсан юм бэ? Ядуурлыг бууруулахад яг юу юу хийгээд, яг юу юу нь үр дүнд хүрсэн юм бэ?

Өрхийн орлогыг яаж нэмэгдүүлсэн юм бэ? Ажлын байр яг хэдэн хувиар нэмэгдсэн бэ? Энэ бүх зүйлийг асуумаар байна.

Зээлийн хүүг нэг хувьд оруулна гэсэн. Энийгээ хэзээ оруулах юм бэ? Бүрэн эрхийн чинь хугацаа дууслаа шүү дээ. Тэгэхэд чинь бараг 24 хувь малчдынх, аж ахуйн нэгжсийнх 16 хувь болчихсон байж байна. Тэгэхээр энэ дандаа ирээдүй цаг дээр амьдруулдгаа больчихмоор байна шүү. Энэ зээлийн хүү чинь хэзээ буурах юм. Энэ төлөвлөгөөг чинь харлаа. 2023 оны төлөвлөгөөний 35 хувь нь үйл ажиллагааны зохион байгуулалтгүйгээс хэрэгжээгүй гэж байгаа.

Тэгэхээр өөрөөр хэлбэл 3 тутмын нэг нь ажлаа хийж чадахгүй байна гэсэн үг. Энэ дээр ямар нэг хүнд хариуцлага тооцсон зүйл байна уу? Тэгэхээр өөрөөр хэлбэл энэ чинь биччихсэн байна шүү дээ. Ямар ч зохион байгуулалтгүйгээс энэ ажлууд чинь хэрэгжээгүй гээд. Тэгээд төгсгөлд нь нэг тоо асууя. Энэ хэн хариулах юм бол доо. Уг нь Шадар сайд хариулах ёстой юм уу? Хүрэлбаатар сайд хариулах юм болов уу?

Энэ чуулганы эхэнд Үндэсний аюулгүй байдлын шалгуур үзүүлэлт 20.

Г.Занданшатар: Хүрэлбаатар сайд. Чимэдийн Хүрэлбаатар Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Эхлээд тэр Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудтай холбоотой НҮБ-аас гаргасан олон үзүүлэлтүүдээр Монгол Улс их олон байр ухарсан гээд ярьж байгаа юм. Энэ 2023 оны 9 сард Монгол Улсын Ерөнхийлөгчтэй хамт энэ НҮБ-ын тэр хуралдаанд очиж оролцож би өөрөө бас илтгэлүүд тавьсан. Монгол Улсын энэ тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг ер нь яаж хангаж байгаа талаар ярьсан. Тэр НҮБ-ын хуралдаан дээр ч гэсэн улс орнууд бүгдээрээ л илтгэлээ тавьсан. Тэгээд бүгдээрээ л бүх

үзүүлэлтүүдээр хойш ухарчихсан байна лээ. Дэлхийн бүх орон 2030 онд гэхэд тогтвортой хөгжлийн нөгөө 17 үзүүлэлтээрээ хүрнэ гэсэн үзүүлэлт яагаад ч биелж чадахгүй болсон тухай тэр хурал дээр бүгдээрээ л ярьж байна лээ. Тэгээд гол нь нөгөө ковидын үед улс орнууд хоорондоо эдийн засгийн харилцаанд бага орсон. Ковидын үеийн тэр жишээ нь Монголд гэхэд 2 хил хаалттай. Бид нар хаашаа ч орохгүй, дэлгүүр хоршоо ч орох ч хэцүү, хоолны газрууд бүгд хаалттай. Эдийн засгийн уналтад явсан нь эргээд бүх зүйлдээ нөлөөлсөн л дөө. Тэгээд яг энэ НҮБ-ын орнуудад ярьж байгаа бүх орнууд яг адилхан л зүйл ярьж байна лээ. Тэгээд энэ хүн ковидын үед дайны үед урагшаа ингээд тасраад явчихсан улс их л цөөхөн байхгүй байна лээ дээ. Тийм улс байгаа бол бас мэдээд авчихмаар байна.

Ийм хүндрэлүүд байгаа. Тэгээд энэ бүгдийг бид нар нийлээд бас яриад шийдээд явах нь зөв болов уу гэж бодож байгаа. Тэгээд зүгээр ковидыг хүн амын нас баралт, гарч ирсэн эдийн засгийн хохирол эд нарыг бодвол бусад орнуудтай харьцуулахад бас нэг Монгол Улс дундаж хавьцаа даваад туулчав уу гэж би бодож байгаа гэдгийг бас хэлье хэдүүлээ сонгууль дөхөж байгаа. Гэхдээ бүгдийг нь харлуулж яриад яах вэ.

Зудтай холбоотой малын даатгалын систем гээд 2002 оноос хойш малын индексжүүлсэн даатгал гэж төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн. Өөрөөр хэлбэл зуд болонгуут л малаа сайн малласан байна уу, муу малласан байна уу үл хамаараад даатгал авахгүй. Тэр хүн бас хөдөлмөр хийгээд хичээгээд малаа хорогдуулахгүйгээр аваад гарсан ч гэсэн даатгалын мөнгө авдаг. Ийм малын индексжүүлсэн даатгалын тогтолцоо бол Монгол Улсад хэрэгжээд явж байгаа.

Тэгээд хамрагдалттай энэ малчид маань өөрсдөө бас ер нь 5, 10 цаас гаргаж энэ эрсдэлээ бүрэн хамгаалах тал дээр

хэдүүлээ тал талдаа л ажилламаар санагдаж байгаа. Зүгээр энэ жилийн хувьд гээд үзэхэд мэдэхгүй лав 4, 5 тэрбум төгрөгийн нөхөн олговрууд олгогдохоор тооцоо гаргачихсан явж байна лээ.

Тэгэхээр энэ даатгалын систем нь бол ажиллаж байгаа. Өөрөөр хэлбэл зуд турхан боллоо гэхэд зүгээр бүгдийг байгаль орчны өөрчлөлттэй холбоотой зудын асуудалд наачих биш. Хувь хүний өөрийнх нь санаачилгыг тооцож явдаг энэ даатгалын энэ индексжүүлсэн систем юмыг оруулаад явах нь зөв байх аа. Энийгээ л хэдүүлээ сайжруулаад явах нь зөв байх гэсэн ийм бодол байна. Тэр хэрэгжээд 22 дахь жилдээ Монгол Улсад хэрэгжээд явж байгаа гэдгийг хэлье.

Дараагийн асуудал ядуурлын түвшин байна. Энийг Үндэсний статистикийн хороо гаргадаг. Ингээд 2020 онд 27.8 хувь гэж байсан бол сая 2022 оны тоогоор 27.1 хувь гэсэн байна аа.

Дараагийнх нь инфляцын түвшин байгаа. Инфляцын түвшин бол яг энэ мөрийн хөтөлбөрийг хийж бид нар бүгдээрээ сонгуульд оролцож байхад инфляцыг Монгол Улсад нэг оронтой тоонд оруулчихсан, зээлийн хүүг бас нэг оронтой тоондоо доошоо буулгачихсан байсан. Бодлогын хүүг нь уучлаарай. Яг тэгээд 1 хувь гэдэг амлалт байсан байсан. Тэгээд харамсалтай нь энэ ковидын үед инфляц 16.7 хувьд хүрсэн. Одоо эргээд Монголын бодлогын хүү нь 12 хувь болж сарын 1 хувьдаа очиж л байна. Тэгээд цаашидаа бол.

Г.Занданшатар: Булгантуяа сайд хариулъя.

Х.Булгантуяа: 2023 оны шинээр ажлын байр бий болсон тоон мэдээлэл арай гарч амжаагүй байна. 2022 онд өмнөх онтой харьцуулах юм ажлын байр ажиллагсдын тоо шинээр 55 мянгаар нэмэгдсэн гэсэн ийм тоон үзүүлэлт байна

аа. Хамгийн чухал нь бид нар сая цар тахал ковидын дараагаар төсөв эдийн засгийн боломжоор бид нар төрийн албан хаагчдын цалин, тэтгэврийн хэмжээг бол нэмсэн. 2020 он, 2022 онд, 2021 онд цар тахлаас үүдээд цалинг ч тэр, тэтгэврийг ч нэмж төрийн албан хаагчдын цалингийн асуудлыг ч, тэтгэврийг ч нэмж чадаагүй байсан. 2022 он, 2023 он, 2024 онуудад бид нар нэмэгдүүлсэн. 2019 онтой харьцуулах юм бол жишээлбэл тэтгэврийн хэмжээ ингээд 4 сарын 1-ний нэмэгдлийн дараагаар 2.1 дахин өсөж байна аа. Дундаж тэтгэвэр ерөнхийдөө 780 орчим мянган төгрөг, дундаж тэтгэвэр шүү. Тэтгэврийн доод хэмжээ 650 мянган төгрөг болж нэмэгдэнэ. Одоо 550 мянган төгрөг байгаа, 650 мянган төгрөг болж нэмэгдэнэ ээ.

Мөн төрийн алба.../минут дуусав/.

Г.Занданшатар: Булгантуяа сайд гүйцээгээд хариулчихъя. Нэмэлт нэг минут.

Х.Булгантуяа: Төрийн албан хаагчдын цалинг дунджаар 40 хувь, үндсэн цалинг дунджаа 40 хувиар нэмэгдсэн. 2023 оны 7 дугаар сарын 1-ний нэмэгдлээс 2021 он, 2022 онуудад төрийн албан хаагчдын цалинг цар тахал ковидоос үүдээд нэмэгдүүлж чадаагүй байсан учраас 2023 онд бас нэлээдгүй нэмэх ийм арга хэмжээг авсан. Үндсэн цалин нэмэгдсэн учраас үүнийгээ дагаад бусад нэмэгдлүүд бас нэмэгдэж орж ирж байгаа. Олон жил ажилласны нэмэгдлүүд болон бусад нэмэгдлүүд нэмэгдэж орж ирж байгаа. 2023 оны 6 дугаар сар 7 сарын нэмэгдлийн өмнө төрийн албан хаагчдын дундаж цалин сая 400 мянган төгрөг байсан бол 2 сая төгрөг болж нэмэгдсэн. Одоо ингээд 4 сарын 1-ээс 10-20 хувь нэмэгдсэнээр төрийн албан хаагчдын дундаж цалин 2 сая 400 мянган төгрөг болж нэмэгдэж байгаа. Сая төгрөгөөр нэмэгдэж байгаа гэсэн үг. 9 сарын хугацаан дотор.

Г.Занданшатар: Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд Жамбалын Ганбаатар газрын тосны үйлдвэр ашиглалтад орно гэсэн яасан бэ?

Ж.Ганбаатар: Одонтуяа гишүүний асуултад хариулъя аа. Энэ газрын тосны үйлдвэрийн асуудал Уул уурхайн яамны бодлого бол бүрэн гараад Эрдэнэс Монгол компанид шилжсэн байгаа. Тэгээд газрын тосны үйлдвэрийн асуудал энэ цар тахалтай холбоотойгоор 2 жил хагас, бараг 3 жилийн хугацаанд хойшоо сунасан. Тэгээд энэ асуудлыгаа нөхөх гээд газрын тосны үйлдвэр нэлээн сайн ажиллаж байгаа. Сая бол Засгийн газрын тэргүүн би өөрөө бас манай сайд нар газар дээр нь очиж танилцсан. Тэгээд ер нь бол 2027 оны дунд гэхэд ашиглалтад оруулна гэж Энэтхэгийн талын компаниуд нь бас хэлж байгаа. Товч хариулахад ийм байна аа.

Г.Занданшатар: Баагаагийн Баттөмөр гишүүн.

Б.Баттөмөр: Ингээд энэ төлөвлөгөө хөтөлбөрүүдийг ингээд хараад байхаар биелэлтүүд нь боломжийн гарч байгаа юм байна л даа. 2023 оны төлөвлөгөөний биелэлт 77.9, 2020-2024 оны төлөвлөгөө хөтөлбөр 73.8 хувьтай гээд ингээд төлөвлөсөн ажлын гүйцэтгэлээ зарахад болоод байгаа юм шиг харагдаж байгаа юм л даа. Үр дүнг харахаар зэрэг болохгүй юм их байна. Сайжруулах шаардлагатай байна. Тухайлбал одоо 2023 оны хөгжлийн төлөвлөгөөнд туссан асуудлуудаас 33 асуудал төсөвт огт тусгагдаагүй хаягдчихсан байгаа юм. Яах вэ энийг тэр гадна дотнын зээл тусламж гээд хөөцөлдөх л байх л даа. Хөгжлийн яам байгуулагдаад нэг жил хагас шахуу болж байна. Ажил хийх гээд явж байна. Олон тал тийш тийш нь явж байх шиг харагдаж байна. Олон жилийн гажуудлаас гарахад бас хугацаа хэрэгтэй байх аа? Ойлгомжтой. Манай хөгжилд

энэ ковид их сөрөг нөлөөг үзүүлсэн энийгээ хэлэх нь зүйтэй гэж бодож байна.

2022 оны эдийн засгийн өсөлт 4.2, 2023 онд 6.9 гээд ингээд эдийн засаг өсөөд байгаа нөгөө өгөөж хүртээмж гэдэг юмыг бас ярих хэрэг гарна. Гэхдээ шууд ингээд шууд хүртээмж өгөөж нь харагдаад явчихна гэхэд бас төвөгтэй. Бас тодорхой хугацааны дараа гарах байх гэж ингэж бодож байна. Инфляц 7.9 хувь 2023 онд, 2022 оны 12.3-ыг нэмэхээр зэрэг ингээд нийлээд 20 орчим хувь болж байгаа юм.

Өнгөрсөн 4 жилийн хугацаанд бол энэ инфляцаас 16 их наяд төгрөгийг иргэдийн халааснаас нэмээд л авчихсан байгаа байхгүй юу. Гадаад өр тулгамдсан өр хойшилж байгаа боловч, өрийн нийт хэмжээ 34.1 тэрбум болсон, Засгийн газрын өр бас нэмэгдсэн. Далд эдийн засаг олигтой буураагүй зарим компаниудаас татвараа ч авч чадахгүй байгаа. Тухайлбал энэ Оюу Толгой төсөл 1.3 их наяд төгрөгийн татвараа төлөөгүй маргаан үүсгээд явж байгаа. Зохицно гэдэг. Татвар дээр зохицно гэдэг ойлголт байдаггүй. Банкны шинэчлэл явагдаж байгаа. 4 эзэнтэй байсан 3 том банк маань далаад мянган хувьцаа эзэмшигчтэй болж дүрмийн сангийн хэмжээ 478 тэрбум төгрөгөөр өссөн боловч зээлийн хүү буурахгүй. Банкнуудын 2023 оны ашиг нэг их наяд төгрөгөөс даваад явчихсан.

Тэгэхээр зэрэг энэ Монголд ер нь мөнгө хүүлэлт явагдаад байж л байгаа л юм шиг л харагдаж байгаа юм. Бодлогын хүү 13, зээлийн хүү нь цаашаа явахаараа 22 хувь хүрдэг, инфляц 8-аас 10 хувь, хани тогтворгүй ийм нөхцөлд Монголд эрүүл бизнес гэж байхгүй ээ. Ядуурал бол буураагүй байгаа. Хүн амын 40-өөд орчим хувь нь эдийн засгийн эрх чөлөөгүй байгаа. Эдийн засгийн эрх чөлөөгүй бол ардчилсан улс гэж хэлдэггүй. Нүүрсээ бид нар 20-50 хувиар хямд худалдаж байгаа. Энийг нөгөө илүү үнэ, илүү гаргахын тулд үнэ

барих арга хэрэглээд байна уу гэхээр тиймгүй байгаа. Ер нь байж байгаа нь тэр байгаа юм. Уул уурхайн биржийн хуулийг бид нар гаргасан. Би бас гардаж хийсэн хүний нэг нь бол энэ. Монголын эдийн засагт бол том. Өөрчлөлт орсон. Гадаадын хөрөнгө оруулалт, дотоодын хөрөнгө оруулалт өссөнгүй. Эдийн засгийн бүтэц нь буруу байгаад байгаа юм ингээд. Энэ болгоныг ингээд аваад үзэхээр зэрэг ер нь манай Монголын энэ хөгжлийн бодлого загварыг л авч үзэх шаардлагатай байгаад байгаа юм л даа. Яг авч явж байгаа өнөөдрийн энэ хөгжлийн энэ бодлого загвараар Монгол Улс цаашидаа хуримтлалтай болохгүй хөгжих түүхтэй. Тийм учраас бол хөгжлийнхөө бодлого загварыг тодорхой болгох хэрэгтэй. Гаднаас айх хэрэггүй. Гадаадынхнаар заалгаад.

Г.Занданшатар: Хариулсны дараа. Чимэдийн Хүрэлбаатар сайд.

Ч.Хүрэлбаатар: Баттөмөр гишүүний олон зүйлүүдэд бол яг тийм юм байгаа байгаа гэдгийг 1 дүгээрт нь хэлмээр байна. Энэ зээлийн хүүтэй асуудлуудыг зээлийн хүүгийн тухай түрүүн бас Одонтуяа гишүүн ярьсан. Би нөгөө цаганд шахагдаад бас гүйцэд хариулж чадаагүй. Тэгээд би ер нь энэ талаар жоохон ярьчихъя ярья гэж бодож байна. Яагаад вэ гэхээр бид нар ингээд ковидын 2.5 жилийн хугацаанд өнгөрсөн. Ингэхээр ингээд дэлхийн бусад бүх орнууд улс орнуудад үнийн өсөлтүүд явагдсан учраас бүх улс орон бодлогын хүүгээ нэмж эхэлсэн. Одоо бид нар Америкийнхаа жишээг нэлээн сайн авч ярьдаг. Америкийг аваад үзэхээр улиралд нэг удаа өсгөдөг гээд үзэхээр 2.5 жилээр аваад үзэхэд нийтдээ 11 удаа бодлогын хүүгээ нэмсэн байдаг АНУ. Америк 8 хувийн инфляцыг буулгах гэж бодлогын хүүгээ 11 удаа өсгөсөн, одоо харин тогтворжоод ирчихсэн сая буулгах болов уу гэж бодож байсан буулгалгүйгээр аваад хөдөлчихлөө. Гэхдээ цаашидаа буух болов уу гэсэн ийм байна. Лав бодлогын хүүгээ огт

хөдөлгөөгүй улс гэж дэлхий дээр байхгүй. Харин энэ БНХАУ-д нөхцөл байдал арай өөр байгаа. Тэгээд бусад бүх орнууд зах зээлийн эдийн засагтай улс орнууд бүгдээрээ бодлогын хүүгээ Америкт 11 удаа гэдэг чинь үе шаттай нэмсэн. Монгол ч гэсэн ялгаа байхгүй 6 хувь байж байгаад өсгөөд 10 болгоод, 10 болгосныг 14 болгоод харин одоо эргээд 13 болгоод сая 12 хувь болгоод буулгаж байгаа.

Тэгээд дэлхийн улс орнууд бодлогын хүүгээ нэмээд байгаа үед Монголчууд бодлогын хүүгээ буулгах боломжгүй байдаг. Яагаад гэвэл бусад орнууд бодлогын хүүгээ нэмчихээр Монгол Улс бодлогын хүүгээ буулгах юм бол төгрөгийн ханш унадаг. Тэгэхээр ингээд л та бүгд анзаарч байгаа бол Америкт нэмэнгүүт л Европын орнуудад нь бодлогын хүүгээ нэмээд л тэгээд бусад орнууд нь дагаад дагаад нэмээд байж байгаа нь цаанаа өөрийнхөө валютынхаа худалдан авах чадварыг унагахгүй. Худалдан авах чадварыг бодит худалдан авах чадварыг унагахгүйн тулд хийж байгаа алхмуудыг бид бүгдээрээ л мэдэж байгаа. Тийм учраас энэ биднээс шалтгаалахгүйгээр энэ бодлогын хүүтэй ийм өндөр явж ирсээр байгаад харин сая инфляц 7 хувь руу унасан буурсан учраас Монголбанк бодлогын хүүгээ 12 хувь болгож бууж байна. Хэр тогтвортой байхыг би бол үнэхээр сайн хэлж мэдэхгүй байгаа.

Тийм учраас энэ эдийн засгийн бодлого энэ загвар нь өөрөө яг тухайн үеийн ковидын энэ үеийн нөхцөл байдалтай таараад бас ийм бодлогын арга хэмжээнүүдийг хүчээр авагдах шаардлагууд гарч байсан гэдгийг би хэлье. Хүсээд байх арга хэмжээнүүд биш. Гэхдээ яах аргагүй эдийн засгийнхаа бодлогодоо нийцэж иймэрхүү арга хэмжээнүүд авахаас өөр шаардлага байхгүй байсан гэдгийг би бол энд онцолж хэлмээр байна аа. Тэгээд энэндээ бодлогодоо л шахагдаж явагдсан зүйлүүд гарсан шүү гэдгийг би хэлмээр байна. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Баттөмөр гишүүн тодруулж асууя. Нэг минут.

Б.Баттөмөр: 2 хөрш бол Монголтой маш сайн харилцаатай. 3 дахь хөрш бидэнд тусалж дэмжиж байгаа. Монгол яагаад хөгжихгүй байна вэ гэхээр маш их олон учир шалтгаан тэр сая ярьсан хөгжлийн загвартай холбоотой асуудал. 2 дахь асуудал энэ хүний нөөцийн асуудал, боловсон хүчний асуудал байгаа. Төрд бэлтгэгдээгүй хүмүүс төрийн ажлыг хийх гэж оролдож байна шүү дээ. Сая тэр Даваасүрэн сайдын хэлж байгаа маш том төслийг сувилагч хүн хийгээд явж байна гэж байгаа шүү дээ. Энэ л ингэж алж байгаа байхгүй юу. Тэгээд бид бол ер нь баялаг бүтээхгүй байна даа одоо ингээд хараад байхад. Тэгээд 1 аар саар амьдардаг, нөгөө ашигт малтмалын лиценз худалддаг, газар тойруулж худалддаг нэг аар саар амьдардаг. Энийг нөгөө эдийн засгийн шинжлэх ухаанд нөгөө рет сейфинг гэж рет хайх гэж хэлдэг л дээ ингэж л амьдарч байна.

Тийм учраас баялаг бүтээх хэрэгтэй. Бид нар хөгжлийн бодлогоо тодорхой болгох ёстой Монгол Улсын хөгжлийн загвар ямар байх ёстой вэ гэвэл хурдтай хуримтлалтай хөгжлийн загвар байх ёстой. Энийг л бид нар бий болгоно шүү.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Одонгийн Цогтгэрэл гишүүн.

О.Цогтгэрэл: Энэ мөрийн мөрийн хөтөлбөрийн биелэлтийг ингээд ярьж байгаа. Ер нь аливаа ажлын үр дүнг шалгахад тэр тусмаа төрийн ажил дээр 3 юм байгаад байх шиг байгаа юм. Нэг нь өөрсдийнх нь өөртөө өгч байгаа үнэлгээ, 2 дугаарт нь аудитын байгууллага бие даасан байгууллага өгч байгаа үнэлгээ, 3 дугаарт нь олон улсын байгууллагын өгч байгаа үнэлгээ. Тэгэхээр яг энэ 3-тай холбоотойгоор өчигдөр ч бас Байнгын хороон дээр асууж байлаа. Бас

хариултууд ч авч чадсангүй. Тэр тодорхой тодорхой ажлууд, баахан гүйцэтгэл, хувь процентууд яах вэ. Тодорхой тодорхой ажлууд ерөөсөө яг ажил хэлэх тодорхой ажил хэлэхлээр л байхгүй болчихоод байгаа шүү дээ.

Нөгөө арьс ширний үйлдвэр хаачив зээлийн хүү хаачив. 3 мянган км авто зам хаачив, эрчим хүчний эх үүсвэр нэмэгдүүлнэ гэсэн хаачив, утааг 5 дахин бууруулна гэсэн хаачив гээд дандаа тодорхой тоотой зүйлүүд дээр ингээд өөрсдийн үнэлгээнүүд нь 60, 70 хувьтай, 80 хувьтай юм шиг баахан үнэлгээнүүд тавьчихсан. Тэр олон улсын байгууллагуудын үнэлгээг бүгдээрээ л улсдаа ирээд сонсож байгаа. Танай улсын төсөв чинь ихэдсэн байна, авлига чинь ихэдсэн байна. Ядуурал чинь буураагүй байна. Ингээд тов тов тодорхой тоонууд энэн дээр бас хариулт авч чадаагүй. Тэгэхээр энэ дээр би нэг ганц хоёр 2 дахь үнэлгээний байгууллагаас л асуумаар байна л даа. Аудитын байгууллагаас. Ер нь энэ аудитын байгууллага Монгол Улсад өнгөрсөн хугацаанд асар их хэмжээний хулгай, төсөвтэй холбоотой, төрийн өмчит ААН-үүдтэй холбоотой асар их хэмжээний хулгай зэлгий гарч байна. Улс нийтээрээ бухимдаж байна аа. Аудитын байгууллагаас яг ямар хэмжээний дүгнэлтүүд энэ үнэхээр хууль зөрчсөн байна гэсэн ямар дүгнэлтүүд гарч байсан. Аудитын дүгнэлтүүдийг харахад нэг хязгаарлалттай дүгнэлт гээд нэг ганц 2 юм харагдаж байсан.

Гэтэл энэ их хулгайн хажуугаар хаагуур нь энэ аудит яг яваад байдаг вэ? Одоо аудитын байгууллага нь сайн ажилласан гээд байгууллагын дарга нь Их Хуралд дэвших гээд ажлаа өгөөд явж байгаа гэсэн. Тэгэхээр энэ их олон хулгай зэлгийн хажуугаар та нар өнгөрсөн хэдэн удаад хийсэн бүхий л төрийн өмчит ААН-үүдэд улсын аудитаас аудит хийж байгаа байх. Ямар зөрчил илрүүлж байсан юм. Хуулийн байгууллагад ямар асуудлуудыг илжжүүлж байсан юм. Тэгээд энэ их

шүүхээр шийдэгдэж байгаа болоод шүүхийн шатанд явж байгаа энэ их том том дүнтэй хулгайн хэргүүдэд та нар ямар дүгнэлттэй байгаа юм? Ажлаа хэр хийж байна гэж бодож байгаа юм. Ер нь өөрсдийгөө засаг бол үнэлээд сайхан гэж хэлнэ. Олон улсын байгууллагууд дүгнэлтээ тавьчихлаа. Та нарын дүгнэлтийг л барьж бусад нь ярьж байгаа шүү дээ. Энэ чинь мэргэжлийн аудитын байгууллага гэдэг. Тэгээд ямар ч бүх зүйл сайн сайхан л гэсэн л дүгнэлт орж ирдэг. Энэн дээр нэг хариулт өгөөч ээ.

Тэгээд Булгантуяа сайд байгаа юм шиг байна. Булгантуяа сайдаас нэг асуулт асууя. Ер нь энэ бусад хулгай зэлгий бас олон олон зүйлүүдээсээ гадна энэ Монгол Улсын чинь энэ ажиллах хүчин гэдэг зүйл юу юу болж байна вэ? Гадагшаага тэр олон улсын нэг индексийг санаа зовоосон индекс улам л дордоод байгаа. Гадагшаага дайжиж байна Монголчууд энэ залуучууд чинь гадагшаага дайжиж байна аа. Тэр тусмаа нэг жоохон боловсрол олсон хэсэг нь тэр оюун ухааны дайжилт гэдэг зүйл нь болоод байна аа. Тэр тусмаа тэр гадагшаага гарч байгаа хүмүүсийн чинь 65 хувь нь гэж байна лээ. Доктор, магистр, бакалавраас дээш зэрэг цолтой 65 хувь явчихлаа. Монгол Улсад чинь энэ чинь аюул болж байна. Тэр тусмаа өнгөрсөн хугацаанд гарч байсан тэр гадагшаага урсаж байсан урсгал чинь түр зуур явж байна гэдэг тэр хүсэл эрмэлзэлтэй ангилалд олон байсан бол одоо ер нь Монгол Улсаас бүрмөсөн явчихъя гэдэг тоо хэмжээ энэ дотор чинь тийм асар өндөр тийм аюулын түвшинд орж ирээд байна судалгаан дээр.

Монголоос гадагшаа дайжиж байгаа энэ индексийг олон улстай харьцуулахлаар яг одоо Пакистан, Мьянмар зэрэг орнуудтай зэрэгцэж байна аа. Тэд нар чинь дотроо иргэний дайнтай, шашин хоорондын мөргөлдөөнтэй ийм улсуудтай манай Монгол Улс яагаад энэ ардчиллын замаар явсан Монгол Улс энэ

олон олон сайхан мөрийн хөтөлбөрийн биелэлт, өндөр өндөр үзүүлэлт, эдийн засгийн өсөлт ярьж байгаа Монгол Улс яагаад өнөөдөр ийм болчхоод байгаа юм бэ?

Г.Занданшатар: Хэн хариулах вэ? Аудит 5 номер. Дараа нь Булгантуяа.

Д.Энхболд: Цогтгэрэл гишүүний асуултад хариулъя. Үндэсний аудитын газар Энхболд.

Ер нь улсын хэмжээнд томоохон анхаарал татаад байгаа асуудал дээр аудитын байгууллага ямар аудит хийж дүгнэлтийг гаргадаг вэ гэж асууж байна. Тэгэхээр сүүлийн жилүүдэд одоо олон нийтийн анхаарал татаж Улсын Их Хурал дээр нийтийн сонсгол хийгдэж байгаа асуудлууд дээр бүх асуудлууд дээр аудит дүгнэлтээ гаргасан. Тухайлбал Хөгжлийн банкны зээлийн эргэн төлөлт хангалтгүй байна гэдэг дээр бол сүүлийн 3 жилээр нь бол аудит хийж дүгнэлтүүдийг гаргасан. Аудитын бүрэн эрхэд гэмт хэргийн шинжтэй асуудлыг мөрдөн мөшгөх эрх байдаггүй учраас бид нар холбогдох байгууллагуудад бол хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлж ажилладаг. Мөн нүүрсний, уул уурхайн компаниудтай холбоотой асуудлууд дээр мөн аудитыг хийж дүгнэлтийг гаргаж энэ дээр аудитын дүгнэлтэд үндэслэж хяналтын сонсголууд явагдаж байгаа. Төрийн өмчит компаниудын ашиг алдагдалтай байдал дээр бид нар жил болгон дүгнэлтүүдийг өгдөг. Энэ ер нь зөвлөмжийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаа учраас бид нар төрийн өмчийн болон төрийн өмчийн оролцоотой орон нутгийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой ААН-үүд дээр засаглалын асуудал дээр нь ер нь тогтолцооных нь хувьд нэгдсэн байдлаар аудит хийж дүгнэлт гаргаж Улсын Их Хуралд танилцуулъя гээд өнгөрсөн жил бас 2021 онд энэ асуудлаар компанийн засаглалын тогтолцоо ажиллахгүй байна олон улсын ОСТ-ийн зарчим хангагдахгүй төсвийн

байгууллага шиг ингэж явж байна. Төрийн өмчит компаниудийн засаглал гэдэг чиглэлээр нь бодлогын түвшинд бас дүгнэлт зөвлөмжүүдийг өгч энэ дээр Улсын Их Хурал анхаарлаа хандуулж ажиллах чиглэлээр бол асуудалд хандаж ирсэн.

Төрийн аудитын байгууллага 2023 онд гэхэд нийт 4134 аудит гүйцэтгэсэнээс 246 гүйцэтгэлийн аудитыг хийж, аудитын нийт илрүүлэлт 17.6 мянга, хүлээн зөвшөөрүүлсэн үр өгөөж 1 их наяд. Санхүүгийн нэг төгрөг тутамдаа бол бий болгосон үр өгөөж нь улсын төсвөөс авсан нэг төгрөгийг 38.4 тэрбум төгрөг болгон төсөвт оруулсан. Ийм үр өгөөжийг бий болгож байгаа.

Сүүлийн жилүүдэд төрийн аудитын байгууллага бодлогын түвшинд ер нь нэг хяналт шалгалтын зөрчил яриад байх биш бодлогын түвшинд нь тогтолцоо засаглалын асуудлыг нь анхаарч тэрийг сайжруулах чиглэлээр аудитыг хандуулъя гээд гүйцэтгэлийн аудитыг нэлээд их хийж байгаа. Тухайлбал өнгөрсөн жилд тогтвортой хөгжлийн зорилтын чиглэлээр 4-өөс 5 аудитыг хийсэн. Одоо энэ чиглэлээр мөн төрөөс эмийн талаар баримталж байгаа бодлогын асуудал дээр манай аудитын тайлангаар бас Хяналтын түр хороо ажиллаад манай аудиторрууд бас Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын байгууллагын үйл ажиллагааг дэмжиж ингэж бол хамтран ажиллаж явж байна аа.

Хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлсэн асуудал нийтдээ саяын нэр дурдсан юугаар 25 асуудлыг хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлэн ажиллаж байна аа.

Г.Занданшатар: Булгантуяа сайд хариулна.

Х.Булгантуяа: Цогтгэрэл гишүүний асуултад хариулъя.

Манай ажиллах хүчний оролцооны түвшин эрэгтэйчүүдийн дунд бол харьцангуй гайгүй байна. Эмэгтэйчүүдийн дунд бол сүүлийн 10 гаруй жилийн хувьд 10 гаруй функтээр буурсан. Өөрөөр хэлбэл хөдөлмөрийн насны гэдэг нь 15-аас дээш насны эмэгтэйчүүдийн 2 эмэгтэй тутмын ерөнхийдөө 1 нь ажил хийж байна гэсэн ийм тоон үзүүлэлтүүд. Гадагшаага явж байгаа залуучуудын хувьд бол судалгаагаар үзэхэд ер нь бол залуучуудын 64 нас хүртэлх, 15-аас 64 нас хүртэлх иргэдийн дунд явуулсан асуулгаар 67 хувь нь хэрвээ боломж байвал гадагшаа явмаар байна гэдэг. Энэ нь бол цалин хөлсний бодлоготой шууд холбоотой. Олон улсын судалгаагаар манай нэг хүнд ноогдох ДНБ одоогийнхоос 2.3 дахин ерөнхийдөө нэмэгдэж байж гадаад улс оронд очиж ажиллах хүсэл эрмэлзлэл бага болдог гэдэг энэ одоо Польш, Унгар гэх мэтчилэн улс орнуудын туршилагаас тэгж харагдсан байгаа.

Г.Занданшатар: Чимэдийн Хүрэлбаатар Шадар сайд, Эдийн засгийн хөгжлийн сайд хариулна.

Ч.Хүрэлбаатар: Үгүй нэг баахан хэрэг яриад л сонсгол хийгдээд тэгээд ямар үр дүн гарч байна л гэдэг юмыг хэлье л дээ. Одоо Хөгжлийн банк гэж баахан ярьсан. Ямар үр дүн гарав гэдгийг нь л би хэлчихье. Сая 2023 онд энэ хөгжлийн банк бол евро 500 сая долларын бондоо бүрэн төлчихсөн, самуурай бондын 30 тэрбум иений өрийг бүгдийг нь төлчхөж байгаа юм. Энэ үр дүн нүүрстэй холбоотой зөндөө юм ярьсан. Гэхдээ эргээд юу болж чадав гэвэл Эрдэнэс Тавантолгой тэр өр урьд нь хуримтлагдаад байсан 1.2 их наяд төгрөгийн өр урьдчилгаа тоолбоос бүгдийг нь дарсан. Гадаад гүйцэтгэгч нартай холбоотойгоор бас өрүүдээс бүгдийг нь дарсан. Нүүрсээ биржээр зардаг болсон. Тээврийн гэрээ экспо олборлолтын гэрээнүүдийг бүгдийг нь цахимаар хийж ямар нэгэн нэг машин ч

нүүрс тэрүүгээр хулгайгаар гарах боломжгүй болгох зэрэг ийм ажлуудыг энэ энэний цаагуур хийсэн.

Харин тэр шүүх хурлууд нь хаалттай яваад байгааг үнэхээр гайхаж байгаа гэдгийг би энд хэлмээр байна.

Г.Занданшатар: Цогтгэрэл гишүүн тодруулъя. Нэг минут.

О.Цогтгэрэл: Тэр аудитын байгууллага гээд татвар төлөгчдийн мөнгөөр санхүүждэг асар том бүтэц аудитын байгууллагын санаачилгаар, аудитын байгууллагын дүгнэлтээр нийгэмд энэ авлигалын асуудал гарсан гэдгийг хэн ч мэднэ. Тийм зүйл угаасаа өнгөрсөн хугацаанд байхгүй. Тэгэхээр энэ өөрөө ер нь ямар түвшинд энэ авлига хүрчхээд байгаад аудитын байгууллага яаж ажиллаж байгааг ийм бодит дүгнэлт нь эндээ байгаа байх аа. Тэр гадагшаага явж байгаа залуучуудын урсгал энэний нэмэгдэлд энэ бол үнэхээр санаа зовоосон асуудал аа. Энийг энэ салбарын сайд, салбарын яам ямар бодлого барих ёстой байдаг юм. Энэ бол үнэхээр тийм арай нэг жаахан боддог, сэтгэдэг нь гадагшаага зугтаад цаад талд нь нэг цөөн хүн үлдээд энэ улс оронд яг юу бүү болж хувирах ёстой. Энэний цаана чинь л авлига, энэний цаана чинь дабль стандарт, энэний цаана чинь залуучуудад боломж байхгүй нийгмийг л өнөөдөр Монгол Улс бүтээж байна аа.

Энэ олон мөрийн хөтөлбөрийн зүйл заалт яах вэ энэ бодит үр дүнгүүд чинь л энэ заалтууд чинь л бид нарын бодит ажлын үр дүнг л харуулаад байна шүү дээ.

Г.Занданшатар: Булгантуяа сайд хариулах юм уу? Энэ чинь нэг яамны ч асуудал биш л дээ цогц асуудал. Тэгэхдээ яах вэ залуучууд нийгмийн бодлогын асуудал гэж. Хүрэлбаатарын Булгантуяа сайд.

Х.Булгантуяа: Цогтгэрэл гишүүний хэлж байгаа бол үнэн. Гадагшаа сурч байгаа залуучууд бас байна. Сая ялангуяа цар тахал ковидын үед гадагшаа сурах, явах, ажиллах энэ урсгалууд хаагдсан. Тэгээд тэрний дараа бол гадагшаа явж сурах гэж байгаа залуучуудын тоо ч нэмэгдсэн. Нөгөө талаар цар тахлын дараагаар улсын бусад улс орнуудад эдийн засаг хөгжлөө явуулахын тулд хүний хүн хүчний ерөнхийдөө татах энэ бодлогыг явуулж байна. Гадаадын бараг улс орон болгон Монголоос авах ажиллах хүчнийхээ квотыг нэмэгдүүлье гэдэг саналыг тавьдаг болсон. Монголчууд ч гэсэндээ гадаадын улс орнууд ч гэсэн Австралиас авхуулаад визнийхээ нөхцөлийг онц хөнгөлсөн. Цалин хангамжийн хувьд илүү уян хатан ийм өндөр бөгөөд виз нь маш хөнгөлөлттэй байх ийм нөхцөлүүдээр ажиллах хүчнийг татах энэ арга хэмжээг бас аваад байна аа.

Дэлхий даяараа ерөнхийдөө хөширөлт их хурдацтай явагдаж байгаа учраас залуучуудын ажиллах хүчний хомсдол үүссэн учраас бас ийм бодлогыг явуулж байна. Тэгэхээр манайхны хувьд яг л үүнтэй өрсөлдөхөөс л өөр арга байхгүй.

Г.Занданшатар: Нийгмийн ерөнхий байдал чинь тийм байгаа. Сандагийн Бямбацогт гишүүн, Зам, тээврийн хөгжлийн сайд.

С.Бямбацогт: Баярлалаа. Би бас энд Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хэрэгжилттэй холбогдуулаад энэ Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хуулийг бас санаачилж Их Хурлаар батлуулсан хүний хувьд нэг хэдэн зүйл хэлэхгүй бол бас нэг жоохон анхаарах асуудлууд байх шиг байна аа.

Тэгэхээр бид нар урьд нь бол энэ урт хугацааны хөгжлийн бодлого гэдэг юм байдаггүй. Энэ бодлого төрийн бодлого тодорхой биш, тогтвортой биш, бодлого маань хоорондоо уялдаатай биш

байсан. Ялсан нам болгон өөрийн бодлого гээд л нэг юм хийдэг. Нөгөөдөх нь гарч ирэхээрээ нөгөөдөх нь үгүйсгээд өөр юм хийдэг. Нэг Ерөнхий сайд гарч ирэхээрээ өмнөх Ерөнхий сайдынхаа хийсэн ажлыг үгүйсгэдэг. Ийм байсан бол төрийн бодлого залгамж чанартай байх ёстой, төрийн бодлого тогтвортой байх ёстой, төрийн бодлого уялдаатай байх ёстой, бодлого нь тодорхой байх ёстой гэдэг үүднээс Үндсэн хуульд 2019 онд Үндсэн хуулийн 25.1.7 дээр нэмэлт оруулаад үүнтэй холбогдуулаад Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хуулийг 2020 онд баталсан.

Энүүгээрээ бид нар урт хугацааны бодлого гээд үүнийхээ дагуу алсын хараа 2050 урт хугацааны бодлоготой болсон. Дунд хугацааны бодлого, хөгжлийн зорилт, хөтөлбөрүүдийг батлах ёстой. Энийг бид нар баталж чадаагүй байгаа. Энэ нэг ажил орхигдчихоод хийгдэхгүй байх. Энийгээ бас ер нь цааш цаашидаа анхаарах ёстой. Энийг бас холбогдох байгууллагууд хариуцсан улсууд нь анхааралдаа аваарай.

5 жилийн төлөвлөгөө баталдаг болсон. Урьд нь 5 жилийн төлөвлөгөө гэж юм ярьдаггүй, жил болгон үндсэн чиглэл ярьдаг байсан бол 5 жилийн төлөвлөгөөтэй болоод түүнийгээ хэрэгжүүлэхийн тулд төсөв баталдаг ийм хуультай болсон л доо. Ерөөсөө төлөвлөгөө байхгүй. Тэгээд л баахан санаанд орсон юмаа бичээд л төсөв баталчихдаг тэр нь дараад нь баахан өр зээл болдог улсын өрийг нэмэгдүүлдэг хэрэгтэй хэрэггүй оновчтой, оновчгүй хөрөнгө оруулалт бүтээн байгуулалт болдог байсан.

Тэгвэл 5 жилийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхийн тулд л бид нар төсвөө жил болгон хуваарилж баталж байгаа. Ийм байдлаар явж байгаа. Гэтэл одоо асуудал бас байна аа. Жилийн төлөвлөгөө баталчхаад тухайлах юм бол 2023 онд бид нар төсөв батлахдаа улсын төсөв, санхүү

хэцүү байгаа учраас төсөв дээр шинэ хөрөнгө оруулалт тавихгүй гэгчихсэн. Гэтэл энд бид нар төлөвлөгөөний биелэлт ярьдаг. Шинэ хөрөнгө оруулалт байхгүй гээд Засгийн газар, Улсын Их Хурал ярьж байгаад өнгөрсөн 2023 онд нэг ч шинэ бүтээн байгуулалт тавиагүй төсөл тавиагүй. Тэгээд төлөвлөгөө болгоод баталчихсан байгаа. Тэгээд төлөвлөгөөгөө өөрчлөөгүй.

Гэтэл төлөвлөгөөний биелэлтийг ярихаар мөнгө байхгүй юм чинь хийгдээгүй байх ажлуудыг биелээгүй гээд тавьчихсан. Үүнээсээ болоод зарим бас ажлууд нь хийгдээгүй, хэрэгжээгүй, үр дүн муутай гэсэн байдлаар дүгнэгдэж байх шиг байна. Энийг бас холбогдох байгууллагууд нь Аудит Засгийн газрын Хяналт хэрэгжүүлэх газар иймэрхүү нөхцөл байдлуудыг бас нэг харгалзаж үзэж байгаарай. Нөхцөл байдлуудыг. Улсын төсөв дээр мөнгө тавиагүй мөртөө тэгээд төлөвлөгөө дээрээ хийнэ гээд тавьчихсан. Тэгэхгүй бол ингээд энэ чинь яг давагдашгүй хүчин зүйл гэдэг юм уу өөрсдөөс үл хамаарах шалтгаанаар хийгдээгүй ажлууд байх юм бол түүн дээр бас үнэлгээ дүгнэлтээ өгөхдөө цааш цаашидаа бас анхаарч ажиллахгүй бол энэ бас зарим ажлууд дээр жишээ нь манай салбартай холбоотой маш олон зам барина гэгчихсэн. Төлөвлөгөөнд тусгачхаад, тэгчхээд улсын төсөв дээр мөнгийг нь тавьж өгөөгүй. Тэгээд мөнгийг нь тавигдаагүй юм чинь энэ замууд баригдахгүй нь ойлгомжтой шүү дээ.

Гэтэл тэр ажлынх нь үзүүлэлт нь тааруухан байна гэдэг ч юм уу? Дээрээс нь юу гэдэг юм бид нар хийх гээд байдаг. Гэтэл хууль эрх зүйн орчноосоо болоод хийж чаддаггүй ажлууд байж байна. 4 С буудлууд гээд олон онгоцны буудлууд барьж байгуулна гэсэн. Концессоор зарлаад барих ёстой. Гэтэл Концессын хууль нь өнөөдөр хэрэгжих боломжгүй болчихсон. Одоогийн байгаа Концессын хуулиар хэрэгжүүлэх боломжгүй болчихсон. Иймэрхүү нэг эрх зүйн

орчнуудыг бас нэг цааш цаашидаа бас харж харгалзаж энэ нэг аудитын газраас нийслэлийн аудитор гүйцэтгэлийн аудит хийхдээ энэ талаас нь бас хардаг байх. Засгийн газрын Хяналт хэрэгжүүлэх газар бас үнэлгээ дүгнэлт өгөхдөө тэр нөхцөл байдлуудыг маш сайн шалгаж тогтоож бодит байдлыг. Давагдашгүй хүчин зүйл бусад нөхцөл байдлыг бас үнэлдэг дүгнэдэг байх талаар анхаарахгүй бас нэг Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хууль энэ чинь хэрэгжихэд бас шаардлагатай бид нар өөрчлөлт оруулж болно шүү.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн гишүүн.

Ж.Чинбүрэн: Энэ гүйцэтгэлийн аудитын дүгнэлт Засгийн газрын бас өөрсдөө өгсөн дүгнэлт энэ тэрээ харьцуулаад харахлаар бас яг эрүүл мэндийн салбартай холбоотой асуудал дээр асууж тодруулах зүйлүүд байна аа. Тухайлах юм бол Засгийн газар буюу Эрүүл мэндийн яам өөрсдийгөө цахим Монгол арга хэмжээний хүрээнд цахимжилтын хөтөлбөрөө 70 хувьдаа биелүүлсэн гэх байдлаар дүгнэсэн байх жишээтэй. Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар, хүртээмж, хангамжийн асуудлаа бас 70, 80 хувьтай гүйцэтгэсэн гэх жишээтэй.

Гэтэл одоо энэ Түр хорооны хүрээнд эмийн чанар хүртээмжтэй асуудлыг шалгахад тийм хэмжээнд хүрсэн зүйл харагдахгүй байгаад байгаа юм. Жишээлэх юм бол 1.8, зорилт 2.1.6 цахим Монгол арга хэмжээний хүрээнд эрүүл мэндийн мэдээллийн нэгдсэн сан бүрдүүлж орон нутагт хийгдэх оношилгоо эмчилгээнд алсын зайн технологи ашиглан цахим эрт илрүүлэг эргэн дуудах тогтолцоог бүрдүүлнэ гэж байгаа юм. Цахим эрт илрүүлэг, эргэн дуудна гэдэг маань эрүүл хүн гэртээ байж байхад нь та эрт илрүүлэх үзлэгтээ хамрагдаарай гэдэг мэдээлэл очиж дуудахыг хэлээд байгаа шүү дээ. Тэгээд

одоо энэ иргэдээс асуугаарай. Таныг ингэж дууддаг үзлэг тогтолцоо бий болчихсон юм уу? Бид 67 тэрбум төгрөг тавьсан. Эрт илрүүлгийн үзлэг хэр их хүртээмжтэй өгөөжтэй байсан талаар Засгийн газарт би асуулга тавьсан. Цахим эрүүл мэндийн шилжилтийн Дэлхийн банкны санхүүжилттэй 16 сая долларын төсөв нь байхад сая Бямбацогт сайд хэлж байна. Төсөвгүй ажил хий гээд байдаг. Харин эсрэгээр төсөв нь байгаад байхад хийж чадаагүй мөнгөө хураалгачхаад сууж байгаа шүү дээ. Энэ бол Чинзориг сайдтай шууд хамааралтай биш л дээ. Таны өмнөх сайдтай холбоотой асуудал. Одоо энэ асуудлыг яах юм бэ? Бид Инновац цахим бодлогын байнгын хороо байгуулаад төсөв санхүүг нь шийдэж өгөөд хийгээд эрүүл мэндийн салбарыг нэг эмч болгон сувилагч болгоныг нэг компьютерын ард хэдэн үсэг шивдэг биш цахимжсан жинхэнэ эрүүл мэндийн салбар болгоодхооч гэдэг л үүднээс тавьсан шүү дээ.

Тэгээд хэрэгжилт байхгүй үнэлгээ нь ингээд ийм бүүр 50-аас дээш хувьтай гарчхаад байдаг. Энэ яаж үнэлэхлээр ингэж гараад байгаа юм надад тайлбарлаж өгөөч.

Г.Занданшатар: Эрүүл мэндийн сайд хариулна.

С.Чинзориг: Чинбүрэн гишүүний асуултад хариулъя. Яах вэ үнэлгээ бол хэн ямар агуулгаар хандаж байна вэ, аль өнцгөөс нь харж байна вэ эд нар гээд үзвэл бас янз янзын л үнэлгээ гаргахыг үгүйсгэхгүй л байна. Гэхдээ ерөөсөө эмийн чанар, тухайлбал эмийн чанар, эмийн чанарын хяналт баталгаажуулалттай холбоотой холбоотой юман дээр би 0 байх ёстой гэж үзэхгүй л байна л даа.

Ер нь бол эмийн чанар дээр асуудал байна уу гэвэл байна. Гэхдээ бид чинь бас Их Хурлынхаа дэмжлэгийг авч байгаад бас зарим юмнууд хийсэн шүү дээ. Тухайлбал бид Төрийн болон орон нутгийн

өмчийн хөрөнгөөр бараа ажил үйлчилгээ худалдан авах хуульд өөрчлөлт оруулаад олон улсын стандарт шаардлагад хангасан эм, эмнэлгийн хэрэгслийг гадаад улсын үйлдвэрээс нь болоод олон улсын худалдан авалтын системээс шууд худалдан авалт хийдэг байх хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлж өгсөн. Энэ чинь бас тодорхой хэмжээгээр эмийн чанартай холбоотой, эмийн чанар, хяналт, баталгаажуулалттай холбоотойгоор бас хийсэн нэг ажлын хэсэг болоод л явах ёстой үнэлгээнд нь ороод л явах ёстой.

Хоёр дахь асуудал нь эмийн чанар хянан баталгаажуулалттай холбоотой юман дээр бид Дэлхийн банканд төсөл бичиж байгаад Дэлхийн банк ковидын дараагаар Цар тахлын сан гэсэн ийм сан бүрдүүлээд, улс орнуудаас төсөл авсан. Азийн бүсийн бүс нутгаас ганцхан Монгол Улсын төсөл шалгарч энэ төсөл маань хэрэгжихээр болоод төслийнхөө нээлтийг саяхан хийгээд Удирдах хороог нь байгуулаад ажиллаж байна. Энэ цар тахлын сангаас авч байгаа төслийн хүрээнд бид нар эмийн чанар, хяналт, баталгаажуулалт хийдэг лабораторийг орчин үеийн түвшинд бас хүргэсэн тийм тоног төхөөрөмж техник хэрэгслээр хангах 5 орчим тэрбум төгрөгийн санхүүжилт энэ сангийн хөрөнгөөр хийхээр болж байгаа. Энэ эд нар чинь яг ингээд хийгдээд тодорхой үр дүн гарахыг хэлээгүй ч гэсэн бас тодорхой хэмжээгээр хийсэн ажилд ороод л ингээд үнэлэгдээд явж байгаа болов уу гэж бодож байна.

Эрт илрүүлэхтэй холбоотой юман дээр бид нэлээн анхаарал хандуулж байгаа. Засгийн газраас энэ онд одоо ингээд энэ цас зудын байдал жаахан намжвал орон нутгуудад эрт илрүүлэг нэлээн эрчимжүүлэх талаар нэлээн тодорхой арга хэмжээ авна. Шаардлагатай зарим тарифт нь бас нэмэлт өөрчлөлтүүд оруулж өгч оруулж байгаа.

Дээр нь Засгийн газрын явуулын лабораторитой, оношилгоо шинжилгээний 4 бас автомашин худалдаж авсан. Энэ 4 машинаар энэ 3 сарын сүүлээс эхлээд ялангуяа эхний ээлжид цас зудтай байгаа хөдөө орон нутаг сумдуудад малчдыг эрүүл мэндийн үзлэг оношилгоо шинжилгээнд хамруулах ийм бас арга хэмжээ авна аа. Ингээд бас нэг эрт илрүүлэг бас нэлээн ахиц өөрчлөлт гарч байна. Манай салбар дээр хамгийн бас хүнд байгаа асуудал бол та сая хэллээ. Энэ цахимын асуудал. Үнэхээр бид нар 2012 оноос эхэлсэн байдаг. 10 жил үргэлжилсэн энэ эрүүл мэндийн цахимжилтын асуудал яг өнөөдөр төгс төгөлдөр болчихсон юм бол байхгүй. Би Эрүүл мэндийн сайдын ажил аваад Дэлхийн банкны төслийн хүрээнд санхүүжилт зогсчихсон учраас тэр хүрээнд хийгдсэн И госпитал программыг ашиглахыг зогсоогоод ЭМД-ын ерөнхий газрын e health программыг өргөжүүлэлт хийх замаар энэ эрүүл мэндийн цахимжилтын нэхэмжлэлийн үйлчилгээг үзүүлж байна.

Саяхан Ерөнхий сайдын захирамж гаргаад Учрал сайдаар ахлуулсан эрүүл мэндийн салбарт өнгөрсөн оны эцсээр эрүүл мэндийн салбарын цахимжилтыг боловсронгуй болгох ажлын хэсэг гаргаад бас хэд хэдэн арга хэмжээ авч байгаа. Бид одоо эрүүл мэндийн хөгжлийн төвийг түшиглээд энэ төвийн бүтэц дүрэмд нь өөрчлөлт оруулж эрүүл мэндийн хөгжлийн төвдөө эрүүл мэндийн салбарын мэдээллийн төв бас байгуулж бас ажиллуулж байгаа. Хөрөнгө санхүүгийн асуудлыг нь шийдсэн. Ингээд бол нэлээн энэ цахимжилттай нэлээн бас чанарын өөрчлөлт оруулах ийм чиглэлээр ажиллаж байгаа.

Г.Занданшатар:

Жигжидсүрэнгийн Чинбүрэн Улсын Их Хурлын гишүүн асуулт асууж, хариулт авна, үг хэлнэ ээ.

Ж.Чинбүрэн: Мэдээж бид бас их том том боломжуудаа алдлаа л даа. Цаг хугацаа алдаад л аливаа асуудлыг хурдан шийдчихгүй. Австрийн Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлээр хүртэл 10 сая еврогоор эргэн дуудах тогтолцоо буюу эрт илрүүлгийн тогтолцоог Монгол Улсдаа аятайхан болгох гээд л үзээд байсан. Бүтэн 2 жил тендрээ зарлаж чадахгүй хэвтсээр байгаад үнэ өртөг нь талийдаг. Тэгээд одоо сүүлдээ тэр эргэн дуудах тогтолцоо ч байхгүй, тоног төхөөрөмж ч байхгүй ийм л байдалтай болоод байгаа юм.

2 дахь асуудал бол бид энэ төсөвт тавьсан эрт илрүүлгийн асуудал дээр оновчтой байх нь чухал. Тийм учраас би Аудитын Үндэсний аудитынханд бас хэлмээр байгаа юм. Энэ зарцуулсан 67 тэрбум төгрөг хэдэн хүнийг үхлээс аварсан юм бэ гэдэг нь чухал. Тэр тоо чухал. Бид бол зүгээр нэг тооны араас хөөцөлдөөд сая 200 хүн хамруулсан нь мундаг байна гээд алга ташаад байж болохгүй ээ. Тэнд яг үхэлд хүргэж байгаа өвчнүүдийг бид алийг нь эрт үедээ оношилж чадаад байгаа юм. Энэ нь өөрөө чухал. Тийм учраас бид нарын улсаас гарч байгаа татвар төлөгчдийн мөнгийг яг.

Г.Занданшатар: Хэн хариулах вэ? Тодруулгад. Үндэсний аудитын газар Гүйцэтгэл-нийцлийн аудитын газрын дарга Энхболд. 5 номер.

Д.Энхболд: Үндэсний аудитын газар Энхболд.

Ерөнхийдөө Чинбүрэн гишүүн санал хэлэх шиг боллоо. Гэхдээ энэ дээр бид нар 2023 оны жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан арга хэмжээг зөвхөн авч үнэлсэн байгаа. Үнэлгээг бид нар 30, 40, 50, 60, 70 гэх нь чухал биш. 30 хувийн хэрэгжилттэй байгаад үр нөлөө нь илүү хамрах хүрээ өргөнтэй байх юм бол энийгээ тооцдог байгаач ээ. Тэгэхгүй бол зөвхөн хувийг л тавиад байна аа. Энэ хэрэгжилтийн хувь чинь нийгэмд болон

тухайн зорилтот бүлэгтээ ямар үр нөлөө үзүүлсэн гэдгийг хяналт шинжилгээнийхээ журмын дагуу үр нөлөөг нь тооцдог байх талаар зөвлөмжийг өгчихсөн байгаа.

Тэгэхээр энэ бол бүх төсвийн ерөнхийлөн захирагч нарт хамаатай асуудал учраас үр нөлөөг тооцож шинжилгээг хийдэг байх зөвлөмжийг бас анхаарч ажиллаарай гэж аудитын байгууллагаас бүх төсвийн ерөнхийлөн захирагч нарт зөвлөмждөө оруулж өгсөн байгаа.

Г.Занданишатар: Улсын Их Хурлын гишүүн Гомпилдоогийн Мөнхцэцэг.

Г.Мөнхцэцэг: Энэ 2023 оны хөгжлийн хөтөлбөрийн биелэлтийн талаар асуудлаар хэлэлцэж байна. Тэгээд энэ тайланд ингэсэн байна л даа. Иргэн төвтэй хөгжлийг дэмжсэн засаглалын бодлого хамгийн их хэрэгжсэн байна. 92 хувьтай хэрэгжсэн гээд ингээд дурдсан байна л даа. Тэгэхээр ер нь бол иргэн төвтэй хөгжил гэж юуг хэлэх юм бэ гэхээр мэдээж хүний хөгжлийг чухалчлах ёстой. Хүний хөгжлийн гол агуулга бол яалт ч үгүй энэ суурь боловсрол олгох. Тэгээд эрүүл мэнд, соёл, өв түүх гээд л ингээд л олон зүйлийн асуудлууд ингээд хамрагдах байх.

Тэгэхээр би бас одоо тодорхой хугацаанд энэ Байнгын хорооны даргыг ажлыг хашиж ахалж байхад хэд хэдэн асуудлууд дээр бас нэлээн анхаарал тавьж ингэж хандуулж салбарын яамд сайд нартайгаа бас хамтраад ингээд ажиллаж ирсэн л дээ. Тэгээд Боловсролын хууль 2023 онд батлагдсан багцаараа анх удаагаа, багцалж баталсан. Энэ бол бас түүхэн үйл явдал болсон. Ер нь тэгээд энэ хуулийн хэрэгжилт дээр бид нар бас их анхаарч ажиллах шаардлага нөхцөлүүд бас үүсээд үүсээд байгааг бүгдээрээ бас мэдэж байгаа.

Тэгэхээр ер нь бас бид нар хуулиараа нэлээн их нээлттэй зааж өгсөн зүйл яалт ч үгүй энэ багшийн хөгжлийг чухалчилж ингэж зааж өгсөн. Тэгэхээр ер нь хөдөө орон нутагт энэ чадвартай боловсон хүчин ялангуяа эмч, багш нарын хүрэлцээ маш их муу байдаг аа. Тийм учраас энэ Боловсролын хуулиа хэрэгжилтэд бас анхаарах зүйлийн нэг нь яалт ч үгүй хөдөө орон нутагт ажиллаж байгаа багш нарын нийгмийн асуудал. Дээрээс нь бас энэ боловсролын чанарын хүртээмж гэдэг зүйл дээр бас анхаарч ажиллахаар ингээд төлөвлөгдсөн байдаг.

Тэгэхээр ер нь бол яг ийм хөдөө орон нутагт шилжиж ажиллаж байгаа багш нарын тоо ер нь нэмэгдэж байна уу, нэмэгдсэн үү? Тэдний ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах тал дээр манай яам бас тусгайлан энэ хуулийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор ямар од арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн юм бэ? Энэ дээр харагдах зүйл байна уу гэж.

Дээрээс нь бас Биеийн тамир спортын сайдтай бас хамтраад ингээд ажиллаж ирсэн. Ер нь биеийн тамир спортын салбар бас нэлээд уналтын байдалтай ингэж явж ирсэн. Удахгүй Олимп болох гэж байна. Энэ олимпод Монгол тамирчдын оролцох оролцоо баг тамирчдын маань бас ер нь оролцоо ямар байгаа билээ? Ер нь салбарт бас нэлээн хэд хэдэн ийм барилга байгууламжийн газрын маргаантай асуудлууд байсан. Энийгээ ер нь бас яаж шийдсэн бэ? Ялангуяа энэ хуучин спортын төв барилга байгууламжийн засварын асуудлуудыг нэлээд их тавьж байсан ер нь бас нэлээн олон газруудад энэ яг тэр тухайн газрын маргаантай асуудлуудыг шийдэж өгөөч гэдэг зүйлүүдийг бас нэлээд тавьж байсан.

Энэ асуудлууд хэр шийдэгдсэн бэ? Тэгээд Биеийн тамир спортын хууль орж ирсэнгүй. Энэ хаврын чуулганаар багтах

уу үгүй юу? Энэ асуудлууд хэзээ бас шийдэгдэж ингэж явах юм бэ гэж.

Хоёрдугаарт энэ Соёлын яам, Соёлын яам бол бас хуультай болсон. Энэ Соёлын хуулийн ажлын хэсгийг бас ахлаад ингээд ажиллаад явсан. Олон асуудлуудыг бас нээлттэй байдлаар ингээд шийдэж тусгасан. Нэлээн соёлын салбарт тодорхой хэмжээгээр шинэ ийм түвшний бодлогын авч хэрэгжүүлэх ийм нээлттэй үүд хаалгыг нээж өгсөн гэж энэ Соёлын хуулиар нээж өгсөн гэж би бас ингэж боддог. Тэгээд ер нь бол бид нар бас ингээд сүүлийн 10 жил ер нь дандаа барилга байгууламжид хөөцөлдөөд л ингээд л яваад байсан. Яг үнэндээ бол энэ салбарт ажиллаж байгаа ажилчин албан хаагчдын нийгмийн асуудал, цалин, тэтгэвэр, тэтгэмжийн асуудлуудыг орхигдуулсан байсныг энэ хуулиар бас засаж өгсөн гэж ингэж боддог оо. Тэгэхээр би энэ Соёлын яамнаас удаа дараа асуудаг. Ер нь бид нар 10 жил бараг хөөцөлдөж байж ингэж төсөвт суулгаж ер нь бас нэлээн гүйцээх түвшинд очсон. Энэ манай номын сангийн барилга хэзээ ашиглалтад ороод хэзээ үүд хаалгаага нээх гэж байна вэ? Байнгын хорооны хуралдаан болгон дээр л асуудаг байсан. Ер нь жил болгоны төсөв дээр л ийм хэмжээний дутагдалтай байгаа. Ийм хэмжээний тоног төхөөрөмж барилгаа гүйцээхэд бид нарт ийм хэмжээний төчнөөн тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт шаардлагатай байгаа гээд л. Ингээд л ер нь ахиулсаар байгаад л аваад бараг гүйцээсэн байх гэж ингэж бодож байна. Тэгэхэд хэзээ үүд хаалгаа нээх гэж байгаа юм.

Байгалийн түүхийн музей, барилгын асуудал ямар хэмжээнд явж байгаа юм. Үндэсний урлагийн их театрын барилгын асуудал ямар явж байгаа юм. Ер нь ингээд энэ соёлын салбарын барилга байгууламжууд хөдөө орон нутгуудад зарим муудсан асуудлууд бий. Гэхдээ энэ төвийн яг үнэхээр соёл урлагийн гал голомт болсон энэ хуучны

барилга байгууламжуудаа сэргээн засуулах тал дээр ер нь яам тодорхой хэмжээгээр бас анхаарлаа хандуулж ажиллах.

Г.Занданишатар: Дараа нь гүйцээнэ. Хариулт хангалтгүй гэж байгаа бол. Тэгээд Бадмаанямбуугийн Бат-Эрдэнэ Нийтийн биеийн тамир спорт, олимпизмын сайд.

Б.Бат-Эрдэнэ: Баярлалаа. Мөнхцэцэг гишүүний асуултад хариулъя аа.

Энэ Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан спортын байнгын хороог энэ биеийн тамирын салбарын талаар авч хэрэгжүүлэх төрийн бодлоготой холбоотой чухал арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж ирсэн. Би тэгээд таны асуултад хариулъя аа.

Энэ газрын маргаантай холбоотой хэд хэдэн асуудлууд байсан. Бид энэ Улсын Их Хуралд 2004-2012 оны бүрэн эрхийн 2 бүрэн эрхийн хугацаанд энэ нийслэлийн 9 дүүрэгт Биеийн тамир спортын ордныг шинэчлэх аймгийн спортын заалнуудыг спортын ордон болгох ийм том зорилтыг дэвшүүлсэн. Ялангуяа энэ нийслэлийн спортын ордуудын цогцолбор ордуудын газрын асуудал маргаантай. Тухайлах юм бол Хан-Уул дүүрэг, Сүхбаатар дүүрэг. Цаашилах юм бол энэ 2020-2024 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт тусгагдсан манай биеийн тамирын салбарт 3 зорилт 16 арга хэмжээ байгаа юм аа. Энд одоо хэрэгжээгүй байгаа 4 асуудал гэх юм бол энэ нэгдсэн 30-аас 40 мянган хүний суудалтай цэнгэлдэх хүрээлэн барьж байгуулах асуудал. Спортын төв ордныг шинэчлэх барих ажил. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан тусгай тоноглолтой спортын цогцолбор. Нийслэлийн спортын сургалттай дунд сургуулийн барилгыг барьж ашиглалтад оруулах ийм ажлууд эхлээгүй ээ. Энэ бол гол нь хөрөнгө санхүүжилттэй

холбоотой. Энэ ковид эдийн засгийн хүндрэлтэй холбоотой асуудал нөгөө талынх нь юм бол газрын шийдвэрүүд гараагүйтэй холбоотойгоор энэ асуудал хэрэгжээгүй байгаа гэдгийг хэлье.

Ер нь маргаантай холбоотой юм батлан хамгаалах туслах нийгэмлэгийн асуудал бусад юмнууд бол шүүхээр ингээд эцэслэн шийдэгдэхээр явж байгаа гэдгийг хэлье ээ. Ер нь одоо жишээлэх юм бол нийслэлээс Биеийн тамир, спортын ордныг буулгаж, тэнд цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах тухай ийм саналыг боловсруулчихсан явж байсан шүү дээ. Энийг бол Засгийн газрын хуралдаан дээр хэлэлцээд энэ асуудлыг дахиж босгож сөхөж ярихааргүйгээр Засгийн газрын талын тэмдэглэлээр үүрэг чиглэл нь гарчихсан ингээд байж байгаа. Энэ чинь 1958 онд байгуулагдсан 2 орны ард түмний найрамдлын бэлгэ тэмдэг болсон энэ спортын ордноо хүчитгээд, дахиад энийг чинь ашиглахад бол дахиад 100 жил зогсохоор ийм нөхцөл байдалтай байгаа шүү дээ энэ чинь. Мэргэжлийн газруудаар нь ингээд юуг нь хийгээд явж байгаа.

Ер нь бол биеийн тамир спортын салбарт орж байгаа хөрөнгө оруулалтууд бол нэмэгдэж байгаа. Нийт төсөв одоо тухайлах юм бол 2021 онд 51.8 тэрбум төгрөгөөр батлагдаж байсан бол хөрөнгө оруулалт гэхэд одоо 32.7 тэрбум байсан бол энэ хэмжээ нэмэгдээд энэ жил 72.3 тэрбум төгрөгөөр энэ хөрөнгө оруулалт бүтээн байгуулалтын их засварын ажлууд хийгдээд ингээд явж байгаа. Ингээд цаг байгаа учраас би таны тэр олимпын бэлтгэлийг хангах, эрчимжүүлэхтэй холбоотой асуудал дээр би товч хариултыг өгье өө.

Энэ олимпын шигшээ багийн бүрэлдэхүүн энэ олимпын бэлтгэлийг хангахтай холбоотой асуудал бол төлөвлөгөөний дагуу ингээд хэвийн явж байгаа. Энэ дээр нэг зүйлийг хэлэхэд бол энэ олимпын бэлтгэлийг хангахад төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, төрийн зарим

чиг үүргийг ТББ-аар гүйцэтгүүлэх энэ хүрээндээ спортын өнөөдрийн байдлаар спортын 27 холбоотой гэрээ байгуулаад ингээд явж байгаа. Спортын холбоодууд бол шигшээ багаа байгуулна. Тамирчдаа сонгон шалгаруулна. Дасгалжуулагчдаа томилно. Бүх хариуцлагаа гэрээний үндсэн дээр л үүргээ хүлээгээд явж байгаа. Өнөөдрийн байдлаар бол олимпын спортын төрлөөр 11, пара спортын төрлөөр 4. Нийтдээ 15 эрх авчихсан. Бид нарын зорилт бол 55 эрх авч энэ олимпод оролцох бэлтгэлийг хангахтай холбоотой. Өмнө нь 2018 онд олимпын тамирчдын зардал гэхэд.

Г.Занданшатар: Бат-Эрдэнэ сайд гүйцээгээд хариулчихъя. 2 минутаар явчихсан байна. Нэг тамирчинд 31-ээс 32 сая төгрөг 18 онд зарцуулж байсан бол энэ 2023 онд 43-аас 44 сая төгрөг, энэ 2024 онд бол 83-аас 84 сая төгрөгийг нэг тамирчинд зарцуулж байгаа. Энэ бол бүрэн хэмжээний асуудлыг шийдэж байгаа зүйл биш. Гэлээ гэхдээ нэмэгдсэн. Нөгөө талд нь спортын холбоодууд спортод сэтгэлтэй хөгжсөөн дэмждэг спонсор компаниудын дэмжлэгтэйгээр ингээд спорт, биеийн тамирын олимпод бэлтгэх ажил бол ингээд хэвийн явагдаж байгаа гэдгийг хэлье. Нөгөө талынх нь нэг хүндрэлтэй юм бол бид нарыг ажил авахад ямар хүндрэлтэй байсан гэхээр зэрэг энэ допингийн асуудлаар Монголын баг тамирчдыг мандуулах хэд хэдэн ийм асуудлууд ирсэн. Тухайн үед нь бүх асуудлуудыг шийдвэрлээд ингээд явж байсан. Хамгийн сүүлийнх нь бол 21 ийм зөрчилтэй холбоотой асуудлыг цэгцлэх үүрэг чиглэл өгсөн. Энийг нь дагуу энэ Монада гэдэг байгууллага хариуцлагагүй ажиллаж байна аа. Өчнөөн олон зөрчил дутагдал байна аа. Энийг нь нийгэмд хэвлэл мэдээллээр дамжуулж мэдээлээд зөвхөн мэдээлээд зогсохгүй Засгийн газарт асуудлыг оруулаад Засгийн газрын Хэрэг эрхлэхийн сайдаар ахлуулсан ажлын хэсэг ажиллаж тэгээд бид нар богино хугацаанд энэ зөрчил дутагдлуудыг арилгаад Монгол Улс бол 2024 оны

олимпод оролцох бүх эрх нь нээлттэй гэдэг ийм албан ёсны баталгааг бид авчихсан ингээд явж байгаа. Тэгэхдээ энэ Вада байгууллагын салбар энэ Монада байгууллагатай бол хөндлөнгөөс оролцох ямар ч бололцоо байдаггүй ийм учиртай юм шүү. Энийг бас олон нийтэд ойлгуулж өгөх нь зөв зүйтэй байх гэж. Ийм зүйлүүдийг хэлье.

Би эцсийн дүндээ ер нь Байнгын хорооноос, Их Хурлаас ч өгсөн үүрэг чиглэл бий. Энэ биеийн тамирын салбарын чухал ач холбогдлыг ойлгож байна. Гэхдээ энэ салбарт ёс зүй сахилга хариуцлагыг дээшлүүл гэдэг ийм үүрэг чиглэл бүүр Байнгын хорооны тогтоолоор Засгийн газарт өгсөн. Энэ хүрээндээ бол Засгийн газар шийдвэр гаргаад холбогдох журмын дагуу гэрээ хийгээд.

Г.Занданишатар: Соёлын сайд хариулах болов уу. Соёлын яам 1 дүгээр микрофон.

Ч.Цэвэгдорж: Соёлын яам Төрийн нарийн бичгийн дарга Цэвэгдорж Мөнхцэцэг гишүүний асуултад хариулъя. Байгалийн түүхийн музейн барилгын ажил нийтдээ 138.3 тэрбум төгрөгийн санхүүжилттэйгээр 2023 онд явсан. 2024 онд Содон Номин констракшн компани нь тендер шалгараад гэрээ байгуулаад ажил нь явагдаж байгаа. Ажлын гүйцэтгэл 40 хувьтай явж байгаа. Үндэсний номын сангийн барилгын ажил, улсын комисс ажиллачихсан одоо дотор интерьер болон заслын зарим нэг цэвэрлэгээний ажлууд явагдаж байгаа. 5 сарын 1-ний өдөр нээлтийн арга хэмжээ зохион байгуулахаар нээлтийн ажилд бэлтгэл ажлууд явагдаж байгаа.

Г.Занданишатар: Болчихсон уу? Гүйцээгээд хариулчихъя. Нэг номер Цэвэгдорж. Гүйцээгээд товч тодорхой хариул.

Ч.Цэвэгдорж: Үндэсний урлагийн их театрын барилгын ажил Яармагт 10

га газар төлөвлөсөн. Тэр газраа Хятадын Засгийн газрын төлөөлөгчдөд саналаа явуулчихсан. Яармагийн тэр орчмын төлөвлөгөө төлөвлөлттэй нь хамт мэдээллүүдийг бүгдийг нь хүргээд ЭСЯ-аар дамжуулаад хүргэчихсэн байгаа.

Г.Занданишатар: Номын сан яасан юм?

Ч.Цэвэгдорж: Үндэсний номын сан 5 сарын 1-нд нээлт хийхээр ажиллаж байгаа. Улсын комисс ажиллачихсан явж байгаа.

Г.Занданишатар: Мөнхцэцэг гишүүн тодруулж асууя.

Г.Мөнхцэцэг: Соёлын яам яах вэ энэ босож байгаа бүтээн байгуулалттай холбоотой юмнуудыг бол мэдээ мэдээллийг л авч байгаа. Ер нь хэдэн хувьтай явж байгаа юм. Хэзээ гүйцэтгэл нь яг шийдэгдэх юм бэ гэдэг цаг хугацааг л асуугаад байгаа юм л даа. Тэгэхээр Үндэсний урлагийн театрын барилгын газрын асуудал бас нэлээн маргаантай байгаад байсан л даа. Тэгээд энэ асуудал ер нь яг хааш нь яаж шийдэгдсэн юм бэ? Хот ер нь ямар байдлаар энэ дээр байгаа юм бэ гэдгийг асууж байсан. Тэгээд тэр хамгийн гол нь би Боловсролын яамнаас асуух гээд байгаа зүйл бол ер нь хөдөө орон нутагт бол байна шүү дээ хэчнээн яг өөрийнхөө хүсэл сонирхлоор очиж ажиллаж байгаа аль аль сум дүүрэгт очиж ажилласан ийм багш нарын тоо юу байна вэ? Том жишээнүүд байна уу? Ер нь бас туршлага болгохоор зүйлүүд бас байна уу гэдэг дээр л асуулт, хариулт авъя гэж ингэж бодсон юм байгаа юм. Тэгээд Нямбаатар сайд нэг газрын асуудлыг хэлээд өгчихвөл бас зүйтэй байна.

Г.Занданишатар: Болсон уу? Үг хэлчихлээ. Газар дээр Нямбаатар нийслэл хотын Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагч. Хишгээгийн Нямбаатар хариулна.

Х.Нямбаатар: Баярлалаа. Би Мөнхцэцэг гишүүний асуултад хариулъя.

БНХАУ-ын Засгийн газраас буцалтгүй тусламжаар Үндэсний урлагийн их театр, Спортын ордон, мөн Цөлжилтийн эсрэг үндэсний төв гэсэн ийм томоохон бүтээн байгуулалтын ажлуудыг барьж байгуулах саналаа ирүүлсэн. Үүнтэй холбоотой бид нар өмнөх засаг дарга, 7 дугаар нэгж хорооллын хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний хүрээнд 5 га газар анх олгосон. Тэгээд уг газрыг байршил нь Үндэсний урлагийн их театр барихад зохимжтой газар биш байна гэдэг зүйлийг Хятадын ЭСЯ-аас хэлсэн. Энэний дараа бид нар хэд хэдэн байршлууд санал болгосон. энэ 2 дугаар сард БНХАУ-аас Монгол Улсад суугаа Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайдтай миний бие гадуур 2, 3 байршил үзүүлсэн. Тэгээд юу гэж хэлдэг вэ гэхээр 10-аас доошгүй га газар.

Г.Занданшатар: Нямбаатар сайд гүйцээгээд хариулчихъя.

Х.Нямбаатар: Ингээд хотын төв дотор манай энэ хотын Бага тойруу гэхэд л дал, наяхан га шүү дээ. Тэгэхээр яг ийм 10 га газар гаргах байршил байхгүй байгаа. Тэгээд бид нар Яармагт 27 дугаар нэгж хорооллын төлөвлөлтөд оруулаад 10 га газрын асуудал шийдсэн. Тэгээд энэ асуудал дээр ирэх 7 хоногт Хятадын Элчин сайдтай бид нар бас яг газар дээр нь очиж нөгөө байршилаа үзүүлэх юм. Энэ ингээд шийдэгдэх юм бол энэ асуудал цаашаа урагшлах байх гэж бодож байна. Харин эсрэгээрээ энэ 32-ын тойргийн урд талд буюу 7 дугаар нэгж хорооллын энэ байршил дотор нөгөө Хятадын Засгийн газрын буцалтгүй тусламжаар байгуулах тэр Цөлжилтийн эсрэг үндэсний төвийг бол тэр байршил дээр тавихыг дэмжсэн.

Үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэн дээр спортын ордны барилга байгууламжийг барихыг дэмжчихээд байгаа. Ганцхан юуны үндэсний тэр урлагийн их театрыг

Яармагийн тэр байршилыг дэмжчихвэл энэ ажил ингээд цаашаагаа урагшлахаар байгаа гэдгийг хэлье ээ.

Г.Занданшатар: Нямбаатар сайд түрүүн метроны асуудал Ганибал нарын гишүүд асуугаад бас хариулт суугаад байсан. Санхүүжилтийн асуудал, төсөвт өртгийн асуудал гээд бас хэрэгжих хугацаа гээд асуугаад байсан. Тэр талаар хариулаач.

Х.Нямбаатар: Би Ганибал гишүүний асуултад хариулъя.

Улаанбаатар энэ метроны төслийн урьдчилсан ТЭЗҮ-ийг 2011 онд Солонгосын Сүсон Инженеринг гэдэг компани анх хийсэн. 2013-аас 2014 онд Жайка ОУБ-аас урьдчилсан ТЭЗҮ-ийг гаргасан. урьдчилсан ТЭЗҮ яг 10 жилийн өмнө гарсан учраас бид тендер зарлахаасаа өмнө тухайн үеийн барилгын материал, ажлын хөлс, техник тоног төхөөрөмжийн зэргийг харьцуулж үзээд тухайн үед Жайка ОУБ-аас 3 янзын үнийг санал болгосон.

Нэгдүгээрт 1.7 орчим тэрбум ам.доллаароор гэрээлбэл Жайка өөрөө санхүүжүүлээд барих боломжтой гэдэг нэг саналыг хэлсэн. 2-т нь болохоор Монголчууд өөрсдөө менежментээ авч яваад өөрсдөө бүтээн байгуулалтын ажлыг хийхэд 1.5 орчим 1 тэрбум ам.доллаароор барих боломжтой гэж үзсэн. Олон улсын өрсөлдөөнт тендерийг шалгаруулсан тохиолдолд ойролцоогоор 1 тэрбум 350 орчим сая ам.доллаароор барих боломжтой гэдэг ийм урьдчилсан ТЭЗҮ гарсан. Тэгээд бид нар анх ТЭЗҮ-ийг боловсруулсан Японы эрдэмтэдтэй нэлээн удаан ярилцсаны эцэст 1.3 тэрбум ам.доллаароор олон улсын өрсөлдөөнт тендерийг зарлаж гэдэг ийм байдлаар шийдвэр гаргаад ажиллаж байгаа. Жилд дунджаар нийслэл хотын төсөв дээр 200 орчим сая ам.долларын төсвийн хөрөнгө оруулалт талдаа ийм нэмэлт зардал гарах нь гэдэг тооцоо хийсэн. 200-аас 300

орчим сая ам.доллараар төр хувийн хэвилийн түншилэлээр метроны стэйшнүүдийн үл хөдлөх хөрөнгийг худалдаа үйлчилгээний зориулалтаар зарж борлуулна гэсэн ийм тооцоололтой байгаа.

Төслийг нэг 4-5 жилийн хугацаанд хийж хэрэгжүүлэх ийм төлөвлөгөөтэй байгаа. Өөрөөр хэлбэл энэ жил санхүүжих үнийн дүн нь инженерингийн ажил болон барилгын бэлтгэл ажилтай холбоотой санхүүжилт. Түүнээс гадна РМС буюу зөвлөх үйлчилгээний тендерийн санхүүжилтийн зардлуудыг бид нар энэ жилийнхээ төсөвт тодотгож тавьсан байгаа. Ирэх 2024, 2025, 2026, 2027 оны санхүүгийн жилүүдэд бид нар дунджаар 700 орчим тэрбум төгрөг буюу 200 гаран сая ам.долларын төсвийг зөвхөн хөрөнгө оруулалт талд нь тавина гэсэн ийм тооцоотой явж байгаа.

Нэмэлт зардлыг би түрүүн хэлсэн. Төр хувийн хэвилийн түншилэлээр бид нар бас гаргах ийм төлөвлөгөөтэй ажиллаж байгаа.

Батсуурь гишүүн алга байна хаслаа. Цэрэнжамцын Мөнхцэцэг гишүүн алга байна хаслаа.

Гишүүд асуулт асууж, хариулт авч, үг хэлж дууслаа. Монгол Улсыг 2021-ээс 2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлийн 2023 оны биелэлт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны хэрэгжилт, Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн тайланг хэлэлцлээ. Улсын Их Хурлын гишүүд Эдийн засгийн байнгын хороо, Төрийн байгуулалтын байнгын хороогоор хэлэлцсэн болон нэгдсэн чуулганаар хэлэлцсэн дүгнэлтээс харахад Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх шаардлагатай байна. Энэ дээр хэрэгжээгүй заалтуудын 39 хувь нь бараг 40 хувь нь зохион байгуулалтаас, 25 хувь

нь санхүүжилтээс, 10 хувь нь л дотоодоос хамаарахгүй хүчин зүйлээс шалтгаалсан гэсэн ийм дүгнэлтүүд гарсан байгаа.

Тамгын газрын Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний газраас хийсэн дүгнэлтээр. Тэгэхээр нэн ялангуяа энэ хөдөө аж ахуйн чиглэлээр энэ зудын эрсдэлийг давах чиглэлээр тэр тэжээл таримлын ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлж 100 хувь дотоодоо хангана. Импортын хэрэглээг бууруулж атрын 4 дүгээр аяныг өрнүүлж, экспортыг нэмэгдүүлж, хүнсний үйлдвэрлэлээр дотоодоо 100 хувь хангадаг болно. Энэ зорилтууд оройтоогүй байна. Нэн ялангуяа мал аж ахуйн эрсдэлтэй, энэ зудын эрсдэлтэй мал их хоргож байгаа энэ үед мал аж ахуйн талаар даацтай бодлогыг авч хэрэгжүүлэх үлдсэн хугацаанд энэ хэрэгтэй байна аа. Нэн ялангуяа энэ малчдыг холбоо, хоршоонд нэгтгэх, энэ уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон МАА-г хөгжүүлэх төлөвлөгөөг баталж малчдыг дэмжсэн тодорхой бодлогыг цогцоор нь хэрэгжүүлэхгүй бол ингээд л нийгмийн даатгал ч юм уу, тэтгэвэр ч юм уу ингээд нэг алаг цоог арга хэмжээнүүд асар их зардал гаргадаг мөртөө дэмжээд байгаа юм шиг мөртөө бодитой энэ МАА-н эрсдэлийг даван туулах чадавхыг бий болгохгүй байгааг харгалзаж мал аж ахуйн тодорхой бодлогыг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна.

Тодорхой төслүүдээ үр дүнтэй хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна. Тавантолгойн цахилгаан станц яасан шүүх дээр гацаачихсан гэж байна. Улаанбаатар хотын түгжрэлийг бууруулах, төвлөрлийг сааруулах том цогц бодлогууд яасан. Энийг яамдын уялдаа холбоог хангаж сайн ажиллах шаардлагатай байна аа. Ингээд төлөвлөгөөний гүйцэтгэл, тайлангуудыг хэлэлцлээ, сонслоо.

14.07 цагт

Дараагийн асуудалд орно доо.
Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төслийг хэлэлцэх эсэх асуудлыг хэлэлцэнэ ээ.

Хууль санаачлагчийн илтгэлийг Монгол Улсын сайд ЗГХЭГ-ын дарга Дашизэвэгийн Амарбаясгалан танилцуулна аа.

Амарбаясгалан дарга байна уу? Хууль санаачлагчид байхгүй байгаа учраас хойшлуулаад дараагийн асуудлыг хэлэлцчихээд дараа нь орчихъё. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийг хэлэлцэж байх уу? Цэцийн хууль тэгье.

Мөнх-Оргил гишүүн бэлэн байгаарай.

Амарбаясгалан даргыг индэрт урьж байна.

Д.Амарбаясгалан: Монгол Улсын Их Хурлын дарга эрхэм гишүүд ээ,

Монгол Улсын 10 аймгийн 37 сумд төмөр зуд 16 аймгийн 130 сумд цагаан зуд, 14 аймгийн 49 суманд нийслэлийн 4 дүүрэгт цагаанаар зудархав. Нийт 21 аймгийн 16 сум, нийслэлийн 4 дүүрэгт хаваржилт хүндэрсэн байна аа.

Улмаар 3 дугаар сарын 15-ны өдрийн байдлаар нийт малын 7.3 хувь буюу 4.7 орчим сая мал зүй бусаар хорогдоод байна. Аймаг сумдын аюулгүй нөөцөд 27.2 мянган тонн өвс, 11.7 мянган тонн тэжээл бэлтгэсэнээс, 3 дугаар сарын 12-ны байдлаар 2.1 мянган тонн өвс, 1 мянган тонн тэжээлийн үлдэгдэлтэй байна аа. Иймд зудын хүндрэлд нэрвэгдсэн иргэдэд ирэх дарамтыг бууруулах малын тэжээлийн нэмэлт үнийг тогтворжуулахын тулд Гаалийн албан татвараас чөлөөлөхийг Засгийн газраас тогтоож Улсын Их Хуралд өргөн барьж байна.

Монголчуудын хүнсний гол хэрэглээний нэг болох гурилын үнэ сүүлийн 4 жилд 2 дахин буюу дунджаар 100 хувиар өссөн байна. Гэвч гурилын гол түүхий эд болох улаан буудайн үнэ 2 дахин өсөөгүй байна. 24 хувиар өсжээ. Энэ гурилын зах зээлийн үнэ зүй бусаар тогтоож өрсөлдөөн хязгаарлагдсан гэж үзээд Засгийн газраас гурилын импортын татварыг тэглэх хуулийн төслийг батлан Улсын Их Хурлаар хэлэлцүүлэхээр өргөн барилаа.

Хэлэлцэн шийдвэрлэж өгнө үү.

Г.Занданшатар: Төслийн талаарх Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн болон Төсвийн байнгын хорооны хамтарсан санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Цэвэгдоржийн Туваан танилцуулна аа.

Ц.Туваан: Улсын Их Хурлын дарга, эрхэм гишүүд ээ,

Монгол Улсын Засгийн газраас 2024 оны 3 дугаар сарын 18-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төслийн хэлэлцэх эсэх хэлэлцүүлгийг Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн болон Төсвийн байнгын хороо 2024 оны 3 сарын 19-ний өдрийн хамтарсан хуралдаанаараа хэлэлцлээ. Төсөл санаачлагч хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүний хангамж, нийлүүлэлтийн тогтвортой байдлыг хангах мал аж ахуйн салбарыг эрсдэлээс хамгаалах, нөөцийг нэмэгдүүлэх, нийлүүлэлтийг тасалдуулахгүй байх зорилгоор импортлох мал, амьтны тэжээл, тэжээлийн нэмэлт болон улаан буудайн баяжуулсан гурилыг гаалийн албан татвараас чөлөөлөх нь зүйтэй гэж үзэж хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

Байнгын хорооны хамтарсан хуралдаанаар хуулийн төслийг хэлэлцэх үед Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Дамдинням Засгийн газраас хаврын

тариалалтын үед тариалан эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах, дэмжих, тариаланчдад олгох зээл, зээлийн хүү, эргэн төлөлтийн талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Анандбазар Гурил тэжээлд хуулиар ноогдуулж буй нэмэгдсэн өртгийн болон Гаалийн албан татварын хувь хэмжээ, тариаланчдад тоног төхөөрөмж, бордоо, түши, шатахууны хөнгөлөлттэй зээл олгох боломжтой эсэх, ургамал хамгааллын бодис усалгааны төхөөрөмж, малын тэжээлийн аж ахуйг байгуулах боломжийн талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Х.Баделхан гаалийн албан татварыг чөлөөлснөөр гурил малын тэжээлийн үнэ хэрхэн буурах, энэ талаар хийсэн судалгаа тооцоолол байгаа эсэх мөн Засгийн газраас малын тэжээлийн үйлдвэрлэлийн талаар баримтлах бодлого хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийн талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Туваан хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгагдсаны дагуу 25 мянган тонн баяжуулсан гурилыг чөлөөлөх, эс үгүй бол аливаа нэгэн хязгааргүйгээр чөлөөлөх эсэх, Засгийн газар салбарын яамд, тариалан эрхлэгч, гурил үйлдвэрлэгч аж ахуйн нэгжүүдтэй энэ талаар санал солилцсон эсэх, цаашид эрсдэл гарсан аймаг орон нутагт тооллого явуулж бодитой эрсдэл учирсан малчдыг малжуулах хөтөлбөрт хамруулах, Улсын Их Хурлын гишүүн Д.Өнөрболор гаалийн албан татварыг чөлөөлснөөр үүсэх эдийн засгийн тооцооллын талаар болон импортоор оруулж ир байгаа бүтээгдэхүүн нь энэ жилийн тариалалтад нөлөөлөх эсэх цаашид малчдад учирч болзошгүй эрсдэлийн үеийн менежмент төлөвлөлтийг хэрхэн тооцсон талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Мөнхцэцэг Засгийн газрын нөөц сангаас өвс тэжээлийг оруулж ирэх тооцоо судалгаа хийгдсэн эсэх, мөн хорогдсон малын сэг зэмийг устгах малыг халдваргүйжүүлэх талаар тодорхой дэмжлэг, туслацаа үзүүлэх эсэх, цаашид авах арга хэмжээний талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Чойжилсүрэн Татварын

чөлөөлөлттэй холбогдуулан эрсдэлд орсон тариаланч, тариалан эрхлэгч ААН-үүдэд өгөх татаас дэмжлэгийн талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Ганболд хуулийн төсөл батлагдсан нь үзэл баримтлалтай зөрчилдөж байгааг анхаарах, Татварыг тэглэснээр өнөөгийн зах зээл дээр гурил тэжээлийн үнэ хэдэн төгрөгөөр буурах тооцооллын талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Батжаргал улаан буудайн баяжуулсан гурилыг гаалийн албан татвараас чөлөөлснөөр хэрэглэгчдэд ямар үнээр худалдаалахаар тооцсоныг түүнчлэн импортын албан татвараас чөлөөлж байгаатай уялдуулан тариалан эрхлэгчид улаан буудайн тариалан эрхэлж байгаа салбарын эрх ашгийг хамгаалах чиглэлээр ямар бодлого хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байгаа талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Идэрбат төрөөс дэмжлэг авч үйл ажиллагаа явуулдаг салбаруудын шударга өрсөлдөөний болон монополийн асуудалд хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах талаар Засгийн газар ямар бодлого баримталж байгаа талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир инфляцын өсөлтөд гурилын үнэ хэдэн хувийг эзэлж байгаа талаар, Үнэ тогтворжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд гурилын үйлдвэрүүдэд хэдий хэмжээний хөнгөлөлттэй зээл олгосон талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Жавхлан Шударга өрсөлдөөний газрын үйл ажиллагаа болон хуулийн төсөл нь үзэл баримтлалаас зөрөөтэй байгаа нь нэг удаагийн авах арга хэмжээ бус тогтолцооны асуудал болж цаашилаад газар тариалан эрхлэгчдэд хүндрэл учруулах эсэх талаар, Улсын Их Хурлын гишүүн О.Цогтгэрэл хөдөө аж ахуйн салбарт оруулсан татаас хөнгөлөлттэй зээл болон өнгөрсөн жил хураан авсан улаан буудайн нөөц хүрэлцээ зориулалтын талаар тус тус асууж хариулт авсан болно оо.

Түүнчлэн Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Цэрэнпунцаг Засгийн газраас өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслийг дэмжиж байгаагаа илэрхийлээд стратегийн ач

холбогдол бүхий бүтээгдэхүүнийг төрөөс хамгаалах нь зүйтэй хэдий ч жижиг зах зээл дээр нээлттэйгээр олон улсын худалдаа хийж тарифын болон тарифын бус саад бэрхшээлийг тооцож чанартай бүтээгдэхүүнийг бага үнээр авах боломжийг иргэдэд олгох ёстой гэдгийг анхаарах хэрэгтэй. Харин тариаланчдыг өөр замаар дэмжих нь зүйтэй. Улсын Их Хурлын гишүүн Н.Ганибал импортын гурил, малын тэжээл, улаан буудайн гаалийн татварыг тэглэх нь зүйтэй бөгөөд энэ нь газар тариалангийн салбарт эрэлт эрсдэл үүсгэхээр байгаа ч цаашидаа манай улсын эдийн засагт эрэлт нийлүүлэлтийн харьцааг тэнцвэржүүлж боломжтой, Улсын Их Хурлын гишүүн Т.Энхтүвшин үндэсний үйлдвэрүүдийг дэмжих зорилгоор зарим бараа бүтээгдэхүүний импортын татварыг нэмснээр гурил, малын тэжээл, барилгын материал гэх мэт бүтээгдэхүүний үнэ дэлхийн зах зээлээс өндөр болж хэрэглэгчдэд хүндрэлтэй тусаж байгааг анхаарах, мөн Улсын Их Хурлаар 2024 оны төсөвт тодотгол хийж зудад нэрвэгдсэн өрхүүдийг энэ ондоо багтаан малжуулах нь зүйтэй, Улсын Их Хурлын гишүүн Ч.Хүрэлбаатар тухайн улсын эдийн засгийн бодлогоос хамаарч ард иргэдийн амьдрал сайжирч орлого нэмэгддэг тул аливаа өрсөлдөөнийг хаахгүй байх, манай улсад сүүлийн жилүүдэд хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үнэгүйдэж байгааг гааль татварын зөв бодлогоор зохицуулах, Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Батжаргал Засгийн газраас өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгагдсан малын тэжээл 25 мянган тонн баяжуулсан гурилыг гаалийн албан татвараас чөлөөлөхийг дэмжиж байгаа бөгөөд хууль хэрэгжих хугацааг энэ оны 7 дугаар сарын 1-ээр дуусгавар болгон зохицуулах нь зүйтэй. Өргөн хэрэглээний гол нэрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрүүдийн хэт монопол байдлыг бий болгож байгаа хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах, салбарын өрсөлдөөнийг бодитой болгох боломжийг бүрдүүлэх, хямд үнэтэй бараа бүтээгдэхүүнээр

иргэдээ хангах, төрийн зохицуулалттайгаар үндэсний үйлдвэрлэлээ дэмжих, Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Батсуурь цаг агаарын нөхцөлөөс хамаарч ард иргэдийн амьдрал хүндрэлтэй байгааг анхаарч гурилын гаалийн татварыг чөлөөлөхөөс илүүтэй банк малын индексжүүлэн даатгал болон бусад даатгалуудын эрсдэлийн санг ашиглан банкны зээлийн хүүг хөнгөлөх, хойшлуулах, тэглэх арга хэмжээг нэн яаралтай авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй, Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Тэмүүлэн Засгийн газрын гишүүд чуулганы нэгдсэн хуралдаанд хуулийн төслийн талаар нэгдмэл байр суурьтай орох, хуулийн төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэхийг дэмжиж шаардлагатай өөрчлөлтийг хуулийн төсөлд тусгах, хямд үнэтэй гурилаар ард иргэдийг хангах төрийн зохицуулалтыг бусад хэлбэрээр олгох зэрэг бүх боломжийг бүрэн ашиглах нь зүйтэй гэсэн саналуудыг хэлсэн болно оо.

Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэхийг Байнгын хороодын хамтарсан хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонх дэмжиж, чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх нь зүйтэй гэж үзлээ.

Улсын Их Хурлын эрхэм гишүүд ээ,

Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төслийн хэлэлцэх эсэх талаарх Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн болон Төсвийн байнгын хорооны хамтарсан хуралдааны санал, дүгнэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэж өгөхийг та бүхнээс хүсье ээ.

Анхаарал хандуулсанд баярлалаа.

Г.Занданшатар: Ажлын хэсгийн гишүүдийг танилцуулъя.

Дашизэвэгийн Амарбаясгалан
Монгол Улсын сайд ЗГХЭГ-ын дарга,

Хаянгаагийн Болорчулуун ХХААХҮ-ийн сайд, Шаравын Мөнхцэрэн ЗГХЭГ-ын Салбарын бодлого зохицуулалтын газрын дарга, Болдбаатарын Билгүүн ШӨХТГ-ын дарга, Цэндгомбын Болорчулуун ХХААХҮЯ-ны Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга, Даваасүрэнгийн Довчинсүрэн ХХААХҮЯ-ны Хүнсний үйлдвэрийн Бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга, Гэлэгжамцын Наранчулуун ХХААХҮЯ-ны Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга, Оюунсүвд ХХААХҮЯ-ны Газар тариалангийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Хөрс ургамал хамгаалал, үр сортын хэлтсийн дарга. Энхбаатарын Цолмонжаргал ХХААХҮЯ-ны Гааль Төрийн захиргааны удирдлагын хуулийн хэлтсийн дарга, Даваасүрэнгийн Батсүрэн ЗГХЭГ-ын Салбарын бодлого зохицуулалтын газрын референт.

Ажлын хэсгийг танилцууллаа.

Хууль санаачлагчийн илтгэл болон Байнгын хорооны санал, дүгнэлттэй холбогдуулан асуулт асуух Улсын Их Хурлын гишүүд нэрээ бүртгүүлье.

Даваажанцангийн Сарангэрэл гишүүнээр, Нямаагийн Энхболд гишүүнийг нэмж оруулъя.

Ингээд Бөхчулууны Пүрэвдорж гишүүн асуулт асууна.

Микрофон чинь очоогүй байна. Бөхчулууны Пүрэвдорж гишүүн асуулт асууна.

Б.Пүрэвдорж: 120 мянган төгрөгийн үнэтэй гурилыг тэр ахмадууд ядарсан ахмадууд хэдэн төгрөгийнхөө тэтгэврээр авч байна. Гэтэл яг өнөөдрийн байдлаар Горно Алтайский хотод 1 кг алейкагийн 1 дүгээр гурил 20 рубль байна. Тэгээд 1 кг-ыг ярьж байна. Тэгээд тэр 1кг гурилаа наашаа тээвэрлэхэд 5 рублиэр орос машин шууд

Ховдод буулгаж байна. Тэгэхээр 20 рубль дээр нэмэх нь тээврийн зардал 5 рубль. 25 рублийг өнөөдрийн байдлаар 35 төгрөг байна. Тэгэхээр 875 төгрөг болж байна.

Дээрээс нь гурил 15 хувийн татвартай дээрээс нь НӨАТ-ын татвар 10 хувь нэмээд 26.5 хувиар татвар бодоход 231 төгрөг нэмэгдэж байна. Ингээд 1106 төгрөгөөр Ховд аймагт гурил ирэх боломжтой байна. Энэ бол 55 мянган төгрөг гэсэн үг байхгүй юу даа.

Тэгэхээр энэ бол 2023 оны 11 сарын 9-ний өдөр Улсын Их Хурлын чуулган дээр хэлсэн үг. Тэгэхээр өнөөдөр энэ байдаг юмаа тавьж туучхаад өнөөдөр Засгийн газар энэ гурилын татварыг чөлөөлөх тухай асуудал орж ирж байгаа юм.

Тэгэхээр ер нь бол эхнээс нь энэ гурил дээр тарифын бус хязгаарлалт буюу хориг тавьчхаад тэгээд явж явж байгаад энэ байдлаар асуудал шийдэж байгаа нь буруу байхгүй юу даа. Манай Монгол Улс буудайндаа урамшуулал өгдөг. Дээрээс нь гурилын үйлдвэрүүддээ хангалттай хямд зээл өгдөг. Бүх талаар дэмждэг. Тэгсэн мөртөө гурил нь 120 мянган төгрөг болдог. Гэтэл ОХУ-д ямарваа нэгэн тийм урамшуулал энэ тэр байхгүй. Тэгсэн мөртөө гурил нь бүүр Улаанбаатар хотод Ховдод ороод ирэхэд бол жишээ нь 55 мянган төгрөгөөр орж ирэх боломжтой. Одоо нэг жсоохон энэ чинь хаврын тариалалт холдчихоор жсоохон үнэ, гурилын үнэ өсдөг юм л даа. Одоо орж ирлээ гэхэд 70 орчим мянган төгрөгөөр орж ирэх байх. Гаалийн татвартайгаа нийлээд шүү. Тэгэхээр бид нар бол энэ зүйлийг аль хэдийн хийж байх ёстой байтал Засгийн ерөөсөө ажил хийхгүй тэгээд л нэг ийм өөр л юм бодоцгоосон Их Хурал энэ Засгийн газрын гишүүд л энд байгаад байх шиг байгаа юм л даа.

Тэгээд ажилдаа ерөөсөө гүнзгий орохгүй ард иргэдийнхээ амьжиргааны асуудлыг шийдвэрлэхийн төлөө

зүтгэхгүй, тэгээд энэ гурилын үнэ чинь хэтэрхий өндөр байна гэдгийг аль хэдийн энэ манай энэ АН-ын бүлгийн Их Хурлын гишүүд тал талаас нь зөндөө олон удаа хэлсэн шүү дээ. Та нар ерөөсөө иргэдтэй очиж уулзахгүй нэг хэсэг явсан. Саяхан сонгууль дөхөөд л нэлээн явцааж байх шиг байна.

Тийм учраас ингээд амьдралаас холдсон шийдвэрүүд гараад байна шүү дээ. Тэгээд өнөөдөр ингээд тэр гурилаа аль хэдийн оруулаад өрсөлдөөний зарчмаар явж байсан бол Монгол гурил нь ч буураад, Орос гурил нь ч бас хямдхан орж ирээд энэ ард иргэд чинь тэр тэтгэврээрээ гайгүй гурилаа авчих ийм л боломжийг л бүгдийг нь гаргаж өгөх ёстой байсан байхгүй юу даа. Харамсалтай нь тийм биш байна.

Тэгээд 1 жоохон ажилд гүнзгий орооч ээ. Тэгээд сонгууль дөхөхөөр л нэг ард түмэндээ хайртай хүн болоод л гурилын татварыг нь багасгаад л. Тэгээд одоо орж ирж байгаа тэр тооцоогоо бодсон чинь дахиад л өндөр үнэтэй байлаа. Тэгээд тэндээсээ бас дахиад л юм хусах гээд байгаа юм уу яах гээд байгаа юм?

Яг энэ би чиглэлийн бизнес хийдэг хүн.

Г.Занданшатар: Дашзэвэгийн Амарбаясгалан Монгол Улсын сайд, Хэрэг эрхлэх газрын дарга хариулна, асуултад хариулна. 3 номер.

Д.Амарбаясгалан: Пүрэвдорж гишүүний асуултад хариулъя. Засгийн газар Зүгээр суугаагүй. 2022 оноос эхлээд гурилын үнийн өсөлт зах зээл дээр мэдрэгдэх тэр цаг үеэс эхлээд зохиомлоор үнэ өсгөж байгаа нөхцөл дээр нь ААН-үүдэд ШӨХТГ-аас очиж тухай бүрд нь асуудал тавьж, дүгнэлт үйлдэж, акт тавьж байсан. Торгууль тавьж байсан. 2023 оны 1 дүгээр сараас өнөөдрийг хүртэлх хугацаанд шүүх дээр энэ асуудал

шийдэгдэхгүй явж байна. Сая энэ он гарсны дараа анхан шатын шүүх хурал нь болох байсан бол материал дутуу гэдэг шалтгаанаар бас буцаасан. Тэгэхээр гурил үйлдвэрлэгч нар зарим нь үндсэндээ ийм байдлаар улс төрчдөд хууль хяналтын байгууллагад янзан бүрийн аргаар нөлөөлж байгаа нь тогтоогдож байна аа. Бид тэгж үзэж байгаа. Тэгэхээр Засгийн газар энэ импортын 15 хувийг татварыг тэглэе ээ. Өмнө нь ингэж тэглэхдээ хугацаа тавьдаг байсан. 3 сарын хугацаа, 6 сарын хугацаа. Дараад нь квот олгоод гурилын үйлдвэрүүдэд эрхийг нь өгч оруулах импортлох ажлыг зохион байгуулдаг байсан. Энэ бүгдийн үр дүн нь гардаггүй. Энэ нөлөөлд бүрэн автчихаад хөдөлгөөн орохгүй байгаа учраас энэ удаагийн хуулийн төсөл нь хугацаагүйгээр хэмжээгүйгээр мөн дээрээс нь стандартын шаардлага хангасан гурилыг ганцхан ОХУ-аас биш бүх газраас оруулж ирэх боломжийг нээлттэй болгож өгье өө гэж ингэж шийдвэрлэж байгаа.

Засгийн газар ямар нэгэн байдлаар гурилын үнэ тогтоохгүй ээ. Энэ өөрөө зах зээлийнхээ цэвэр өрсөлдөөний зарчмаар үнэ нь тогтоогдож явах учиртай. Гагцхүү импортын татварыг тэглэх, хугацаагүй байх, оруулж ирэх тусгай зөвшөөрлийг олгохгүйгээр стандартын шаардлага хангасан гурил орж ирэх тэр нөхцөлийг нь бүрдүүлж өгснөөрөө энэ асуудал шийдэгдэнэ гэж ингэж үзэж байгаа юм.

2020 онд Монголд дотоодын үйлдвэрүүд 235 мянган тонн гурил үйлдвэрлэж байсан бол 2023 оны дүнгээр 190 мянган тонн болж 45 мянган тонноор үйлдвэрлэл буурсан. Орж ирж байгаа импортынх нь хэмжээ аравхан мянган тонн байгаа. Ингээд үзэхээр 3 жилийн дотор гурилын үйлдвэрлэл нийлүүлэлт нь 40 мянган тонноор багассан байгаа юм. Энэ зах зээлийнхээ онолоор бол зориудаар эрэлтийг үүсгэж хомсдол бий болгож, зохиомлоор үнэ өсгөсөн нөхцөл үндсэндээ

бий болсон гэж ингээж бол Засгийн газрын зүгээс үзэж байгаа.

Тийм учраас энэ хуулийн төслийг боловсруулж өргөн барьж байна аа.

Г.Занданшатар: Пүрэвдорж гишүүн нэмэлт нэг минут.

Б.Пүрэвдорж: 2022 оны 2 сарын 1-ний өдөр тэтгэвэр 500 мянга болоход яг тэр өдөр гурил 50 мянган төгрөгийн үнэтэй байсан 500 мянгаараа 10 шуудай гурил авдаг болсон байхгүй юу. Өнөөдөр 120 мянга болчихлоор тэр тэтгэврээрээ дөнгөж 4 шуудай хагас гурил авч байгаа юм. Тэгэхээр энэ дээр юу харагдаж байна вэ гэх дээр 2 жилийн дотор та нар энэ инфляцыг 140 хувиар алдсан гэсэн үг байхгүй юу даа, 140 хувь. Энэ бол Засгийн газар эдийн засгийг энэ бараа бүтээгдэхүүний үнэ өсөх тал дээр бол маш хариуцлагагүй ажиллаж байна. Яг энэ амьдрал руу орсон энэ хүмүүсийн бараа бүтээгдэхүүний үнийг өсөх энэ өсөж байгаа энэ явдалтай тэмцэх талаар ерөөсөө ажиллахгүй байгаа.

Дээрээс нь тэр малчид иргэд голдуу мал бүхий иргэд сумын төв дээр байж байгаа. Тэд нарын орлогыг нэмэгдүүлэх талаар малын бүтээгдэхүүнийг өсгөх талаар ерөөсөө хийхгүй, махны үнийг өсгөх талаар ерөөсөө ажил хийхгүй байсны гор өнөөдөр ингээж гарч ирж байгаа байхгүй юу даа.

Тийм учраас энэ 120 хувийн, 140 хувийн өсөлт бол энэ Засгийн газрын.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга.

Д.Амарбаясгалан: Гурил үнийн өсөлт 2022 оны төгсгөл үеэс эхлээд үндсэндээ мэдрэгдэж эхэлсэн байгаа. Яг зах зээл дээрээ. Би түрүүн хэлсэн байгаа. Яг энэ цаг үед нь ШӨХТГ-аас өөрсдийн хууль эрх зүйн орчинд олгогдсон эрх хэмжээнийхээ хүрээнд тодорхой акт

дүгнэлтийг тавьж торгууль тавьсан. Өнөөдрийг хүртэл шүүх дээр асуудал нь маргаантай шийдэгддэггүй. Тийм учраас Засгийн энэ удаа энэ хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулж ирж шийдэж байгаа. Ирэх 7 хоногийн Засгийн газрын хуралдаанаар Ерөнхий сайд чиглэл болгосны дагуу өрсөлдөөний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах саналыг боловсруулж, хэлэлцэж Улсын Их Хуралд өргөн барих ажил хийгдэх юм аа. Ер нь зах зээлийн зарчмаар өрсөлдөх энэ боломжийг хязгаарласан энэ шийдвэрүүд ганц гурилын салбарт бас байхгүй байна аа. Махан дээр бас нөхцөл байдал мөн адил хүндрэлтэй байна. Мах бэлтгэлийн компаниуд зөвхөн үйлдвэрийн аргаар бэлтгэсэн махыг худалдаж авдаг.

Г.Занданшатар: Бас систем чухал юм уу? Пүрэвдорж гишүүн.

Б.Пүрэвдорж: Миний хэлээд байгаа гол зүйл тэр 55 мянган төгрөг байж байхад тиймээ өнөөдрийн 15 хувийн татварыг гаалийн татварыг чинь төлөөд дээр нь 10 хувийн НӨАТ-ыг төлөөд 26.5 хувийн татвар төлөөд ороод ирэхэд 55 мянган төгрөг болж байхад тэр шударга өрсөлдөөний газартайгаа ноцолдож байхынхаа оронд тэр хууль гэж явж байхынхаа оронд тэр гурил үйлдвэрлэдэг тэр хүмүүсийн лоббигоор энэ асуудал чинь бүгдээрээ хойшоо сууж байх хооронд зүгээр л тэр тарифын бус өөрөөр хэлбэл тэр гурил импортлохгүй байх тэр Засгийн газрын тогтоол тэр бусад юу байдаг юм тэр хүнсний аюулгүй байдлын албаны тэр шийдвэрээ л хүчингүй болгочихсон бол өнөөдөр ийм нөхцөл байдал руу орохгүй байсан байхгүй юу даа.

Заавал одоо ингээд юу байдаг юм гаалийн татварыг 15 хувийг тэг болгохгүйгээр аль хэдийн асуудлаа шийдээд энэ зах зээлийн зарчмаар нь явах тэр зүйлийг хийчихсэн байх ёстой болсон байхгүй юу даа.

Г.Занданшатар: Үг хэлчихлээ. Сайнхүүгийн Ганбаатар гишүүн асуулт асууна.

С.Ганбаатар: Засгийн газар аргагүй нөхцөл байдалтай тулаад зохицуулалт хийлгүй яах вэ. Үндсэн хуулийн 5.4-д эдийн засгийг төрөөс зохицуулна гэж заасан байгаа. Миний тодруулж асуух гэж байгаа зүйл гэвэл за яах вэ эндээс орж ирж байгаа зүйл малын тэжээл импортын хэмжээ заагаагүй шүү. Гаалийн татвараас чөлөөлж байгаа юм байна. Улаан буудайны 25 мянган тонн буюу нийт 290 мянган тонн гурилын хэрэгцээ байдаг юм байна.

Эндээс гаалийн татвараас 10 хувийг нь чөлөөлж байгаа юм байна 7 сарын 1 хүртэл хугацаатай. Гурилын үнэ 17 хувь өссөн байна. Миний тодруулж асууж байгаа зүйл гурилын үнэ ярьж байгаа биз дээ. Тэгэхлээр салбарын хэлэлцээрийг тогтсон уу? Надад ингээд өмнө нь байсан материалууд орж ирсэн учраас асууж байна шүү. Салбарын хэлэлцээрээр энийгээ ярьсан уу? Салбарын хэлэлцээр дээр яг үндсэндээ гурил үйлдвэрлэгч тариаланчдын ААН-үүдтэй санал бодлыг нь тусгаж авсан уу гэдэг энэ байр суурийг би тодруулж асууя.

Г.Занданшатар: Хэн хариулах вэ? Хөдөө аж ахуйн яамнаас. Монгол Улсын сайд, ЗГХЭГ-ын дарга Дагвадоржийн Амарбаясгалан хариулна. 3 номер.

Д.Амарбаясгалан: Ганбаатар гишүүн ээ, Хөдөө аж ахуйн яамнаас орж ирэхдээ таны саяын уншсан төсөл орж ирсэн юм байгаа юм. Үзэл баримтлалтай. 3 сарын хугацаанд, 25 мянган тонн гурилыг импортын татваргүйгээр оруулж ирье гэдэг санал орж ирсэн. 7 сарын 1 хүртэл. Энэ асуудлыг ЗГХЭГ дээр ярилцаад импортын татварыг тэглэх хугацаа тавихгүй 25 мянган тонн гэж хэмжээ заахгүйгээр оруулж ирэх нь зүйтэй гэж ингэж шийдвэрлэсэн. Энд хугацаа тавьдаг, хэмжээ тавьдаг бол бас

миний түрүүний хэлээд байгаа лоббины асуудал. Гурилын үйлдвэрүүд хугацаатай, хэмжээтэй шийдвэр гаргахаар тэрэнд нь тааруулаад үйлдвэрлэлээ багасгадаг. Яг энэ талаар Алтан тариа гэдэг компанийн захирал Цэнгүүн гэдэг нөхөр өөрийнхөө твиттер хуудсан дээр бичсэн байгаа. Та нар шийдвэрээ гарга, тэр хугацаанд чинь бид үйлдвэрлэлээ багасгана гэдгийгээ хэлж байгаа юм.

Тэгэхээр энэ монопол тогтчихсон салбар Засгийн газрыг салбарын яамыг, цаашилаад ард иргэдийг шахаанд оруулах байдлаар өөрсдийн хүслээр шийдвэр гаргуулах гэж үздэг. Мөн ийм шийдвэр гарсны дараа хүнс Хүнс, хөдөө аж ахуйн яамнаас гурил оруулах тусгай зөвшөөрлийг тодорхой хэдэн компани авдаг. Ахиад тэр компаниуд авахаараа нөгөө хэмжээнд нь тааруулаад дотоодын зах зээлд үнийн зохицуулалт хийх боломжийг олгохгүйгээр нэг бол гурилыг оруулж ирж, өөрсдийнхөө үнээр зардаг. Нэг бол харин импортоор оруулж ирэхгүйгээр хязгаарлалтыг хомсдолыг бий болгосоор байдаг. Энэний нэг жишээ нь 2023 оны 11 дүгээр сард Засгийн газраас Боршоо, Цагаан нуур, Арц суурийн боомтуудаар 12 мянган тонн гурилыг импортлох зөвшөөрлийг өгсөн юм байгаа юм. Гэтэл өнөөдөр энэ хэмжээндээ хүрч импорт хийгддэггүй. Маши бага хэмжээгээр оруулж ирж зөвхөн цөөн тооны хэдэн сумдад зарж борлуулах ажил хийгдэж байна. Тэр гурил нь өнөөдөр Увс аймгийн Улаангом хотод 50 кг-ын шуудайтай гурил 78 мянган төгрөгөөр зарагдаж болж байгаа юм. Гэтэл хажууд нь манай дотоодын үйлдвэрлэгч нарын гурил 140 мянган төгрөгөөр зарагдаж байна.

Тэгэхээр энэ зохицуулалтыг хийхийн тулд яг энэ асуудлыг бас Засгийн газраас оруулж ирэхийн тулд бас нэлээдгүй л асуудалтай тулгарч байж орж ирж байгаа.

Өнөөдөр ч гэсэн бас энэ зарим Улсын Их Хурлын гишүүд байр сууриа илэрхийлэх байх. Гурилын үнийг бууруулья зах зээлийн өрсөлдөөнөөр асуудлыг шийдвэрлэе гээд Засгийн газар оруулаад ирэхээр улаан буудай яриад болохгүй байгаа юм. Улаан буудайн тариалалт нь мэдээж гурилтай шууд холбоотойг ойлгож байна. Улаан буудай тарьдаг тариалангийн салбарынханд тодорхой хэмжээний хүндрэл учирна гэдгийг бас ойлгож байгаа. Гэхдээ Засгийн газар стратегийн ач холбогдолтой учраас улаан буудайн тариалалт тариалан эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг хамгаалах чиглэл дээр нь бодлого барина гэж ингэж зорьж байна. АНУ, Энэтхэг улс зэргийн сайн туршлагыг бид бас нэлээн сайн судалсан байгаа. Зах зээлийн доод үнийг тогтоодог үнийн эрсдэлд орох юм бол төр хамгаалдаг ийм боломж нөхцөл байдаг. Байгалийн гамшиг, давагдашгүй хүчин зүйл тохиолдоход мөн адил бас энэ хамгаалалтын бодлогыг хэрэгжүүлж ирдэг. Энэ манай төр урт хугацаандаа мэдээж хэрэг энэ салбарыг босгож ирэх дэмжлэг үзүүлэх бодлогыг хангалттай хэмжээнд хийж ирсэн байдаг. Гэхдээ бид нэг талдаа дэмжээд нөгөө талдаа бас давхар хамгаалалтын бодлогыг хэрэгжүүлээд явчихаар зах зээл дээр өөрөө монопол бий болж тогтжээ гэдэг нь тодорхой болсон.

Гэхдээ энэ бол нэг жилийн дотор хийгдсэн зүйл биш. Энэ урт хугацаандаа хийгдэж ирсэн бодлого. Өнөөдөр үр дүн нь ийм болж гарч ирсэн гэж ингэж үзэж байгаа.

Г.Занданшатар: Содномын Чинзориг гишүүн.

С.Чинзориг: Засгийн газраас өргөн барьсан төслийг засаг дээр ярьсан. Тэгээд зарчмын хувьд дэмжиж байгаа юм аа. Энэтэй холбогдуулаад бас ганц 2 зүйл бас санал хэлмээр байгаа юм. Бид нар энэ онцгой комиссын шугамаар хөдөө орон нутгуудад нэлээн ажилласан. Байдал бол

амаргүй л байна. Ялангуяа Архангай аймгийн зүүн тал, хойд талын сумдууд, Баянхонгорын хойд талын сумдууд эд нар гээд маш хүнд аймгууд байна. Бид энэ байгалиасаа хэт хараат. Энэ мал аж ахуйгаа ер нь яаж авч явах вэ гэдгийг л нэг ярих цаг болчихсон юм. Би энийг Байнгын хороо, чуулган дээр байнга л яриад байгаа юм. Үнэхээр энэ нүүдлийн мал аж ахуй одоогийн энэ уламжлалт арга барилаар нүүдлийн мал аж ахуй авч явна гэдэг бол үнэхээр бас давшгүй даваа болчихлоо шүү дээ. Манай иргэд ард түмний ярьдаг нөгөө хаяа бахдвал бууж, хамар хатгавал иднэ гэдэг зарчмаар энэ нүүдлийн мал аж ахуй чинь явахад ямар ч боломжгүй болчихлоо гэдэг нь сүүлийн жилүүдийн энэ зуднаас бол харагдаж байгаа. Манай Өвөрхангай бол 2017 оноос хойш тасралтгүй 5 жил өвөлжилт хүнд, цастай, зудтай, хаваржилт хүнд. 2 мянга орчим малчин өрх жил болгон л гаднын аймгуудад хөөгдөж туугдаад л отор нүүдэл хийгээд л маш хүнд өвөлжиж ирсэн. Энэ жил нэг гайгүй өвөлжих нь дээ нутагтаа өвөлжих нь гаднын оторт явахгүй өвөлжих нь гэсэн чинь нутагтаа цастай хүйтэн ингээд маш хүнд өвөлжиж байна шүү дээ.

Тэгэхээр ер нь цаашидаа бид нар энэ төрөөс МАА-н талаар баримтлах энэ бодлого юмаа л өөрчилмөөр байгаа юм даа. Би Байнгын хороо, чуулган дээр байнга л ярьдаг юм. Тэгээд манай Хөдөө аж ахуйн яамныхан толгой дохиод л байдаг юм. Тэгээд ерөөсөө тодорхой юм байхгүй. Тийм учраас бол энэ төрөөс МАА-н талаар баримтлах бодлого, малчдын талаар баримтлах бодлого эд нар гээд нэг маш тийм цогц бодлого яаралтай гаргах энэ цаг нь болчихоод байгаа юм.

Хоёр дахь асуудал нь энэ газар тариалангийн асуудал, гурилын үйлдвэрлэлтэй холбоотой асуудал. Ний нуугүй хэлэхэд бол гурилын үйлдвэрүүдэд төрөөс асар их хэмжээний дэмжлэг, хөнгөлөлт үзүүлж байгаа шүү дээ. Улаан буудайг нь худалдан авахдаа хөнгөлөлт

үзүүлж байна. Үйлдвэрлэл явуулахад нь хөнгөлөлттэй зээл өгч байна. Асар их дэмжлэг үзүүлдэг. Ковидын үед чинь бид нар гурилын үнийг л тогтвортой байлгая бусад нь ч дүүрсэн хэрэг гээд үнэ тогтворжуулах тусгай бие даасан хууль хүртэл гаргаж өгсөн. Тэгээд л ерөөсөө үр дүн гараагүй. Гурилын үнэ нэмэгдсээр байж байгаад л өнөөдөр ингээд асар өндөр өсөлттэй болчихсон. Тэгэхээр энэ гурилын үйлдвэрийн талаар баримтлах бодлогоо ч гэсэн бид нар эргэж хармаар байгаа юм. Нөгөө талдаа бид нар гурилын үйлдвэрлэлд асар их хэмжээний хөнгөлөлт үзүүлдэг. Яг одоо үйлдвэрлэгч анхан шатны үйлдвэрлэгч болж анхдагч үйлдвэрлэл болж байгаа энэ тариаланчдаа яаж дэмжих вэ гэдгийг ч гэсэн бид нар ярих цаг нь болсон. Тодорхой бодлогууд бол энэ дээр гаргахгүй бол цаг хүндрэхлээр л энэ малчид яах вэ гээд л баахан шуугьдаг. Гурилын үнэ өсөхлөөр л гурил яах вэ? Тэгээд ганцхан аргатай. Төрд байгаа арга нь татвараас чөлөөлөх асуудал. Тэгээд энэ байдлыг бид нар ер нь яах юм бэ гэдгийг л нэг Их Хурлын түвшиндээ, Засгийн газрын түвшиндээ ярьж байна. МАА-н талаар баримтлах бодлого, Газар тариалангийн талаар баримтлах бодлого Гурилын үйлдвэрийн талаар баримтлах бодлогуудыг маш оновчтой, тодорхой, цэгцтэй болгохгүй бол ингээд нэг дандаа нэг цаг үеэ өнгөрөөсөн ийм нэг цаг үеийн шинжтэй асуудлууд л ингээд л яриад л байдаг олон жил явлаа шүү дээ.

Энэн дээр бас Их Хурал, Засгийн газар онцгой анхаарч тодорхой нэг бодлого гаргаж яаралтай Их Хурал дээр ярих цаг нь болсон байна гэдэг л ийм санал хэлж байгаа юм.

Г.Занданшатар: Энэ чинь асуулт явж байгаа шүү дээ. Санал уу? Наянтайн Ганибал гишүүн.

Н.Ганибал: Яах вэ энэ асуудал дээр ер нь дэмжээд байгаа юм аа. Гурилын үнийг буулгах нь зөв өө. Тодорхой

хэмжээнд цаг хугацааны хувьд бас бид нарт энэ төрийн. Тэгэхдээ харамсалтай нь нөгөө өмнө нь оруулж ирж байсан хугацаа чинь байхгүй болчихсон юм байна шүү дээ Амарбаясгалан сайдаа. Тэгээд тэрийгээ маш сайн тооцсон юм уу? Нэг удаагийн юм бол мэдээж Монгол Улс одоо хаврын тариалалт, намрын ургац хураалтын ар дээр бид нар бол бас улаан буудайн нөөцтэй болдог. Хавар мэдээж хомсдол үүсдэг. Энэнийхээ дутууг нэг удаа авах гэж байгаа асуудал бол зөв. Өнөөдөр яг хивэг дээр ч гэсэн бас үнэ нь хямдхан байвал сайн л байна. Тэгэхдээ яг хугацаа нь ер нь хивгийн хугацаа ерөнхийдөө бас хэрэглээ дуусааж байгаа шүү. Тэгээд энэ гурилын үйлдвэрүүд дээрээ бас бид нар нэг арай л жоохон. Энэ алдаануудыг ихэнх хүмүүс мэдэж байна. Шударга бус өөрсдөө үгсэн хувьсаж үнээ өсгөсөн байх магадлалтай гэж байгаа.

Түүнийг нь хянадаг Монгол төрийн Засгийн газрын байгууллага байдаг. Тэр ажлаа муу хийсэн гэж мэдэж байна. Тэгэхдээ саяхан хивэг экспортолж байсан тэр боломжийг нь зогсоосон. Гурилын үйлдвэрүүдийн экспортыг зогсоосон, хивэгний экспортыг зогсоосон. Уг нь тэр үед хивэгний экспортыг Монголын үндэсний гурилын үйлдвэрлэлийн хивэгний экспортыг зогсоож биш харин гаднаас хивэг орж ирэх тэр боломжийг нь нээж өгөх арга хэмжээг аваач гэж тухайн үед хэлж байсан л даа. Яагаад гэхээрээ бид нар ямар ч бүтээгдэхүүнийг экспортод гаргаж байвал тэр бол бид нарын хамгийн сайн үйлдвэрлэл, хамгийн сайн худалдааны хэлэлцээр. Буцаагаад оруулж ирэх асуудал бол бас бид бүхний аргаа барсан л арга шүү дээ.

Ер нь энэ хугацаагаа дахиж харах тал дээр санал хураалтад оруулах уу? Зарчмын зөрөөтэй саналаар буцааж оруулах юм уу? Одоо энэ Их Хурлын дэг тогтоол чинь яаж явах билээ? Тийм энэ хугацааны асуудлыг заавал оруулах ёстой гэдэг дээр би хатуу байр суурьтай л байна. Үнэнээ хэлье. Яагаад гэхээр

өнөөдөр ер нь Хятад улс гурилын импортын татвар нь 67 хувь. ОХУ бид нар өнөөдөр гурил авах гээд байгаа тэр ОХУ чинь импортын татвар нь 90 хувь. Тэгээд тэд нар өөрсдийнхөө зах зээлийг хамгаалж байна шүү дээ. Тэд нар өөрсдийнхөө тариаланчид, гурил үйлдвэрлэгч нарынхаа ажлын байрыг хамгаалж байх шиг байна.

Бид болохоороо 150 мянган тариаланчид тэр 2 мянга орчим гурилын үйлдвэрт ажиллаж байгаа ажилчдынхаа ажлын байрыг хамгаалах тал дээр бид нар бас цаг хугацааны, дээрээс нь энэ төрийнхөө ажлыг чадавхжуулах тал дээр ажиллаж болохгүй юм уу? Мэдээж үнэ хямдхан байвал сайн гэдэг асуудал байгаа.

Өнөөдөр Монголын хөдөө аж ахуйн салбарт 2 хүнд асуудал байгаа юм аа. Энэ цаг агаарын үнэхээр хүнд нөхцөлд манай мал аж ахуй байна. Газар тариалан байна. Энэ дээр үнэхээр хөдөлмөрлөж ажлын байр бий болгож байгаа энэ хүмүүсээ бид нар бас ажлын байраар хангах хамгаалах нь бидний үндсэн үүрэг мөн байх. Төрийн үндсэн үүрэг мөн байх. Бид жилдээ 2 удаа ургац авдаг тэр халуун дулаан орны туршилагыг бид нар судлаад хэрэггүй байх аа. Тэд нар чинь өөр. Тэд нарын үйлдвэрлэл, масс үйлдвэрлэл байхгүй юу. Бид нарынх хэрэгцээт үйлдвэрлэл. Тэгэхээр энэ 2 дээрээ бас зааг ялгааг нь гаргаад мэдээж гурилын үнэ хэт өндөр байгаа энэ 2 дахин илүү үнэтэй байгаа энэ асуудлыг бид нар зогсоох нь зөв, үүрэг байх л даа. Төрийн үүрэг. Тэгэхдээ цаг хугацаатай зөв алхмуудыг авахгүй бол бид өнөөдөр эргээд энэ намар 150 мянган тариаланчид чинь босож ирнэ шүү.

Г.Занданшатар: Үг хэлсэндээ асуулт байхгүй байна. Даишээвэгийн Амарбаясгалан, Монгол Улсын сайд, Хэрэг эрхлэх газрын дарга хариулна аа.

Д.Амарбаясгалан: Ганибал гишүүний асуултад хариулъя.

Өнөөдөр Ганибал гишүүн ээ, шагшуурга гээд нарийн боов байгаа юм. Өнөөдөр бас дэлгүүрээр явж үзлээ. 650 гр-ын жинтэй. Нэг уут нь 8828 төгрөгөөр зарагдаж байна. Энэ гурилан боовыг үйлдвэрлэхэд 70 хувийнх нь орц нь гурил байдаг. Ингээд яг үнийн хөөргөдөл гээч зүйлийн бодитой жишээ ийм байдлаар харагдаж байгаа юм.

Хоёрдугаарт би түрүүн бас чадах ядахаараа ойлгуулах гэж тайлбарласан нь хэмжээ тавиад, хугацаа тавиад гаргасан Улсын Их Хурлын шийдвэр ямар ч үнэ цэнгүй болно гэдгийг гурил үйлдвэрлэгч нар өөрсдөө ил тод яриад зогсож байна. Тэд импортоор орж ирэх гурилд ахиад өөрсдөө өөрсдийн арга механизмаар хязгаарлалтыг тавина. Зах зээл рүү нэмж нийлүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэхгүй. 3 сар үйлдвэрлэлээ багасгана. Эцсийн дүндээ Улсын Их Хурал, Засгийн газар нэг шийдвэр гаргасан нэртэй. Амьдрал дээр хэрэгждэггүй. Ард иргэдэд өндөр үнэтэй гурил худалдан авч хэрэглэх нөхцөл нь хэвээр хадгалагдаж үлдэнэ ээ. Хэрвээ хугацаа тавьж хэмжээ тавих тохиолдолд энэ өөрчлөлтийг хийхгүй байх нь зөв.

Хугацаа тавихгүй хэмжээ заахгүйгээр зах зээлийн цэвэр өрсөлдөөнд оруулах арга механизмыг хийх нь зөв шийдвэр гэж бидний зүгээс үзэж байгаа. Гурил ярихаар би бас түрүүн хэлсэн байгаа.

Тариаланчдын асуудлыг яриад улаан буудайн асуудлыг ярьдаг. Өнөөдөр ч гэсэн 2022 он, 2023 оны улаан буудайн импортын дүн мэдээ бас энд байж байна. Орж ирдэг, дотоодод тариалалтыг хийдэг. Дотоодод тариалалт хийгдээд ургац хураалтаар чанарын шаардлага хангаж байгаа эсэхтэй холбоотой асуудал нь бас үүсдэг. Ингээд тариаланчдын яг үр тариаг өнөөдөр 800-1 сая 100 мянган төгрөгөөр авсан гэж тайлбар хийж байгаа боловч ялгаад

ангилаад дундаж үнэ нь бол 700 мянган төгрөг болгож авдаг. Ингээд гурилын үйлдвэрүүд үнээ буулгаж хямдхан тариа авдаг. Үйлдвэрлээд өндөр үнэтэй гурил болгож зардаг. Тэгээд энэ л зохицуулалтын төлөө энэ зохицуулалтыг нь баталгаатай хийхийн төлөө Засгийн газар хугацаагүй, хэмжээ заагаагүй хуулийн төсөл өргөн барих нь зүйтэй гэж ингэж үзсэн.

Түрүүн хэлсэн тариалан эрхлэгчидтэйгээ уулзаж байгаа ярьж байна. Мэдээж хэрэг 2 талтай. Нэг хэсэг нь дэмжиж байна, нэг хэсэг нь эсэргүүцэж байна. Гэхдээ Засгийн газар тариаланчдынхаа яг өнөөдрийн байгаа эрх ашгийг хамгаалахын төлөө ард иргэдийг үнэтэй гурил идээд байж бай гэж хэлж чадахгүй. Гэхдээ тэр тариаланчдын бизнес хийх үр тариагаа тариалах орчин нөхцөлийг муутгахгүй байх хамгаалалтын бодлогыг Засгийн газар хэрэгжүүлж ажиллана. Энийг өөрөө ингэж зохицуулахгүйгээр цаашаагаа үргэлжлэх боломж байхгүй болсон гэсэн үг. Тариаланчдын эрх ашиг чухал гэхдээ ард түмэн үнэтэй гурилд идэх нь шударга бус гэдгийг л тайлбарлаж хэлээд байгаа юм.

Г.Занданшатар: Ганибал гишүүн тодруулъя.

Н.Ганибал: Ер нь бол 60 жилийн түүхтэй газар тариалан маань бол яг эдийн засгийн хувьд бол үр ашиггүй салбар гэдгийг нь бүгдээрээ мэддэг. Яагаад гэхээр татаас өгдөг, төр тэндээс татвар төлөгчдийн мөнгөөр бас нэмж орлогыг нь нэмэгдүүлж байж өнөөдрийг хүртэл авч явж байгаа л даа. Гэхдээ энэ хойд хилийн чинь өнөөдөр эдийн засгийн санкцад орчхоод байгаа, хоригт орчхоод байгаа улаан буудайн энэ илүүдэл өнгөрсөн жилийн 100 сая улаан буудай авсан гээд өнөөдөр бас борлуулалт хийж чадахгүй байгаа энэ цаг хугацаанд Монголын 3 сая хүний хэрэглээ нэг жоохон л хэсэг байгаа байх л даа. Тэгээд

энэ дайн хэдий үргэлжлэх юм. Тэрний дараа гурилын үнэ чинь яг энэ хэвээрээ Оростой байгаад байх юм уу гэдэг асуудал бас та бүхэн ер нь судалж үзсэн үү? Ер нь зүгээр бид нарын хэрэглэж байгаа бүтээгдэхүүн чинь бас арай тансаг хэрэглээний монгол гурил гэдэг чинь бас арай амт шимт сайтай чанартай л гэж би ойлгодог л доо. Яг энэ.

Г.Занданшатар: Дашизэвэгийн Амарбаясгалан сайд.

Д.Амарбаясгалан: Бид гурилын импортын татварыг тэглэх асуудлыг оруулж ирж хэлэлцүүлж байгаа өнөөдөр. Ямар нэгэн байдлаар Оросын гурилыг юм уу, Орос, Украйны дайны асуудлыг хэлэлцүүлээгүй. Импортын гурил ганцхан Оросоос орж ирдэггүй. Дэлхийн өнцөг булан бүрээс манай Монгол Улсын 28 боомтоор орж ирэх бүрэн боломж нь байгаа. Засгийн газар ямар нэгэн байдлаар үнэ тогтоохгүй гэж түрүүн хэлсэн байгаа. Харин өрсөлдөөнийг бий болгож өгч зах зээлийн бодит үнэтэй болох нөхцөлийг нь гаргаж өгч байгаа юм.

Г.Занданшатар: Хариулт хангалтгүй л бол нэмж өгнө гэж байгаа л даа. Хариулт өгчихсөн юм чинь. Ганибал гишүүн.

Н.Ганибал: Мэдээж бид нар хэрэглэгч нар маань бол хямд гурил хэрэглэхийн төлөө бүгд ажиллана аа. Дээрээс нь энэ үйлдвэрлэгчдийнхээ эрх ашгийг хамгаалахын тулд би түрүүн асуугаад байсан л даа. Бид нар урд хөршид гурилын импортын татвар нь 67 байна. Хойд хөршийнх маань 90 хувьтай байна. Энэ дээр ер нь нөгөө Монгол Улсын Засгийн газар, Монгол Улсын энэ Гадаад тэр олон элчин сайдууд өөр бусад улс орнууд жишээлбэл Европын холбоон дээр бид нар 7200 бүтээгдэхүүн дээр нөгөө Жи Эс Пи Плас билүү хөтөлбөрийн хүрээнд бас тодорхой хэмжээнд тарифын хөнгөлөлтүүд эдэлдэг. Ийшээ бид нар ер нь энэ гурилынхаа бүтээгдэхүүнийг

Монголд үйлдвэрлэсэн гурилаа экспортлох тарифынх нь хэмжээг багасгах тал дээр ер нь Монгол Улсын Засгийн газар тооцоолоод бодсон уу? Энийг би бас түрүүн асуусан л даа.

Тэгэхээр энэ дээр эдийн засгийн яам бас тодорхой хэмжээнд энэ хэлэлцээрүүд, худалдааны хэлэлцээрүүд эхэлж байна л гэж байна. Энэ ер нь боломж байна уу дарга аа?

Г.Занданшатар: Даишэвэгийн Амарбаясгалан ЗГХЭГ-ын дарга, сайд хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Гурилын импортын татварыг тэглэхтэй холбоотой асуудлыг дагаад Засгийн газрын энэ экспортод тавигдсан хоригийг бол гурил тэжээлийн хувьд нээж өгнө өө гэж ингэж бол үзэж байгаа. Ер нь энэ импортын татварыг тэглэх чөлөөтэй орж ирэх боломжийг нээж өгч байгаа зүйл маань өөрөө дотоодын гурил, тэжээл, бас цаашаа дэлхийн зах зээл дээр гарч өрсөлдөх боломжийг нь нээж өгч байгаа нэг зүйл гэж бас нэг талаас нь тайлбарлаж болно. ОХУ, БНХАУ-ын бас импортын татварын хувь хэмжээтэй холбоотой асуудал яригддаг. Өнгөрсөн 7 хоногт Монгол Оросын Засгийн газар хоорондын комиссын хурал бас хийгдээд 300 орчим нэр төрлийн малын түүхий эд сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, мах зэрэг бүтээгдэхүүнүүдийн импортын татвар дээрээ чөлөөлөлт үзүүлэх хүн.

Г.Занданшатар: Дуламдоржийн Тогтохсүрэн гишүүн.

Баярлалаа.

Д.Тогтохсүрэн: Зарим нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүнийг Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн төсөл орж ирж байна. Яаралтайгаар хэлэлцэнэ гэж Засгийн газраас өргөн барьсан ийм асуудал. Би 3

зүйлийг тодруулъя гэж бодож байгаа юм. Хууль санаачлагчаас.

Нэгдүгээрт яах вэ энэ асуудал дээр 2 талтай л яриад байна гишүүд. Мэдээж хамгийн том асуудал бол нөгөө энэ гурилын үнийн асуудал байгаа юм. Сүүлийн үед чинь Монгол Улсад гурилын үнэ асар өндөр нэмэгдсэн. Энэнтэй холбоотойгоор ард иргэдийн дунд нэлээд хэмжээний бухимдал байгаа юм. Энэнтэй холбогдуулаад би 3 зүйлийг тодруулъя.

Нэгдүгээр асуудал нь бол яг Засгийн газраас өргөн барихдаа би гурил, малын тэжээл, улаан буудай 3-ыг гаалийн албан татвараас чөлөөлөхтэй холбоотой асуудал байна гэж бодож байна.

Тэгэхээр энийг хугацаа тавихгүй гээд сая Амарбаясгалан дарга тэгчихлээ. Хугацаа тавихгүй.

Хоёр дахь энэнтэй холбогдуулаад асуух гэж байгаа юм нь ер нь яг тооцоолол хийхдээ Засгийн газар юу гэж үзсэн бэ? Одоо энэ арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байгаа гурилын үнийг хэдэн хувь бууруулж чадах юм бэ? Хамгийн том юм энэ л байгаа юм. Үр дүн нь хэзээ гарах вэ?

Нэгдүгээрт хугацааны хувьд хэзээ гарах вэ?

Хоёрдугаарт хэдэн хувь бууруулж чадах юм бэ?

Хоёр дахь асуудал бол би зүгээр тэр улаан буудай байна гэж бодож байсан юм. Улаан буудайг би орж ирсэн юм байна гэж бодож байсан байхгүй юу. Улаан буудай орж ирсэн бол улаан буудайг оруулахгүй байх ёстой. Газар тариалан хамгаалах үүднээс. Эцсийн бүтээгдэхүүн болсон гурилтай холбоотой асуудлыг ярих ёстой гэж бодож байгаа. Нөгөө нэг юм нь юу байна? Үрийн нөөцийн тухай асуудал байгаа юм аа. Бид нар тариалан дээр хамгийн чухал юм үрийн

нөөцийн асуудал байгаа байхгүй юу. Энэ жил Монгол Улс 2024 онд хэдий хэмжээний үр тариа тарих гээд байгаа юм тэр нь шаардлагатай үрийн нөөц нь бүрэн байгаа юм уу, үгүй юу гэдэг асуудал байгаа юм нөгөө талаасаа.

Энийг би 3 дугаарт нь асууя гэж бодож байна.

Г.Занданишатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Гурил тэжээлийн импортын татварыг тэглэх асуудал оруулж ирж хэлэлцүүлж байгаа. Гурилын үнэ өнөөдөр хил дээр хилийн цаана гэсэн үг шүү дээ. Дээд гурил 1 кг нь 966 төгрөг, 1 дүгээр гурил 836 төгрөг, 2 дугаар гурил 687 төгрөг. Ингээд өнөөдрийн байгаа гаалийн 5.5, хувийн, НӨАТ-ын 10 хувийн буюу 15.5 хувийн татвараа төлөөд тээврийн дундаж зардлыг шингээгээд, суурь өртгийг үндсэндээ бол дээд гурилыг 1342 төгрөгөөр, нэгдүгээр гурилыг 1191 төгрөгөөр, 2 дугаар гурилыг 1020 төгрөгөөр Улаанбаатар хотод ирүүлэх боломжтой гэж үзэж байгаа. Мэдээж энэ дээр аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа ашиг орлоготой холбоотой асуудал нь нэмэгдэх боломжтой зүйл. Ингээд үзэхээр өнөөдөр 2600-аас 3 мянган төгрөгийн үнэтэй зарагдаж байгаа нэгдүгээр гурил өрсөлдөөн бий болсны үр дүнгээр 1600 төгрөгөөс хэтрэхээргүй үнээр зарагдах боломжтой болно гэж ингэж тооцоог Засгийн газар хийсэн байгаа.

Нэг ёсондоо 50 кг-ын шуудай гурил, 70-аас 80 мянган төгрөгийн хооронд тогтох боломж нээгдэнэ. Яагаад тэгж хэлж байна вэ гэхээр өнөөдөр Увс аймгийн Улаангом хотын зах дээр зарагдаж байгаа Орос гурилын үнэ, дотоодын гурилын үнэ энд байна. Бид бас яг өнөөдрийнх нь ханишийг авсан. Орос нэгдүгээр гурил 50 кг 78 мянган төгрөг.

Монгол нэгдүгээр гурил 50 кг 110 мянган төгрөг, Монгол дээд гурил 25 кг 58 мянган төгрөг гэсэн бөөний үнээр ингэж зарагдаж байна. Завхан аймгийн Тэс суманд мөн 78 мянган төгрөгөөр зарагдаж байгаа. Энэ боломж нь бол байна нэг зүйл байгаа юм. Адилхан тариалалт хийсэн, процесс адилхан үйлдвэрлэл явагдсан. Монгол Улсад бас хэдэн мянган км тээвэрлэгдээд гаалийн татвар төлсний дараах үнэ ийм байдалтай байгаа.

Тэгэхээр гаалийн татварыг тэглэх энэ процесс явагдсаны дараа үнэ энэнээс илүү буурах боломжтой гэж ингэж бол үзэж байна.

Г.Занданишатар: Болорчулуун Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга, 4 номер.

Ц.Болорчулуун: Тогтохсүрэн гишүүний асуултад хариулъя аа.

Тэгэхээр энэ жил Монгол улсын хэмжээнд нийтдээ 390.6 мянган га-д үр тариа тариална. Үүнээс 365 мянган га-д улаан буудай гэж төлөвлөгөө гаргасан. Энэ төлөвлөгөөний дагуу бид аймгуудын Засаг даргатай сайдын гэрээг байгуулаад ингээд төлөвлөгөө өгөөд ажиллаж байгаа. Нийтдээ улсын хэмжээнд нэг 55 орчим мянган тонн үр шаардлагатай байгаа. Үүнээс одоо хөдөө аж ахуйн корпорац төрийн өмчит компани дээр 7200 тонн үр байна. Улсын нөөцөд 3 мянган тонн үрийн нөөцтэй байгаа. Иргэд дээр нэг 40.6 мянган тонн ингээд импортоор 9.5 мянган тонн үр авахаар байгаа. Энэ импортын 9.5 мянган тонн үрийн 5700-г нь хөдөө аж ахуйн корпорацаар дамжиж орж ирж байгаа. Бусдыг нь үрийн шинэчлэл хийх гэж байгаа аж ахуйн нэгжүүдэд шаардлагатай зөвшөөрлийг нь олгочихсон байж байгаа.

Г.Занданшатар: Мөнхөөгийн Оюунчимэг гишүүн.

М.Оюунчимэг: Би энэ гурилын үнэ өсөөд байна гэдгийг бүүр 2023 оны 3 сард энэ бичлэг нь байж байна л даа. Болорчулуун сайд аа та ажлаа хий, гурилын үнэ бүүр 42 хувиар өсөөд байна гээд хэлж байсан юм тэгээд. Тэрнээс болж Эдийн засгийн байнгын хороон дээр бөөн хэрүүл болоод л ашиггүй ажиллаж байгаа бараг л алдагдалтай байна гээд байсан. Гэтэл яг тухайн үед хийсэн судалгаагаар сая бас хэлж байна л даа. 830 төгрөгөөс 890 төгрөгийн хооронд борлогдох ёстой 1 дүгээр гурил тэр үед 1600 төгрөгөөр борлуулж байсан юм. Өөрөөр хэлбэл 42 хувийн өндөр үнээр зараад байна. Энэ зохиомол байна. Тэгээд салбарын яам ажлаа хий, Болорчулуун сайд аа та засаг дээр энэ асуудлыг оруулаад арга хэмжээ аваач гэж хэлсэн. Тэгээд тоогоогүй. Уг нь тэр үед бас анхаарлаа хандуулаад энд бас тодорхой арга хэмжээ авчихсан байсан бол өнөөдөр ингээд асуудал ингэтлээ хүндрээд орж ирэхгүй байх байсан. ШӨХТГ бол бас шалгалт хийгээд зохиомлоор нийлээд үнээ өсгөсөн байна гэдгийг бид гаргаж тавьсан. Даанч шүдгүй арслан гэдэг шиг бидэнд торгохоос өөр ямар эрх байгаагүй. Тэгээд жсоохон торгосон 5 саяар ч билүү тэр торгосны үнийг гурилдаа шингээгээд гурилынхаа хэмжээг, талынхаа хэмжээг багасгаад зарж байна энэ атар талх гээд шүүмжилж байсан л даа.

Тэгээд ингээд харж байхад нөгөө 1600 байсан чинь бүүр өсчихсөн байгаа байхгүй юу. Хамгийн сүүлийн судалгаагаар ингээд аваад үзэхэд савласан дээд 2949 буюу зөрүү нь 1655, нэгдүгээр зэргийн гурил 2420 болчихсон байгаа. Уг нь 1600 байхад нь ярьж байсан. Өөрөөр хэлбэл ингээд зөрүү нь 1328-аар нэгхэн жилийн дотор ингээд өсчихсөн байна л даа. Ер нь сүүлийн 2 жилийн дотор аваад үзэхэд ингээд 4 дахин өсчихсөн. Өөрөөр хэлбэл 4 нугалсан л бизнес болчихоод байгаа юм. Энэ дээр бид

нар мэдээж гурилын үйлдвэрүүдээ дэмжиж байгаа. Сая би энэ яамныхнаас нь мэдээлэл аваад үзэхэд сүүлийн 4 жилд 209 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл энэ тэр өгсөн гэж байгаа юм. Энэ дээр тухайн аж ахуйн нэгжүүд үйлдвэрлэлээ томруулж техник технологи шинэчилсэн. Энэ бол үнэхээр сайн. Яагаад гэвэл үндэсний үйлдвэрлэл хөгжиж л байвал энэ бидэнд маш давуу тал. Тэгээд харамсалтай нь энэ хөрөнгө оруулалтынхаа зардал энэ тэрийг талхныхаа үнэд шингээхээд тэгээд бас энэ жсоохон хүн чанаргүй юмнууд хийгээд байгаа нь туйлын үнэн юм аа. Энэ ганц бас гурилан дээр ч биш.

Одоо сүү гэхэд бүүр арай дэндүү 2 зуугаад хувиар өсчихсөн юм байж байна. Сонгино гэхэд өсчихсөн гээд. Одоо ер нь манайд яг энэ үнийн өсөлт дээр Амарбаясгалан дарга ер нь нэг хяналт тавихгүй бол яг энд хэрэглэгчийн төлөө хяналт тавьдаг байгууллага байхгүй болчихоод байгаа юм. ШӨХТГ-ын газар гэж байгаа ч мэдэхгүй. Дарга нь лав 7 удаа солигдсоныг би мэдэж байна. Энэ газар ажиллах хүн ч бараг олдохоо байчихсан л байх. Яагаад гэвэл ямар ч эрх мэдэлгүй бас ямар ч санхүүгийн чадавхгүй ийм нэг ийм нэг байгууллага ийм байгаад байгаа юм аа.

Тэгэхээр энэ 209 тэрбум төгрөгийг хөнгөлөлттэй зээл өгсөн гэхэд энд 6 аж ахуйн нэгж авсан байна л даа. Энэ 6 аж ахуйн нэгж нь тэгвэл атар манайх нэг ч гурил аваагүй гээд тэр Цэнгүүн тэгж байгаа бол авсан хүмүүс нь энэ хөнгөлөлттэй зээл авсан гурилын үйлдвэрүүд нь яагаад үнээ буулгаж болдоггүй юм. Яг зах зээлд тохирсон үнээрээ гурил талхаа ингээд зарвал хүмүүс тэр хямдханыг нь л авна шүү дээ. Чанартай юм чинь. Улаанбаатар гурилыг нь юм уу? Энэ дорнод гурилыг нь юм уу өгөөжийг нь юм уу. Гэтэл эд нар ийм хөнгөлөлттэй зээл авчихсан хэрнээ нөгөө зохиомлоор үнээ өсгөсөн нөхдүүдтэйгээ яг адилхан лангуун дээр талынхаа үнийг 4

нугалаад тавьчихдаг, гурилан бүтээгдэхүүний үнэ хэд нугалаад тавьчихсан. Одоо ингээд л иргэдтэйгээ уулзахад хамгийн их ярьж байгаа нь тийм байна шүү дээ. Арай ч дээ гурил, гурилан бүтээгдэхүүний үнэ нь бүүр 42-оос бараг жараадхан хувь өсчихсөн. Би 2017 онд ингээж 800 төгрөгөөр авч байсан одоо 2900-гаар авч байна гээд ингээд үглэж байгаа байхгүй. Уг нь энийг аль эрт Засгийн газар оруулж ирээд арга хэмжээ авахыг нь авчих ёстой арай оройтож байна шүү дээ. Тэгэхдээ яах вэ оруулж ирсэнд би үнэхээр баярлаж байна. Иргэдийн нуруун дээр ингээж дарамт учруулж болохгүй. Бид Хөдөө аж ахуйг дэмжих сан, Тариалан эрхлэлтийг дэмжих сангийн мөнгөнүүд тариаланчдад хэдэн жил хэдэн тэрбумаараа явсан нь үнэн шүү дээ. Одоо энэ бас хөнгөлөлттэй зээл.

Г.Занданшатар: Хариулт хангалтгүй гэвэл тодруулж асууж байгаа юм. Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Оюунчимэг гишүүний асуултад хариулъя.

Өрсөлдөөний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар ШӨХТГ-ыг энэ монополуудтай тэмцэх ажлыг бодитой зохион байгуулах шаардлагатай тулсан. 2 жилийн өмнө тонн нь 240 мянган төгрөгийн үнэтэй байсан цементийг гуравхан сарын дотор 740 мянган төгрөг хүртлээ үнэ нь өсөж байхыг та бид мартаагүй байгаа байх. Тэр үед мөн л энэ ШӨХТГ өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд очиж акт тавьдаг шаардлага тавьдаг. Эргээд нөхдүүд зах зээл дээр хомсдол үүссэн үнэ өсөхөөс ар аргагүй нөхцөл байна гэдгээ байнга тавьдаг байсан. Тэрний шалтгаан маш амархан. Монгол Улсын цементийн хэрэглээ 2.2 сая тонн байхад Монгол Улсад үйлдвэрлэлд явуулж байгаа үйлдвэрүүд маань 1.8 орчим сая тонныг үйлдвэрлэдэг бүрэн хүчин чадлаараа ажилладаггүй. Зориудаар зах зээл дээр хомсдол үүсгэсэн байх

магадлалтай. Ингээд үнэ өсөж байгаа. Яг энэнтэй адил процесс өнөөдөр явагдаж байна гэж бид үзэж байгаа.

Яагаад гэхээр 2020 онд Монгол Улсын хэмжээнд дотоодын үйлдвэрүүд 235 мянган тонныг үйлдвэрлэж байсан. 2023 оны дүнгээр 190 мянган тонн болоод 45 мянган тонноор үйлдвэрлэлээ багасгасан байна. Монголчуудын хүн амын тоо өсөж байгаа. Гурил өөрөө өргөн хэрэглээний бүтээгдэхүүн. Гурилаас 12 төрлийн өргөн хэрэглээний бүтээгдэхүүн бий болдог. Ингээд харахаар энэ бол бас зориудаар хомсдолыг үүсгэж үнэ өсгөсөн байх магадлалтай зүйл ээ. Энэ үнэ өсөж байгаа нөхцөлийнх нь эсрэг Засгийн газар ШӨХТГ-аар дамжуулж ажилласан боловч бүтэн нэг жилийн хугацаанд Захиргааны хэргийн шүүх анхан шатын шүүхийн хурал нь хуралдахгүй нэг жил явсан. Эргээд саяхан болсон хурал дээр материал дутуу гээд буцаачихсан. Ахиад нэг жил яг ийм байдлаар явах гэж байна л гэсэн үг.

Тийм учраас Засгийн газраас энэ импортын татварыг тэглэх асуудлыг оруулж ирж байгаа. Гурилын үнийг буулгаад ямар үр дүн гарах юм бэ гэж асууж байгаа юм. Мэдээж хэрэг иргэд хямд гурил хэрэглэх боломж бүрдэж байгаа юм. Хамгийн том нөлөөлөл Засгийн газрын зүгээс инфляцыг бууруулах бодлогыг тогтвортой барьж ажилласны үндсэн дээр 2024 оны 2 дугаар сарын байдлаар 7 хувьтай, инфляц 7 хувьтай гарсан. Тэр инфляцын дотор нөлөөлөл үзүүлдэг 2 том зүйл байдаг нь мах гурил 2 байдаг. Гурилаас 15 орчим хувийн нөлөөлөл авдаг. Тэгэхээр гурилын үнэ хямдарснаар энэ инфляц буурах нөхцөлийг мөн дахиж бий болгох юм гэдгийг бас хэлье ээ. Энэ гурил үйлдвэрлэдэг компаниуд сүүлийн 4 жил 209 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг авсан байгаа юм. Ингээд юу хийгдэв гэхээр яг гурилын үнэ буурах биш эсрэгээрээ гурилын үнэ өсөх нөхцөл рүү орчихсон. Шалтгаан нь олон талтай байгаа байх.

Зээл авсан үйлдвэрүүд хөрөнгө оруулалтаа хийсэн байх. Хүчин чадлаа нэмэгдүүлсэн байх. Гэхдээ яг одоо Засгийн газрын энэ хөнгөлөлттэй үзүүлж байгаа дэмжлэг өөрөө яг оновчтой байж чадсан уу үгүй юу гэдэг асуулт энэний ард гарч ирж байгаа юм.

Харин энэ гурилын импортын татварыг тэглэх энэ шийдвэрийн дараа Засгийн газар тариалан эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг буюу стратегийн бүтээгдэхүүний хамгаалалтын бодлогыг бол гаргаж ирж хэрэгжүүлж байгаа юм. Улс орон яг энэ стратегийн ач холбогдолтой салбартаа нэг бол дэмжлэг үзүүлдэг, нэг бол хамгаалалт хийдэг. Манайх хоёуланг нь зэрэг авч яваад байдаг. Тэгэхээр бид бол энэ дэмжлэг үзүүлээд оновчтой болохгүй үнэ буурахгүй байгаа юм чинь дэмжлэгээ зогсооё. Харин стратегийн ач холбогдолтой салбарыг уналтаас нь сэргийлж хамгаална. Үнийн уналтаас хамгаална, байгалийн гамшиг давагдашгүй хүчин зүйлээс мөн хамгаалдаг энэ бодлогыг Засгийн газар бодитой хэрэгжүүлнэ гэж ингэж зорьж байгаа.

Г.Занданшатар: Мөнхөөгийн Оюунчимэг гишүүн нэг минут.

М.Оюунчимэг: Сая нөгөө бичлэгээ үзүүл гэж байсан шиг энэ 2023 оны 5 сард яг Болорчулуун сайд бид 2-ын энэ яриа байж байгаа хүмүүс бас үзээсэй гэж бодож байгаа. Яагаад энэ дээр яг яригдаж байсан үгүй арай ч дээ гурилын үнэ ингэж өсөх гэж. Мах гурил 40-өөс 60 хувиар өсчхөөд байна гээд. Тэгэхээр бид нар үнэ өссөнийх нь дараа ингээд оруулж ирээд энэ тогтоох нь зөв. Төр бас нэг юугаа үзүүлэх нь зайлшгүй. Гэхдээ ганц гурил биш сүү хүртэл өнөөдөр бүүр 940 төгрөгийн үнэтэй байсан сүү өнөөдөр 2700 хэд болчихсон байна. Тэгэхээр бусад бараан дээр ч гэсэн бид нар бас анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй байгааг Засгийн газар бас анхаараасай гэж бодож байна. Одоо

ингээд 4 сарын 1-нд тэтгэвэр 100 мянган төгрөгөөр нэмэгдэнэ. Төрийн албан хаагчдын цалин хөлс нэмэгдэнэ. Нөгөө энэ өссөн үнэ дээрээ дахиад үнэ өсгөчих вий дээ. Энэнээс өмнө тэр хянадаг байгууллагуудаа, хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалдаг байгууллагуудаа ажилд нь оруулахгүй бол бид нар яваад ингээд хяналт тавиад байж чадахгүй.

Тэгээд нөгөө иргэдэд бид нарын өсгөсөн цалин хөлс тэтгэвэр, тэтгэмж маань юм болохгүй байх вий дээ. Энэ дээр бас анхаарах хэрэгтэй байх. Харин хугацаатай.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Жадамбын Бат-Эрдэнэ гишүүн.

Ж.Бат-Эрдэнэ: Засгийн газраас оруулж ирж байгаа Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх энэ бодлогыг бол дэмжиж байгаа. Дэмжих дэмжихдээ бүүр 2 гараа өргөж дэмжиж байгаа шүү. Төр тодорхой хэмжээний зохицуулалтыг хийх ёстой. Бид зах зээлийн журмаар явдаг эд нар гээд ингээд олон удаагийн иймэрхүү асуудлыг дандаа хааж байсан зах зээл бүгдийг шийднэ гээд. Үгүй ээ миний хувьд олон удаа ч ийм зүйлийг ярьж байсан. Төр энэ дээр зохицуулалт хийх ёстой. Өнөөдөр жишээ нь түрүүн шударга бус өрсөлдөөний газрын тухай ярих шиг боллоо. Тодорхой хэмжээний дүгнэлтүүдийг гараад шүүх дээр очоод унаад эд нар гээд явсан байна. Би бол төрийн байгууллагууддаа итгэж байгаа шүү. Энэ шударга бус өрсөлдөөний газар тодорхой хэмжээний мэргэжилтнүүд байгаа, шинжээчид байгаа. Тэд нар бол тодорхой хэмжээний үнэн зөв мэдээллийг гаргаж ирээд үнэн зөв дүгнэлтийг гаргаад тэр торгууль шийдвэр юмнуудаа гаргаад явсан байх гэж би ойлгож байгаа.

Нөгөөтэйгүүр аж ахуйн нэгжүүдийг унагачихна, дампууруулчихна эд нар гэсэн зүйлүүд яриад байгаа юм. Ямар нэгэн тодорхой арга хэмжээнүүдийг бид нар цаашаа аваад

явах ёстой. Тэр хамгаалалт гэж байна уу ямар юм байх юм. Би бол тэрийг хэлж мэдэхгүй байна. Ямар ч байсан тодорхой арга хэмжээ авна гэж байгаа бол тэрийг аваад явах ёстой. 2018 онд миний сайд хийж байхад Тээврийн сайд хийж байхад иргэний нисэхийн либералчлал гэдэг том асуудлыг оруулж ирсэн. Энэ Улаанбаатар-Бээжин, Улаанбаатар-Сөүлийн чиглэлд явж байгаа энэ өрсөлдөөнийг бий болгох, цаад утгаараа тарифыг буулгах, билетийн үнийг буулгах гэсэн ийм бодлогыг оруулж ирсэн. Маши олон өнцгөөс над руу дайрч байсан шүү дээ. МИАТ дампуурчихна. Ганц байгаа МИАТ Үндэсний компани дампууруулчихна л гэж байсан. Тэрийг одоо зөрсөөр байгаад хийгээд явсан. Билетийн үнэ, тийзний үнэ 35 хувиар буурсан. Энд хамгийн гол нь би бол МИАТ гэхээсээ илүү ард иргэд хямдхан билетээр зорчих ёстой гэдэг бодлогыг л барьж байсан. Тэнд МИАТ-ынхан өөрсдөө менежментээ хийгээд явсан. Тодорхой хэмжээний зардал юмнуудаа бууруулаад болсон шүү дээ. Тэрэнтэй адилхан Засгийн газар одоо жишээ нь тариаланчдаа бол гурилын үйлдвэрүүд дээрээ тодорхой бодлогыг бариад явахад болохгүй гэхээр зүйл байхгүй. Энийг ингээд хаячхаж байгаа нь зүйл биш. Хамгийн гол нь бид нарын нэг номерын асуудал бол ард иргэд зохих түвшиний, зохих үнэтэй боломжийн үнэтэй ийм хямдхан гэж хэлье дээ. Ийм гурил идэх чинь л чухал байхгүй юу.

Тэгэхээр Засгийн газрын оруулж ирж байгаа нэг номерт ард иргэдийн хямдхан гурил идэх хэрэглэх ийм боломж бололцоог хангаж байгаа. Энэ бодлогыг үнэхээр дэмжиж байгаа юм.

Хоёрдугаарт энэ мал аж ахуйн салбарыг эрсдэлээс хамгаалах бас нэг асуудал байгаа шүү дээ? Одоо өнгөрсөн 2023 онд Занданишатар дарга ажлын хэсэг байгуулаад бид нар бас л хойд захуудаар явж байгаад бас л дүгнэлтүүд гаргаж ирж байсан. Тэр дүгнэлтээр

гаргаж ирээд л 30-аас 40 хувь юмны үнэ, махны үнэ, гурилын үнэ нэмэгдсэн байна гэсэн дүгнэлтийг гаргаж ирж байсан. Тухайн үед Болорчулуун сайд юу гэж хэлж байсан гэхээр бид хамгийн хямдхан гурил идэж байгаа гэдгээр хааж байсан шүү дээ.

Хоёрдугаар асуудал энэ мал аж ахуйн салбарын эрсдэлээс хамгаалах гэсэн энэ асуудал орж ирж байх шиг байна. Ер нь бол одоо бидний энэ бэлчээрийн мал аж ахуй гээд хэдий хэмжээнд явах юм. Нэг зуд болохоор хэдүүлээ нэг хэдэн өвс хэдэн тэжээл барьж ингээд гүйгээд л тэгээд л зуд нь дууслаа. Хавар боллоо, зун боллоо, сайхан найрлаад л ингээд л жил жилийн жилд л нэг ийм байдлаар явах юм уу? Тийм болохоор энэ дээр Засгийн газар бүүр бодлого гаргаад тэгээд тэр мал аж ахуйн эрсдэлээс бууруулах мал аж ахуйгаа өргөх, хөгжүүлэх шинэчлэл хийх энэ тал дээр бүүр том бодлого оруулж ирмээр байна аа. Тэгж байж бид нар тэр бэлчээрийн мал аж ахуйгаа хагас бэлчээрийн, хагас эрчимжсэн энэ мал аж ахуй руу орохгүй бол цааш цаашидаа малчдынхаа хөл дээрээ босох тодорхой хэмжээнд боломж бололцоотой аж ахуй эрхлэх, мал аж ахуй эрхлэх энэ бололцоог ингээд бид нар хаачхаад байна шүү дээ. Тэгэхээр энэ дээр том бодлого оруулж ирээд.

Г.Занданишатар: Үг хэллээ. Ганзоригийн Тэмүүлэн гишүүн.

Г.Тэмүүлэн: Ямар ч бай хуулийн төслийг оруулж ирсэн үзэл баримтлалынх нь хүрээнд дэмжиж байгаа. Тэгэхээр бид нарын хувьд гол ярьж байгаа, гол анхаарах асуудал маань бол иргэд өөрөө хямд гурил хэрэглэх нь чухал байна л гэдэг асуудал байгаад байгаа юм. Тэгэхээр өнгөрсөн жилүүдэд сүүлийн жилүүдэд гурилын үнэ өөрөө тасралтгүй өссөн. Энэ өөрөө стратегийн хүнс. Монгол Улс өөрөө гурил болоод гурилан бүтээгдэхүүн тэр дундаа махны хэрэглээ өндөртэй улс орон байгаад байгаа юм.

Тэгэхээр бид нар энэ инфляцад гол нөлөөлж байгаа бүтээгдэхүүн болсон нийт инфляцынхаа 15 хувийг бүрэн бүрдүүлж байгаа гурил гурилан бүтээгдэхүүний үнийг бууруулах, үнийн эрсдэлээс хамгаалах энэ өөрөө төрийн бодлого гэж бас харж байгаа юм. Тэгэхээр энэ зарчмынхаа хүрээнд дэмжиж байгаа. Нөгөө талдаа ч гэсэн бид нар цэгцлэх асуудал байна уу гэвэл байна. Зах зээлийнх нь зарчмаар асуудлыг шийддэг. Өрсөлдөөнийх нь хүрээнд үнийг нь тогтоодог. Хэрэв үнэхээр шударга бус зүйл шударга бус өрсөлдөөн байгаа бол монопол гэдэг зүйл байгаа бол гурилын мафи гэдэг зүйл байгаа бол бид нар энийг зайлшгүй цэгцлэх энэ асуудлыг төр зохицуулалт хийх шаардлага байна гэдэг зүйл байгаад байгаа юм. Манай тариаланчид бас гомдол хэлээд байгаа зүйл байна аа. Үйлдвэрүүд ашгийг нь авч байна гэдэг асуудлыг яриад байгаа юм.

Тэгэхээр бид нар энэн дээр бол хэрэв зах зээлд өөрийн дураар үнээ тогтоож байгаа бол бид нар бас нэг цэг тавих цаг болсон байх гэж хараад байна. Дуртай үнээ тогтоож байгаа бол энэн дээр нь бас нэг зохицуулалт хийх зайлшгүй шаардлага байгаа байх гэж харж байгаа. Үндсэндээ бид нарын анхаарах номер нэг асуудал бол энэ ард иргэд хэрэглэгчдийн асуудал, эрх ашгийн асуудал. Чанартай болоод хямд өртөгтэй гурил болон гурилан бүтээгдэхүүн хүн талхтай гурилтай байх энэ асуудлыг л шийдэх асуудлууд байна. Харин Улсын Их Хурал дээрээс хэрэв энэ асуудал шийдэгдээд дэмжигдээд гарлаа гэхэд хариуцлагын асуудал бол харин цаана нь яригдана. Гаалийн албан татварыг нь чөлөөлөөд хэзээ хэдэн төгрөгөөр үнэ буурах вэ, хэдэн хувиар буурах вэ гэдэг хүлээлт бол нийгэмд ч үүснэ. Бид нарын хувьд ч үүнд хариуцлага тооцох зайлшгүй шаардлага үүснэ. Тэгэхээр энэ дээр бол би Хөдөө аж ахуйн яам бол хариуцлагатай хандах ёстой. Засгийн газар энэ дээр хяналтаа тавих ёстой. Магадгүй зарим хэсэг

анхаарах ёстой нэг зүйл байна. Анхаарах ёстой зүйл нэг байна. Засгийн газар дараа нь бас нэг томоор нь тогтолцоогоор нь зайлшгүй анхаарах ёстой, харах ёстой зүйлүүд байна. Бид нар эдийн засаг болоод хэрэглэгчид, иргэдийн эрх ашгийг хамгаалахаас гадна болгоомжилж байгаа зүйл маань бол энэ босгосон салбараа унагааж болохгүй шүү гэдэг болгоомжлол байгаад байгаа. Газар тариалангийн салбар болон хөнгөн үйлдвэрийн салбараа хамгаалах бодлого бол тогтолцооныхоо хүрээнд бол бид нар анхаарах ёстой.

Үнэхээр энийг тийм эрсдэл үүсэх бол төрөөс тодорхой хэмжээнд татаас зохицуулалт, урамшуулал өгч энэ асуудлыг бодлогынх нь түвшинд тогтолцоогоор нь анхаарах зайлшгүй шаардлага байна л гэдэг зүйл байгаад байгаа юм. Би нэг зүйлийг бас нэг яах вэ зүгээр онцлоод тодруулаад нэг асуух гээд байгаа зүйл бол яах вэ мэргэжлийн хүн биш учраас газар тариалангийн салбар дээр бас нэг хүндрэлтэй байгаа нэг асуудал байна гэж яриад байгаа юм. Үр тарианы чанар энэ жилийн хувьд бол болц муу байна гэдэг асуудлыг ярьж байна гэсэн зүйл байна гэж яригдаад байгаа. Энэ хэр бодитой байгаад байгаа юм бол? Үнэхээр бас үр тарианы асуудал бол энэ асуудал угаасаа л дэлхий нийтээрээ л тэр дундаа сүүлийн жилүүд энэ жилийн хувьд бас л асуудалтай л байгаад байгаа юм. Угаасаа үнэхээр манайхны үр тарианы чанар болц муу байгаад байгаа бол бид нар гаднаас авахаас зайлшгүй шаардлагатай нөхцөл байдал үүсэж л таарна. Хүссэн хүсээгүй.

Энэ дээр та хэд маань бас тодорхой нэг хариу шийдлийг хэлээч? Энэ Улсын Их Хурлын энэ бодлогын шийдлийг гаргалаа гээд аваад үзэхэд иргэдэд болоод нийгэмд хүлээлт үүснэ. Хэдий хугацаанаас үр дүн нь мэдрэгдэж эхлэх боломжтой вэ? Өнөөдөр гурилын үнэ чанараасаа хамаараад 1600-аас 4 мянгын хооронд байгаа байх. Дээд гурил 4 мянгатайгаа байгаа гэсэн мэдээллийг

авсан. Тэгэхээр яг энэн дээр л хүлээлт үүсэх байх.

Г.Занданшатар: Болорчулуун 4 номер. ХХААХҮЯ-ны Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга.

Ц.Болорчулуун: Тэмүүлэн гишүүний асуултад хариулъя.

Тэгэхээр ер нь сүүлийн жилүүдэд бид бас улаан буудайныхаа ургац дээр хангамжийн тал дээр нэлээд анхаарч ажиллаж байгаа. Чанарын асуудлууд олон зүйлээс шалтгаалаад жил болгон бас асуудлууд гарч байгаа. 2022 оны ургац бас нэлээдгүй хэмжээнд хорчгор будаа үүсээд энэ чанартай холбоотойгоор би бас асуудал гарсан хэдий боловч дотоодын гурилын үйлдвэрүүд аваад ямар ч байсан хэрэгцээгээ хангах дайны гурилаа үйлдвэрлээд ингээд гаргасан. 2023 оны намрын ургацын яг хураалтын үеэр үргэлжилсэн 10-аас 14 хоногийн бороо орсонтой холбоотойгоор энэ түрүүн дээрээ соёлох энэ нь өөрөө цаашаа гурилын чанарт нөлөөлөхүйц хэмжээний ийм асуудал бол технологийн хувьд гарсан байгаа.

Тэгэхдээ энэ бол зөвхөн Монголд тохиолдоогүй ОХУ-ын бараг бүх мужид манайтай ойрхон мужуудад бас ийм асуудал гарсан. Энэ бол зөвхөн Красноюскийн районд нэг харьцангуй гайгүй будаа гараад бусад нь энэ нөгөө Сибирсик, Барнаул, Эркутсик мужийн хувьд бол ийм асуудлууд гарсан байгаа. Тэгэхдээ ОХУ-ын нийт авч байгаа ургац манайтай харьцуулахад га-гийн ургац бол 2 дахин илүү байдаг учраас энэ дээрээ өөрсдөө зохицуулалт хийгээд явсан. Бид энэ жилийн 2023 оны намрын ургацтай холбоотойгоор чанаржуулах зорилгоор бас 80 мянган тонн будааны квотыг Хүнсний аюулгүй байдлын үндэсний зөвлөлд хэлэлцүүлж энэ чанаржуулах гурилын үйлдвэрүүддээ чанаржуулагч хэлбэрээр олгосон.

Өнөөдрийн байдлаар нэг 60 гаруй мянган тонн нь орж ирээд үйлдвэрүүд гурилаа үйлдвэрлээд явж байна аа.

Г.Занданшатар: Баагаагийн Баттөмөр гишүүн.

Б.Баттөмөр: Ер нь хүн төрөлхтөн маш их олон төрлийн юм тарьдаг. Тэрэн дотроос 3 нэр төрөл. Өөрөөр хэлбэл, цагаан будаа, улаан будаа, эрдэнэ шиш гэдэг 3 бүтээгдэхүүн их онцгой байр суурь эзэлдэг юм байна л даа. Улаан буудай бүх улс тарьдаг. Тэгэхээр ер нь бол байгаль бид нараас шалгалт аваад л байгаа. Өнгөрсөн 80 жилийн хугацаанд гэхэд л 40 удаа ган зуд болсон байгаа 40 жилд нь. Тэгээд бид энэ социализмын үед чинь бол хөдөө аж ахуйгаас хөдөө аж ахуй аж үйлдвэрийн улс болно. Тэгээд сүүлдээ хөдөө аж ахуйн улс болно гэж зарлаж байсан. Ер нь энэ удаа гурилынхаа асуудлыг бүрэн шийдчихсэн байсан. Бид бол мэднэ шүү дээ. Стадионы энэ замаар дүүрэн л будаа авчраад л асгачихсан л байсан. Тэгээд бий болгосон зүйлээ л нураачихсан л харамсалтай байгаа юм л даа. Хамгийн гол нь. Хүрсэн түвшинээсээ буурчихсан. Би одоо энэ сайд нараас хөдөө аж ахуйн сайд эд нараас асууж байсан юм. Ер нь 21 дүгээр зуунд энэ нүүдлийн мал аж ахуй ер нь ямар хэлбэртэй байх юм бэ? Нүүдлийн мал аж ахуйгаа дагасан малчдын энэ ахуй соёл амьдрал ямар байх юм бэ гээд яамныхнаас асуугаад хариу авч чадаагүй юм.

Тэгээд энэ бол өнгөрсөн жил тэгж асууж байсан юм л даа. Тэгээд ер нь бол иймэрхүү юм болох нь ойлгомжтой л байгаад байсан юм. Тэгээд л болохгүй л яваад байгаа юм л даа. Энэ төрийн өмчийг хувьчлахдаа улс эх оронд ард иргэд ашигтай байхаар хувьчлах ёстой гэж эдийн засгийн шинжлэх ухаанд заадаг юм. Яагаад ашиггүй буруу хувьчлах юм бол хувийн компанийн монопол буцаад тогтдог гэж шинжлэх ухаанд бүүр ингээд заачихсан.

Энэ яг өнөөдөр Монголд бодитой л явж хэрэгжиж байна л даа. Бид нар бол эрэлт нийлүүлэлт гэж их ярьцгаадаг. Яах вэ эрэлт нийлүүлэлтээр тэр 300, 400 жилийн өмнө нэг хүний хэлчихсэн. Адам Смит гэдэг хүний хэлчихсэн үг байдаг юм. Энэ бол 21 дүгээр зуунд моодноос гарчихсан. Өнөөдөр дэлхий даяарчлагдсан. Хэн ч таашигүй ийм нөхцөлд бид нар амьдарч байгаа үед хэн зөв бодлого гаргана, хэн төрийн зохицуулалтыг оновчтой хийнэ тэр бол хөгждөг. Энэний бодит жишээ бол энэ урд хөршийн хөгжлийг бидэнд харуулж байгаа шүү дээ.

Тийм учраас энэ төрийн зохицуулалтуудыг их зөв хийх ёстой. Дандаа асуудлын хойноос биш урдаас л хармаар байгаа юм. Тэгээд ер нь харамсалтай байна л даа. Тариаланчид маань үр тариа тариад өгсөн үр тариа маань гурил болохоороо 3 дахин нэмэгдчихдэг. Энд бол шударга биш ийм өрсөлдөөний юм монополын юм энд байна гэж ингэж үзэж байгаа юм. Тэгээд энэ хуулийн төслийг бол дэмжиж байна. Тэгэхдээ хугацаа энэ тэрээ бас та нар үзэх нь зөв байх. Хугацаагүй гэдэг чинь зөв үү үгүй юу? Тариалан эрхлэгчдийг тийм тодорхойгүй байдалд оруулчих вий дээ гэсэн ийм болгоомжлол байна.

Тийм учраас хугацаан дээрээ үзэх нь зүйтэй гэж ингэж үзэж байгаа.

Дараагийн асуудал юу гэхээр энэ 2024 оны ингээд хаврын тариалалт эхэлнэ. Манай тариаланчид ингээд яг юу тарихаа мэдэхээ больчихсон байна гэж би тэгж сонссон. Юу гэхээр зэрэг үр тариа тарихаар хямд үнэтэй авдаг. Тэр рапс руугаа яваад байдаг. Монголд нэг ургамлын тосны нэг үйлдвэр байх шиг байна. Тэд нар авчихна. Хятадууд бэлэн мөнгөөр ингээд авчхаж байгаа юм. Тийм учраас энийг төрийн бодлогыг тодорхой болгоод тэр дэмжлэгээ үзүүлээд уулзалт энэ тэрээ зохион байгуулъя энийг тодорхой болгохгүй бол энэ цаашаа

ингээд үргэлжилж магадгүй байна гээд. Тэгээд ер нь цаашидаа яах юм бэ? Ер нь цаашидын ирээдүйг ер нь юу гэж бодож байгаа юм. Манай энэ га-аас авах ургацын хэмжээ чинь жижиг бага 8-10 центнер өрсөлдөх чадвар байхгүй.

Ер нь цаашидаа ямар бодлого барьж байгаа вэ? Энэ үр тарианы яг энэ ярьж байгаа асуудлаар хэлж өгөөч гэж би Хөдөө аж ахуйн яамнаас асууж байгаа юм.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя. 3 номер.

Д.Амарбаясгалан: Өнөөдөр 2600-3000 төгрөгөөр зарагдаж байгаа 1 дүгээр гурилыг үйлдвэрлэхэд 90 хувьд нь улаан буудай хэрэглэгддэг. Улаан буудайг тариаланчдаас гурилын үйлдвэрүүд авч байгаа дундаж үнэ нь 700 төгрөг килограмм тутамд нь. Ингээд тэр буудайгаар үйлдвэрлэсэн гурил 4 дахин нугалж зарагдаж байгаа байдал болохгүй байна гэж. Би энд юу гэж хэлэх гээд байна гэхээр гурилын үнэ өссөн ч тариаланчдын улаан буудайн үнэ өсөөгүй. Өгөөж нь тариаланчдад очоогүй. Тариаланчид шударга бус байна гэж үзэж байгаа энийг. Засгийн газар ч ард иргэд ч шударга бус байна гэж үзэж байгаа.

Тийм учраас улаан буудайн үнийн эрсдэлийн хамгаалалтыг Засгийн газар хийж өгөх ёстой, доод үнийг тогтоох ёстой. Эрсдэл учрах юм бол арга хэмжээ авч эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж чаддаг болох ёстой. Энэ чиглэл дээр тариалан эрхлэгчидтэйгээ, тариалан эрхлэгчдийн холбоотой Засгийн газар нягт хамтарч ажиллаж үр дүнтэй шийдвэрийг гаргана аа. Тариаланчид юу тарих вэ гэж асуух шаардлага гарахгүй. Тариаланчид тариагаа тарина. Тарьсан тариаг Монгол Улсын дотоодын үйлдвэрүүд бүтээгдэхүүн болгож гаргана. Импортын татварыг тэглэснээр монгол гурил зарагдахгүй гэдэг ойлголт байхгүй ээ. Иргэн бүрд сонголт бий болж байгаа юм.

Зах зээл дээр өрсөлдөөн бий болж байгаа юм. Энэ хатуу тогтчихоод байгаа монополийг задлах энэ бодлого туйлын чухал байгаа. Түүрүүн би бас хэлсэн.

Хэрвээ энэ хуулийн төслөөр хугацаа тавьж, хэмжээ тавьж гаргах юм бол ямар ч үр дүн өгөхгүй ээ. Улсын Их Хурал шийдвэр гаргасан, Засгийн газар шийдвэр гаргасан. Үр өгөөж нь ард түмэнд очиж чадахгүй. Зах зээлийн бодитой үнэ өрсөлдөөний түвшинд бий болох тэр нөхцөлийг хангах үүднээс хугацаагүй хэмжээгүй энэ шийдвэрийг гаргаж өгөх нь илүү чухал байгаа.

Хэрвээ гурилын үйлдвэрлэл тариалан эрхлэлт массаараа эрсдэлд орох нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд энэ асуудлыг авч үзэх боломжтой. Зохицуулалтыг хэзээ ч хийж болно.

Г.Занданшатар: Дашдондогийн Ганбат гишүүн.

Д.Ганбат: Үгүй ээ одоо тэгээд эцсийн эцэст бага ч гэсэн юм ойлгосон нь яамай даа. Тэгэхдээ ямар үнэ цэнээр вэ? Энэ удаан хугацаанд энэ ард түмнийг хамгийн чанар муутай, хамгийн үнэтэй гурилаар өгч байсан байна шүү дээ. Тэрийг нь нөгөө Засгийн газар бүгдийг нь шийднэ гэж яриад байдаг. Тэрийгээ хараад сууж байсан байна. Нөгөө төр гэж яриад байгаа юм нь. Дэлхийн зах зээл дээр буучихсан байдаг, гурилын үнэ, үр тарианы үнэ. Тэрний үр дүнг нь бол энэ олон жил манай ард түмэн мэдэрсэнгүй шүү дээ.

Хэрвээ тэр дэлхийн зах зээл дээр буучихсан үнэ тэр чанартай гурилыг хэрэглээд байж байсан бол өнөөдөр энэ хүмүүсийн эрүүл мэнд ямар байх вэ. Сонголттой байна. Өөр одоо энэ зуд турханд ямар нэгэн бэлтгэлтэй мөнгө төгрөг нь өөрсдөд нь хуримтлагдсан байна. Ийм л байх байлаа шүү дээ. Тэгээд ямар ямар гурилын үйлдвэрүүдэд энэ хугацаанд хэчнээн хэмжээний татвар

төлөгчдийн мөнгийг өгч байсан юм гэдгийг нэг сонирхчихъё. Ямар ямар хэд хэдэн онд. Нөгөө талаар ер нь тэр хугацаа тавина энэ тэр гээд байгаа чинь буруу шүү дээ. Энэ одоо хамгийн наад талын захын их сургуулийн нэгдүгээр курсийн эдийн засгийн оюутнууд, үгүй ер нь өнөөдөр зах зээлийн нийгэмд амьдардаг хүн бүхэн л ойлгоно шүү дээ. Энэ зах зээл, чөлөөт эдийн засаг, өрсөлдөөн, тэгээд энэ ярьж байгаа хэлж байгаа юмыг нь хараад байхад зарим нөхдүүд ерөөсөө нэг төр бүгдийг нь шийднэ. Ингээд гийгүүлчихнэ энэ тэр гээд яриад байгаа. Тэр нь тийм нь тийм л байдаг байх. Гэхдээ зохих хэмжээнд байдаг байх. Танай намын чинь тэр ярьдаг хэлдэг юм нь тийм л юм байдаг юм шиг байна лээ.

Гэхдээ ер нь дэлхийн зах зээл дээр бууж байгаа энэ юмны өсөхөөр л бүгдийг нь дагаад өсгөчихдөг. Нефтийн үнэ өслөө. Бензиний үнэ өсдөг, хэзээ ч буудаггүй ийм л байдалтай Монголын ард түмэн олон жил амьдарч байна аа. Харин Амарбаясгалан дарга хөдөө гадаа яваад ард түмнийхээ амьдрал дотор ороод бас энэ байдлыг ажиглаад тэгээд Засгийн газар дээрээ шуурхай арга хэмжээ авч байгаад зөв зүйтэй гэж бодож байна. Энэ мэтчилэнгээр өшөө арга хэмжээ авах хэрэгтэй. Тэгэхгүй бол тэр үнэтэй будаа аягүй бол Монгол Улсдаа цагаан будаа тарина гээд л Ингээд л баахан юм болох юм биш биз дээ айн туйлираад. Тэгээд ер нь манай Монголын ард түмний хэрэгцээ чинь 30 жилийн өмнө л энэ байсан. Тэрүүгээрээ л байна шүү дээ.

Дэлхийн хамгийн ядуу орны нэг бид нар чинь. Нэг хүнд ноогдох ДНБ бол 5 мянган доллар. 30 хувь нь ядуу 10 жил явлаа. Ичмээр байгаа шүү. Нөгөө та бүхэн маань засаглаад 8 жил болж байна. Би тэр нөгөө Засгийн газрын юм хум ярихад нь бас 3 жил та нарт хэлдэг ярьдаг байсан юм чинь энэ удаа больё гэж бодоод их юм ярьсангүй. Гэхдээ энэ үнэтэй гурил идүүлээд хэдий хугацаанд ямар боломж алдагдав аа? Яаж овоо нэг

ойлгов? Сонгууль болохоор л ойлгож байна уу? энийг чинь нэг бодохгүй дээ мэднэ шүү дээ. Та нарыг яаж зовоосныг. Дүнгээ тавих байх би тэгж бодож байна. Юу ч гэсэн хариултыг нь аваадахъя.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя. 3 номер.

Д.Ганбат: Ганбат гишүүний асуултад хариулъя.

Дотоодын гурилыг чанаргүй гэж та л хэлж байх шиг байна. Өөр хүн бол тэгж хэлээгүй, үнэтэй байна л гэдэг асуудал ярьж байгаа юм. Үнэ буулгах дээр ямар арга хэмжээг авах вэ гэдэг дээр л Засгийн газар ажиллаж байна. Засгийн газар удаан хойрго хандаагүй ээ. 2022 оны 11 сард гурилын үнэ нэмэгдсэн даруйд нь ШӨХТГ-аас шуурхай арга хэмжээг авч шийдвэрүүдийг гаргасан. Хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байгаа өрсөлдөөний хуулиар олгогдсон эрх хэмжээнийхээ хүрээнд шийдвэрээ авсан гаргасан. Харамсалтай нь уг шийдвэрийг үл тоож байна. Тавьсан торгуулийг төлөхгүй, гаргасан шийдвэрийг шүүхэд өгдөг. Бүтэн жил үргэлжилсэн шүүх саяхан буцаах, материал дутуу гэдэг шалтгаанаар буцаах шийдвэр гаргаад явуулж байгаа юм.

Энэ байдлаараа хэдэн жил ч үргэлжилж болзошгүй шүүхийн маргаан. Тэгэхээр Засгийн газар энийг зүгээр харж сууж болохгүй учраас өнөөдөр импортын татварыг тэглэж өрсөлдөөнийг бий болгох энэ арга механизмыг хэрэглэж байна.

Ирэх 7 хоногт Засгийн газраар Өрсөлдөөний хууль нь эрх хэмжээгээ ШӨХТГ-ын эрх хэмжээг нэмэгдүүлэх хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг боловсруулж оруулж ирэхээр зорин ажиллаж байна. Монопол тогтсон төрийн шийдвэрийг хайхардаггүй, хэрэгжүүлдэггүй, мөн дээрээс нь шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгож байгаа хууль

аж ахуйн нэгжүүдэд хуулийн дагуу шаардлагатай арга хэмжээг авах тэр эрхийг нээж авах нь зүйтэй гэж ингэж үзэж байна.

Гурилын үйлдвэрүүд өнгөрсөн 4 жилийн хугацаанд зөвхөн 4 жилийн хугацаанд 209 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг авсан байна.

Нэгдүгээрт нь Милл хаус гурилын үйлдвэр 48 тэрбум, хоёрдугаарт нь Улаанбаатар гурил 43 тэрбум, Өгөөж гурил 37 тэрбум, Өег гурил 59 тэрбум, Дорнод гурил 10.5 тэрбум, Од групп 2.5 тэрбум, Хангайн мисс 6 тэрбум, Хөвсгөл Алтан дуулга, Ерэн цагаан, Увс хүнс гэсэн компаниуд 1 тэрбум дотор зээлүүдийг авсан байна аа.

Төр зохисгүй бодлого, шаардлагагүй техникийн зохицуулалтуудыг хүчингүй болгож зах зээлийнх нь зарчмаар, өрсөлдөөний зарчмаар үнэ тогтох энэ нөхцөл боломжийг бүрдүүлэхээр зорин ажиллаж байгаа. Өнгөрсөн хугацаанд Засгийн газар олон салбарт шаардлагагүй байсан техникийн зохицуулалтуудыг хүчингүй болгосоор ирсэн. Өнөөдөр ч бас энэ гурилын импортын татварыг тэглэж зах зээлийн өрсөлдөөнийг бий болгох ажил хийгдэж байна. Энэнтэй мөн адил цемент дээр хүртэл ийм арга хэмжээ авах зайлшгүй шаардлага байгаа. Задгай цемент хилийн цаана 150 мянга байхад Монголд 300 мянган төгрөгөөр л зарагдаж байгаа. 30 хувийн импортын татвар тавиад хязгаарлаад хаячихдаг. Яг тантай санал нэг байна. Цементийн үнэ 240 мянгаас 740 мянга хүртлээ өсөхөд орон сууцын 1м²-ын үнэ 3 саяас 5 сая төгрөг болж өссөн. Эргээд цементийн үнэ буухад метр квадратын үнэ тогтож үлдсэн. Бүх л салбар дээр энэ асуудал олон удаа давтагдаж байна.

Энэнтэй холбоотой зохицуулалтын шийдвэрүүдийг өрсөлдөөний газар зохицуулах гэж

асуудалд анхаарал тавьж ажилладаг боловч хүчин мөхөстөж байна олон талаар.

Тийм учраас эрх зүйн орчныг тодорхой хэмжээнд чангатгаж.

Г.Занданшатар: Ганбат гишүүн нэг минут.

Д.Ганбат: Нөгөө малчдад ард түмэнд олддоггүй зээл чинь ингээд л өгч байдаг юм байна шүү дээ та нар. Тэгээд ямар хугацаатай, ямар хөнгөлөлттэй, энэ үйлдвэр компанийнх нь захирал нь хэн хэн гэдэг хүмүүс байдаг юм бэ? Энэ гурилын үйлдвэрийн эзэд чинь одоо бүгдээрээ Их Хуралд дэвшинэ гээд явж байна лээ шүү дээ. Өндөгнийхөн энэ тэр чинь. Та нарын хийж байгаа ажил нэг ийм л байгаа байхгүй юу. Тэр малчдын энэ зуд турханд авчихсан малчдын зээлийг ер нь тэр банк нь хариуцсан нь дээр байх аа. Юм л болгон татвар төлөгчдийн мөнгөөр хаадаг боодгоо нэгээс нөгөөд авч шилжүүлдгээ больсон нь дээр байх шүү. Төрийн мөнгө гэж байхгүй шүү дээ.

Тэгээд л нэг карманаасаа гаргаж өгч байгаа юм шиг л бүгдээрээ л ярих юм. Хэн ч карманаасаа гаргаж өгөхгүй байгаа шүү дээ. Нөгөө ядарсан зүдэрсэн ард түмнээс л татаж аваад, тэр мөнгөөрөө л үр дүн муутай ийм л юм хийж байгаа, ийм л байгаа.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Чинбатын Ундрэм гишүүн.

Компанийн эздийн нэр гэсэн. Амарбаясгалан дарга.

Д.Амарбаясгалан: Компанийн эздийг би одоо энэ өөрөө гурил үйлдвэрлэгч биш учраас мэдэхгүй юм. Надад ирсэн мэдээллээр таны саяын хэлснээр танай намаас л энэ тэнд дэвшээд яваад байгаа сураг сонсогдсон. Өгөг гурил гэдэг компанийн захирал Батсайхан гэсэн үү? Бат хэн гэсэн бэ.

Батсуурь гэдэг хүн Төв аймагт нэр дэвшинэ гээд явж байна гэж сонссон. Милл хаус гэдэг компанийг экс Ерөнхийлөгч Халтмаагийн Баттулга гэдэг хүний харьяаны компани гэж хэвлэлээр бас гардаг. Энэнээс өөр мэдээлэл надаа алга байна.

Г.Занданшатар: Чинбатын Ундрэм гишүүн.

Ч.Ундрэм: Гурилын үнийн хөөрөгдөлтэй тэмцэх нь зөв боловч бас энэ газар тариалангийн бүс нутгаас сонгогдсон гишүүний хувьд тариаланчдадаа үнэхээр санаа зовж байна аа. Та нар бас ойлгох байх. Тэгээд яг энэ гурилын гурил үйлдвэрлэж байгаа энэ өртгийн сүлжээг харахаар хамгийн их эрсдэлийг тариаланчид маань үүрдэг. Цаг агаараас авхуулаад л тэгээд л үнэ нь тодорхойгүй байдаг. Яг тариалангаа тарьж байх үед. Тэгээд намар болохоор Тариалан эрхлэлтийг дэмжих сангаас үнийг нь тогтоочоод байдаг. Тэгээд тэндээс нь гурилын үйлдвэрүүд 4 дүгээр зэрэглэлд оруулж байгаад түрүүн Амарбаясгалан даргын ярьдгаар зэрэглэлийг нь доошлуулж байгаад маш хямдханаар авчихдаг ийм асуудал байгаад байгаа юм. Тэгээд та сая тариаланчдын эрх ашгийг бид нар бодлогоор хамгаална гээд ярьж байна. Яг яаж хамгаалах вэ гэдэг маш том асуулт байна.

Энэ АНУ-д бол улаан буудайг биржээр зардаг. Биржээр дамжуулж зараад ирээдүйн үнэ нь бас тодорхойлогдчихдог. Тэрүүгээрээ гэрээ хийгээд түрүүлээд гэрээгээ хийгээд ингээд арилжаа нь явагдчихдаг. Тэгэнгүүт тариаланчид чинь хэр хэмжээний буудайг би хэдэн төгрөгөөр зарах юм бэ гэдэг нь тодорхой болчихоор төлөвлөгөөтэйгөөр тариалангаа эрхлээд ингээд явчихдаг.

Тэгэхээр тийм нөхцөл рүү бид нар оруулж өгмөөр байна. Улаан буудайн экспортыг чөлөөлж байж энэ чинь бүр олон улсын биржийн арилжаа наймаа

болж хувирна. Тэгэхээр манай тариаланчид бол олон улсад бас өрсөлдөх чадвартай болох хэрэгтэй. Одоо бол бас ингээд л хорио цээрийн нөхцөл Хятадад хэцүү байдаг энэ тэр гээд бас асуудал ярьж байна лээ. Нэг хэсэг нь бол бид нар экспортолж чадна гэдгээ бас хэлж байна лээ. Тэгэхээр экспортоо нээгээд олон улсад энэ биржээр арилжаалдаг бодлого руу ормоор байна аа. Нөгөө талдаа бордоо, ургамал хамгааллын бодис, үрийн импортын асуудлыг бас энийг стандартаа тавиад импортын татварыг нь чөлөөлөөд тэгээд тэр нэг тусгай зөвшөөрлийг нь болиулчихмаар байна. Яг шаардлагаа хангаад бордоогоо ургамал хамгааллын бодисоо оруулж ирж байгаа байгууллагууд нь шууд оруулж ирээд бас үнээрээ өрсөлддөг. Тэр бол улаан буудайн өөрийнх нь өртөгт шууд нөлөөлнө шүү гэдгийг хэлмээр байна.

Манай зарим тариалан чинь жижиг том гэлтгүй, нийлээд хоршоо маягийн юм болоод хувьцаа эзэмшээд өөрсдөө гурилын үйлдвэртэй болчихъё гэж ярьж байна.

Тэгэхээр энэ бас нэг шийдэл байхгүй юу. Өөрсдөө сүүлийн үеийн авсаархан тоног төхөөрөмжтэй бага оврын тийм гурилын үйлдвэрүүд дэлхийд байдаг юм байна. Ингээд нөгөө өрсөлдөөний тал руугаа бас хүмүүс бодоод ирж байна л даа. Бас одоо улаан буудай тариалахаас бас зарим тариаланчид маань айж байна. Тэгэхээр зарим нь рапс ялангуяа нөгөө майнд тект борлуулах хар рапсыг тариалъя гэж ярьж байна.

Гэтэл хар рапсыг экспортлох юм бол НӨАТ-гүй гэнэ. Тариалаад дотоодынхоо үйлдвэрт өгье гэхээр НӨАТ-тай болчихоод байна. Тэгэхээр энэ бодлогыг бид нар бас давхар зөв болгомоор байна аа. Өрсөлдөөний хуулийг сайжруулна гэдгийг би 100 хувь дэмжиж байна аа. Энэ ШӨХТГ-ын бараг нэрийг нь өөрчлөөд энэ олигопол, монопол

компаниудтай тэмцэх энэ картель үүсгэж үнээ тохироод байгаа компаниудтай тэмцэх бараг тэр чиглэлийн нэртэй болгоод Улсын Их Хурлаас шууд хамааралтай болгодог ч юм уу, яадаг юм байгаа юм нэг тийм улс төрөөс жсоохон хамаарал багатай ажлаа хийж чаддаг одоо нэг 11, 12 хүн л ажилладаг юм байна лээ шүү дээ. Тэгээд энэ зах зээл чинь хэдэн төрлийн бүтээгдэхүүн байгаа билээ бурхан минь. Тэгэхээр улам чадавхжуулаад бэхжүүлээд ингээд явах асуудлыг 100 хувь дэмжиж байна.

Тэгэхээр саяын миний энэ саналууд хэр боломжтой вэ? Газар тариаланчдын эрх ашгийг яг ийм ийм байдлаар хамгаална гээд та өнөөдөр хэлчихвэл.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан:

Тариаланчдыгаа тариалалтыг эрхлэх нөхцөл боломжоор нь бүрэн хангана гэдгийг бол удаа дараа хэлж байгаа. Эрсдэл учруулахгүй. Гурилын үнэ өссөн хэр нь ээ? Улаан буудайн үнэ өсдөггүй. Зарлагдаж байгаа үнэ нь 800-аас 1 сая төгрөг. Сая 100 мянган төгрөгөөр тонн нь зарлагддаг мөртөө гурилын үйлдвэрүүд тариаланчдаас будааг нь авахдаа ялгаж ангилаад дундаж үнэ нь 700 мянган төгрөг болдог. Ингээд энэ асуудал цаашидаа үр өгөөжөө өгөхгүй байна гэж байгаа юм. Яг энэ нөхцөл дээр малчид тариаланчид хоёр хоёулаа яг ижилхэн байгаа юм. Тариалалтаа эрхлээд хураалтаа явууллаа. Нийлүүлэхдээ хямд үнээр нийлүүлнэ. Малчид мөн адил. Малаа маллаад маханд эргэлтэд оруулахаар өгнө. Нэг бяруу 800 мянган төгрөгөөс дээш гарахгүй. Тэрний нэмүү өртөг нь дараачийн шатад нь очиж хэт өндрөөр тусаж байна. Орон нутагт малчдын гар дээрээс 7 мянган төгрөг хүргэхгүйгээр худалдан авч байгаа үхрийн мах өнөөдөр Улаанбаатар хотод 20 мянган төгрөг

болоод л зарагдаж байгаа юм. Тэгэхээр энэ өөрөө нөхцөлийн хувьд хүнд байна.

Тэгэхээр малчдыг тариаланчдыг энэ үйл ажиллагаагаа явуулах нөхцөл боломжоор нь хангах хамгаалалтын бодлого хөтөлбөрийг Засгийн газар зарлаж хэрэгжүүлнэ ээ. Тариаланчдын холбоотой бас уулзалт хийж байгаа. Өчигдөр хурал нь хуралдаад нэг шинэ хүн Ерөнхийлөгчөөр нь сонгогдсон байна лээ. Өнөөдөр ЗГХЭГ-аас холбогдоод уулзалт хийх хүсэлт тавьсан. Шинээр сонгогдсон удирдлагын багтай маргааш уулзалтыг хийгээд хамтарсан бодлого хөтөлбөрийг гаргаж тариаланчдыг үнийн эрсдэлээс бүрэн хамгаална. Тантай санал нэг байгаа зүйл хамгийн хямдаа хэдэн төгрөгөөр тариагаа зарах вэ гэдгээ мэддэг тариаланчид итгэл төгс үр тариагаа тариалах ажлыг хийж хийх тэр орчин нөхцөлийг бүрдүүлж өгнө өө.

Импортын бусад төрлийн бүтээгдэхүүнтэй холбоотой татварын асуудал бас яригдаж байгаа. Үрийн тариа тэгээд бусад малын холбогдолтой ХАА-н холбогдолтой бүтээгдэхүүний хязгаарлалтад тавьчихсан байгаа олон янзын шийдвэрүүд байгаа. Өнөөдөр энэ шийдвэрийг гаргаж байгаатай холбогдуулаад Хөдөө аж ахуйн яам энэ салбаруудад чиглэсэн олон янзын онцын ач холбогдол шаардлагагүй шийдвэрүүдийг цуцлуулах ажлыг Засгийн газраар оруулж шийдвэрлэхээр болж байгаа. Төр маш тодорхой байх ёстой. Олон янзын ойлгомжгүй хөтөлбөр хэрэгжүүлэхгүй. Цөөн тооны нэн шаардлагатай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг болох нь зөв юм аа. Төрөөс үнэ тогтоодог тийм хэлбэрийг бол цаашидаа авч хэрэгжүүлэх зохисгүйг өнөөдөр энэ олон зүйл дээр бол Засгийн газар олж харж байна, дүгнэж байна. Тэгэхээр иймэрхүү хэлбэрийнхээ хөтөлбөрөөс бүрэн татгалзаад чөлөөт зах зээлийн зарчмаар явах боломж нөхцөлийг хангана. Мэдээж энэ бүгдийн цаана байгаа хүнсний аюулгүй байдал, үндэсний аюулгүй байдлын холбогдох

чухал гол зүйлүүд дээр анхаарлаа хандуулж хамгаалалтаа бүрэн хийж явж байна гэдгийг бас хэлье ээ.

Г.Занданшатар:

Бадмаанямбуугийн Бат-Эрдэнэ гишүүн.

Б.Бат-Эрдэнэ: Баярлалаа. Энэ оруулж ирж байгаа асуудлын хувьд Засгийн газар дээр бид нар тал талаас нь нэлээн ярьсан л даа. Би Байнгын хороо, 2 Байнгын хороо хамтраад хуралдсан энэ Байнгын хорооноос голдуу би асуулт асуух гээд байгаа юм. Тэрний өмнө нэг товч болсон явдлыг хэлэхэд энэ ерэн хэдэн онд ер нь хүнсний хангамж нь гурил будаа, мах, сүү юу байдаг юм энэ бүх юмаа импортоор авах хэрэгтэй.

Заавал ер нь Монголд дотооддоо үйлдвэрлээд байх шаардлага хэрэгцээ байна уу, үгүй юу гэсэн ийм нэг бодлоготой байх үед тэгээд тухайн үеийн, өмч хувьчлалын энэ орон нутгийн өмч хувьчлалд оролцох шаардлагын үүднээс хуучин Их Хурлын гишүүн байсан Тэрбишидагва гуай энэ Алтан тариа компанийн захирал гавьяат Цэдэв гуай бид хэд бас баг болоод Хэнтий аймгийн гурилын үйлдвэрийн хувьчлалд оролцож байсан л даа. Битүүмжилсэн дуудлага худалдаагаар. Тэгээд ийм хүнд цаг үед бид нар газар тариалангийн салбарт зүтгэж байсан юм аа. Тэгээд яах вэ Тэрбишидагва гуай бид 2 Их Хурлын гишүүн болоод энэ аж ахуйн бизнесийн ажлаас бүрэн холдсон учраас энийгээ бид нарын энэ хувьчлалд оролцсон, Хурх гурилын үйлдвэр Хурх гэж ярьдаг шүү дээ. Ингээд Ганбат яг бид нартай хамт оролцож байсан. Тэр баг руу шилжүүлчихсэн юм.

Ингээд Их Хуралд орж ирж энэ ажилласан он жилүүддээ энэ дотооддоо хүнснийхээ хэрэгцээ хүнсний аюулгүй байдлаа хангах ёстой. Энэний төлөө зүтгэх хэрэгтэй юм байна аа. Ингээд энэ газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг ер нь сэргээхэд бүх талаар л дэмжиж ингэж ажиллаж тэгээд энэ маань сүүлд Атрын

3 дугаар аян нэртэй болоод өнөөдрийн түвшинд хүрээд л ингээд явж байгаа ийм зүйл л дээ. Одоо ингээд харах юм бол энэ газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа компанийн хүний нөөц цаашилах юм бол техник технологи ер нь аль ч талаасаа нэлээн бололцоотой ийм хэмжээнд хүрчхэж ээ.

Тэгэхээр энэ гаргаж байгаа шийдвэрийн цаад талд энэ нэгэнт бэхэжсэн тогтсон энэ хүнсний аюулгүй байдлын асуудал ер нь зөвхөн Монголд ч биш дэлхий нийтээрээ яригдаж байгаа энэ үед бол ихээхэн ач холбогдолтой ийм зүйл байгаа учраас энэ дээр төр онцгойлон анхаарал бодлогоо гаргаж ажиллах ёстой байх гэсэн ийм саналыг хэлэх гээд байгаа юм.

Дараагийнх нь би асуух гээд байгаа нэг 2, 3 тодорхой зүйл бол энэ газар тариалангийн үйлдвэрлэлтэй холбоотой нэг хүнд асуудал бол энэ үрийн чанар байдалтай холбоотой ийм асуудал байгаа юм аа. Тэгээд энэ ургацын чанар байдал өөрчлөгдөөд байгаа нь энэ уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой эрсдэлт хүчин зүйлээс шалтгаалаад ийм нөхцөл байдал бий болоод байна уу, эс үгүй бол бусад шалтгаан байна уу? 80 мянган тонн улаан буудайг нь чанаржуулах ийм зориулалтаар импортоор авч байгаа тухай асуудал ярьж байна шүү дээ. Тэгээд энэ асуудлаа яах юм бэ? Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгүүд, энэ үрийг нутагшуулах, чанаржуулах энэ асуудал дээрээ ярихгүй бол ерөөсөө үр бол хэцүү байдалтай орчихсон. Хүн бүр дур дурынхаа сортын үрийг авчирч тарьсаар байгаад нөгөөдөх нь бүр холилдоод алиа ч мэдэхээ больсон ийм байдалтай болчихсон хүндрэлтэй юмнууд байх юм аа.

Дараагийнх нь юм бол энэ хөрс хамгаалах асуудал энэ газар тариалангийн юманд их чухал юм байна лээ л дээ. Тэгэхээр зэрэг энэ газар тариалангийн хөрс хамгаалалттай холбоотой энэ бордоо, ургамал

хамгааллын энэ бодисын чанар байдал бас ямар байдалтай байна аа? Орж ирээд энэ нэг чанар нь сулруулчихсан ийм бордоо, ургамал хамгааллын бодис хэрэглээд тэгээд үр дүн гарахгүй иймэрхүү нөхцөл байдал яваад байдаг юм биш биз дээ гэж. Тэгээд цаашилах юм бол хашаажуулах асуудал байна. Тэгээд нөгөө хамгаалалтын зурвас ой тариалах гэх мэтчилнээр энэ олон цогц асуудлуудыг хийхгүй бол.

Г.Занданшатар: Болорчулуун Цэндгомбын Болорчулуун. ХХААХҮЯ, Бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга.

Ц.Болорчулуун: Бат-Эрдэнэ гишүүний асуултад хариулья.

Тэгэхээр ер нь чанар сайтай хүртээмжтэй ургац авахын тулд олон хүчин зүйлүүдээс хамааралтай тэр дундаа ялангуяа үрний асуудал гэдэг хамгийн чухал. Тэгээд бид бол Дарханд манай ургамал, газар тариалангийн хүрээлэн ажиллаж байгаа. Жилдээ нэг 300-аас 400 тонн, 400 гаран тонн супер элит үрийг бол үйлдвэрлэж байгаа. Цаашидаа бид дотооддоо 100 хувь импортын бус хамааралтай байхын тулд 3 мянга орчим тонн үрийг бол жилд үйлдвэрлэж байж энэ цаашидаа импортын үргүйгээр явах ийм бололцоо нөхцөл байгаа. Энэ дээр мэдээж салбарын яамны зүгээс хөрөнгө оруулалт хийгээд хүрээлэнтэй нэлээд хамтарч энэ хэмжээг нэмэгдүүлэх, гарч байгаа супер элит үрийг нь дотоодын үр үржүүлэгч аж ахуйн нэгжүүдээр дамжуулж үржүүлэх энэ асуудал дээр онцгой анхаарч байгаа. Улсын хэмжээнд 27 сортын үр нутагшсан.

Ер нь их бага хэмжээгээр тариалалтыг хийдэг ийм асуудал байгаа. Энд бол хамгийн гол нь манай Буриаддын Буриадский сортууд байна. Сүүлийн жилүүдэд бид нар Алтайн хязгаараас энэ алтан омгийн сортуудыг нэлээд авч нутагшуулж байгаа. Энэ бол бас үр

дүнгээ өгч байгаа ийм сортууд. Жил болгон шинэчлэгдэж байгаа. Үүний зэрэгцээ манай Дарханы хүрээлэнгийн гаргасан энэ дархан омгийн сортууд байгаад байгаа юм. Тэгээд энэ бол нийт авч байгаа ургацын зарим жил 30 хувь руу дөхөх хэмжээний ийм үрийг гаргаж, ургацыг авч байгаа ийм асуудал байгаад байгаа. Тэгээд манай бүс нутагт дасан зохицсон дотоодын эрдэмтдийн энэ олон жилийн хөдөлмөрийн үр дүнд гаргаж авсан ийм дархан омгийн сортууд дээр бас тариалалтууд нэлээн голчилж явж байгаа. Тэгээд бид бол жилдээ тодорхой хэмжээний үрийн шинэчлэлт хийж, хөрөнгө мөнгөний бололцооноос хамаараад 5 мянга орчим тонн үрийг импортоор тэр дундаа бас энэ Алтайн хязгаарын хүрээлэнтэй хамтарч нийлүүлж дотоодын аж ахуйн нэгжүүд дээр бол оддын тариалалтаа бас хэвийн явуулах ийм нөхцөл дээр нь анхаарч ажиллаж байгаа.

Тэгээд зөвхөн одоо будааны чанарын асуудал гэдэг бол зөвхөн үрийн чанартай бас шууд биш холбоотой. Бусад тэр таны хэлж байгаа уур амьсгалын өөрчлөлт нөгөө цаг уурын өөрчлөлттэй холбоотойгоор бол дээрээс нь янз бүрийн технологийн алдаа гаргах ч юм уу, ийм нөхцөлүүд байдлын улмаас будааны чанарт бол зарим жилд нөлөөлдөг асуудлууд байгаа.

Өнгөрсөн жил гэхэд яг хураалт эхлэх цаг мөч буюу 9 сарын 5-аас эхлээд үргэлжилсэн 10, 14 хоногийн бороо бол яг бүх газар тариалангийн бүс нутагт орсонтой холбоотойгоор хураалтаа хийж чадахгүйгээр ингээд түрүүн дээр нь соёолох энэ нь улмаар гурилын чанарт нөлөөлөх ийм асуудлууд гарсан. Энэ дээр бол цаашидаа бид нэлээд сайн анхаарч байгаа. Бас түүнчлэн би Беларус улсын энэ хүрээлэнгүүдтэй хамтарч Монгол Улсад нутагшсан сорт ургац өндөртэй сортуудыг гаргаж авъя гэдэг тал дээр энэ Беларус Монголын Засгийн газрын хорооны комиссын хурал дээр нэлээд

ажлуудыг ярьж хэлээд ингээд ажил болгоод явж байгаа гэдгийг хэлье ээ.

Г.Занданшатар: Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн.

Ж.Эрдэнэбат: Та бүхэндээ өдрийн мэнд хүргэе ээ. Тэгэхээр ер нь яах вэ дээ тэгээд л Монголын төр засаг Засгийн газар яг ийм цаг уурын хүндрэлтэй нөхцөл байдалд ард иргэдийн минь амьдралд бас хүндрэл үүсээд байгаа энэ цаг үед авах ёстой арга хэмжээнүүдээ аваад хэрэгжүүлээд явдаг. Сая КОВИД-ын үед ч гэсэн бас Монгол Улсын Засгийн газар бүхий л авах ёстой цаг хугацаанд нь хийх ёстой хэрэгжүүлэх ёстой ажлуудаа цаг алдалгүйгээр хийсний үр дүнд бид нар бас хохирол багатай энэ хүнд үеийг давж туулсан гэдгийг бүгдээрээ мэдэж байгаа.

Өнөөдөр ч гэсэн бас энэ цаг уурын нөхцөл байдлаас үүдэлтэйгээр ийм хүндрэлүүд бий болоод эхэлсэн. Үүнээс бас гарахын тулд тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх ийм шийдвэрүүдээ гаргах гээд ингээд хуулийн төслийг оруулаад ирээд ярилцаж байгаа гэж ингэж би бодож байгаа.

Тэгэхдээ гаргаж байгаа шийдвэрийн хувьд утга агуулга дээрээ бас эргэж зайлиггүй харах ийм шаардлага зүй ёсоор байна гэдгийг би хэлэхийг хүсэж байгаа юм. Энд жишээ нь үг хэлж байгаа улсууд улаан буудай гурил гэдэг стратегийн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүн мөн үү гэвэл мөн гэдгийг бүгдээрээ хүлээн зөвшөөрөөд байгаа юм. Хүлээн зөвшөөрөөд байгаа юм.

Тэгсэн мөртөө эдийн засгийн онолоороо зах зээл дээр өрсөлдөөний зарчмаар явах ёстой гэдэг ийм зүйлийг яриад байхаар би бас гайхаад байгаа юм. Стратегийн ач холбогдолтой бүтээгдэхүүн чинь яахаараа өрсөлдөх ёстой гэж. Тийм зүйл эдийн засгийн онолд байхгүй, байдаггүй. Энийг өөрөө стратегийн ач холбогдолтой гол

бүтээгдэхүүн нь нэр төрлийнхөө бүтээгдэхүүнийг төр нь өөрөө хамгаалаад явж байдаг, аваад явж байдаг. Одоо бол ингээд газар тариалангийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа компаниудын үйл ажиллагаанд бас намар дэмжлэг үзүүлэх юмыг бас сая Амарбаясгалан сайд яриад байх шиг байна л даа. Наадуул чинь бүгдээрээ төр ямар хэмжээний багтаамжтай савтай вэ хэдий хэмжээний будаа худалдаж авах чадвартай вэ гэдгийг бүгдээрээ мэдэж байгаа шүү дээ. Мэдэж байгаа учраас энэ дээр бид нар мянга сайхан юм яриад итгэх итгэл тийм сайн төрөхгүй болов уу гэж би бодож байна. Ийм боломж угаасаа байхгүй.

Тийм учраас энийг нэг талдаа бас бодох хэрэгтэй байгаа юм. Энэ гурил үйлдвэрлэгч нар будаа авахгүй болчих ийм тохиолдолд өнөөдөр яг энэ цаг үеийн нөхцөл байдал нь өөрөө энэ газар тариалангийнхаа үйл ажиллагааг эрхлэх бэлтгэлээ хангаж байгаа энэ цаг үед ийм шийдвэр гаргана гэдэг цаашидаа газар тариалан эрхэлж байгаа улсуудын хувьд тариалалт хийх энэ эргэлзээ нь бий болно гэсэн үг. Тийм учраас үүнийг нэг талдаа бодож үзэх хэрэгтэй юм аа.

Нөгөө талаасаа юу вэ гэхээр 2008 оны сонгуулийн дараа байгуулагдсан С.Баярын Засгийн газар “Атрын III аян” гэдэг энэ зүйлийг эхлүүлж байхад газар тариалангийн салбарт үүссэн байсан хүндрэл нь юу вэ гэхээр яах вэ? Атар газар гэдгээрээ хүмүүс болохоор эрүүл атар газрыг хагалахыг ойлгодог байх. Тэгвэл энэ “Атрын III аян”-ны гол зорилго юу вэ гэхээр ашиглалтгүй болчихсон байсан бараг Монгол улсын хэмжээнд байгаа нийт газрынхаа 60, 70 хувийг бид нар ашиглахгүй болчихсон байсан. Энийг ашиглахыгаа л “Атрын III аян” гэж атар газар эзэмших гэж байна гэж хэлсэн юм шүү дээ. Энэ нь болохоор юу вэ гэхээр үнэхээр энэ стратегийнхаа гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүнийг хамгаалахгүй явснаас үүдэлтэйгээр үйлдвэрлэгч нар нь

өөрөө үйлдвэрлэлээ эрхлэхээ больчихсон байсан учраас “Атрын III аян” гэдэг зүйлийг гаргаж ирж хийсэн.

Тэгвэл энэ газар атаршихаасаа гадна бас нэг үүссэн нөхцөл байдал нь юу вэ гэхээр хөдөө аж ахуйн яг энэ чиглэлийн мэргэжлийн боловсон хүчин байхгүй болчихсон. Одоо бас нэг энэ газар тариалангийн салбар жоохон сэргэлт гараад энэ сэргэсэн гэж би хэлэхгүй шүү. Сэргэлт гарч байгаа. Энэ цаг үед бас мэргэжлийн боловсон хүчнээ бэлдэж байна. Ямар ч байсан газраа 100 хувь ашигладаг болоод эхэлчихлээ. Энэ цаг үед нь дахиад ийм шийдвэр гарах юм бол магадгүй энэ салбарыг тэр чигт нь татаад унагаачих ийм нөхцөл байдал үүснэ шүү гэдгийг бас анхааруулж хэлэхийг хүсэж байгаа юм аа.

Ер нь 2009 он гэхэд үндсэндээ Сэлэнгэ аймагт би бас аймгийн Засаг даргаар ажиллаж байсан. Энэ шороогоо өөрийнхөө үндсэн амьдрал гэж ойлгосон цөөхөн хэдэн тооны тариаланч нар л үлдсэн шүү дээ. Сэлэнгэ аймаг 300 мянган га эргэлтийн талбайтай байхад тавьхан мянган гагаа ашиглаж байсан. Ийм цаг үед бас энэ аяны үйл ажиллагаа маань бас энэ тариалангийн, газар тариалангийн салбарыг сэргээх ийм нэг нөхцөл байдал нь болсон юм.

Тэгээд үйлдвэрлэл гэдэг өөрөө худалдан авагчгүйгээр үйлдвэрлэлийг үйлдвэр гэж ойлгоход хэцүү шүү дээ. Тэгэхээр энэ газар тариалангийн салбарт үйлдвэрлээд байгаа тэр улаан буудай буюу стратегийн тэр гол бүтээгдэхүүнийг хэн худалдаж авах юм бэ гэдэг асуудал байгаа юм. Хэн худалдаж авах юм бэ? Гурилын импортын асуудлыг ингээд бас бусад улс оронтой харьцуулж яриад байгаа юм. Энэ манай газар тариалан эрхэлж байгаа бизнес эрхлэгчид бусад улс орны бизнес эрхлэгчтэй харьцуулах ойлголт биш байхгүй юу. Биш.

Яагаад гэхээр тэд нар энэ манай Монголын газар тариалан эрхэлж байгаа улсуудын авч байгаа шатахуун нэг өөр үнэтэй, техник, тоног төхөөрөмж нэг өөр үнэтэй. Дандаа импортоор авч байгаа.

Үр бордоо нэг өөр үнэтэй. Дандаа импортоор авч байгаа. Ийм өндөр үнэтэй авч байгаа түүхийг эд, материал хэрэглэж байгаа улсууд яаж тэр улсуудтай өрсөлдөх вэ. Өрсөлдөх ямар ч боломж байхгүй.

Тийм учраас төр нь өөрөө энийгээ хамгаалаад явах энэ бодлогыг хэрэгжүү.../минут дуусав./

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга, Даишэвэгийн Амарбаясгалан Монгол улсын сайд хариулья.

Д.Амарбаясгалан: Төр нэгдүгээрт улаан буудайг худалдаж авах ажлыг мэдээж зохион байгуулахгүй шүү дээ. Төр тариалан эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг хамгаалах, доод үнийг тогтоох, үнийн эрсдэлд орсон тохиолдолд нөхөн олговор өгөх хэлбэрээр зохион байгуулдаг олон улсад амжилттай хэрэгжсэн сайн туршлагауд байна. Тэр хөтөлбөрийг бид удахгүй зарлана. Энэ хуулийн төсөл нэмэлт, өөрчлөлт, энэ хуулийн төсөл батлагдсаны ард дээр Засгийн газар уг асуудлыг авч хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтой зүйл гэж харж байгаа.

Төрөөс олон янзын хөнгөлөлттэй зээл, дэмжлэг, туслалцааг өнгөрсөн хугацаанд үзүүлсэн. Үр дүнгээр яг таны саяын хэлж байгаатай санал нэг байгаа зүйл нь атрын аян амжилттай хэрэгжсэний үр дүнгээр хүнсний ногоо, үр тариагаа дотооддоо бүрэн хэмжээнд хангах нөхцөлөө бүрдүүлж чадсан байгаа. Мэдээж үр тарианы болцтой холбоотой чанарын асуудал, цаг уурын өөрчлөлт, тухайн жил болгоны онцлогоос хамаараад янз янз байсан.

Өнөөдөр бидний ярьж байгаа сэдэв гурилын үнэ зах зээлийн өрсөлдөөнгүйн улмаас хэт өндөр үнэд хүрчээ. Энэ үнэ өөрөө иргэдийн худалдан авах чадварт шууд нөлөөлөл үзүүлж байна. Инфляц өсөхөд 15 хувийн нөлөөллийг бас үзүүлж байгаа. Тэгэхээр инфляц бууна, үнэ бууна, ард иргэд худалдан авах боломж нөхцөл нь илүү хангагдана. Харин тариалан эрхлэгчид эрсдэлд орох гээд байна гээд өндөр үнэтэй гурил байх бодлогыг хатуу барьж ерөөсөө болохгүй. Зах зээлээ хамгаална үндэсний аюулгүй байдал, хүнсний аюулгүй байдлаа хамгаалах бодлогыг авч хэрэгжүүлнэ.

Мэдээж бас ойлгож байгаа. Олон мянган тариаланчид байгаа. Үр тариа тарихгүйгээр цаашид ямар өөрчлөлт шинэчлэлт хийх вэ. Төр бас ингээд гэнэт ийм шийдвэр гаргах гэж үзээд байгаа нь хүндрэлтэй байна гэдэг асуудлыг хөндөж ярьж байгаа. Тэр бүгдийг ойлгож байна.

Гэхдээ бид асуудлыг хялбархнаар биш цогцоор нь, салбарынх нь бодлогын хэмжээнд нь авч шийдвэрлэхийн төлөө энэ шийдвэрийг гаргаж явж байна аа. Мэдээж нэг дэх номерын зорилго ард иргэд хямд үнэтэй гурил хэрэглэх ёстой. Гурилан бүтээгдэхүүн, өргөн хэрэглээний 12 нэр төрлийн бүтээгдэхүүн байгаа юм. Хямдаар хэрэглэх ёстой. Газар тариалангаа монголчууд эрхэлдгээрээ эрхлэх ёстой. Эрсдэл учрах юм төр энэ дээр нөхөх олговор хэлбэрээр асуудлыг шийдвэрлэж чаддаг зохистой бодлогыг хэрэгжүүлэх ёстой. Зах зээл дээрээ, салбар дээрээ өрсөлдөөн бий болох ёстой. Үйлдвэрүүд нь ч гэсэн хөгжих хэрэгтэй. Яг энэ газар тариалан дээр гарч байгаа асуудлыг би түрүүн хэллээ. Яг малчдын амьдрал дээр мөн адилхан тулгамдаж байгаа юм.

Өнөөдөр малчид жилийн 20-оос 24 хувийн арилжааны зээлээр хүүтэй, арилжааны зээлээр амьдарч байгаа. Эргээд мал нь яг бэлчээрээрээ дагнаад явахаар тарга тэвээрээ хангалттай авч

чаддаггүй зарж борлуулахаар үнэд хүрдэггүй. Ингээд амьдрал нь баталгаажих түвшинээс доогуур хэмжээнд байгаад байдаг.

Тэгэхээр энэ малчид тариаланчдын талаар авч хэрэгжүүлэх бодлого дээрээ Засгийн газар анхааралтай ажиллаж байна. Энэ цаг үед оновчтой хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ. Улсын Их Хурлын гишүүд маань ч бас ард иргэд, малчдынхаа амьдрал, амьжиргааг бас харж, мэдэрч байгаа учраас энэ шийдвэрүүдийг гаргахад дэмжлэг үзүүлж ажиллана гэж итгэж байгаа.

Г.Занданшатар: Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн тодруулж асууна.

Ж.Эрдэнэбат: Энэ юу л юм л даа Амарбаясгалан сайд аа. Би энэ улс орны аюулгүй байдлын асуудлыг л яриад байгаа юм. Улс орны аюулгүй байдлын асуудал. Тэгэхээр иргэдээ стратегийн гол нэр төрлийн хүнснийх нь бүтээгдэхүүнээр хангаж чадахгүй, худалдаж авч хангана гэдэг асуудал өөрөө энэ улс орны аюулгүй байдлын асуудал байхгүй юу. Би энд төр худалдаж авахгүй гэж та хэлж байна. Төр худалдаж авахгүй, гурил үйлдвэрлэгч нар чинь худалдаж авахгүй энийг хэн худалдаж авах юм. Худалдаж авах өөр хүн байхгүй шүү дээ.

Тийм учраас яах вэ гэхээр энэ гурилаар хангах асуудал чинь өөрөө иргэдээ, улс орон, үндэсний аюулгүй байдлын асуудал байхгүй юу. Тийм учраас энэн дээр ямар ч байсан ийм байдлаар шийдвэр гарах юм бол эргээд энэ хоёр салбараа хоёуланг нь гурил үйлдвэрлэгч нар болоод хөдөө аж ахуйн салбараа татаад унагаачих ийм нөхцөл байдал үүснэ.

Нэг уначихсан салбарыг буцааж босгох гэж хэчнээн жил зарцуулж байгааг та өөрөө ч бас заарч байгаа байх тийм ээ. Тэгэхдээ босоогүй л байна

гэдгийг бас миний хэлээд байгаа зүйл энэ байхгүй юу.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Дамдины Цогтбаатар гишүүн.

Д.Цогтбаатар: Гишүүддээ энэ өдрийн мэндийг дэвшүүлье. Тэгэхлээр энэ улс орны өнөөгийн нөхцөл байдал зуд турхантай байгаа үед тодорхой бодлогын зохицуулалт хийх шаардлага байгааг ойлгож байгаа. Тэгэхдээ үүнийгээ ингээд хийхдээ бид нар нэг ийм юм бодмоор байна. Нэг өдөр нь засаг энд бөөн либерал бодлого яриад, эс үгүй бол нэг өдөр нь бөөн дэмжинэ, дэмжинэ, дэмжинэ гээд. Тэгээд тэрэнд нь бизнесүүд нь итгээд тэр дэмжлэгийг нь авчихсаны дараа ийм их дэмжлэг авчхаад энэ компаниуд ийм муу юм хийж байна гээд төр нь өөрөө ийм юм яриад яваад байж бас болмооргүй байгаа юм.

Яагаад гэвэл ерөөсөө эс үгүй бол либерал цагаан, эс үгүй бол зохицуулалттай хар гэж ийм 2 өнгийн биш, энэ завсар чинь саарал өнгийн маш олон туяатай олон өнгө байж байгаа байхгүй юу бодлого. Энэ бодлогын хувилбаруудыг бид нар олох ёстой. Би жишээлбэл ялангуяа хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний салбар дээр миний гарт Европын Холбооны худалдааны бодлогын бичиг баримт байж байна. Энэ дээр common agricultural policy гээд нөгөө тэр зах зах зээлийн эдийн засагтай Европ чинь хөдөө аж ахуйн зах зээл хамгийн их зохицуулалттай байдаг байхгүй юу. Одоо би энд зүгээр л нэг энгийн жишээ ярихад 21-27 онд амь Европын холбооноос хөдөө аж ахуйн салбартаа гаргаж өгч байгаа татаас нь 387 тэрбум евро байхгүй юу. Тэгээд энэн дээр тухайн улс орнууд нь өшөө тэр энэ ингээд хуваарилагдаад очиход очиж байгаа мөнгөн дээрээ 200 хувь нэмж өөрийн үндэсний засгийн газруудад нь татаас өгөх боломжтой байдаг. Тэгэхлээр бид нар энийг бодолцохгүй бол болохгүй. Аж үйлдвэрийн салбар дээр л либерал бодлого явуулахыг

би ойлгож байна. Энэ хүнсний салбар дээр тодорхой дэмжлэггүйгээр энэ чинь явахгүй дэлхий дээр хаана ч байдаггүй. Хамгийн гайгүй нь Америк, Австрали байдаг.

Гэхдээ тэнд харагдахгүй дэмжлэг аягүй их байдаг байхгүй юу. Жишээлбэл маркетингийн зээл гээд л. Харахад тэр ерөөсөө улаан буудайгаа юм уу гурилын аж үйлдвэрээ дэмжиж байгаа биш маркетингийн дэмжлэг юм шиг боловч тэр чинь тэр салбартаа өгч байгаа иууд санхүүжилт байгаа байхгүй юу. Тэгэхлээр бид нар энэ дээр би юу яримаар байна гэхлээр энийгээ бодолцоод тарифаа өнөөдөр буулгах хэрэгцээтэй байгаа буулгаж болно. Гэхдээ үүнийгээ хугацаатай буулгаад, буцаагаад өөрийн үндэсний энэ үйлдвэрлэлээ дэмжсэн бодлого чинь үргэлжлэх ёстой шүү.

Яагаад гэвэл аливаа юмыг алдах шиг амархан юм байхгүй. Буцаагаад сэргээх шиг хэцүү юм байхгүй. Тэгээд ялангуяа төр өөрөө дэмжиж явж явж байснаа тэгээд одоо сүүлдээ энийг өөрчлөх болохлоороо хувийн салбараа хэлэх хэлэхгүйгээр хараагаад, муулаад ингэж хэлнэ гэж ингэж бодлого өөрчилж болохгүй ээ.

Ер нь бодлогыг өөрчилж байгаа урт хугацаанд энийгээ ярьж, хэлж, ялангуяа дэмжлэг үзүүлж байгаа 5 жилийн дараа дэмжлэггүй болно шүү тэр хугацаанд та нар өрсөлдөх чадвартай болоорой гэж ингэж ойлгомжтой явж байж л өөрчилнө үү гэхээс нэг сэрж босоод либерал, нэг тасарч сэрээд консерватив, эс үгүй протекционист бодлоготой яваад байж болохгүй гэдгийг хэлмээр байгаа юм.

Тэгэхлээр энэ дээр ахиад яг өнөөдрийн энэ зуд турхантай нөхцөл байдал дээр ийм арга хэмжээ авч болно. Хэрэв тэгээд авч байгаа дотоодын үйлдвэрлэлүүдээ хараагаад, зүхээд байх шаардлагагүй. Тэд нар чинь бизнесийн

хүмүүс өөрийнхөө байр суурийг хэлнэ шүү дээ. Үгийг нь дааж сурах хэрэгтэй.

Нөгөө талаасаа харин энэ бодлого дараа нь нөхцөл байдал тогтворжоод ирэхлээр буцаагаад яаж энийгээ сэргээх вэ гээд. Хүнсний салбар бол стратегийн салбар мөн шүү. Тэгэхлээр энэ дээрээ илүү бид нар бодлоготой хандах ёстой. Тэгээд энэ дээр цаг хугацаатай хандах ёстой л гэж бодож байгаа юм. Баярлалаа.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Төр дэмжлэгээ тэр чигт нь зогсоох гээд юм уу, эс үгүй бол бодлогоо тэр чигт нь орвонгоор нь өөрчлөх гээд байгаа зүйл огт байхгүй ээ. Бид өнөөдөр гурилын импортын татварыг тэглэх асуудлыг л оруулж ирж байгаа. Зах зээл дээр өрсөлдөөн бий болгоё. Өнөөдөр Монголд гурилын үйлдвэр үйлдвэрлэлээ хийж чадахгүй байгаа учраас импортоор оруулж ирэх гэж байгаа зүйл бас биш. Энэ салбар импортын татвар тавиулчхаад, монопол тогтоод, иргэдэд өндөр үнэтэй гурил худалдаалагдаад байгаа учраас зах зээлийн өрсөлдөөний зарчмаар гурилын үнэ тогтох нөхцөлийг бий болгох зорилгоор энэ импортын татварыг тэглэх асуудлыг оруулж ирж байгаа юм.

Би түрүүн хэлсэн энэ асуудал 22 оны 11 сараас мэдрэгдэж эхэлсэн цаг үеэс эхлээд Шударга өрсөлдөөн хэрэглэгчийн төлөө газар энэ үүргийнхээ дагуу зохицуулалтыг хийсэн. Торгуулиа тавьж, актаа үйлдсэн. Харамсалтай нь уг шийдвэрийг шүүхэд өгөөд бүтэн жил гарны хугацаанд шүүх дээр маргаан үүссэн. Дөнгөж саяхан анхан шатын шүүхийн хурал дээр ороод материал дутуу гэдэг шалтгаанаар буцаачхаж байгаа юм. Эргээд энэ байдал 1 жил, 2 жил үргэлжлэх нөхцөл нь үүсчхэж байгаа учраас импортын татварыг тэглэхтэй холбоотой асуудлыг оруулж ирж байгаа юм.

Би дахиад хэлье. Улаан буудай өөрөө стратегийн суурь бүтээгдэхүүн. Хөдөө аж ахуйн салбарт хамгаалалт хийж салбарыг эрсдэлд оруулахгүй байх бодлогоо Засгийн газар хийнэ. Энэ бодлогоосоо ухарч байгаа зүйл огт байхгүй. Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөл үзүүлэх хэмжээний асуудал үүсэхгүй гэдэгт итгэлтэй байж болно.

Импортын татварыг тэглэлээ гээд 100 хувь гаднаас гурилаа авна гэдэг ойлголт бас байхгүй. Жилдээ 300 гаран мянган тонн гурилыг монголчууд хэрэглэж байна. Үүний 30 орчим хувийг нь импортын гурил орж ирж, өрсөлдөөн бий болгож, үнэ зах зээлийнхээ ханшинд хүрэх нөхцөл нь бүрдэх юм өнөөдөр инфляц бууна. Ард иргэдийн худалдан авах чадварт эергээр нөлөөлнө. Инфляц буусны үр дүнгээр арилжааны банкны зээл өнөөдөр 20 хувьд хүрэх гээд явж байгаа зүйл бууна. Цаашилаад богино хугацаанд нь зээлийн хүү 1 оронтой тоонд хүрэх ч боломж бүрдэнэ. Энэ эерэг нөлөөллийн төлөө Засгийн газар хэдий их хүнд ч гэсэн энэ шийдвэрийг оруулж ирж, танилцуулж байгаа юм.

Нэг талаас харахад бизнес эрхлэгчидтэйгээ өрсөлдөөд, зөрчилдөөд байгаа юм шиг харагдаж байгаа байх.

Нөгөө талаас нь харахад зохисгүй, монопол бий болсон нөхцөлтэй Засгийн газар тэмцэж байгаа зүйл ээ. Энэ шийдвэр гарснаар үндэсний аюулгүй байдал алдагдаад явчихна гэж шууд утгаар нь ойлгох бас буруу гэж ингэж хэлмээр байна. Ганц гурилын салбарт биш, цаашилаад хэд хэдэн салбарт өндөр хэмжээний импортын татвар тавиулчихаад, дотооддоо зориудаар хомсдол үүсгэж үнээ өсгөдөг энэ нөхцөл байдал ажиглагдаж байгаа.

Ирэх 7 хоногт өрсөлдөөний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах саналыг оруулж ирнэ. Энэ хуулиар тодорхой

хэмжээний эрх хэмжээ нэмэгдээд, монопол тогтоод байгаа салбаруудтай ард иргэдийн эрх ашгийн төлөө Засгийн газар тодорхой асуудлуудыг ярих нь зүйтэй гэж ингэж үзэж байгаа.

Г.Занданшатар: Дамдины Цогтбаатар гишүүн тодруулъя.

Д.Цогтбаатар: Би харин нэмж юм асуухгүй гэж бодож байсан өөрийн эрхгүй энэ асуудал гараад ирлээ л дээ. Шүүх дээр асуудал байгаа тэгээд шийдэгдээгүй байхад засаг түрүүлээд шүүхийн өмнүүр ороод монопол тогтчихлоо гээд яриад байгаа юм биш биз дээ? Наадах чинь тэгвэл шүүхийн шийдвэрийг урьдчилж хараад ингээд. Яагаад гэвэл үнэхээр энэ демпингийн эсрэг арга хэмжээ эд нар чинь яах аргагүй бүр ингээд хөдөлшгүй тогтоогдож байж яригдах асуудлууд. Хэрэв монопол гэж ярьж байгаа бол. Эрх зүйн ойлголт шүү дээ.

Тэгэхлээр тэрийг арай урьдчилж, тэгээд нөгөө шийдвэрийн чинь үндэслэл энэ байгаад байгаа тэрийгээ бодоорой. Хуулийн асуудал гарч ирж байна. Аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн дээр би хэлж байгаа шүү дээ үндэсний үйлдвэрлэл гэдэг нэрээр монголын хэрэглэгч дэлхийн зах зээл дээрээс илүү үнээр юм хэрэглээд байж үнэхээр болохгүй. Тийм учраас аж үйлдвэрийн зах зээл дээр либерал бодлого чинь чухал шүү. Энэ хөдөө аж ахуйн салбар дээр дэлхий дээр хаа.../минут дуусав./

Г.Занданшатар: Үг хэллээ дээ тийм ээ? Хариулах юм уу? Амарбаясгалан сайд хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Шүүх дээр монополын асуудал яваагүй Цогтбаатар гишүүн ээ. Үндэслэлгүйгээр үгсэн хуйвалдаж, үнээ нэмсэн гэдэг асуудлаар Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газраас нэр бүхий аж ахуйн нэгжүүдэд тавьсан торгууль, акттай холбоотой

асуудлаар шүүхэд хандсан тэр маргаан явж байгаа.

Г.Занданшатар: Цэвэгдоржийн Туваан гишүүн.

Ц.Туваан: Гаалийн татвар тэглэх асуудал орж ирж байна. Ер нь бол ниргэсэн хойно нь хашихрав гэдэг асуудал болчихож байгаа юм биш биз гээд бодогдож байна. Энэ дээр 2 бүтээгдэхүүн яригдаж байна. Тэжээл, гурил.

Тэжээл дээр ойлгож байна. Одоо Монгол орон зудын нөхцөл байдалд орчихсон. Тэжээлийн хомсдол, тэжээлийн үнэтэй холбоотой асуудал энэ дээр үнэхээр ойлгож болно. Энийг бас мөнгө гаргаад урьд нь Хөдөө аж ахуйн яам ч гэсэн хийж байсан, хөрөнгө гаргаад импортолж оруулж ирж байсан. Энийг ойлгож байна. Тэгэхээр энэ хийх ёстой.

Гурил дээр энэ бас асуудал үүснэ шүү энэ. Ялангуяа энэ хугацаагүй, хэмжээгүй гээд ингээд ярьж байгаа нь бас эрсдэл дагуулна. Энэ нэг тийм тодорхойгүй байдлыг үүсгэж байгаа юм. Стратегийн хүнс гээд бид нар улаан буудайг оруулдаг, гурилыг оруулдаг. Бид нар ямар зах зээлээс бензин, түлшний хараат билээ, эрчим хүчний хараат билээ гэдгээ мэдэж байгаа тээ. Одоо бид нар дахиад нэг зүйлийн хараат боллоо шүү. Хараат боллоо. Энэ дээр энэ асуудал ингээд тодорхойгүй, хугацаагүй тавиад өгөхөөр тариаланчид яг энэ сая Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн байнгын хороон дээр энэ хаврын тариалалтын асуудал орж ирж байсан. Тэгэхээр энэ хувь заяаны шоглоом шиг яг тэд нарынхаа тариалалтынх нь өмнө энэ асуудал орж байна л даа. Сайн ярилцаарай Хөдөө аж ахуйн яамныхан. Юу тарих юм, хэдэн гад яах юм ийх юм гэдгийг нь ярилцаарай. Энэ маш хүнд асуудал руу орж ирж байна шүү.

Хүнсний аюулгүй байдлын зөвлөл дээр ер нь энэ асуудлаа танилцуулж

ярьсан, гаргасан шийдвэр байна уу? Монгол Улсын хүнсний тухай хуулиар ийм зөвлөл ажилладаг. Энэ дээр импортоор оруулж ирэх гурил, улаан буудай, тэжээлийн асуудал, квотын асуудал яригддаг. Энэ дээр шийдвэр гаргасан уу? Дээрээс нь энэ хүнсний хувьсгал гээд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч санаачлаад Их Хуралтай хамтраад 36 гээд, 1 их наяд төгрөгийн зээл энэ тэр гээд явж байгаа саяхан энэ чинь. Үргэлжлээд л явж байгаа. Тэгэхээр Монгол Улсын Ерөнхийлөгчтэй энэ асуудлыг зөвшилцсөн үү Засгийн газар? Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн тэргүүнтэй энэ асуудлаа ярьж ийм асуудал авч хэлэлцэх гэж байна гэдэг асуудлыг ярьсан уу гэдэг ийм асуултуудыг асууя.

Тэгээд энэ дээр энэ өөрөө энэ хүмүүс чинь яагаад тариаланчдын асуудал, яагаад гурилын үйлдвэрийн асуудал яриад байгаа гэхлээр энэ чинь ерөөсөө салшгүй холбоотой эд байхгүй юу. Тариаланч улаан буудай тарина. Түүнийг нь гурилын үйлдвэр авна. Тэнд нь гурил болгоод хэрэглэгч хэрэглэнэ. Энэ чинь ерөөсөө салшгүй ийм нэг ийм гинжин хэлхээ байхгүй юу хүнсний. Тэгэхээр энэ асуудал дээр нэлээн хэдүүлээ нухацтай хандаад энэ бас арга хэмжээ авдаг юм байж гэж бодоход нэлээн тийм хугацаатай, квоттой, хэмжээтэй авсан нь зөв байх гэж бодож байна. Тэгэхгүй бол энэ ялангуяа энэ төвийн бүс, Төв аймаг, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгийн тариаланчид маш их залгаж байна, ярьж байна. Монгол Улсын тариалан өөрөө асар их зардалтай, асар их эрсдэлтэй салбар. Бид нар тэр европын метр, метр тавь хөрстэй газарт га-аас 60, 70 авдаг газартай харьцуулах юм байхгүй шүү дээ. Манайх 10см-ээс доош орчихсон хөрстэй газар ч зөндөө байгаа. Тэгээд дунджаар 15-20см хөрстэй газар дээр арван тав, зургаа, долоон аваад центнерийг л аваад байгаа юм. Нэг их овойж оцойтол юм авч байгаа асуудал бас байхгүй. Тэгэхээр энэ нэлээн тийм бодож байж ярих асуудал.

Дээрээс нь энэ өрсөлдөөн бий болгоно гээд. Үүнийг хэдүүлээ бас нэг тамын тогооны үлгэр биш, дотооддоо ярьчихвал яасан юм бэ. Яам, тариаланч, гурилын үйлдвэрүүдээ авчирч байгаад нэг тойрч сууж байгаад яривал яадаг юм. Болохгүй бол энэ Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд санаачилж байгаад авчраад уулзаад тэр үнэнийг нь.../минут дуусав./

Г.Занданшатар: Даишээвгийн Амарбаясгалан дарга.

Д.Амарбаясгалан: Дэлхийн зах зээлээс 3 дахин өндөр үнээр зарагдаж байгаа гурилыг дэлхийн зах зээлийн ханшинд аваачих бодлогыг Засгийн газар хийх гэж байгаа юм. Ард түмнийг өндөр үнэтэй гурил идээд сууж байя гэдэг агуулгаар та сая үг хэлж байх шиг болох юм. Бид тэрэнтэй чинь санал нэг биш байгаа.

Хүнсний аюулгүй байдлын зөвлөлөөр энэ шийдвэрийн дараа оруулж, танилцуулж дараачийн шатад авч хэрэгжүүлэх бодлогоо тодорхой болгоно. Би дахиад хариуцлагатай хэлье. Тариаланчид тариагаа тарина. Үнийн эрсдэлийг Засгийн газар бодлогоор зохицуулалт хийнэ. Энэ асуудалд гарах эерэг үр дагаврыг бүхлээр нь нэг харж үзээрэй Туваан гишүүн ээ. Гурилын үнэ бууна, дагаад инфляц буурна. Инфляц буураад арилжааны банкны зээл буурах нөхцөл рүү орно. Өнөөдөр жилийн 20 хувьд хүрэх гэж байгаа арилжааны зээл 1 орон тоонд тоо нь орох нөхцөл энэ мэтчилэн хэрэгжүүлэх бодлогын үр дүнгээр богино хугацаанд бодитой болно. Амьдралын өртөг буурна. Энэ боломжийг бий болгохын төлөө Засгийн газар бодлогоо гаргаад ажиллаж байгаа гэдгийг бас хэлмээр байна.

Мэдээж тариаланчдын асуудлыг ярихгүй орхиж огт болохгүй гэдгийг Засгийн газар ойлгож байгаа. Энэ чиглэлээр тариаланчидтайгаа хамтарч

бодлого, хөтөлбөрөө гаргаж, Засгийн газар ойрын хугацаанд танилцуулна.

Г.Занданшатар: Туваан гишүүн тодруулъя. 1 минут.

Ц.Туваан: Энэ худалдааны асуудал дээр би Эдийн засаг, хөгжлийн яаман дээр энэ худалдааны агентлаг билүү нэг байгууллага байгуулагдсан санаж байна. Энэ байгууллага дээр энэ гадагшаа экспортод гаргах энэ хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүн дандаа зуд болохгүй, дандаа дутагдал байхгүй тийм ээ. Тэгэхээр энэ 2 орон чинь өөрөө импортын татварууд нь бүүр бараг дэлхийд байхгүй татвартай шүү дээ. 60 хувь, 40 хувь энэ тэр гээд л. Тэгээд энэ талаар бас ярьсан зүйл байна уу? Энэ өнгөрсөн намар чанаргүй. Өөрөөр хэлбэл түрүүн дээрээ улаан буудай соёолоод стандартад нийцээгүй болоод үнэ унасан. Тэгээд үүнтэй холбоотой тэжээл хийгээд юм уу энэ тэжээлийн улаан буудай экспортолъё гээд л яриад байсан. Тэгээд татвар дээр очоод л гацсан байх. Энэ талаар ер нь ямар юм яригдаж шийдэгдсэн юм байдаг юм болов уу?

Г.Занданшатар: Шадар сайд Чимэдийн Хүрэлбаатар хариулна.

Ч.Хүрэлбаатар: Туваан гишүүний асуултад хариулъя. Засгийн газар 2 хөрштэйгөө худалдааны хэлэлцээрийг хийгээд эхэлчихсэн явж байгаа Оросын Холбооны Улс, Монгол Улс хоёрын хоорондын харилцааг аваад үзэх юм бол, худалдааг аваад үзэх юм бол Хятадын экспорт 95 хувь нь, Монголын экспорт 5 хувь нь. Үндсэндээ 30 жил Орос руу манай бүтээгдэхүүнүүд гарч зарагддаггүй байсан гэсэн үг. Тэгвэл одоо мах, махан бүтээгдэхүүн, арьс шир, арьс ширээр хийсэн бүтээгдэхүүн, ноос ноолуур, ноос ноолуураар хийсэн бүтээгдэхүүнийг Орос руу татваргүй, квотгүй гаргах гэрээ хэлцлийг хийгээд үндсэндээ дууссан. Одоо хоёр талдаа батлах тэр процедурын ажлууд явагдаж байгаа гэдгийг

нэгдүгээрт нь хэлмээр байна. Ингээж чадах юм бол бас Монголын хөдөө аж ахуй, малчдад асар их хэмжээний боломж бий болно.

Нөгөө талдаа Монгол Улс Хятадтай гэрээгүй юм байна лээ. Тэгээд Хятадтай гэрээ хийгээд явах бас .../минут дуусав./

Г.Занданшатар: Хүрэлбаатар сайд гүйцээж хариулъя.

Ч.Хүрэлбаатар: Тэгээд Хятадын талтай Монгол Улс янз бүрийн татварын худалдааны хэлэлцээр байхгүй. Өнгөрсөн 30 жил явчихсан. Хятадаас манайх бараа авахад импортын татвар тавхан хувь. Янз бүрийн квот байхгүй. Гарахад өндөр татвартай, зарим дээр нь янз бүрийн саад бэрхшээл ихтэй. Тэгвэл үүнийг өөрчлөх ийм хэлэлцээр яах аргагүй хоёр орны хооронд байгуулагдах худалдааны хэлэлцээр байгаа юм.

Тэгэхээр энийг хийе гэдэг хүсэлтийг Засгийн газар өгчихсөн явж байна. Яг одоо энэ улаан буудай гурилтай холбоотой зүйлээ хэлэхэд БНХАУ-аас өнгөрсөн жил манайхаас 20 мянган тонн гурил авъя гэдэг хүсэлт тавьж байгаа юм. Нийлүүлж чадахгүй байгаа. 20 мянган тонн гурил авъя гэж байгаа юм. Тэгээд манайх Монголдоо байхаар л болчихдог гээд бүх юмаа ингээд хаачихсан манайх бүгдийг нь. Гаргаж ч болохгүй, оруулж ирж ч болохгүй. Орж ирвэл өндөр татвар авна гээд.

Гэтэл монголчууд өөрсдөө энэ аж ахуйн нэгжүүд нь өөрсдөө том зах зээл рүүгээ гарч ажиллах бүрэн боломж нь байгаа шүү дээ. Гэтэл бид нар ингээд вакумдаад, тэгээд дээд талд нь өчнөөн татаас өгөөд ингээд манайх өөрсдөө энэ салбаруудынхаа өрсөлдөх чадваргүй ийм болгоод явчихсан. Одоо хэлэлцээрийг хийгээд тэр Хятад руу гарах тэр бүх боломж нь байна шүү дээ. Энийгээ ашиглаж энэ улс оронд жоохон хөрөнгө оруулалтыг хийж, олон хүн ажилладаг

газар шинжлэх ухаан, техникийн ололтыг оруулж ирдэг, хөрөнгө оруулж ирдэг, ноу хау оруулж ирдэг, энэ хөрөнгө оруулалтаа татаж байж Монгол Улс хөгжинө. Энэ худалдааны хэлэлцээрүүдээ хийж, нээж өгч байж бид Монгол Улс хөгжих болохоос биш хаагаад, бүгдийг нь хориод, тэгчхээд ард түмэндээ өндөр үнэтэй гурил зараад хөгжинө гэж байхгүй шүү дээ. Ард түмний амьдрал улам л доошилно.

Г.Занданшатар: Сүхбаатарын Батболд Гишүүн алга байна. Одонгийн Цогтгэрэл гишүүн.

О.Цогтгэрэл: Хурлын татварын асуудлыг Хэрэг эрхлэх газрын сайдад танилцуулаад хэлэлцүүлэг болж байна. Уг нь энэ салбарын сайд, тэгээд Хүнс, хөдөө аж ахуйн сайд байдаг. Өчигдөр Байнгын хороон дээр салбарын сайд нь энэ бодлогоо дэмжихгүй гэж байна лээ. Сангийн сайд нь энэ бодлогоо дэмжихгүй гэж байна лээ. Засгийн газар нь уг нь дэмжээд оруулаад ирчихсэн бодлого байх шиг байгаа юм. Тэгэхээр энэ чинь засаг дээрээ уг нь энэ асуудлаа ингээд нэгдсэн байр суурь, засгийн бодлого, кабинетын бодлого гэж энэ Засгийн газарт чинь юм байдаггүй юм уу нэгдүгээрт нь?

Хоёрдугаарт нь энэ бодлогыг харахлаар эхэндээ одоо байгаа нь ерөөсөө оруулахгүй, орж ирвэл өндөр татвартай гээд байсныг татваргүй болно, хэмжээ хязгааргүй болно гээд. Энэ хооронд чинь уг нь бодлогын их олон зохицуулалт бас бас баймаар юм. Уг нь энэ татвартай ч биш, татварын нэг их онцгой татвар биш, татвартай биш, энэ хэмжээ хязгаар, квот, энэ хориг саадаа л больчихвол жинхэнээсээ тэр өрсөлдөөн чинь үнэтэй, чанартай, хямд олон янзын гурилаасаа тэр худалдаачид нь оруулж ирээд энэ жинхэнэ тэр эрүүл өрсөлдөөн чинь энэ үед л бий болоод явчихмаар л юм шиг байгаа юм. Энэ татвартай асуудал нь чухам байгаа юм уу, үгүй юм уу мэдэхгүй. Энэ чинь орж ирэх нь хориотой.

Тэр тусмаа дахиад Засгийн газраас орж ирж байгаа нэг энэ бодлогын чинь нэг ойлгомжгүй нь зөвхөн гурил оруулж ирэх ийм бэлэн бүтээгдэхүүн оруулж ирэхийг дэмжинэ. Түүхий эд оруулж ирэхийг дэмжихгүй. Энэ яг юу гэсэн бодлого юм? Уг нь улаан буудайг нь оруулж ирээд тээрэмдвэл тэр олон хүнд нь үйлдвэр аж ахуйн газруудад нь ажлын байр нь бий болдог л баймаар юм. Монголд тэр цалин мөнгө нь үлддэг баймаар юм.

Гэтэл түүхий эд оруулж ирэхгүй. Монгол руу заавал бэлэн бүтээгдэхүүн оруулж ир, зөвхөн гурил л оруулж ир. Энэ өөрөө яг ямар бодлого вэ? Үүн дээрээ нэг тайлбар өгөөч. Уг нь бол тэр хориг, саад нь байхгүй, Монгол руу будаагаа оруулж ирдэг энэ хүчин чадал өндөртэй байгаа бас орчин үеийн энэ гурилын үйлдвэрүүд байдаг юм шиг байна лээ. Эдгээр нь тээрэмддэг, тэр Хятад руу тэр бүтээгдэхүүнээ гаргадаг.

Гэтэл Монгол руу орж ирэх нь хориотой, Монголоос гаргах нь бас хориотой. Гурил гаргах хориотой л гэсэн. Малын тэжээл бүх зүйл хориотой. Гэтэл энэ чинь энэ зах зээл чинь уг нь арай нөгөө талаасаа л бүүр бүх юмыг нэг уруу тал руу нь харуулаад тавьчихаад л байна л даа. Одоо наадах чинь улаан буудай чинь харин чөлөөтэй орж ирдэг. Гурил болоод Монголд тээрэмддэгдээд гурил болоод гадагшаа гардаг байж байж энэ улс орон чинь тэр валют нь болдог, ажлын байр бий болдог энгийн дүрэм л баймаар юм. Бүүр хамгийн энгийн наад захын нэг бизнесийг нь Цагаан толгой гэж байдаг бол түүхий эд Монголоор орж ирэхийг бид нар хөхүүлэн дэмждэг, улам ихээр дэмждэг. Монголоос бэлэн бүтээгдэхүүн буюу түүхийгээрээ биш аль болох боловсруулалт хийгдээд гарахыг яг энэ бодлого чинь дэмжих ёстой биш юм уу? Яг эсрэгээрээ болоод байх юм. Монгол руу бэлэн бүтээгдэхүүн оруулдаг, Монголоос бэлэн бүтээгдэхүүн гарахыг гурил гарахыг хориглоно. Энэ дээрээ нэг

тайлбар өгөөч. Энэ бол ойлгохын эцэсгүй л юм байна.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Цогтгэрэл гишүүний асуултад хариулъя.

Би түрүүхэн уул нь энэ хүнд ойлгогдохоор л тайлбарласан юм байгаа юм. 700 мянган төгрөгөөр худалдаж авсан улаан буудайгаар үйлдвэрлэсэн гурил 2600-3000 төгрөг болж зарагдаад байна аа. Тэгэхээр улаан буудай 500 төгрөгөөр орж ирсэн ч гурилын үнэ буурахгүй ийм нөхцөл монопол тогтчихсон байна гэдгийг хэлээд байгаа шүү дээ. Тэгэхээр гурилын зах зээл өөрөө хэрэглэгчдэд ямар нөлөөтэй вэ. Инфляцад ямар хэмжээний нөлөө үзүүлдэг вэ гэдгийг нь асуудал дээр нь анхаарч ажиллаж.

Та түрүүний гишүүдийн яг эсрэг ярилаа. Гишүүд газар тариалангийнхаа салбарыг нурааж болохгүй шүү, хамгаалаарай гэдэг зүйлийг бараг бүгд хэлж байна. Тэгэхээр Засгийн газар улаан буудай тариалалтын салбараа хамгаална. Үнэ тийм хол зөрөөтэй биш байгаа. Гол нь үйлдвэрлэлийн өртөг шингээд гарч ирж зарагдахдаа 4 нугарсан үнээр зарж байна. Тэр зарж байгаа гурил нь дэлхийн зах зээлийн үнэтэй харьцуулах юм бол 3 дахин өндөр байна. Энийг бодитой зах зээлийн үнэд аваачих бодлогыг Засгийн газар хэрэгжүүлэхийг зорьж байна.

Экспортын хувьд гурил хориглолт байхгүй. Сая Хүрэлбаатар сайд хариулсан. Улаан буудайн хувьд ч гэсэн БНХАУ жилдээ нэг 12 орчим сая тонн улаан буудай импортоор авдаг юм байна. Энэ яриа хэлэлцээрийг Засгийн газар амжилттай хийгээд манай тариалалтын улаан буудай чанарын шаардлагыг нь хангах юм бол 1 хувийн татвартайгаар БНХАУ-д экспортлох боломжтой. Сая Хүрэлбаатар сайдын хэлдгээр оролт гаралтаа хоёуланг нь хааж хаячихаад,

дэлхийн зах зээлээс 3 дахин өндөр үнэтэй бүтээгдэхүүн хэрэглэж байгаа энэ байдал бодлогын алдаа байна гэж үзэж байна.

Энийг засах ёстой. Дахиад хэлэхэд ганц гурилын салбарт биш хэд хэдэн салбар дээр энэ асуудал бас байгаа.

Г.Занданишатар: Цогтгэрэл гишүүн тодруулъя.

О.Цогтгэрэл: Тэгэхээр гурилын үйлдвэрүүд тээрэмдээд гаргахаар үнэтэй зарчхаад байна. Тийм учраас гурил оруулж. Тэгэхээр энийг яах юм, тэр оруулж ирэх юм уу. Энийг чинь нэг бизнесийн байгууллага оруулж ирнэ биз дээ. Нэг худалдааны компани оруулж ирнэ биз дээ. Магадгүй тэр гурилын үйлдвэрүүд нь ч гэсэн, хэн нэгэн оруулж ирээд, тэрийг яаж та нар хянах юм. Гол нь энэ чинь нээлттэй, өрсөлдөөнтэй, монополгүй болчихвол энэ чинь өөрөө аяндаа бууна биз дээ. Тэгэхээр тэр гурилын үйлдвэр, уг нь бол яаж ч эрүүл ухаанаар бодсон Монголд түүхий эд орж ирээд, улаан буудай орж ирээд гурил болгож тээрэмдэгдэх энэ нь чөлөөтэй байх. Гэтэл харин таны яриад байгаа тэр өчигдөр ярьснаар 400 мянган тонн буудай авсан гэж хэлчхээд 200000-ыг л авсан. Бараг тэр чинь бүгдээрээ малын тэжээлд очихоос өөр аргагүй. Үр цардуул нь хэмжээ нь гурилын гарцгүй ийм зүйл байдаг л гэж байна. Гэтэл та болохоор шууд автоматаар 700 төгрөгийг тэр нугалж байна. Яг тэр технологийн шаардлага хангасан түүхий эд нь Монголд ер нь өнгөрсөн жил тариалсан юм уу, ер нь.

Г.Занданишатар: Болчихсон уу? Амарбаясгалан дарга хариулъя. Хэрэг эрхлэх газрын дарга.

Д.Амарбаясгалан: Цогтгэрэл гишүүний гишүүний асуултад нэмж хариулъя. Гурилыг тэр импортлогүй, хувийн хэвшил импортолно. Би бас түрүүн хариулсан юм байгаа юм. Урьд

өмнө нь бас импортлох компаниудад тусгай зөвшөөрөл өгч оруулдаг байсан байна лээ. Квот өгдөг. Одоо ХААЯ-ыг ийм квот гаргахгүйгээр бизнесийн компани чанарын шаардлага хангасан, стандартын шаардлага хангасан гурил оруулах боломжоор нь нээлттэй хангаж өгөх ёстой. Урьдын жишээ бас байна аа. Яг импортын гурилын квот тогтоод ирэхээр гурилын үйлдвэрүүд оруулж ирдэг. Импортлоор оруулж ирэх дээрээ бас хязгаарлалттай хандаад, үнэ буурах нөхцөлөө өөрсдөө хамгаалаад байдаг тийм тал бас ажиглагдсан. Тийм учраас хугацаа тавихгүй, хэмжээ тавихгүй, бас импортлох тусгай зөвшөөрлийг бусдад давуу байдлаар олгохгүйгээр энэ асуудлыг шийдвэрлэх ёстой.

Г.Занданишатар: Даваажанцангийн Сарангэрэл гишүүн.

Д.Сарангэрэл: Баярлалаа. Өнөөдрийн нөхцөл байдалд Улсын Их Хурлын иргэддээ ээлтэй шийдвэр гаргах ёстой л гэж бодож байна. Энэ үүднээсээ Засгийн газраас оруулж ирж байгаа энэ тогтоолын төслийг дэмжинэ гэсэн ийм бодолтой байна.

Нөгөө талдаа бас анхааруулах болгоомжлох зүйлүүд байна, байна. Бид нар өнөөдөр шатахууны хамааралтай гаднаас, эрчим хүчний хамааралтай, хэзээ кранаа хаачих бол гээд л эмзэглээд л, эмзэглээд л, эмгэнээд л байж байдаг хүмүүс шүү дээ. Атрын 3 дугаар аян өрнүүлээд, стратегийн бүтээгдэхүүн гэж тодорхойлоод, ингээд гурилаар эх орноо бүрэн хангадаг болсон. Энэ бидний хувьд түүхэн үйл явдал. Дотоодынхоо зах зээлийг хамгаалдаг тодорхой бүтээгдэхүүнүүд бий. Энэ дэлхийн улс орнуудад. Тухайлбал Япон, Солонгос улсын хувьд цагаан будааны асуудал байдаг юм билээ. Гэх мэтчилэн өөр өөрийн улс орны иргэдийн хэрэглээтэй холбоотойгоор зах зээлээ хамгаалдаг ийм асуудал бий. Тэр ч үүднээсээ бид нар тэр оруулахгүй, гаргахгүй гэхээсээ илүүтэй

энэ стратегийн ач холбогдолтой гэж байгаа манай иргэдийн дийлэнх нь өдөр тутмынхаа хүнсний хэрэгцээнд ашигладаг энэ гурилан бүтээгдэхүүн дээрээ онцгойлон бид нар анхаардаг.

Тэгэхээр цаашидаа энэ мэргэжлийн хүмүүс, энэ салбарын хүмүүстэй ингээд уулзаад нэлээн тийм ойлголт мэдээллүүдийг манайхан авчихсан байна л даа. Энэ газар тариалан, энэ гурилын үйлдвэрлэл, улаан будааны энэ тариалалт, энэ бүх юмнууд чинь цаг агаарын нөхцөл байдлаас шууд хамааралтай. Дэлхий дээр уур амьсгалын өөрчлөлт явж байна. Дээр нь энэ дэлхийн улс төрийн нөхцөл байдал их хүнд байна. Бид геополитикийн хайчинд байдаг орон. Энийг бүгд л мэднэ. Нуугаад байх юм байхгүй. Бусад орнуудад энэ уур амьсгалын өөрчлөлт янз бүрийн энэ геополитик, улс төрийн асуудлаас болоод улаан буудайн гурил хэрвээ ховордвол яах вэ. Тэгвэл тэндээс бидэнтэй өрсөлдөх гээд байнга хямдхан гурил байна гэж итгэж болох уу? Энэ мэтээс үүдэхэд бид үндэснийхээ үйлдвэрлэлийг хамгаалах энэ асуудлаа нэлээн тийм тал талаас нь бодож ярих ёстой гэж бодож байна. Шийдвэр нэлээн тийм, хэрвээ та нар ийм монопол шинжтэй асуудалд хандаж байгаа бол бид тэгвэл гаднаас гурил оруулж ирлээ гэдэг ийм шийдлийг би арай хатуу, арай зөвшилцөл, хэлцэл төдийлөн бас сайн болоогүй юм болов уу гэж бодох юм. Гаднын улс орнуудтай ярина гэхээсээ илүүтэй дотооддоо илүү ярилцаад, хүн хэлээрээ, мал хөлөөрөө гэдэг. Энэ утгаараа илүү ярилцаад, илүү шийдэлтэй байх ийм боломж байгаагүй юм уу.

Ер нь өртөг зардлаа тооцоод энэ гурилын үйлдвэрүүд үнээ хэд дахин нэмчхээд байгаа юм. Хэрвээ үнэ өссөн бол юунаас болсон бэ. Үүнийг төр засагтайгаа хамтарч шийдвэрлэх ийм боломжууд нь байгаа юу гэх мэтчилнээр нэлээн тийм өргөн хүрээнд нээлттэй, ил тод ярилцсан ийм зүйл байна уу гэдэг асуултыг тавья, эхлээд.

Г.Занданшатар: Сарангэрэл гишүүн үг хэллээ. Асуулт асуусан уу, асуулт асуусан. Дашизвэгийн Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Сарангэрэл гишүүнтэй бас энэ дотоодын үйлдвэрлэлийг хамгаалах чиглэл дээр бас хэлж байгаа зүйлтэй санал нэг байна, Сарангэрэл гишүүн ээ. Ер нь дотоодын үйлдвэрлэл юу юунаас чухал гэдэгтэй бүрэн нийцэж байна.

Гагцхүү үйлдвэрлэл эрхлээд нөгөө түрүүн хэлээд байгаа дэлхийн зах зээлийн ханиаас 3 дахин өндөр үнээр борлуулж байгаа нөхцөл байдал нь өнөөдөр инфляц өсөх, ард иргэдийн худалдан авах чадварт сөргөөр нөлөөлөл үзүүлэх гэх мэт олон зүйл дагалдаж байна аа. ХХААЯ-аас удаа дараа зохицуулалт хийх оролдлогыг авч ирсэн. Гэхдээ тэр зохицуулалт хийсэн аргыг үр дүнтэй арга байсан гэж үзэхгүй байгаа. Жишээлбэл, 11 сард 12 мянган тонн гурилыг нэр бүхий цөөн тооны хэдэн ААН, Цагаан нуур, Боршоо, Арц суурийн боомтуудаар оруулж ирэх эрхийг авсан байгаа. Тэр өөрөө бүтэн зах зээлийг зохицуулж чадахгүй. Завхан, Увс, Баян-Өлгий гэсэн аймгуудад л энэ гурил тодорхой сумдуудад зарагдах нөхцөл нь л хангагдаж байна.

Жилийн нийт хэрэглээ 300 гаран мянган тонн гурилын хэрэглээтэй. 12 мянган тонн гэдэг чинь нийт хэрэглээнийхээ 3, дөрөвхөн хувьтай тэнцэхүйц хэмжээний квотыг олгож оруулж ирдэг. Тэгээд энэ өөрөө ингээд зах зээлээ бүрэн зохицуулалт хийх боломжгүй болчихож байгаа.

Удаа дараа гурилын үйлдвэрүүдтэй энэ асуудлаар ярьсан зүйлс бас байна аа. Дан ганц гурилын үйлдвэр гэлтгүй гурилаар бүтээгдэхүүн гаргаж бас зах зээлд нийлүүлж байгаа олон төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг үйлдвэрүүдтэй бас энэ асуудлаар

ярилцаж үзсэн. ШӨХТГ-аас очиж үйл ажиллагаанд нь үнэлэлт дүгнэлт өгсөн. Өртөг яг юун дээр өсөж нэмэгдээд байна вэ гэдэг асуудлыг хүртэл тооцож үзсэн. 1 кг гурил бүтэх зардлын 90 хувь нь улаан буудай, 10 хувь нь ажилчдын цалин хөлс, бусад урсгал зардал орж явж байгаа юм. Гэтэл 700 төгрөгөөр дундаж үнэ худалдаж авсан улаан буудайгаар үйлдвэрлэсэн 1 дүгээр гурил 2600-3000 төгрөгөөр зарагдаж байгаа байдал нь үндэслэлгүйгээр үгсэн хуйвалдаж, үнээ нэмжээ гэдэг дүгнэлтийг ШӨХТГ-аас хийх нөхцөлд хүргэсэн. Дүгнэлтээ гаргаад, актаа тавиад, эргээд шаардлага тавихаар гаргасан шийдвэрийг нь Захиргааны хэргийн шүүхэд хандчихсан. Шүүх нь хуралддаггүй, эцсийн шийдвэр гаргадаггүй, бүтэн жил гаран энэ өөрөө үргэлжилчихсэн. Ийм л нөхцөл байдал дунд явж байгаа. Мэдээж үйлдвэрээ нураах, унагаах бодлогыг Засгийн хатуу хийж болохгүй гэдэгтэй санал нэг байгаа. Гэхдээ нийгмийн хариуцлагын хүрээнд хувийн хэвшил ч тэр, төр ч тэр, ард иргэдийн худалдан авах чадварт сөргөөр нөлөөлж байгаа асуудлуудтай тэмцэх ийм шаардлага бас байгаа гэдгийг хэлье.

Г.Занданшатар: Хөөе гишүүд байж байгаарай. Санал хураалт явуулна шүү. Цэрэнпунцаг гишүүн. Цэдэндамбын Цэрэнпунцаг гишүүн.

Ц.Цэрэнпунцаг: Та бүхэнд энэ өдрийн мэндийг хүргэе. 2, гуравхан товчхон асуулт асуучихъя.

Өнөөдөр энэ бид нар удаан хэлэлцэж байна. Гишүүд маань олон талаар санаа тавьж, бас үндэсний үйлдвэрлэлээ, энэ үйлдвэрлэгчээ дэмжих энэ бодлого маань бас гажуудах вий гэж бодож байгаа. Тэгэхдээ өнөөдөр бас нэг энэ хэлэлцэж байгаа асуудал дунд бас холилдож орж ирээд байдаг нэг асуудал бол тариаланчид, улаан буудай тарьдаг тариаланчдын асуудал давхар яригдаад байгаа юм аа. Тэгэхээр Засгийн газраас ер нь энэ гурилынхаа хувьд нээлттэй энэ

өрсөлдөөнийг бас ийм чөлөөт өрсөлдөөн бий болгох нь ээ. Гадаадын гурил үйлдвэрлэгчдээ дотоодын гурил үйлдвэрлэгчид маань өрсөлдөх нь ээ гэж. Тэгэхээр зэрэг энэ дээр та бүхэн чөлөөт өрсөлдөөнийг бий болгоход сөрөг гарч ирдэг зүйл бол дотоодоосоо зөвхөн будаа ав гээд шахдаг бол мэдээж манайд будааны өртөг өндөр байдаг. Гарц багатай учраас, хөрс гээд л цаг агаар гээд олон зүйлээс хамаардаг гэж ярьдаг. Тэгэхээс та бүхэн дээр энэ дээр тооцоо хийгээд, ер нь энэ гурил үйлдвэрлэгчид өнөөдөр ингээд гурил гадаадаас орж ирээд ингээд чөлөөтэй гаалийн татварыг хамгийн доод хэмжээнд, бүр тэглээд ингээд өрсөлдөхөд манай дотоодын үйлдвэрлэгчдэд сөрөг тал байна уу. Юу юун дээр манайх өндөр өртөгтэй болгох асуудал байгаа юм. Жишээлбэл дотоодын будаа гадаад зах зээл дээр байгаа будаанаас хямдхан байх юм бол, хямдхан байх юм бол дотоодоосоо аваад, гадаадаасаа чанараа сайжруулаад явчихна. Хэрвээ дотоодын будаа гадаадын будаа өндөр үнэтэй, юу бага үнэтэй болох юм бол гадаадаас будаагаа оруулаад ирнэ, эд нар чинь. Тэгэхээр зэрэг нөгөө талдаа манай будаа тарьж байгаа улсууд мэдээж энэ дээр нь бид нар зөрөөг нь өгөөд юм уу тариаланчдаа, будаа тарьдаг тариаланчдаа бид нар өөр бодлогоор дэмжээд, өөр бодлогоор хамгаалаад, стратегийн гол бүтээгдэхүүн гэдгээ хүлээгээд явах хэрэгтэй.

Харин будаа стратегийн гол бүтээгдэхүүн юм бол гурилыг бид нар заавал энэтэй давхар нэг нэр томьёон дээр авч яваад байх шаардлага байгаа юм уу, үгүй юү. Энэ дээр та бүхэн ямар тооцоолол хийсэн юм. Жишээлбэл тариаланчид бол цаашидаа байна, хамгаална, төр бодлогоо гаргана. Тийм ээ. Тэгэхэд өнөөдөр энэ гурил үйлдвэрлэгчид энэ дотоодын үйлдвэрлэгчдийг ингээд энэ өрсөлдөөнийг нь ширүүсгээд тэгээд энэ дундаас бид нар ард түмнээ хожуулах гээд байна шүү дээ. Ард түмнээ

хэрэглэгчдээ, энд бас хэрэглэгчид хожих гээд байгаа юм. Ард түмэн. Энэ хямдхан үнэтэй, сайн чанартай будааг энэ даяарчлал, энэ олон улсын худалдаа хөгжсөн, энэ олон улс энэ чөлөөт худалдаатай, худалдааныхаа барьер, энэ тарифын болон тарифын бус барьеруудыг бид нар арилгаж аль болохоор л энэ чөлөөт худалдааг дэмжиж байгаа. Тийм ээ, энэ од дэлхийн худалдааны байгууллагуудад олон улс орнууд нэгдэж орж байна. Тэгэхээр зэрэг энэ дунд бид нар нэг ялгаж салгаад Засгийн газраас бид нар ингээд улаан буудай тарьж байгаа тариаланчдаа ингэж хамгаална. Тусдаа дахиад наанаа энэ гурил үйлдвэрлэгчдээ бид нар дотоодынхоо үйлдвэрлэгчдийг бусад энэ дэлхийн гурил үйлдвэрлэгчтэй ингээд өрсөлдүүлэхэд манайд хэрвээ тоног төхөөрөмж нь илүү өндөр үнэтэй орж ирдэг юм бол гаалийн татвараас чөлөөлж болно, тийм үү. Тоног төхөөрөмж дээр нь. Жишээлбэл тэгвэл дандаа гадаадын мэргэжилтэн ажилладаг юм уу. Энд чинь дандаа Монголын хүмүүс ажиллаж байгаа, Монгол хүмүүс ажиллаж байгаа. Энэ хүмүүсийн цалин, тэр гадаадад, одоо тэр хаа орос, хаана, хаанаас гурил орж ирж байгаа нь тэр гурил үйлдвэрлэдэг хүн үйлдвэрлэгчдийн ажилчдадаа өгдөг цалингаас нь өндөр байгаад байдаг юм уу. Аль орц нь бид нарт энэ өрсөлдөх чадварыг нь сулруулаад байгаа юм. Түүнийг та бүхэн тооцоо хийж, судалгаа хийсэн юм байна уу гэж асууя.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: Мэдээж энэ шийдвэр гарсантай холбогдуулаад дотоодын үйлдвэрүүдийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ тодорхой хувиар буурах нь мэдээж тодорхой. Үр дүнгээр зах зээл дээр өрсөлдөөн бий болж, хувь компаниудын ашиг орлого нь бас буурах нь тодорхой. Гурил үйлдвэрлэх зорилготойгоор улаан буудайн импортын асуудал бас өнөөдөртөө бас

хязгаарлалттай байгаа. Импортын татвартай. Энэ нөхцөл байдалтай уялдуулаад шаардлагатай тохиолдолд бас энэ улаан буудайн импортын асуудлыг Засгийн газар үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтой. Өнгөрсөн цаг хугацаанд ч бас хэрэгжүүлж ирсэн. 2023 оны хураасан улаан буудайн чанар гурилын үйлдвэрлэлд бас хангалтгүй байна гэдэг санал хүсэлтийг гурил үйлдвэрлэгч нар тавьсны үндсэн дээр 86 мянган тонн улаан буудай импортлох зөвшөөрлийг Хүнсний аюулгүйн зөвлөлөөс шийдвэр гаргаж, өгсөн байдаг. Тэгэхээр энэ мэтээр яг бодлогын дэмжлэгийг шаардлагатай цаг хугацаанд нь, ахиад цаашилаад үйлдвэрүүд эрсдэлд орохгүй байх нөхцөл дээр нь, шийдвэрүүдийг гаргах боломжтой.

Мөн нөгөө талаасаа дэлхийн зах зээлийн улаан буудайн ханинтай холбогдуулж Засгийн газар улаан буудайн үнэ, энэ үнэтэй холбоотой эрсдэл учирсан тохиолдолд нөхөх олговрыг гаргах энэ боломжийг бас хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтой. Энэ хөтөлбөрийг бид тариалан эрхлэгчидтэйгээ хамтарч ярилцаж, эцсийн байдлаар Засгийн газраар шийдвэр гаргаж олон нийтэд танилцуулж явна гэдгийг хэлье.

Г.Занданшатар: Цэрэнпунцаг гишүүн тодруулъя. 1 минут.

Ц.Цэрэнпунцаг: Амарбаясгалан сайдад өнөө түрүүн би нэг асуусан асуултаа зүгээр тодруулж асуугаадахъя. Үйлдвэрлэгчид маань ингээд асуудал гараад байна шүү дээ, гадаадаас хямдхан гурил орж ирэх нь гэхээр гадаадын үйлдвэрлэгчид өртөг нь манайхаас хямдхан байх. Манайх өртөг нь өндөр гараад байгаа шалтгаанууд нь юу юм бол? Цөөн тоотой бага үйлдвэрлэдэг учраас тэр байна уу, ажилчдын цалингаас байгаа юм уу. Эсвэл үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжөө худалдаж аваад ороод ирэхээр тэр валютынх нь хани, эд нартай, ханинтай холбоотой илүү зардал

гардаг юм уу. Мөн эсвэл гаалийн татвар тоног төхөөрөмжийнх нь гаалийн татвар хэтэрхий өндөр хуга нуга авдаг юм уу, ямар шалтгаантай байдаг юм бол гэж та бүхэн судалсан юм байна уу гэж байгаа юм.

Ер нь энэ асуудлыг бид нар судалж үзээд, яагаад өндөр өртөгтэй тэднээс айгаад байгааг нь бид нар бас учрыг нь олж, хужрыг нь тунгаамаар байгаа юм.

Г.Занданшатар: Үг хэллээ. Тийм ээ. Дашизэвэгийн Амарбаясгалан дарга хариулъя.

Д.Амарбаясгалан: 1 кг гурил үйлдвэрлэж байгаа өртгийн үндсэндээ 90 орчим хувийг улаан буудай эзэлж байгаа. Үлдсэн 10 гаран хувь нь ажилчдын цалин хөлс, урсгал зардал багтаад байгаа. Мэдээж үйлдвэрүүд өөрийн үйлдвэрийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, хийсэн хөрөнгө оруулалтын зардлууд бас энэ дээр байдаг. Зарим үйлдвэрийн татварын тайланг бас харж үзсэн. Их томоохон хэмжээний хөрөнгө оруулалтыг урт хугацаанд хийгээд, хийсэн хөрөнгө оруулалтаа жишээлбэл тайлан дээрээ нэг жилийнхээ зардалд тусгачихсан байх жишээтэй. Тэгээд тэр тайланг нь харахаар компанийн ашиг 5, аравхан хувь юм шиг харагддаг. Гэтэл яг зардал нь өөрөө урт хугацаанд нөхөх хөрөнгө оруулалтаа нэг жилийнхээ зардалд тусгачихсан байгаа байдал хүртэл энэ дээр ажиглагдаж байгаа юм.

Тэгэхээр энэ ингээд цаанаа бас хуйвалдаан, янз янзын асуудлууд их байгааг илэрхийлж байна гэсэн үг. Нэг л чухал зүйл байгаа шүү дээ.

Г.Занданшатар: Нямаагийн Энхболд дарга.

Н.Энхболд: Баярлалаа. Энэ нэг түүх давтагдах гээд байна аа. Атрын 2 дугаар, Баярын Засгийн газрын үед атрын аян эхлүүлэхэд би Хэрэг эрхлэх газрын

дарга байсан энэ бүх материалыг оруулж байсан Засгийн газарт. Тэгээд тэр юунаас болоод ийм байдалд хүрчхэв, яагаад өнөөдөр талхгүй болчхов, талхгүй болчихсон шүү дээ тэр үед чинь. Гадаад байсан тусламжийн будааг өтийг нь түүж байгаад хэрэглэж байсан. Болорчулуун санаж л байгаа байх. 2007, 2008 оны сүүлд, тийм ээ. Тэгээд энэ ямар учиртай байсан юм гэхээр би энийг нөгөө стратегийн бүтээгдэхүүн гэдэгтэй холбож ярих гээд байгаа юм. Талх үнэхээр стратегийн бүтээгдэхүүн. Гурил, будаа стратегийн бүтээгдэхүүн. Зах зээлийн шугамаар хэрэв олж болдог байсан бол санаа зовох юм ерөөсөө байхгүй. Яг 90-ээд оны эхэн үеэр тэр үеийн Засгийн газар 96 оноос бараг эхтэй дээ. Зах зээлийн эдийн засагт орж байна, мөнгөтэй бол хаанаас юу л бол юу худалдаад авчихдаг байхгүй юу гээд Сангийн аж ахуйнуудыг бүгдийг нь тараагаад, юу ч үгүй болгоод Монголын газар тариалан үндсэндээ уналтад орсон. Ингээд 10-аад жил явж байгаад үр дүн гарсан. Тэр 2007, 2008 оны талхгүй болоод, Атрын аян эхлэхээс өөр аргагүй болсон тэр нөхцөл байдал байхгүй юу.

Тэгэхээр бид нар одоо яаруу сандруу дараагийн хамт хийх алхмуудыг нь авахгүйгээр зөвхөн ингээд улаан буудайг татваргүй болгочихно гээд ингэчихвэл яг тэр түүх давтагдах вий дээ гэж би бодож байна. Сая гишүүд бас хэлсэн. Яг цаг хугацаа нь ч яасан эвгүй таарчихдаг юм. Өнөөдөр шийдвэр гарахаас маргаашийн яг тариаланчид нөгөө тариагаа эхлэх үү, үгүй юү гэдэг асуудал тухайлбал энэ жил үүсчхээд байна л даа. Тэгэхээр энийг бид нар их тал талаас нь сайн ярих ёстой. Ямар шийдвэр гарахыг мэдэхгүй байна.

Нөгөө талаасаа яах аргагүй энэ Засгийн газрын яриад байгаа бас үнэн шүү дээ. Үнэхээр тариаланчид хүртэл энэ дээр гомдол гаргадаг, хямдхан авчхаад зарахаараа ийм болчихоод байна гээд. Тэгээд дундаас нь ийм ашиг олоод байна,

ийм үндэсгүй үнэ гаргаад байна гэдэг нь Засгийн газрын гаргаад ирсэн тооцоог бол би үнэн болов уу гэж ингэж итгэж байна.

Тэгээд одоо би юу хэлэх гээд байгаа юм гэхээр яах вэ, ийм асуудлыг дэмжиж болно. Тэгэхдээ энийг хэдүүлээ сайн ярих хэрэгтэй байна. Нэг удаа хэрэглээд, ойлголцоод цаашдаа ингээд өртөг зардлаа хэмжээнд нь бариад, тариагаа ч боломжийн үнээр нь аваад, талхаа ч боломжийн үнээр нь аваад явъя гэдэг ийм тохиролцоо ойлголцолд хүрчихвэл болж л байгаа юм. Тэгэхгүй ингээд орхичихвол би бас тариаланчид маань яадаг бол доо л гэж. Рапсын тухай түрүүн ярьсан. Тариа тариа болингуут рапс руу орж байгаа юм. Тэгээд энэ чинь нөгөө цаг хугацааны циклтэй үйлдвэрлэл болохоор маш хэцүү. Болохоо байхад нь өнөөдөр татварыг нь дахиж тавиад оруулахаа байчхаар цаана нь нөгөө бэлэн юм нь байж байдаггүй ийм ийм, хэцүү юмнууд байгаа юм аа. Яах вэ, тал талаас нь ярьж байгаад ярилцъя гээд тэгвэл хэлэлцэхийг нь дэмжиж болж байна.

Гэхдээ түрүүн 2, 3 ч гишүүн ярьсан. Тэгвэл тариаланчдыг яаж хамгаалах юм хэдүүлээ, оронд нь юу барих юм. Тийм баталгаа яг итгэхээр баталгаа гаргаж ирэхгүй бол Амараа сайд аа, энэ жил тариа тарилт маш хэцүү, эвгүй байдалд орно шүү. Яахаа мэдэхээ байчихна, улирлын чанартай. Тэгэхээр миний асуулт яах вэ, ерөнхий хэлээд байна л даа, Та. Яг юу юу хийж байж энэ тариаланчдад тариалахаа болихгүйгээр, үйлдвэрлэлээ орхихгүйгээр энэ жил ажлаа үргэлжлүүлэх нөхцөл бололцоог нь олгох вэ? Энэ дээр нэг тодорхой хариулт авч байж, тариаланчидтай яримаар байгаа юм аа. Юу ч гэсэн энд нэг хариулт авчихъя.

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга.

Д.Амарбаясгалан: Атрын аян маш сайн үр дүнгээ өгсөн гэж ингэж дүгнэж

байгаа. Яг үр дүнгээр өнөөдөр хүнсний ногоо, улаан буудай дотоодынхоо хэрэгцээг бүрэн хангах хэмжээнд хүрч чадсан. Харамсалтай нь, гурилын үйлдвэрлэлийнхээ явцдаа үнэ өртөг зохисгүйгээр нэмэгдсэн байна. Дэлхийн зах зээлээс 3 дахин өндөр үнээр борлуулагдах хэмжээнд хүрчихлээ гэдэг асуудлыг хөндөж ярьж байгаа юм.

Импортын татвар тэглэгдсэнтэй холбогдуулаад бид 100 хувь импортын гурил иднэ гэдэг ойлголт байхгүй. Тодорхой хувиар зах зээлийнхээ хэрэгцээ, шаардлагаар гурил импортлогдож орж ирж борлуулагдана. Гурилын үйлдвэрүүд ч бас олон улсын зах зээл дээр өрсөлдөх боломж нөхцөлөө, дэлхийн зах зээлийн үнэ ханитай өрсөлдөх нөхцөл боломжоо өөрсдөө гаргах ёстой.

Ард иргэдийн тулгамдаж байгаа асуудал бол худалдан авах чадвартай холбоотой асуудал. Гурилын үнэ өөрөө инфляц өсөхөд 15 хувийн нөлөө үзүүлдэг. Хэрвээ гурилын үнэ буураад энэ өндөр хэмжээний нөлөөлөл багасах юм бол инфляц дахиж буурах боломжтой. Түүнийг дагаад зээлийн хүү, зах зээл тэлэх бүх нөхцөл боломжууд нээгдэх боломж нь үүснэ.

Харин үйлдвэрүүд энэ тариалалт гэдэг энэ 2 зүйлийн зөв зохистой харьцааг бий болгож өгөх шаардлагатай. Тариаланчид улаан буудайн доод үнийг төртэйгөө хамтарч тогтоодог байх тэр нөхцөлийг бид бодитой хийнэ ээ. Энэ аргачлал үнийн эрсдэлийг хамгаалах бодлого хэлбэрээр батлагдаж хэрэгжиж явна. Яг ийм бодлогыг олон улсад хэрэгжүүлсэн сайн туршилагууд хэд хэд байна. Тэгэхээр Засгийн газар үнийн эрсдэлийг хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлнэ гэж ингэж ойлгож болно. Улаан буудайн хувьд.

Г.Занданшатар: Нямаагийн Энхболд дарга тодруулъя. Нямаагийн Энхболд гишүүн.

Н.Энхболд: Би яагаад түрүүн тэр 2007, 2008 оны түүхийг ярьсан юм бэ гэхээр энэ жил бид нар анх удаа хэрэв би буруу ойлгоогүй бол тэр цагаас хойш анх удаа дотоодынхоо хэрэгцээг хангах хэмжээний ургац авлаа шүү дээ. Тийм ээ. 15 жилийн дараа. Тэр чинь мундаг урт хугацаа эзэлдэг ийм цикл байхгүй юу. Энэ тариалангийн энэ салбар хөл дээрээ босож ирнэ гэдэг чинь. Тийм учраас би үүнийг зогсоочихгүй байхын тулд гурилын үйлдвэрүүдтэйгээ учраа олчхож болох байх. Үйлдвэр болбол богинохон хугацаанд унаж болно, босоод ирж болно, харьцангуй гайгүй. Тариалангийн салбар тийм биш. Тэгэхээр үүнийг л бид нар их сайн бодох хэрэгтэй байгаа юм.

Ер нь цаашидаа дэлхийд хүнсний хомсдол нэмэгдэнэ ээ. Гаднаас ирдэг тариа өнөөдөр Орос хэцүү байдалд байгаа болоод л ингээд байгаа болохоос энэ Орос, Украин энэ дайнд бас нээрээ хамгийн том үйлдвэрлэгчдийн нэг Украин ингээд ийм байдалд орчихсон үед цаашидаа улаан буудайн үнэ бол дэлхийд өснө. Тэгэхээр бид нар гаднаас худалдаад аваад яаж байна, хямдхан аваад ... /минут дуусав/

Г.Занданшатар: Амарбаясгалан дарга 3 номер.

Д.Амарбаясгалан: Энхболд дарга аа, гурилын үнийг нэг тогтвортой үнээр барих гэж хичээгээд байгаа зүйл ерөөсөө биш шүү дээ. Дэлхийн зах зээл дээр улаан буудай өсвөл гурил өснө, Монголд ч өснө. Улаан буудайн үнэ буурвал дагаад л буурна. Энэ зах зээлтэйгээ өөрөө уялдаж явж байх энэ бодлогыг нь барих гэж байгаа юм. Түүнээс Орос, Украины дайн дууслаа, улаан буудай нь өсчихлөө одоо импортоо больё гэдэг зүйл ярихгүй шүү дээ. Аль ч улсаас бид гурилыг оруулж ирж хэрэглэх боломжийг л нээж өгч байна гэсэн үг. Хязгаарлалтгүй, хэмжээ заахгүй, бусдад давуу байдал олгохгүй гэсэн үг.

Г.Занданшатар: Нямаагийн Энхболд гишүүн.

Н.Энхболд: Ер нь төр засаг, Их Хурал бид нар яг нэг тийм алх, дөш 2-ын хооронд байгаа юм шиг л ийм л байдалд байна л даа. Яг энэ асуудал дээр. Алх, дөш 2-ын хооронд. Тэр аль алийг нь, аль алийг нь бодсон. Би үнийг бууруулах тал дээр талхны үнийг бууруулах тал дээр ерөөсөө эсэргүүцэхгүй байгаа. Засгийн газрын бодлогыг бүрэн дэмжиж байгаа. Нэг юмаа болгох гэж байгаад нөгөө юмаа тэр тусмаа дахиад сэргэхдээ маш их цаг авдаг ийм зүйлүүд, ийм юм хийчих вий дээ л гэж болгоомжилж байна.

Тийм учраас хэрэв хэлэлцэх эсэх нь шийдэгдчихвэл маш олон талаас нь ярьж байж, дараагийн арга хэмжээнүүдтэй нь хамт, тэр байтугай бүр хэрэв хууль гарчихвал түүнтэй хамтруулаад энэ нэг хууль гарсантай холбогдуулаад тогтоол гаргаад, тийм ээ, дараа дараагийн арга хэмжээ ингэж авна гэсэн юмнуудтайгаа их тодорхой хийхгүй бол энэ их тийм амар ажил биш ... /минут дуусав/

Г.Занданшатар: Гишүүд асуулт асууж, хариулт авч дууслаа. Дэмжсэн, дэмжээгүй 3 хүртэл гишүүн үг хэлж болно. Үг хэлэх гишүүн байна уу? Цэрэнпунцаг гишүүнээр тасаллаа. Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн. Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүнээр тасаллаа. Дашидондогийн Ганбат гишүүн.

Д.Ганбат: Ийм зөв зүйтэй тогтоол шийдвэрүүдийг маш хурдтай оруулж ирж байх хэрэгтэй. Гэхдээ бид бүхэн бас цаг хугацаа алдсан, одоо Улсын Их Хурал завсарлаж байна гээд явчих энэ хугацаанд Засгийн газар энэ санал санаачилгаа гаргаад Улсын Их Хурлын ээлжит бус чуулган зарлаад, хуралдуулаад энэ шийдвэрээ эртхэн гаргачихсан байсан бол үр дүн бас нэлээн өгөөжтэй байх байлаа. Цаг хугацаа их алдаж байна.

Нөгөө талаар түрүүн тэр чанар энэ тэрийг нь та ярьчих шиг боллоо. Энэ чинь тэгээд өрсөлдөөн байж, сонголт байж байж чанар бий болно шүү дээ. Манай энэ үр тариа хэрэгтэй газраа хэрэгтэй. Сая засаг хариулж байх шиг байна. Урд хөрш маань тодорхой хэмжээний 200-аад мянган тонн үр тариа авъя гэж байна. Тэгээд олон янзын үр тариа гардаг л даа. Цавуулаг сайтай, муутай гээд л. Тэгээд л энэ гурил чинь дотроо олон янзын төрөл шүү дээ. Буузны, гоймонгийн гээд л, ийм л хэрэглээ байдаг. Тэр мэрийг чинь манай ард түмэн бас хэрэглэмээр л байна л даа. 20, 30 жилийн өмнөхөөрөө тэгж бодож байж болохгүй. Бид нар ядуу байгаа болохоор л ийм л байгаа. Атрын 3 дугаар аяныг бол гайхамшигтай юм байсан шиг л юм яриад байх юм. Мэдэхгүй, бас одоо би жоохон яриадахъя тэгээд.

Миний сүүлчийн 2 секундийн үгийг сонсчхоод, тэгээд дараа нь ярьсан нь дээр байх та нар. Яг тэрэн дээр гол юм гарна шүү дээ. Наана нь бас ярьж байна тийм. Тэгээд юу шүү дээ, яг ийм олон улсын сайн туршлагауд байдаг гэж яриад байна. Олон улсын бас тааруу туршлагауд ч гэсэн байдаг л даа. Тэр Казахстаны Арал тэнгис гээд бас л энэ социалистууд, коммунистууд тухайн үедээ атар хагалж байна гээд бүхэл бүтэн том тэнгисийг байхгүй болчихсон шүү дээ. Тэр газар тэр чигээрээ гамшиг. Яг манай хөрсөндөө таарсан зөв бодлогыг, зөв технологийг явуулахгүй бол аягүй ийм тийм гүн бус хөрстэй хар шороон хөрс. Жил болгон хийсэж байдаг тэр нь. Тэгээд шар тууран болоод, энэ Хятадын, Өмнөд Солонгосын, тэр тэжээлээ алдсан, үрээ алдчихсан тэр газар тариаланг нь сэргээж өгч байдаг. Ийм технологийн ийм юмнууд байгаа байхгүй юу.

Одоо тэгээд аягүй Атрын 4 дүгээр аян бид нар ялбал хийе гээд л, бүх Монголын газрыг хагалъя гээд л ингээд явчхав уу даа та нар. Бас туйлирах дуртай улсууд шүү дээ. Бас юмыг

цаанатай, наанатай сайн ярьж ойлгож байхгүй бол. Ложистикоо сайжруул, тээвэр ложистикоо. Ковидын үед энэ чинь хүнд байсан. Одоо өөр болсон. Тэр 2 хөрштэй юм чинь 2 талаасаа аль аль замыг нь оруулж ир. Энэ л төрийн хийх ёстой ажлууд шүү дээ нэн тэргүүнд. Энийгээ хийхгүй л байгаа байхгүй юу. Бас чадлаараа л ажиллаад байх шиг байна л даа. Тэгээд яах вэ чадал нь ямар байгаа юм, хийж байгаа үр дүн нь ямар байгаа юм, тэгээд болж байгаа юм ч байх шиг л байна, болохгүй юм байх шиг л байна. Гэхдээ бас бид нар олон түмний тархи толгойг бас танаас л бусад нь өөр юм яриад байх юм гээд тэгж болохгүй л дээ. Тэгээд яах юм бэ тэгээд бүгдээрээ л ядуу амьдаръя, бүгдээрээ чанар юу билээ сонголтгүй байя энэ тэр гэвэл би ард түмэнтэйгээ дагаад л адилхан ард түмнийгээ дагуулаад л, эд нар энэ нэг хэдэн хүн ингээд байх юм энийг эд нарын үгэнд оръё гээд явах юм уу? Тийм юм байхгүй шүү дээ.

Яг дэлхийн жишгээр, энэ ардчилсан улс оронд хүн яаж амьдардаг юм тэр хэмжээнд л Монголын ард түмэн амьдармаар байна шүү дээ. Тэгэхгүй бол авч байгаа цалин пүнлүү гэхэд хамгийн Ази, Африкийн хамгийн ядуу орны тийм цалин авна. Дэлгүүрийн лангуу худалдаа наймаа авч байгаа зүйл нь болохоор хамгийн өндөр хөгжилтэй үнэ өндөртэй газрын дэлгүүрээс авч байгаа юм шиг ийм бараа бүтээгдэхүүн авна. Энэ хоёрын хооронд амьдрал аягүй хэцүүдэж байна. Тэгээд 300, 400 мянган залуучууд гараад явчихлаа. Тэгээд энэ бодлогоос чинь болоод л ийм байдалд хүрч байна гэдгийг та бүхэн ойлгоорой. Ийм зөв зүйтэй энэ хууль дүрэм шийдвэрүүдээ хэдийгээр оройтсон ч гэсэн ингээж оруулж ирж байгаа нь сайн байна. Ингээд дэмжиж байна. Бод, бод, сайн бод.

Г.Занданиатар: Жигжидийн Батжаргал гишүүн үг хэлнэ.

Ж.Батжаргал: Баярлалаа гишүүдийнхээ оройн амар амгаланг айлтгая. Монгол Улсын Засгийн газраас Улсын Их Хуралд энэ Гаалийн албан татварыг чөлөөлөх тухай хуулийн төсөл орж ирсэн. Уг хуулийн төслийн үзэл баримтлалаар 2 төрлийн бүтээгдэхүүн байгаад байгаа юм. Нэг нь Мал, амьтны тэжээлийн албан татварыг чөлөөлөх тухай, нөгөөдөх нь гурилын албан татварыг чөлөөлөх тухай. Мал, амьтны тэжээлийн татварыг чөлөөлөх асуудал дээр дэмжиж байгаа. Гэхдээ бид энэ жил 2023 оныхоо ургацаар 214 мянган тонн тэжээл дотооддоо үйлдвэрлэх тийм боломжийг бүрдүүлсэн. Тэрнийгээ ч яг бүрэн ашиглаж чаагүй байгаа. Гэхдээ энэ өвөл хаврыг зүтгүүр давж байгаа учраас мал тэнхэртэл тэжээлийн хэрэгцээ шаардлага байна. Тийм учраас импортын тэжээл оруулж ирэх ёстой. Тийм үүднээс энэ тэжээлийн гаалийн албан татварыг чөлөөлөх ёстой гэдгийг бүрэн дэмжиж байгаа гэдгийг зориуд хэлмээр байна.

2 дахь зүйл гурилын гаалийн албан татварыг чөлөөлөх тухай асуудал байгаад байгаа юм. Энэ дээр нэлээн олон талаасаа хэдүүлээ бодохгүй болохгүй байгаа юм. Энэ газар тариалангийн салбарыг 100 жил, аян эхлүүлээд 65 жил, 3 дугаар аянаа эхлүүлээд энэ чинь бараг 17 жил явж байж өнөөдрийн энэ баазыг бий болгосон шүү. 2007 онд ер нь 70 орчим мянган тонн бараг гурилын улаан буудай хурааж авдаг. Аргаа барахдаа М.Энхболдын Засгийн газрын үед тонн тутамд нь 60 мянган төгрөгийн урамшуулал өгөх, газар тариалангийн салбарт энэ техник технологийг лизингийн үйлчилгээтэй болгосноор газар тариаланд жоохон ахиц орж ирсэн. Залгуулаад 2008 онд Атрын 3 дугаар аян Тариалангийн хөгжлийн хөтөлбөрөө баталж байж сая энэ үр дүн рүү орж ирсэн зүйл. Тэгээд бид нар энүүнийг янз бүрийн улс орнуудтай жишихэд учир бий. Уур амьсгалын, хур тунадас, дулааны балансын зохистой байдлын, хөрсний үржил шимийн энэ бүх үзүүлэлтээ

харахаар зэрэг нэгжээс авдаг ургацынх нь хэмжээ биднээс хамгийн багадаа 3 дахин бараг өндөр шахуу улс орнуудтай жиших юм бүтээгдэхүүний өөрийн өртөг гэдэг юм уу, нэгж бүтээгдэхүүний асуудал их өөр гарна.

Тэгээд энэ 2 том орны дунд тусгаар тогтносон улс үндэсний аюулгүй байдлаа хангая, тусгаар улс байна гэвэл 2 юмыг хийе л гээд бүгдээрээ ярьж байгаа. Нэг нь хүнсээ хийдэг байя, 2 дугаарт нь давын өмнө хэрэглэдэг энэ хувцсаа хийдэг байя л гээд яриад байгаа. Хүнснийхээ том аяныг өрнүүлээд хэдүүлээ явж байгаа, гайгүй үр дүнтэй байгаа. Үүн дээр бас янз бүрийн хамаагүй ул суурьтай шийдэл гаргахгүй бол асуудлыг хүндрүүлчхэж мэднэ. Энэ гурил гэдэг бол анхдагч үйлдвэр буюу газар тариалангийн салбартайгаа яалт ч байхгүй нэг зүйл. Тийм учраас энэ газар тариалангийн салбарынхныг эрсдэлд оруулчих юм бол техник технологи, боловсон хүчний ур чадвар бүх юм чинь сарнигчаад, дахиад энэ түвшинд авчрахад ямар үнэ цэнээр авчрах вэ гэдэг асуудал байгаад байгаа юм. Энэ нь эргээд үндэсний аюулгүй байдлын асуудал.

Энэ үнэ цэн юун дээр, гурилын үнэ цэн яагаад өсөөд байгаа вэ гэдэг юм яригдахаар зэрэг тариаланчдаас авч байгаа будааны үнэ 25 хувийн өсөлттэй л байгаа. Гурилын үйлдвэрийнхний гаргаж байгаа бүтээгдэхүүний үнэ 50 хэдэн хувийн өсөлттэй л яваад байгаа. Тэгэхээр зэрэг үндсэндээ анхдагч түүхий эдээсээ 2 дахин хурдацтай үнийн өсөлт л явж байгаа. Тэгээд энэнийхээ учир шалтгааныг олж, энэ монопольтой тэмцэх тухай асуудлаа, төрөөс гурилын үйлдвэр лүүгээ бодлогоор дэмжлэг үзүүлж байгаа тэр дэмжлэгийн үүрэг хариуцлага, сахилга хариуцлагыг сайжруулах ёстой, энийгээ тооцох ёстой. Тэгж байж энэ зөв цэгцдээ орох ёстой. Гэхдээ би энэ жилийн хэрэглээнд жоохон дутах юм билээ. Бас гурилын үнийг тогтворжуулахад тодорхой хугацаатай, тодорхой тоо хэмжээтэй гурил оруулж

ирэхийг байж болох юм гэж бодож байгаа юм. Тэрнээс тоо хэмжээгүй, хугацаагүйгээр ийм хуулийн асуудал ярих юм энэ их эргэлзээтэй зүйл болно. Боломгүй ээ. Тийм учраас газар тариалангийн салбараа, тариаланчдаа бид хамгаалах ёстой. Бид гадагшаа гаргачхаж болно л гээд байна. Монголын газар тариалангийн бүтээгдэхүүн гадагшаа гарах стандарт юмнуудаа хэр давж, яаж өрсөлдөж чаддаг юм гэдэг асуудал чинь бас л зүгээр цээж дэлдээд байгаа болохоос биш яг ч тогтоочихсон зүйл байхгүй шүү. Тийм учраас энэ юмыг их ул суурьтай бодох ёстой. Үзэл баримтлал дотор бол.../минут дуусае/

Г.Занданшатар: Цэдэндамбын Цэрэнпунцаг гишүүн Эдийн засгийн байнгын хорооны дарга үг хэлнэ.

Ц.Цэрэнпунцаг: Өнөөдөр бид нар энэ хуулийн төсөл орж ирээд ингээд хэлэлцэх эсэхээ ярилцаж байна. Хэлэлцээд явах нь зүйтэй л гэж бодож байна. Ер нь зүгээр өнөөдөр энэ төсөл орж ирээд бид нар яригдаад нэг зүйл ойлгомжтой тодорхой болоод байгаа байхгүй юу. Бид нар ерөөсөө гурилын үнэ яриад байна, гурилын үнэ өнөөдөр дэлхийн зах зээл дээр байгаа жишигээс өндөр байгаад байна, энэ гурилын үнийг яаж, ард түмэн бол энэ үнэтэй байгаа нь мэдрэгдэж байна амьдралд. Энийг бид нар энд яаж зохицуулалт хийх вэ гээд тэгэхээр бид нарын нэг хандлага энэ үнэ, гурилын үйлдвэрүүдийн хувьд бид нар үнийг нь царцааж, нэг түвшинд барь гэж хууль гаргах уу? Энэ хууль бол хэзээ ч хэрэгждэггүй ийм хууль, ийм бодлого бол явдаггүйг бид нар бүгдээрээ мэднэ. Тэгэхээр зэрэг Засгийн газраас бол одоо энэ чөлөөт өрсөлдөөнөөр нь энэ зах зээлийнх нь жамаар нь энийг шийдчихье гэж оруулж ирж байгаа энэ зарчим хандлага 1 дүгээрт зөв байгаа.

2-т өнөөдөр энэ асуудал яриад ирэхээр зэрэг газар тариалан, улаан буудай тарьдаг тариаланчдын асуудал,

гурил үйлдвэрлэдэг үйлдвэрлэгчдийн асуудал хоёрыг бид нар салгаж энэ бодлогоо гаргаж явах нь зүйтэй, гарцаагүй ийм болсон юм байна. Энэ өдийг хүртэл бид нар төрийн бодлого явахдаа бол ерөөсөө нэг бодлогоор л энэ бүгдийг нь хамаад л шийдчихдэг, шийдчих ёстой гэж явсаар байгаад, өнөөдөр бид нар гурилынхаа үнийг бид нар яаж энэ дэлхийн зах зээлийн, зах зээл дэлхийн зах зээл дээр байгаа үнэ өндөр болчихоод байна. Яаж энэ үнэ бол энэ худлаа байна, энэ цаанаа хуйвалдаантай ингээж монопол үүсчихсэн байгаа учраас хуйвалдаантай энэ бол манай зах зээлийн үнэ биш байна гэж Засгийн газраас үзэж байна шүү дээ. Тэгэхээр энийг бол тэр зах зээлийнх нь жамаар бид нар энэ үнийг нь тогтоолгоод ингээд явъя гэж байна.

Харин улаан буудай тарьдаг тариаланчид бол гарцаа байхгүй энэ улаан буудай бол стратегийн бүтээгдэхүүн мөн үү мөн. Бид нар төр энэ бодлогоор улаан буудай тарьж байгаа тариаланчдаа хамгаалах ёстой юу гэвэл хамгаалах ёстой. Тэгэхээр энэ 2 асуудлаа бид нар салгаж яриад явах ёстой. Тийм учраас өнөөдөр энэ ярьж байгаа асуудал бол гурилын үнэ мөн импортоор орж ирэх гурил, мөн мал, амьтны тэжээлийн гаалийн татварыг чөлөөлье л гэж байгаа учраас бол өнөөдөр энд бид нар улаан буудайн тариаланчдынхаа асуудлыг давхар энэ дээр сөхөгдөж яг л нөгөө нэг бодлогоор 2, 3 асуудлыг зэрэг шийддэг гэж ингээж явж ирсэн. Энэ нь ч өнөөдөр энэ буруу явжээ гэдэг нь харагдаж байгаа байхгүй юу. Бид нар өнөөдөр энд ярилцаж байхад энэ асуудал тодорхой болж байгаа юм. Тэгэхээр зэрэг давхар энэ хуулиа бид нар хэлэлцээд Их Хурал дээр ингээд явахдаа ажлын хэсэг дээр онцгой анхаараад, энэ улаан буудай тарьж байгаа тариаланчдаа бид нар ямар бодлогууд гаргаад зэрэгцүүлээд хамгаалаад явах ёстой юм. Түрүүн бас Энхболд гишүүн анхааруулж хэлсэн. Энэ хавар одоо ингээд тариалалт тулчихсан байна. Энийг нь бид нар бусниулахгүйгээр,

энд тодорхой бус байдал үүсгэхгүйгээр цааш нь үргэлжлүүлээд явах энэ бас бодлого нь цуг яригдаад явах нь зүйтэй байх л гэж бодож байна.

Г.Занданшатар: Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн үг хэлнэ.

Ж.Эрдэнэбат: Миний хувьд бол энэ хуулийн төслийг яг энэ утга агуулгаар нь дэмжих ямар ч бололцоо байхгүй. Яах вэ ер нь жишээ нь ингээд манай газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа улсуудыг өрсөлд гээд байна л даа, өрсөлд гээд. Тэгээд тэр бусад гадаадад зарж байгаа бараа бүтээгдэхүүний үнэтэй ингээд харьцуулаад яриад байгаа юм. Хэрвээ тийм өрсөлдөх боломжийг бүрдүүлж өгөх гэж байгаа тэр улсуудын авч байгаа үнээр нь шатахууныг нь өгчих, тэр улсуудын авч байгаа үнээр нь техник тоног төхөөрөмжийг нь өгчих ингээд өрсөлд гэдэг асуудлыг ярь л даа. Ингэхгүйгээр бид нар 1 дүгээрт энэ үйлдвэрлэж байгаа бүтээгдэхүүн чинь өрсөлдөх боломж байхгүй. Байхгүй учраас энэ чөлөөт зах зээл дээр өрсөлдөөний маягаар яв гэдэг энэ зүйлийг хэлж, ярьж болохгүй.

Жишээ нь түрүүн Цогтоо гишүүн хэлээд байсан шүү дээ. Энэ стратегийн бүтээгдэхүүн гэдэг юм чинь төр өөрөө хамгаалаад явж байдаг юм. Дэлхийн бүх улс оронд ийм байдаг юм гээд. Тэгвэл бид нар энэ стратегийн гэж яриад байгаа бүтээгдэхүүнээ би бас түрүүн үгэндээ хэлсэн. Стратегийн бүтээгдэхүүн гэж та нар мэдээд байгаа юм бол өрсөлд гэж яагаад хэлээд байгаа юм бэ гээд би та нараас асуугаад байгаа шүү дээ. Яагаад өрсөлд гээд байгаа юм бэ? Стратегийн гэж тодорхойлсон бол тэрийг чинь өрсөлдүүлэхгүйгээр авч явах ёстой зүйл нь төрдөө өөрөө байх ёстой байхгүй юу. Энийг бас нэг талдаа харж үзэхгүй болохгүй. Тэгээд ер нь бол татвар гэдэг чинь өөрөө төр чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд ААН-үүдээсээ хурааж аваад, буцаагаад тэгшитгэх

зарчмаар төрийнхөө үйлчилгээг үзүүлдэг ийм л зүйл. Нөгөө талдаа бол хөрөнгө оруулагч нар бусад бизнес эрхлэгч нараа дэмжих бодлого болгож зөв болдог зүйл. Нөгөө талдаа бол үндэсний үйлдвэрлэгч буюу стратегийн гол бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч нараа хамгаалдаг бас ийм зүйл хэрэгсэл болгож болдог ийм л зүйл шүү дээ.

Тэгвэл энийг яагаад нэг мөсөн ингээд бүүр тэглэх гээд байгааг бас нэг талдаа ойлгохгүй байгаад байгаа юм. Энийг хамаа алга, болохгүй хувь хэмжээг нь бууруулаад, бид нар энэ 2000, 99 оноос өгсүүлээд энэний хувь хэмжээг 5-аас өгсүүлээд 7, 15 болгоод ингээд явсан л байгаа байхгүй юу. Тэгвэл энийг нь жоохон буулгаад, тэгээд тэр үйлдвэрлэгч нарт зориулсан худалдан авагч нартаа зориулсан тэр гурилынхаа үнийг буулгах хэмжээнд нь аваачаад, ингээд үйлдвэрлэгч нартаа нэг талаас нь шахалт үзүүлээд, нөгөө талдаа Өрсөлдөөний тухай хуулиар нь сая Амарбаясгалан сайд хэлж байсан. Өөрчлөлт оруулах асуудлыг Засгийн газар дээр ирэх долоо хоногт ярина гэж. Энэдээ маш хурдан өөрчлөлт оруулаад ингээд явах юм бол энэ чинь хамгийн боломжтой хувилбар болж таарна. Тэгэхгүй бол түрүүн Энхболд гишүүний хэлээд байгаа шиг Атрын 3 дугаар аяныг үр дүнгүй болсон гээд зарим нэг улсууд хэлээд байх шиг байна. Би тухайн үед 2008 онд Сэлэнгэ аймгийн Засаг даргаар томилогдоход Сэлэнгэ аймагт 50-хан мянган га газраа ашиглаж байсан шүү, 300 мянган гагаас шүү дээ. Энэ үед саяын тэр Энхболд гишүүний хэлж байгаа будааныхаа өтийг түүгээд гурил хийж байсан энэ цаг үе чинь байхгүй юу даа. Энийг л хэлээд байгаа юм.

Өнөөдөр Сэлэнгэ аймаг 300 мянган га талбайгаа 100 хувь ашиглаад явж байгаа. Бидэнд өрсөлдөх гэхээр 1 дүгээрт түрүүний миний хэлсэн энэ газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн ихэнх ашиглах түүхий эд материалууд, техник тоног төхөөрөмжүүд бүгд импортоор

орж ирж байгаа. Ийм учраас нэг талдаа үнэтэй байгаа учраас хэцүү байна. Нөгөө талдаа манай Монголын хөрс, би аймгийн Засаг дарга болонгуутаа хөрснийхөө шинжилгээг хийхэд анх 50 онд, 50 хэдэн онд атрын анхны аян эхлүүлснээс хойш 70 хувийнхаа үржил шимийг алдчихсан байна гэдэг ийм дүгнэлтийг гаргаж өгч байгаа. Ийм хөрсөн дээр, ийм техник тоног төхөөрөмжтэй, ийм технологитой, тэгээд шатахуунаа импортоор авдаг улс орны газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхлэгч нарыг өөр бусад улс орны үйлдвэрлэл эрхлэгч нартай өрсөлдөөд, тэдэнтэй адилхан чанарын бараа, бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэе гэдэг гэж хэлнэ гэхэд үнэхээр хэцүү.

Өнөөдөр бид нарын газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа улсуудын маань үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг дотоодын гурил үйлдвэрлэгч нар бас энэ цаг уурын нөхцөл байдлаасаа шалтгаалаад үүссэн чанаргүй байна гэдэг ийм зүйлийг ярьж байна гэж байгаа шүү дээ. Тэгвэл гаднын худалдан авагч худалдаж авах уу?

Г.Занданшатар: Гишүүд үг хэлж дууслаа. Тэгээд 2 гишүүн дэмжиж, 1 гишүүн дэмжихгүй үг хэллээ. Байнгын хорооны саналаар санал хураалт явуулна. Тэгэхдээ бас ирц байна уу? Тэгэхдээ дүгнээд нэг зүйл хэлмээр байна. Ер нь иргэдийн өмнө тулгамдаж байгаа хамгийн том асуудлаар үнийн өсөлт нэрлэгдэж байгаа. Үнийн өсөлт иргэдийн амьжиргааг доройтуулж байна. Энд мэдээж мах, гурил, хүнсний бүтээгдэхүүний инфляц, үнийн өсөлт голлож нөлөөлж байгаа. Ийм учраас үнийн өсөлттэй тэмцэх нь энэ ковидоос хойш энэ Улсын Их Хурал, Засгийн газрын тэргүүний зорилт байж тодорхой хууль хүртэл баталсан.

Гэхдээ энэ үнийн өсөлттэй тэмцэхдээ бол бид бас бүх талын арга хэмжээг авч хэлэлцэх хэрэгтэй. Тэгээд 700 төгрөгийн өртөгтэй 90 хувь нь 700

төгрөгийн өртөгтэй авахаар 800 төгрөгөөр гурил байх бараг бололцоотой юмыг ийм өндөр үнээр зараад, энэ Шударга бус өрсөлдөөний хууль зөрчөөд байгаа. Шударга бус өрсөлдөөн зохицуулах газар бас ажлаа хийхгүй байгаа юм байна. Хуулиас өмнө юуны өмнө Шударга өрсөлдөөн зохицуулах газар дээр ажлаа хийдэг хүн нь ажиллаад, тэр гурилын үйлдвэрүүд дээр ёстой live энэ тэр гээд, өмнө нь зарим газар дарга нар тэгдэг байсан шүү дээ. Шуугиулаад, өрсөлдүүлээд тэр шүүх гэж нотлох баримтаа яаж гаргаж өгсөн юм, яагаад уддаг юм, энэ чинь харин бүр эргэлзээтэй санагдчихлаа. Ийм илэрхий тодорхой баримт байхад ард иргэдийг үнийн өсөлтөөр чирэгдүүлээд байсан байна. Энэ Шударга өрсөлдөөний зохицуулах газар энэ гурилын үйлдвэрүүд дээр шахалт шаардлага тавьж ажиллаж чадаагүй юм байна гэсэн дүгнэлт нэгд гарч байна.

2 дугаарт бүх гишүүд нэг зүйл хэллээ. Энэ жор үзсэн ламаас зовлон үзсэн чавганц гэж. Яг амьдрал дээр нь байсан Нямаагийн Энхболд дарга, энэ Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн, энэ Цогтбаатар гишүүн олон улсын зах зээлийн нөхцөл байдлын талаар хэлж байгаа бодит байдал бид нар бас Хэрэг эрхлэх газар, Хөдөө аж ахуйн яаманд энэ асуудалтай зууралдаж байсны хувьд дэлхий даяараа 60-аад он хүртэл АНУ хүртэл хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг либерал орчинд явуулж байгаад энэ бол сая, сая Америкчуудын хоол хүнс, аюулгүй байдлын асуудал гэж үзээд татаас subsidies ер нь татварын бодлогоор 1кг сүүнд 1 доллар, 1 литр сүүнд 1 долларын татаас өгдгөөс авхуулаад явсан. Оросын зах зээл, Оросын, одоо манай дэлхийн улаан буудай экспортлогч улс бол Орос, Украин, Америк, Канад гээд ийм улс бий. Манайх Казакстан тээвэр ложистикоос Украинаас харьцангуй хүндрэлтэй. Орос манай үндсэн импортлогч.

ОХУ гэхэд өнгөрсөн онд 10 миллиард рублийг зөвхөн татаасанд

өгсөн. Шатахуун, тослох материал, бордоо бүгдийг нь хөнгөлөлттэй үнэ бүх бодлогоор дэмжсэн. Энэ жилийн Ерөнхийлөгчийн сонгуультай холбоотойгоор ч гэсэн үнийг бол. Ингээд 11 сая тонн улаан буудай экспортолно гэж тооцсон чинь ургац 123 сая тонн илүү сайн хураагдсан учраас 25 сая тонн болгож экспортынхоо квотыг нэмэгдүүлсэн. Экспортынхоо татварыг сулласан. Тэгэхдээ экспортын татварыг дараа жилийн улирлаас, дараагийн ургацаас нэмэгдүүлнэ гэдгээ зарлачихсан. Яагаад гэвэл дотоодын зах зээлээ хамгаалахын тулд. Энэ улс худалдаж аваад манайд экспортолж байгаа энэ бодлого бол нөгөө улаан буудай үйлдвэрлэгчдээ, тариаланчдаа хэт их нийлүүлэлт бий болчихсон учраас үнийн уналтаас улаан буудай үйлдвэрлэгчдээ хамгаалахын тулд улс худалдаж аваад, тэгээд экспортод гаргадаг байхгүй юу. Одоо ингээд л Африк руу ч гарна, Монгол руу ч гаргана 25 сая тонн улаан буудай. Япон ч гэсэн тэгдэг. Илүү гарснаа ургуулж аваад гадаад зээл, тусламж будаагаар өгчихдөг.

Яагаад өрсөлдөх гээд байгаа юм бэ стратегийн бүтээгдэхүүн гэж сая Бат-Эрдэнэ, Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн асуугаад байна. Японы цагаан буудайн татвар, цагаан будаа ямар гол хүнс билээ, 680 хувь байсан шүү дээ. 680 хувь шүү дээ. Энэ чинь Япончуудын эрүүл мэнд, хүнсний аюулгүй байдлын асуудал гээд. Ингээд энэ хүнсний хувьсгал эхэлсэн учир шалтгаан ч гэсэн хорт хавдар нэмэгдлээ, Монгол хүн өвчлөөд уналаа, генетикийн өөрчлөлттэй улаан буудай орж ирж, гурил, будаа хийж байгаагаас шалтгаалж байна гэсэн хэл ам ч хүртэл гараад, одоо *genetic modified crop* буюу энэ улаан буудай маш их ургац өгнө, генетикийн хувьд өөрчлөөд тэсвэртэй болгоод ургацыг нь бэхжүүлчихсэн болохоор. Тэгэхээр хүнсний аюулгүй байдлын асуудал гэдэг бас их цогц багц ойлголт байгаа юм.

Атрын 4 дүгээр аян өрнүүлнэ гээд сая Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөр дээр сая өглөө хэлэлцээд ярьчихсан. Тийм учраас энэ одоо ургац хураалтын яг энэ өмнө хаврын тариалалтын өмнө энэ банкнууд зээлээ зогсоож байна энэ шийдвэрээс болоод. Ингээд хөрсний үржил шимийг шавхдаг шаарддаг *рапс юм* уу, тосны төрлийн ургамлууд тариалаад, улаан буудай тариалахгүй хандлага руу орж магадгүй. Тэгтэл бусад улсад ургац энэ чинь дэлхийн дулаарлаас болоод юу ч болж болно. Ургац багасах юм уу, аль эсвэл экспортын татвараа нэмэгдүүлэх юм бол эрсдэл учирна. Бас дэмпингийн бодлого гэж байна. Манай дотоодын үйлдвэрлэлүүдийг яг ийм байдлаар уначхаад, дараа нь үнээ өсгөдөг. Яг ийм байдал 2000 оны үед давтагдсан учраас талхгүй, гурилгүй болоод тэгээд Атрын аяныг өрнүүлээд, нөгөө хуучин унагаагчид юмаа сэргээн босгоход чинь 10 жил ажиллаад одоо босоогүй байна л даа. Тэгээд ийм яг хөлсөөр бичсэн ийм гашиун сургамжууд саяынхыг Нямаагийн Энхболд дарга бас сая хэллээ.

Ийм учраас энэ дээр бол их няхуур хандах ёстой. Монгол хүний эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангасан, хямд чанартай хүнсний бүтээгдэхүүнээр хангах бол төрийн эрхэм зорилго, гол зорилго. Ийм учраас энэ хүрээнд бол энэ асуудлыг хэлэлцэх эсэхийг нь шийдээд, ажлын хэсэг байгуулж, тэр тариаланчдаа яаж дэмжих вэ тэрэнтэй нь цогц нэг мөр, нэг ойлголт өгөхгүй бол бас зах зээлд дохиог чинь хэдэн жилийн өмнөөс өгөхгүй бол баахан хаврын тариалалтаа бэлдэж байхад нь л хувийн хэвилийг буруутгах ямар ч арга байхгүй. Тэр хүмүүс энэ дэмжлэгтэй, ийм, ийм татвар, эрх зүйн орчинтой юм гээд л бизнес хийж байхад нь, тариа тарьж байхад нь нэг өдөр гэнэт болилоо гээд тэгчхэж болохгүй. Энэ бүхэн чинь урьдаас олон жилийн бодлогоор явж байхгүй бол хэнийг ч гэсэн ингээд хохироогоод байж болохгүй.

Гэхдээ тэр гурил үйлдвэрлэгчдийг шалгах хэрэгтэй. Өнөөдөр, маргаашаас эхлээд. Тэр Милл хаусыг, тэр ямар, ямар компаниуд билээ сая нэр дурдсан. Тэр Шударга өрсөлдөөн зохицуулах, Засгийн газар, мэргэжлийн хяналт байхгүй болсон шалтгаан. Маргааши гаргаад, тэр Ганбат гишүүн асуугаад байсан. Тэгээд сайн бүгдийг нь шалгаж, бүгдийг нь шалгаж тэр үндэслэлгүй үнээ нэмж байгаа юмнууд дээр торгууль актыг нь тавиад, ард түмэн зарлаад мэдээлэх хэрэгтэй. 700 мянган төгрөгөөр будаа авчхаад эд нар 3 дахин өндөр үнээр зарж байна. Ард түмэнд энийг мэдээл, өнөөдөр ч гэсэн энийгээ хүргэж байгаа. Ингэж гурил үйлдвэрлэгчид тариаланчдыг болохоор шулаад, бас давхар ард түмнийг шулаад байгаа энэ монопольн эсрэг төдийгүй энэ Шударга бус өрсөлдөөний хуулийг зөрчсөн төдийгүй, энэ чинь харин бүүр гэмт хэргийн шинж чанартай үйлдэл гэж үзэж болно. Цагдаад өгч шалгуулах хэрэгтэй.

Энийгээ тэр холбогдох байгууллагууд хийх хэрэгтэй. Энэ хуулиа бол хэлэлцэх эсэхийг дэмжээд, тэгээд хэлэлцүүлгийн шатдаа энэ зах зээлд зөв дохио, мессеж өгч, энэ хаврын тариалалтын өмнө ажиллах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Ингээд өнөөдрийн, Тогтохсүрэн дарга санал хураахад ирц болж байвал санал хураалаа. Маргааши өглөө хураах уу. Та нар худлаа л даа. Маргааши өглөө хүртэл чуулган завсарлаж байна.

Өнөөдрийн чуулганы нэгдсэн хуралдаан үүгээр өндөрлөснийг мэдэгдье. Хэлэлцэх асуудал болсон. Өглөө 10 цагаас санал хураалтаар эхэлнэ.

19.23 цагт

ДУУНЫ БИЧЛЭГЭЭС ХУРАЛДААНЫ
ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ БУУЛГАЖ,
ХЯНАСАН: ШИНЖЭЭЧ П.МЯДАГМАА